

NEMZETKÖZI ÉS EURÓPAI TANULMÁNYOK

Az Európai Unió mediterrán térséggel összefüggő kapcsolata

Párbeszéd és konfliktusok

Szerkesztette:
MOLNÁR ANNA
KOMLÓSI ORSOLYA

Dialóg Campus

AZ EURÓPAI UNIÓ MEDITERRÁN TÉRSÉGGEL ÖSSZEFÜGGŐ KAPCSOLATA
PÁRBESZÉD ÉS KONFLIKTUSOK

Az Európai Unió mediterrán
térsséggel összefüggő kapcsolata
Párbeszéd és konfliktusok

Szerkesztette
Molnár Anna
Komlósi Orsolya

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
címmű projekt keretében jelent meg.

Szerzők

Benes Károly
Kalmár Zoltán
Komlósi Orsolya
Marsai Viktor
Molnár Anna
N. Rózsa Erzsébet
Siposné Kecskeméthy Klára
Szente-Varga Mónika
Szilágyi István
Vecsey Mariann
Wagner Péter

Szakmai lektorok

Kalmár Zoltán
Tálas Péter

© Dialóg Campus Kiadó, 2019

© Szerkesztők, 2019

© Szerzők, 2019

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Előszó	7
<i>Molnár Anna</i> : Az Európai Unió mediterrán politikája, párbeszéd és konfliktusok	9
<i>N. Rózsa Erzsébet</i> : Az Európai Unió szerepvállalása a Közel-Keleten és a Mediterráneumban	17
<i>Komlósi Orsolya</i> : Anna Lindh Alapítvány – Civil szerepvállalás az euro–mediterrán (euro–med) párbeszéd alakításában	29
<i>Marsai Viktor</i> : Líbia agóniája	77
<i>Molnár Anna</i> : Az EUNAVFOR MED Sophia művelet	95
<i>Wagner Péter</i> : A szíriai polgárháború fordulatai	123
<i>Vecsey Mariann</i> : A migrációs politika evolúciója az Európai Unióban	145
<i>Benes Károly</i> : Libanon és az Európai Unió kapcsolatai	163
<i>Szilágyi István</i> : Iszlám és migráció az Ibériai-félszigeten	181
<i>Szente-Varga Mónika</i> : Gibraltár – A Mediterráneum kulcsa	193
<i>Siposné Kecskeméthy Klára</i> : Mediterráneum: átalakuló NATO-partnerség	205
<i>Kalmár Zoltán</i> : Donald J. Trump Izrael-politikája elnöksége első félévében	231
A kötet szerzői	245

Előszó

A mediterrán térség számos ellentmondásossága és történelmi, kulturális, vallási, továbbá az eltérő gazdaság-, illetve társadalomfejlődésből fakadó törésvonalai ellenére egységes régiónak tekinthető. Belső folyamatait, napjaink konfliktusait, továbbá az egymás közötti kapcsolatok hálóját egyfelől a gyorsan változó globális, regionális és helyi politikai – sokszor kiszámíthatatlan – események és szereplők, másfelől a térség egyik legnagyobb kutatója, a francia történész, Fernand Braudel által vizsgált „hosszú időtartam” (*longue durée*) alatt lejátszódó folyamatok egyszerre határozzák meg. A hosszú időtartam fogalma az akár több száz évre visszanyúló állandóságra, mélyen meggyökeresedett és szinte változatlan struktúrákban meglévő sajátosságra helyezi a hangsúlyt. Ezek azok az állandósult tényezők, amelyek napjainkban a felszínen gyorsan változó történések ellenére meghatározzák a konfliktusokat, a kapcsolatokat és így a Földközi-tenger két partja közötti párbeszédet is. Vizsgálataink során nagy hangsúlyt helyeztünk az EU közvetlen szomszédságában kialakuló konfliktusok, illetve az ebből fakadó gyenge államiság következményeinek vizsgálatára. Molnár Anna és N. Rózsa Erzsébet tanulmányaikban az Európai Unió normatív szerepének, valamint *külpolitikai ambícióinak lehetőségeit és korlátait*, illetve az euro-mediterrán együttműködés intézményes kereteit elemzik és mutatják be. Komlósi Orsolya a barcelonai folyamat részeként alapított kormányközi intézmény, az Anna Lindh Alapítvány munkáját és feladatait vizsgálja.

Marsai Viktor és Wagner Péter a líbiai és szíriai helyzet bemutatásán keresztül elemzik a konfliktusok jelenlegi helyzetét, továbbá a jövőbeli rendezésre vonatkozó lehetőségeket. A mindmáig fennálló válságok következtében felerősödő migrációs, illetve menekültválság kezelése érdekében hozott európai uniós szintű intézkedéseket és törekvéseket Vecsey Mariann tanulmánya foglalja össze. Molnár Anna kutatásában az European Union Naval Force Mediterranean (EUNAVFOR MED) Sophia művelet eddigi eredményeit, a kihívásokat, valamint a vele szemben megfogalmazott kritikákat elemezte és vizsgálta. Benes Károly az Európai Unió Libanonnal ápolt kapcsolatait mutatja be, külön kitérve az azokat meghatározó libanoni közjogi berendezkedés és külpolitika sajátosságaira, illetve annak regionális hatalmi játszmák általi befolyásoltságára.

A kötet végén található fejezetek – egy-egy esettanulmányon keresztül – a mediterrán térség kül- és belpolitikai, továbbá társadalmi folyamatait vizsgálják. Szilágyi István tanulmányában az Ibériai-félsziget migrációs folyamatainak vizsgálatán keresztül olyan alapvető kérdésekre keresi a választ, mint hogy élő valóság-e a multikulturalizmus, avagy a népvándorlás jellegét öltő migrációs nyomás és betelepedés törvényszerűen párhuzamos társadalmak kialakulásához vezet-e, illetve milyen szerepet játszanak e folyamatban a szellemi, vallási, kulturális, etnikai és identitásbeli tényezők. Sente-Varga Mónika tanulmányában a Gibraltárral kapcsolatos, a 2010-es évektől újra felpezsdülő vita hátterét és mozgatórugóit elemzi és mutatja be. Kecskeméthy Klára a NATO és a mediterrán térség kapcsolatát

vizsgálja a szövetség alapításától napjainkig. A kötet záró tanulmányában Kalmár Zoltán az izraeli–amerikai viszonyt elemzi Donald J. Trump elnökségének első időszakában.

Noha könyvünkben alapvetően napjaink egy-egy politikai-diplomáciai eseményének bemutatását tűztük ki célul, és így a hosszú időtartam helyett a gyorsan változó idősíkra helyeztük a hangsúlyt, mindig szem előtt tartottuk a Földközi-tenger hullámai alatt szinte mozdulatlan víztömeg sajátosságait. *Az EU mediterrán térséggel összefüggő kapcsolata (Párbeszéd és konfliktusok)* című könyv az EU mediterrán politikáját, az interkulturális párbeszédet elősegítő Anna Lindh Alapítvány munkáját és feladatait, illetve a migrációval összefüggő kérdéseket vizsgálja, illetve egy-egy konfliktusos állam belső problémáin keresztül mutatja be a mediterrán térségre jellemző főbb folyamatokat. A kutatás és a kézirat elkészítése 2017 szeptemberében lezárult.

Molnár Anna
szerkesztő

Az Európai Unió mediterrán politikája, párbeszéd és konfliktusok

Molnár Anna

Bevezetés

Szinte közhelynek számít, hogy a Földközi-tenger térsége több civilizáció találkozási pontja, három világvallás bölcsője. Belső társadalmi, politikai és gazdasági kapcsolataiból és elmentmondásaiból fakadóan ez a térség interkulturális párbeszédet katalizáló és ütközőzóna egyszerre. Noha dél és észak területileg elhatárolódik, a civilizációk élesen nem válnak el, sokszor átfedik egymást. Erre példa, hogy a migráció következtében napjainkra az iszlám a nyugat-európai társadalmak részévé vált. Észak és dél egymással összefonódó történelmében hol pozitív, hol negatív értelemben, de mindig is aktív szerepet játszott.

Földrajzi értelemben Mediterráneum alatt a Földközi-tenger medencéjének déli és északi partján fekvő államok összességét értjük. Valójában azokról a területekről beszélhetünk, ahol hagyományosan az olívbogyó megterem. A dél-mediterrán térség két alrégióra osztható: a Nílustól keletre és nyugatra fekvő Maghreb-, illetve Mashreq-országokra. Az északi partvidéket pedig a benyúló Appennini-félsziget választja ketté a nyugat- és kelet-mediterrán térségre. Ázsia és Európa határán, Kis-Ázsia területén Törökország fekszik. Annak ellenére, hogy az ugyancsak a Balkán-félszigeten található Görögország mediterrán jellege megkérdőjelezhetetlen, hagyományosan, a nemzetközi és uniós terminológia alapján az Adria partvidékén fekvő Nyugat-Balkán térség országai – történelmi és politikai okokra visszavezethetően – eredetileg nem voltak részei a különböző mediterrán kapcsolatrendszereknek. Az Adria keleti partján lévő államok azonban földrajzi, kulturális és biztonságpolitikai értelemben részei a mediterrán térségnek, sőt sokszor – mint például Horvátország és Szlovénia – önmagukat egyértelműen mediterrán országgént határozzák meg.¹

A Mediterrán régió belüli alrégiók lehatárolása azonban sokszor vitákra adhat okot. Felvetődhet az a kérdés is, hogy hol húzódnak Európa vagy a folytonosan bővülő Európai Unió (EU) végső határai. Ciprus történelmileg, kulturálisan és politikai értelemben egyértelműen Európa szerves részét képezi, földrajzi értelemben már sokkal érdekesebb a kérdés. Noha Törökország jelentős része Kis-Ázsiában található, a bővítéspolitikában – az eddigi megtorpanások ellenére – egyértelműen európai perspektívát kapott.

¹ MOLNÁR Anna (2014): NATO és a Mediterrán Dialógus – 20 év tapasztalatai. In SZENES Zoltán – KISS Petra – ZSOLT Melinda szerk.: *NATO Partnerség 2014. A szövetségi partnerségi programok múltja, jelene és jövője*. Budapest, NKE. 118–136.

2017-ben, immár 22 évvel a barcelonai nyilatkozat aláírását követően, a Földközi-tengeren változó számban és változó irányokból folyamatosan érkező menekültáradat, az arab tavasz eseményeit követően kialakuló gyenge vagy már-már bukott államiság (például Szíria vagy Líbia), illetve az úgynevezett Iszlám Állam visszaszorulásával párhuzamosan a nyugati típusú modernitást elutasító radikális vallási indíttatású terrorizmus veszélyének felerősödése továbbra is egyértelműen láthatóvá tette az európai stabilitás, illetve a biztonság, és ezzel együtt maga az európai integrációs folyamat jövője és a mediterrán térség biztonsága, politikai és társadalmi stabilitása, valamint fenntartható gazdasági fejlődése közötti szoros kapcsolatot.² Természetesen aggodalomra adhat okot, hogy a washingtoni székhelyű, független Found for Peace alapítvány által készített törékeny államiságot mérő index (Fragile State Index) adatai szerint a délmediterrán térség országai a fenyegetett és a riasztó kategóriák besorolását kapták, 2017-ben Szíria az 5., Líbia a 23., Egyiptom a 36., Törökország pedig a 64. helyen állt a 12 fő indikátor alapján 178 államot vizsgáló listán.³

Az Európai Unió normatív szerepe

Az EU létrejötte óta a különböző szerződésekben és dokumentumokban megfogalmazott elvek alapján egyfajta normatív, civil vagy puha hatalomként a külkapcsolatainak megvalósításakor az Uniót kívül is nagy hangsúlyt kíván fektetni az általa képviselt és az alapító és módosító szerződésekben egyértelműen megfogalmazott alapelvek (a béke, a szabadság, a demokrácia, a jogállamiság, valamint az alapvető emberi és szabadságjogok tiszteletben tartása) védelmére, terjesztésére, illetve ezek harmadik országok általi önkéntes átvételére.⁴ Az elmúlt két évtized tapasztalatai azonban azt mutatják, hogy a részleges eredmények ellenére az EU csupán kevés hatást tudott gyakorolni a mediterrán térség társadalmi változásaira, demokratizációs és biztonsági folyamataira.⁵ A térséget jellemző, periodikusan visszatérő válságok és a két part között fennmaradó gazdasági, társadalmi és politikai különbségek rávilágítottak arra a tényre, hogy mindeddig csupán részben valósult meg az 1995-ös barcelonai nyilatkozatban eredetileg kitűzött cél, amely szerint „a földközi-tengeri térség a béke, a stabilitás és a fejlődés közös térségévé váljon”.⁶

A különböző dokumentumokban lefektetett elvek és az eddig megvalósuló gyakorlat alapján az EU mediterrán politikájának céljai és a valós gyakorlata egy, két-két élesen eltérő megközelítést tükröző „három szempontrendszerben helyezhető el. Ezek 1.) a normatív/

² Bővebben lásd: MOLNÁR Anna (2016): Az Európai Unió mediterrán politikája. In TÜRKE András István – BESENYŐ János – WAGNER Péter szerk.: *Magyarország és a CSDP. Magyar szerepvállalás az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitikájában*. Budapest, Zrínyi Kiadó. 185–203.

³ *Fragile State Index* (2017). Washington D.C., The Fund for Peace. Forrás: <http://fundforpeace.org/fsi/> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

⁴ WHITMAN, Richard G. (2011): Norms, Power and Europe: A New Agenda for Study of the EU and International Relations. In WHITMAN, Richard G. (2011): *Normative Power Europe. Empirical and Theoretical Perspectives*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. 1–25.

⁵ ALBIONI, Roberto (2016): Europa e Mediterraneo: la strada da fare. *Il Mulino*, No. 2. 211–218.

⁶ *Barcelona declaration. Adopted at the Euro-Mediterranean Conference – 27-28/11/95*. Forrás: www.eeas.europa.eu/archives/docs/euromed/docs/bd_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.) Lásd részletesebben: MOLNÁR 2016.

liberális vagy realista, 2.) a politikai, jogi és kulturális szempontokat vagy a gazdasági és biztonsági érdekekre épülő megközelítést előtérbe állító, illetve 3.) az alulról jövő vagy a felülről vezényelt kezdeményezéseket támogató politikai pólusok között helyezkednek el, vagy ezek vegyes kombinációjaként értelmezhetők. Mindez kiegészült a hol multilaterális, hol inkább bilaterális intézményi és szerződéses kereteket preferáló regionális együttműködési formák váltakozásával.”⁷

Integrációs törekvések

A mediterrán medence déli és északi államai közötti számos területen megnyilvánuló hasonlóság, a közös történelmi múlt és közös kulturális hagyomány ellenére napjainkban is feszítő ellentétekből fakadó kihívások nehezítik a térség egységes keretrendszerben történő, több dimenziójú – politikai, gazdasági és biztonsági – integrációját és ezáltal a déli államok stabilizációs, modernizációs és demokratizálódási folyamatait. Az EU-hoz történő későbbi csatlakozás hiányából és az eltérő történelmi és kulturális fejlődésből fakadóan az EU nem tud egyértelműen a délmediterrán országok számára modellértékű gravitációs ponttá válni. Törökország esete éppen arra világít rá, hogy egyfelől a törökországi belső politikai folyamatok, másfelől az EU-n belül megmutatkozó bővítési fáradtság és politikai akarat hiányában a tagjelölt országban megkezdett demokratikus reformok által kialakított struktúrák rendkívül törekenyek lehetnek, a csatlakozás érdekében végrehajtott, de a társadalom szélesebb rétegeiben meg nem gyökeresedett politikai reformok könnyen visszafordíthatók lesznek.

A medence északi és déli országait elválasztó törésvonalak gazdasági, politikai, társadalmi és demográfiai okokra vezethetők vissza, és ennek következtében azt láthatjuk, hogy a Földközi-tenger medencéjének két oldalán sokszor épp egymással ellentétes folyamatok játszódnak le. Szinte közhelynek számít, hogy míg az északi országokat az előrecedés és alacsony születési ráta, addig a déli országokat a fiatal népesség és a magas születésszám jellemzi. Északon a demokratikus berendezkedésű társadalmakat a szekularizáció, míg a déli, többnyire autoriter rendszerekben élőket a szakrális társadalom, az erős vallásosság jellemzi. Míg északon az EU keretei között az integráció eddigi legmagasabb foka alakult ki, addig a medence déli országai között a legalacsonyabb szintű gazdasági és politikai integráció a jellemző. Míg északon a fejlett, tudásalapú, iparosodott gazdaság, addig délen a fejletlenebb struktúrájú gazdaság és az alacsonyabb tudásigényű munkaerőpiac a jellemző. Míg a déli térség energiaforrásokban gazdag, addig Európa számára a déli térség geostratégiai jelentőségét elsősorban nemzetközi energiaellátó szerepe adja.

A Mediterráneum több szempontból is egységes régiónak tekinthető, így a térségből érkező kihívások az Európai Unió döntéshozói a hetvenes évek sikertelen globális mediterrán politikáját⁸ követően a kilencvenes évek elejétől ismét koherens és intézményesített mediterrán politika kialakítását tartották fontosnak. Nem véletlen, hogy az 1990-ben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet mintájára és tapasztalataiból kiindulva Gianni

⁷ MOLNÁR 2016, 188.

⁸ Az 1972-es párizsi csúcs által kezdeményezett Globális Mediterrán Politika egy egységes regionális együttműködési szerződéses rendszer kialakítását célozta.

De Michelis olasz külügyminiszter részéről felmerült egy mediterrán biztonsági és együttműködési értekezlet összehívásának és egy sajátos biztonsági együttműködési forma kialakításának szükségessége.⁹ Az ötlet ugyan nem járt sikerrel – hiszen számos másik uniós tagállam részéről elutasítás fogadta –, de többéves előkészítést követően 1995-ben kezdetét vette az elsősorban multilaterális keretekre támaszkodó és a Barcelona-folyamatra épülő euro–mediterrán partnerség és a vele összefüggő intézményrendszer, pénzügyi támogatási eszközök és döntéshozatali folyamatok kiépítése.

Nem véletlen, hogy számos szakértő a mediterrán térséget – a Buzan-féle elmélettel¹⁰ összhangban – egyfajta regionális biztonsági komplexumként értelmezi.¹¹ A térség rendkívül heterogén, és hatékonyan működő közös biztonsági szervezet hiányában egyre nagyobb kihívást jelent környezete és így az EU számára is. Az északmediterrán államokat a NATO- és az EU-tagságon keresztül sikerült a biztonsági szervezetekbe bevonni, és ezáltal – ha nem is teljes mértékben – megoldani az akár fegyveres konfliktussal is végződhető problémákat (például Ciprus kérdése), de legalább pacifikálni a térséget. A déli országokkal sokkal lazább kapcsolat jött létre a NATO, az EU és az EBESZ partnerségi kapcsolatain keresztül. Az EU a mediterrán partnerségen, a NATO a Mediterrán Párbeszédén, az EBESZ pedig a Mediterrán Partnerek az Együttműködésért programon keresztül, de valójában korlátozott képességekkel igyekezett saját biztonsági rendszerébe illeszteni az úgynevezett MENA-térséget.¹²

Az Európai Unió létrejöttét követően a kilencvenes évektől kezdve a partnerséget középpontba állító Barcelona-folyamat által kialakított kapcsolatrendszerben a párbeszéd egyértelmű hangsúlyozásával a politikai, a biztonsági és a kulturális szempontok is felértékelődtek. 2004-től, a keleti bővítést követően az euro–mediterrán partnerség az európai szomszédságpolitikával (European Neighbourhood Policy – ENP) egészült ki, és ennek létrejöttét követően a regionális integráció helyett az új típusú társulási szerződésekre épülő bilaterális kapcsolatok erősödtek. Az euro–mediterrán partnerség háromkosaras multilaterális rendszere ugyan továbbra is tág keret maradt, de a keleti bővítést követően az európai szomszédságpolitika keleti dimenziójának létrejöttével a déli dimenzió átmenetileg egyértelműen veszített stratégiai jelentőségéből.

A korábbi együttműködési és társulási szerződésekre építve jelenleg a legújabb típusú társulási szerződések a mély és átfogó szabadkereskedelmi térség létrehozását célozzák. Az EU mediterrán térséggel kapcsolatos politikája két intézményesített program és szerződéses keretrendszerben valósul meg: multilaterális jelleget a 2008-tól működő Unió a Mediterráneumért (Union for the Mediterranean – UfM) elnevezésű regionális együttműködés, a bilaterális keretet pedig kezdetben a déli partnerség ernyője alatt kötött társulási szerződések és az európai szomszédságpolitika déli dimenziójának keretein belül kötött cselekvési tervek adják.¹³ A 2008-ban létrejövő regionális összefogásnak tekinthető

⁹ CARNOVALE, Marco ed. (1995): *European Security and International Institutions after the Cold War*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.

¹⁰ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole (2003): *Regions and Powers*. Cambridge, Cambridge University Press.

¹¹ NAGY Milada (2015): *Az Európai Unió és a Kelet-Mediterráneum*. Budapest, Aposztróf Kiadó; CALLEYA, Stephen C. (2013): *Security Challenges in the EURO-MED Area in the 21st Century*. London – New York, Routledge.

¹² A közel-keleti és észak-afrikai térség, Middle East and North Africa – MENA.

¹³ MOLNÁR 2016, 190.

Unió a Mediterráneumért, bár a háromkosaras Barcelona-folyamatra épül, és annak szerves folytatása, valójában elsősorban a gazdasági és kulturális szempontokat szem előtt tartva nem képes megfelelő biztonsági garanciákat nyújtani a Mediterráneum egésze számára.¹⁴

Napjainkban, amikor az arab tavasz eseményeit követően a délmediterrán térségben egyértelműen romló biztonsági környezet alakult ki, és ezzel együtt az Európai Unió normatív szerepét támogató eszközrendszer is átgondolásra szorult, nem véletlen, hogy az EU 2016-os globális stratégiája a környező államok ellenálló képességének megerősítésével kapcsolatban a következőképpen fogalmaz: „A környező régiókban az EU sokrétű megközelítést fog alkalmazni a rezilienciával kapcsolatban. Míg az elnyomó államok hosszú távon természetüknél fogva instabilak, sokféle módon létre lehet hozni inkluzív, virágzó és biztonságos társadalmakat. Törekedni fogunk ezért olyan országra szabott politikák kidolgozására, amelyek segítik az inkluzív és elszámoltatható kormányzást, ez ugyanis alapvető fontosságú a terrorizmus, a korrupció és a szervezett bűnözés elleni küzdelem, valamint az emberi jogok védelme szempontjából. Az elnyomás lehetetlenné teszi az elégedetlenség kifejezését és marginalizál egyes közösségeket. Az EU ezért párbeszéd és támogatások útján elő fogja mozdítani az emberi jogok tiszteletben tartását, még a legnehezebb esetekben is.”¹⁵

A társadalmi és gazdasági ellenálló képesség

A 2011-es arab tavasz eseményei az EU döntéshozóit a déli dimenziót is magában foglaló szomszédságpolitika újragondolására ösztönözték. 2011 után a déli partnerség és a fenntartható demokrácia megvalósításának uniós támogatását valós feltételeken alapuló ösztönzőkhöz és a differenciált megközelítéshez kötötték.¹⁶ A 2016-os globális stratégia úgy fogalmaz, hogy „[a]z ENP ismét elkötelezte magát a keleti partnerség és a dél-mediterrán térség azon országai mellett, amelyek szorosabb kapcsolatokat kívánnak kialakítani velünk”.¹⁷ Kijelenti azt is, hogy ennek érdekében az EU támogatni fogja a mélyreható és átfogó szabadkereskedelmi térségek létrehozását, és kreatív módon megvizsgálja az egyes országokra szabott partnerségek további elmélyítésének lehetőségeit. Ezek között szerepel egy gazdasági térség létrehozása a mélyreható és átfogó szabadkereskedelmi térségekben részt vevő országokkal, a társadalmi kapcsolatok megerősödése (nagyobb mobilitás, a kulturális és oktatási csereprogramok, a kutatási együttműködés és a civil társadalmi fórumok), aktív részvétel az uniós programokban és ügynökségekben, illetve erőteljesebb szerepvállalás a közös biztonság és védelempolitikában (KBVP).¹⁸ Az eddigi gyakorlat és az elméleti keret

¹⁴ N. RÓZSA Erzsébet – PÓTI László szerk. (1999): *Európa régi-új régiója: a Mediterráneum*. Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet.

¹⁵ *Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa. Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan* (2016). Brüsszel, Európai Külügyi Szolgálat. Forrás: https://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/eugs_hu_version.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

¹⁶ *Az Európai Szomszédságpolitika Felülvizsgálata*. [JOIN (2015) 50 final]. 2015. 11. 18., 2. Forrás: http://ec.europa.eu/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-the-enp_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

¹⁷ *Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa. Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan* (2016), 19.

¹⁸ *Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa. Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan* (2016).

közötti ellentétet a globális stratégiával bevezetett elvhű pragmatizmus igyekezett feloldani. Ennek következtében a szerződésekben megfogalmazott elvekhez ragaszkodva az EU egyszerre igyekszik a normativitás és a pragmatikus realizmus talajára állni.

Összegzés

Az EU közvetlen szomszédságában kialakuló válságok sajnálattal rávilágítottak arra a tényre, hogy az európai szomszédságpolitika eredeti céljaival ellentétben egyértelműen nem egyfajta baráti gyűrű jött létre, sőt sokszor éppen ellenkezőleg: a térségben jelentkező válságok súlyos biztonsági kihívást jelentenek az EU és tagállamai számára. A 2016 júniusában elfogadott új stratégia, az EU globális külügyi és biztonsági stratégiája az *elvhű pragmatizmus* fogalmát bevezetve a déli szomszédságban lévő államok társadalmi és gazdasági ellenállóképességének (reziliencia) megerősítésére helyezte a hangsúlyt. A globális stratégia leszögezi, hogy „a határainkon túli instabilitás mindannyiunk létfontosságú érdekeit fenyegeti. A reziliencia – az államok és társadalmak képessége a megújulásra, aminek köszönhetően képesek ellenállni a belső és külső válságoknak, illetve talpra állni azok után – ezzel szemben a mi javunkat és a minket körülvevő régiók érdekeit szolgálja, és megeremti a fenntartható növekedés és az élénk társadalmak alapját. Az EU ezért partnereivel együtt a környező régiók rezilienciájának javításán fog fáradozni. Egy reziliens állam biztonságos, biztonság pedig a jólét és a demokrácia kulcsa. Ugyanakkor ennek ellenkezője is igaz. A fenntartható biztonság érdekében nem csak az állami intézményeket fogjuk támogatni. A fenntartható fejlesztési célokkal összhangban, a *reziliencia* tág fogalom, amely az egyéneket és az egész társadalmat is magában foglalja. A reziliens, demokratikus társadalom, az intézményekbe vetett bizalom és a fenntartható fejlődés adják a reziliens állam legfontosabb jellemzőit.”¹⁹ A 2016-os globális stratégia egyértelműen megfogalmazza a biztonság, a gazdasági fejlődés és a demokrácia közötti kölcsönös függőséget.

A válság következtében egyértelművé vált, hogy az a normatív hatás, amit az EU gyakorolt ugyan, valójában nem volt elegendő. Mindenképpen fontos szerepet játszott a térség országainak folyamataiban (például civil társadalom megjelenése és erősödése), és a jövőben az EU-nak az átfogó és a globális stratégiával bevezetett integrált megközelítéssel összhangban mind a puha, mind pedig a keményebb (közös biztonság- és védelempolitikai eszközök, például műveletek és missziók) eszközök területén nagyobb szerepet kell vállalnia a térség stabilitása és biztonsága érdekében.²⁰ Nem véletlen, hogy a térségből induló biztonsági kihívások, például az irreguláris migrációs és a menekülthullámok felerősödése jelentős mértékben hozzájárul napjainkban az integrációs folyamat biztonsági és védelmi területen történő elmélyítéséhez, a liszaboni szerződésben e területen meglévő, de mindaddig

¹⁹ Uo.

²⁰ *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy* (2016). Brussels, European External Action Service. Forrás: http://ec.europa.eu/external-action/policy-and-strategy/docs/20160909_shared_vision_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

kiaknázatlan jogi és intézményi lehetőségek (például az állandó strukturált együttműködés, röviden a PESCO [Permanent Structured Cooperation]) megvalósításához.²¹

Az euro–mediterrán partnerség legfontosabb eredményének a benne részt vevő államok közti párbeszéd lehetőségét tekinthetjük, amely egyidejűleg hozzájárult az EU térségben betöltött szerepének növekedéséhez is. Az arab tavasz eseményeit követően megújított mediterrán politika csupán abban az esetben lehet sikeres, ha a hatékony és összehangolt uniós politika a demokratizációs folyamatok érdekében megfelelő helyi politikai akarattal és szerepvállalással is találkozhat.

Felhasznált irodalom

- ALBIONI, Roberto (2016): Europa e Mediterraneo: la strada da fare. *Il Mulino*, No. 2. 211–218.
- Az Európai Szomszédságpolitika Felülvizsgálata*. [JOIN (2015) 50 final]. 2015. 11. 18. Forrás: http://eeas.europa.eu/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-the-enp_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- Barcelona declaration. Adopted at the Euro-Mediterranean Conference – 27-28/11/95*. Forrás: www.eeas.europa.eu/archives/docs/euromed/docs/bd_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- BRIGHI, Elisabetta – PETITO, Fabio a cura di (2009): *Il mediterraneo nelle relazioni internazionali*. Milano, Vita e Pensiero.
- BUZAN, Barry – WAEVER, Ole (2003): *Regions and Powers*. Cambridge, Cambridge University Press.
- CALLEYA, Stephen C. (2013): *Security Challenges in the EURO-MED Area in the 21st Century*. London – New York, Routledge.
- CARNOVALE, Marco ed. (1995): *European Security and International Institutions after the Cold War*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Fragile State Index* (2017). Washington D.C., The Fund for Peace. Forrás: <http://fundforpeace.org/fsi/> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa. Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan* (2016). Brüsszel, Európai Külügyi Szolgálat. Forrás: https://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/eugs_hu_version.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- MOLNÁR Anna (2014): A NATO és a Mediterrán Dialógus – 20 év tapasztalatai. In KISS Petra – SZENES Zoltán – ZSOLT Melinda szerk.: *NATO Partnerség 2014. A szövetségi partnerségi programok múltja, jelene és jövője*. Budapest, NKE. 118–133.
- MOLNÁR Anna (2016): Az Európai Unió mediterrán politikája. In TÜRKE András István – BESENYŐ János – WAGNER Péter szerk.: *Magyarország és a CSDP. Magyar szerepvállalás az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitikájában*. Budapest, Zrínyi Kiadó. 185–203.
- N. RÓZSA Erzsébet – PÓTI László szerk. (1999): *Európa régi-új régiója: a Mediterráneum*. Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet.
- NAGY Milada (2015): *Az Európai Unió és a Kelet-Mediterráneum*. Budapest, Aposztróf Kiadó.
- ROTHER, Delf: Welcome to the Desert: Regional Integration and Identity Change through an EU-Mena Energy Partnership? In HORST, Jacob – JÜNEMANN, Annette – ROTHE, Delf eds. (2016):

²¹ ROTHE, Delf: Welcome to the Desert: Regional Integration and Identity Change through an EU-Mena Energy Partnership? In HORST, Jacob – JÜNEMANN, Annette – ROTHE, Delf ed. (2016): *Euro-Mediterranean Relations After the Arab Spring: Persistence in Times of Change*. London – New York, Routledge. 183–201.

Euro-Mediterranean Relations After the Arab Spring: Persistence in Times of Change. London – New York, Routledge. 183–201.

Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy (2016). Brussels, European External Action Service. Forrás: http://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

WHITMAN, Richard G. (2011): Norms, Power and Europe: A New Agenda for Study of the EU and International Relations. In WHITMAN, Richard G. (2011): *Normative Power Europe. Empirical and Theoretical Perspectives*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.

Az Európai Unió szerepvállalása a Közel-Keleten és a Mediterráneumban

N. Rózsa Erzsébet

A Közel-Kelet mint a világ egyik legkonfliktusosabb régiója, évtizedek óta komoly kihívást jelent tágabb értelemben Európa, szűkebben az európai integráció számára. A kihívások egy része a földrajzi közelségből adódik, amely a történelmi és hagyományos kapcsolatok mellett a közös civilizációs térben is megjelenik.

Az Európai Unió magát felelős és felelősséget vállaló globális szereplőnek tételezi, globális szerepe azonban egyre inkább saját közvetlen környezetében érvényesül. Eközben a világ más szereplői, az Egyesült Államok, de Oroszország vagy Kína is „szívesen veszi”, vagy legalábbis elfogadja, hogy az Unió saját közvetlen térségében bizonyos feladatokat hajlandó ellátni.

Jóllehet az Európai Unió a Közel-Kelet számos kérdésében – közvetítőként vagy missziók formájában – szerepet vállal, intézményesített együttműködést a Közel-Kelet földközi-tengeri régiójával, a partmenti államokkal alakított ki. Formálisan ugyan létezik az Európai Unió–Öböl Menti Együttműködés Tanácsa (Gulf Cooperation Council – GCC) együttműködési fórum, ez azonban gyakorlatilag nem működik. A palesztin–izraeli konfliktusban közvetítő szerepet játszó úgynevezett kvartettnek – az Egyesült Államokon, Oroszországon, illetve az ENSZ által létrehozott szervezeten kívül – az EU is a tagja, azonban jelenleg ez sem működik.

A Mediterráneum, azaz a Földközi-tenger térsége a hidegháború végét követően vált – éppen az uniós politikán keresztül – egyetlen, politikai értelemben felfogott régióvá, hiszen a Földközi-tenger medencéje a Római Birodalom óta soha nem tartozott egy politikai egységbe. A Római Birodalom abból a szempontból akár az Unió előképének is tekinthető, hogy az egyetlen olyan politikai formáció volt, amely a Földközi-tenger teljes partvidékét, így délen és keleten a partmenti sávot, északon pedig a birodalom minden európai területét (így például Pannóniát vagy a Brit-szigetek meghódított részét is) magában foglalta. A Római Birodalom hanyatlását követően azonban újra érvényesültek a térség – földrajzi tagoltsága által is elősegített – sajátosságai: elsősorban az a tény, hogy a Földközi-tenger medencéje, egy összetartó politikai erő híján, túlságosan nagy, számos kisebb-nagyobb földrajzi alrégióból áll, amit a medence partját uraló három különböző nagy civilizáció (nyugati, szláv-ortodox és iszlám), majd végül az európai nacionalizmus következményeként létrejövő formációk (nemzetállamok) és a gyarmatosítás tovább árnyalt. A hidegháború bipoláris szemlélete az addigra kialakult sokszínűséget látszólag ugyan leegyszerűsítette, de nem tudta feloldani.

Mégis, ennek a bipoláris szembenállásnak az eltűnése teremtette meg azt a helyzetet, amelyben a Földközi-tenger északi partján az európai integráció kibővíthetett, és az immár komplexen felfogott biztonságnak erősítése céljából a déli és a keleti part országainak bevonásával egy olyan nagy régiót hozhatott létre, amelyet „a béke, a stabilitás és a fejlődés közös térségévé” kívánt tenni.¹ Mindez egybeesett az Európában a hidegháború végét követő „regionalizmushullámmal”, amelynek keretében a történelmi, de a politikai szembenállás miatt szétszakított régiók új életre keltek, és amelynek nyomán új régiók jöttek létre. Ennek hatása a Mediterráneumban is érződött, hiszen ekkor jött létre – részben az európai mintát követve, részben egyfajta megfelelési kényszer alatt – az Arab Maghreb Unió is.²

Az új euro–mediterrán nagyrégió kijelölése földrajzi és politikai eszközökkel együttesen lehetséges, azaz az északi parti „állam” maga az Európai Unió, a kibővülések okán folyamatosan változó tartalommal és földrajzi határokkal, míg a déli/keleti parton a partmenti fekvés földrajzi meghatározója mellett – bár a Szahara sivatagi sávja egyfajta természetes választóvonalat jelez – az adott államok politikai határai jelölik ki a régió határait. Mivel tehát elsősorban politikai kijelölésről van szó, az euro–mediterrán együttműködés határai – politikai megfontolások mentén – eseti alapon a déli/keleti parton is változtathatók, és változtak is.³

Az euro–mediterrán térség koncepciójának alapja a biztonság oszthatatlan volta, azaz annak felismerése, hogy a biztonsági fenyegetések határokon átívelően jelentkezik(het)nek. Különösen igaz ez a *biztonság* fogalmának tágabb értelmezése kapcsán: a Földközi-tenger déli/keleti partjának demográfiai, szociális, gazdasági, környezeti, kulturális stb. viszonyai ugyanúgy hatnak az Európai Unióra, mint a katonai, a biztonságpolitikai és a politikai történések, és viszont. Ennek a felismerésnek még a hidegháború enyhülő szakaszában összeülő Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet úgynevezett Helsinki Záródokumentuma is hangot adott,⁴ amelyben külön fejezet foglalkozik a Mediterráneum biztonságával és az együttműködés szükségességével.⁵

A hidegháború végét követően a nemzetközi kapcsolatok elméletében különféle törekvések jelentkeztek az átalakuló világ és világrend értelmezésére, amelyek között Barry Buzan és társai a regionális biztonsági komplexumok koncepcióját vezették be.⁶ Bár a Mediterráneum nem szerepelt a Buzan-féle regionális biztonsági komplexumok között, Astrid Boening hamarosan bizonyította, hogy a Buzan-elmélet alapján a Mediterráneum is

¹ *A barcelonai nyilatkozat és az euromediterrán partnerség.* Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM:r15001> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

² Az Arab Maghreb Uniót 1981-ben az öt észak-afrikai arab ország – Marokkó, Algéria, Tunézia, Líbia és Mauritánia – hozta létre, politikai, védelmi, gazdasági és kulturális együttműködés céljából. Az alapító szerződés szövegét lásd például: www.umaghrebarabe.org/?q=en/The_Treaty_of_Marrakech (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

³ Például Jordánia vagy Mauritánia részvétele az egyes euro–mediterrán együttműködési formákban.

⁴ *Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act* (1975). Helsinki. Chapter III. 13. Forrás: www.osce.org/helsinki-final-act?download=true (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

⁵ Questions relating to Security and Co-operation in the Mediterranean (1975). In *Conference on Security and Co-Operation in Europe Final Act*. Helsinki. 36–37.

⁶ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole – WILDE, Jaap de (1998): *Security. A new Framework for Analysis*. Boulder, Lynne Rienner Publishers. Érdekességként megjegyezzük, hogy a Samuel P. Huntington által kezdeményezett civilizációk összecsapásának elmélete a világot nagyon hasonló regionális osztásban látta, jóllehet teljesen más megközelítésben tárgyalja.

felfogható biztonsági (szub)komplexumként.⁷ Sőt, a biztonság egyes szektorainak konkrét vizsgálata még nyilvánvalóbbá teszi a Földközi-tenger északi és déli partjának egymásrautaltságát.

Ezek a szoros összefüggések az Európai Unió által kezdeményezett euro–mediterrán együttműködésben, azok intézményesített – egymásra épülő és bizonyos szempontból egymást meghaladó – programjaiban öltöttek testet, amelyek az Unió euro–mediterrán térségben megvalósított szerepvállalásának kereteit adják. 1995-től, az Euro–Mediterrán Partnerség elindításától 2016-ig, az EU globális stratégiájának meghirdetéséig nemcsak a keretek változtak – a külső környezet, illetve az Európai Unió belső változásai miatt –, hanem a hozzájuk rendelt eszközkészlet is. A következőkben ezeket tekintjük át írásunk.

Az euro–mediterrán együttműködés intézményes keretei

Az euro–mediterrán partnerség (Euro-Mediterranean Partnership – EMP)

Az euro–mediterrán partnerséget 1995. november 27–28-án Barcelonában indította az Unió akkor 15 tagállama, valamint a Földközi-tenger déli-keleti partjának 12 állama (Marokkó, Algéria, Tunézia, Egyiptom, a Palesztin Hatóság, Izrael, Jordánia, Szíria, Libanon, Törökország, Málta és Ciprus). A barcelonai nyilatkozat hangsúlyozza a Földközi-tengeri térség stratégiai fontosságát, a szomszédságon és közös történelmen alapuló együttműködés és szolidaritás jelentőségét. Az együttműködés megvalósítására olyan multilaterális keretet hozott létre, amelyben a partnerországok három nagy témakörben (politikai-biztonságpolitikai, gazdasági-pénzügyi, kulturális-humanitárius) és formálisan két szinten kezelik kapcsolataikat: bilaterálisan az Európai Unió a déli/keleti parti államokkal egyenként, úgynevezett euro–mediterrán (euro–med) társulási megállapodások formájában, illetve regionálisan tematikus multilaterális keretekben.⁸

A barcelonai nyilatkozat a politikai és biztonságpolitikai partnerség keretében rendszeres időközönként megerősített politikai párbeszédet irányoz elő, amelynek célja egy közös stabil és békés térség megteremtése, a nemzetközi jog és az emberi jogok tiszteletben tartásával. A részt vevők szándékuk szerint elősegítik a demokrácia megerősödését és elterjedését a térségben, de tekintettel vannak minden állam jogára, hogy saját rendszerét maga határozza meg. Tartózkodnak a beavatkozástól bármely más partnerállam belügyeibe, és tiszteletben tartják bármely másik állam területi integritását, a vitákat pedig békésen rendezik. Együttműködnek a terrorizmus megelőzésében és az ellene való harcban csakúgy, mint a szervezett bűnözés és a kábítószer-kereskedelem elleni fellépésben. A politikai partnerség keretében a partnerországok külügyi intézetei egy hálózatot hoznak létre (Euro-Mediterranean Study Commission – EuroMeSCo) az intenzívebb eszmecsere biztosítása céljából.

⁷ BOENING, Astrid (2008): Regional Security through Synergistic Integration: A Euro-Mediterranean Regional Security Complex? *European Union Miami Analysis (EUMA)*, Vol. 5, No. 13. Forrás: <http://aei.pitt.edu/8991/1/BoeningRegSecSynergyEUMALong08edi.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

⁸ N. RÓZSA Erzsébet – PÓTI László szerk. (1999): *Európa régi-új régiója: a Mediterráneum*. Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet.

A gazdasági és pénzügyi együttműködés keretében megjelölt közös célok a fenntartható társadalmi-gazdasági fejlődés ütemének felgyorsítása, a térségen belüli fejlődési szakadék csökkentése, a regionális együttműködés és integráció támogatása. A nyilatkozat 2010-re a Mediterrán Szabadkereskedelmi Térség létrehozását irányozta elő, ami az új típusú euro–mediterrán egyezményeken és szabadkereskedelmi megállapodásokon alapult (volna). Az ennek támogatására létrehozott pénzügyi alapba (Mediterranean Economic Development Area – MEDA) az Európai Tanács 4685 millió ECU-t biztosított az 1995–1999 közötti időszakra. (A MEDA-II keretben 2000–2006 között 5,35 milliárd euró állt ugyanerre rendelkezésre.)⁹ Ezt egészítették ki az Európai Beruházási Bank (European Investment Bank – EIB) által nyújtandó megnövelt összegű, mintegy 5 milliárd ECU értékű kölcsönök és a tagállamok által nyújtandó kétoldalú pénzügyi hozzájárulások.

A szociális, kulturális és emberjogi partnerség keretében a kultúrák és vallások közötti párbeszéd, a társadalmi átalakulás és a civil szervezetek közötti együttműködés, a civil társadalmak fejlődésének elősegítése volt a cél. Ennek érdekében 2005-ben létrehozták az Anna Lindh Alapítványt, amelynek célja a civilizációk közötti párbeszéd elősegítése az euro–mediterrán térségben, illetve az euro–mediterrán identitás megjelenítése és megerősítése. Az alapítvány székhelye Alexandria (Egyiptom). Az alapítvány tulajdonképpen egy olyan euro–mediterrán hálózat, amely a partnerországok nemzeti hálózataiból épül fel (vagyis hálózatok hálózata). A hálózatok tagjai kizárólag civil szervezetek lehetnek. Az alapítvány olyan kulturális programokat támogat, amelyeket északi parti és a déli/keleti parti civil szervezetek együtt valósítanak meg.¹⁰

1995 után fokozatosan kiépültek a partnerség intézményeinek alrendszeri is. A politikai-biztonságpolitikai kosárban a külügyminiszteri konferenciákra kezdetben rendszertelenebbül, később éves rendszerességgel került sor. A külügyminiszteri értekezletek mellett szakminiszteri találkozókra is sor került. A partnerországok külügyminisztériumaiban létrehozták az ügynevezett főtisztviselő (*senior official*) és a nemzeti koordinátor (*national coordinator*) posztokat, és az ezt betöltő hivatalnokok havi rendszerességgel találkoznak az euro–mediterrán térségben felmerülő kérdések megvitatására. 2004-ben megalakult az Euro–Mediterrán Parlament, amelynek 240 tagjának felét az Unió tagállamai (a nemzeti parlamentek 3-3 tagja, valamint az Európai Parlament 45 tagja), másik felét a partnerségben részt vevő déli/keleti parti államok parlamentjei delegálták. Megkezdődött az Euro–Mediterrán Demokratikus Államok Közössége Alkotmányának kidolgozása is, amely azonban – nem utolsósorban az uniós alkotmányos szerződés elfogadtatásának sikertelensége miatt – végül nem valósult meg. A partnerországok külügyi intézeteinek együttműködésével megalakult az EuroMeSCo, amelynek célja a politikai-biztonságpolitikai együttműködés tudományos kutatásokkal való elősegítése. Mára a hálózat több mint 110 taggal rendelkezik.

Az euro–mediterrán együttműködés korlátai és lehetőségei azonban már a barcelonai folyamat kezdetén is nyilvánvalóak voltak. A térség túl nagy, földrajzilag, történelmileg és politikailag több kisebb régióra osztható, amelyek mellett, hogy tagadhatatlanul

⁹ *EU-MEDA cooperation context and implementation. Evaluation of the Council Regulation N° 2698/2000 (MEDA II) and its implementation. Final Report* (2009). Vol. 1. 11–16. Forrás: http://ec.europa.eu/europeaid/how/evaluation/evaluation_reports/reports/2009/1264_voll_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

¹⁰ Bővebben lásd az Anna Lindh Alapítvány honlapját: www.euromedalex.org/En/AboutUs.htm (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

rendelkeznek közös jellemzőkkel (éghajlat, nyelv, vallás, kultúra), számos olyan egyedi tulajdonság, sajátosság és/vagy konfliktus is van, amely a régió többi részét nem érinti.

Az arab–izraeli konfliktus, illetve békefolyamat szereplői részt vevői a barcelonai folyamatnak. Bár a barcelonai nyilatkozat preambulumban említette a közel-keleti békefolyamatot, amelyet támogatni kívánt, de kifejezetten hangsúlyozta, hogy „ennek az euromediterrán kezdeményezésnek nem célja, hogy helyettesítsen más tevékenységeket és kezdeményezéseket, melyeket a térség békéje, stabilitása és fejlődése érdekében tettek”.¹¹ A barcelonai folyamat ahhoz adott keretet Európa számára, hogy az arab–izraeli konfliktuson kívül tudjon párbeszédet folytatni déli szomszédaival.

Az Európai Unió a Mediterráneumban elsősorban gazdasági vonzerővel rendelkezett, és a 2008-as gazdasági válságig potenciális befolyása gazdasági erejében rejtett. A déli országok legtöbbször Európába exportálja termékeinek több mint 50%-át, ezért ezek számára a kétoldalú kapcsolatok, az új piacok megnyitásának lehetősége vonzó volt. Európa számára viszont ezek a piacok elhanyagolható jelentőségűek, részben minőségük, részben termékszerkezetük miatt. A gazdasági érdekeltség és befolyás aránytalanságától azt is várták, hogy az európai gazdasági potenciál politikáivá váltható lesz, azaz érvényesül majd – a békefolyamat jelszavának módosításával – a gazdaságot biztonságért elve. Ennek az elképzelésnek azonban a 2008-tól jelentkező gazdasági válság gyakorlatilag véget vetett.

A közös térség további komoly problémája volt és maradt, hogy a két part közötti kapcsolatrendszer sugaras szerkezetű volt, azaz javarészt az Európai Unió és az egyes déli államok közötti bilaterális kapcsolatokról állt. A dél–dél együttműködés elősegítésére ugyan 1994-től megpróbálták a térség valamennyi országát átfogó gazdasági konferenciákat szervezni, azonban a közel-keleti politikai események következtében a konferenciák sorozata megszakadt.¹²

A szociális, kulturális és emberjogi partnerség keretében a civil társadalom szerepének fontossága is hangsúlyozottabbá vált. Előtérbe kerültek a nem kormányzati (civil) szervezetek (non-governmental organization – NGO), ami ugyanakkor felvetette azt a kérdést, hogy vajon az úgynevezett iszlám fundamentalista szervezetek NGO-k-e, vagy sem. A déli part többé-kevésbé autoriter rendszereiben kérdéses (volt) az is, hogy mennyire engedi az állam működni az NGO-kat általában, most nem is beszélve a terrorcselekmények végrehajtásával is vádolható, de karitatív tevékenységet is végző szervezetekről.

A 2005. november 27–28-án Barcelonában megrendezett tízéves évforduló világosan megmutatta az együttműködés korlátait. Miközben tíz év alatt az Európai Unió kibővült (tíz új taggal, amelyek közül kettő – Málta és Ciprus – déli/keleti „parti” államként már korábban is részese volt a folyamatnak), a rendezvényen a déli/keleti parti államok közül mindössze Törökország (Recep Tayyip Erdoğan miniszterelnök) és a Palesztin Nemzeti Hatóság (Mahmúd Abbász elnök) vettek részt. A déli/keleti parti államok nehezményezték az Európai Unió „diktátumait”, amit az Unió saját „normatív hatalmaként” értelmezett, különösen az európai normák (például demokrácia stb.) terjesztése terén. Emellett többen azért sem vettek részt a találkozón, mert az uniós államok egy terrorizmusellenes megállapodást

¹¹ Europe’s Role in the Middle East and North Africa Reconsidered. Working Paper Developed in the Project of the Bertelsmann Foundation „Europe and the Middle East” (1997). University of Munich. 10. Idézi: N. Rózsa Erzsébet – PÓTI László szerk. (1999): *Európa régi-új régiója: a Mediterráneum*. 73.

¹² Az első MENA-konferenciát 1994-ben Casablancában rendezték, majd 1995-ben Ammánban, 1996-ban Kairóban, végül 1997-ben Dohában került sor újabb konferenciákra.

kívántak elfogad(tat)ni, amelynek nyelvezetével és tartalmával az arab országok – a palesztin–izraeli konfliktus diktálta helyzetben – nem tudtak egyetérteni. Ennek ellenére, illetve a számtalan jogos kritika mellett is, az euro–mediterrán partnerség intézményesült, és fontos eredményeket tudott felmutatni. A legfontosabb talán az volt, hogy a partnerséget minden részes állam immár kész tényként és kötelező feladatként fogta fel, belátva, hogy a barcelonai folyamatnak nincs alternatívája.

Az európai szomszédságpolitika (European Neighbourhood Policy – ENP)

Az Európai Unió keleti kibővítése azonban új helyzetet teremtett, amelyben az Unió új eszközökhöz fordult, amelyeknek a kerete az európai szomszédságpolitika lett. 2003 márciusában a Bizottság kidolgozta és a Tanács, illetve az Európai Parlament elé terjesztette a *Tágabb Európa – Szomszédság: Új keret keleti és déli szomszédainkhoz fűződő kapcsolatainknak*¹³ című dokumentumot, amelyben egyrészt kijelölték Európa új „szomszédságait”, másrészt meghatározták az Unió és a szomszédok közötti viszony/kapcsolattartás alapjait. Ennek értelmében az Európai Unió felelősséggel rendelkezik szomszédai irányában; meg akarja osztani a szomszédokkal a bővítés eredményeit, és el akarja kerülni új választóvonalak kialakulását. Az Uniónak érdeke és kötelessége a stabilitás és a gazdasági fejlődés elősegítése új határain túl. Ezért hosszú távú reformokat szorgalmaz és segít elő, a fenntartható fejlődés és a kereskedelmi kapcsolatok eszközeivel. Az Unió célja a gazdasági jólét övezetének létrehozása és a baráti szomszédi viszonyok megteremtése lett. Belátva azonban, hogy a szomszédos országok nagyon különbözőek lehetnek, illetve hogy az Unió velük ápolt kapcsolatai nem azonos ütemben fejlődnek, az új szomszédságpolitika a kapcsolatok fejlesztését ezért bilaterális alapon képzelte el, azaz minden országgal olyan ütemben kívánt előrehaladni, ahogyan az adott ország „teljesít”.

Az Európai Bizottság 2004 májusában terjesztette elő az új szomszédságpolitikát végleges formába öntő úgynevezett *Az európai szomszédságpolitika – stratégiai dokumentumot (Strategy Paper)* és a leendő új szomszédokról készített országjelentéseket. A dokumentum lefektette az alapelveket (közös értékek, a jog uralma, jó kormányzás, emberi jogok, beleértve a kisebbségek jogait is, jószomszédi kapcsolatok, piacgazdaság, fenntartható fejlődés stb.), továbbá kijelölte az új szomszédságpolitika földrajzi területét és a végrehajtás módszereit. A Mediterráneum (Marokkó, Algéria, Tunézia, Líbia, Egyiptom, Izrael, a Palesztin Hatóság, Jordánia, Szíria és Libanon) és Kelet-Európa (Ukrajna, Moldova és Belarusz) mellett megjelent a Dél-Kaukázus is (Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán).

A stratégiai dokumentum és az országjelentések alapján a Bizottság 2004 decemberében beterjesztette a partnerországokkal közösen elkészített első akcióterveket, amelyek közös megegyezéssel meghatározták azokat a prioritásokat, feladatokat, amelyek végrehajtása közelebb viszi a partnerországokat az Európai Unióhoz. Ezek között olyan prioritások szerepeltek, mint a politikai párbeszéd és a reform, a kereskedelmi és gazdasági lépések, a társadalmpolitika, a civil társadalom stb., azaz az Unió tulajdonképpen az euro–

¹³ *Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament.* [COM (2003) 104 final]. Brussels, Commission of the European Communities, 2003. 03. 11. Forrás: http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

mediterrán partnerségből ismert komplex megközelítést alkalmazta, ugyanakkor egyfajta feltételeességet is előírt a három pillér között. Az akciótervek végrehajtását rendszeresen ellenőrzik, és az előrelépés függvényében alakítják tovább. A további országjelentések tartalmazzák a kétoldalú megállapodások és a reformok végrehajtásának előrehaladását, és az akciótervek továbbfejlesztésének alapjául szolgálnak.

A szomszédságpolitika külön figyelmet szentelt már meglévő regionális és szub-regionális együttműködések megerősítésének. Az Unió szándéka szerint megerősítette az euro–mediterrán partnerséget is, amennyiben az euro–mediterrán társulási megállapodások rendszerét felváltották az akciótervek, amelyekben nemcsak a partnerség komplex megközelítése jelent meg, de a kapcsolatok további fejlesztésének feltételéül szabta az akciótervek teljesítését.

Mindehhez az Európai Unió 2007. évi kezdettel egy új, közös pénzügyi eszközt (Európai Szomszédsági és Partnerségi Eszköz; European Neighbourhood and Partnership Instrument – ENPI) rendelt, egyidejűleg megszüntette a TACIS- (a keleti partnerországoknak nyújtott támogatás; Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States) és a MEDA-programokat. A 2007–2013 közötti költségvetési szakaszra az Unió összesen mintegy 12 milliárd eurót irányzott elő a szomszédságpolitika finanszírozására.

Az Unió a Mediterráneumért (Union for the Mediterranean – UfM)

2008-ban a francia elnök, Nicolas Sarkozy egy új együttműködést javasolt, amelynek célja az volt, hogy megakadályozza az esetleges török uniós csatlakozást,¹⁴ és ehelyett egy úgynevezett Mediterrán Unióban egyesítette volna a Földközi-tenger parti államait. Angela Merkel kancellár azonban nagyon határozottan állást foglalt amellett, hogy a már meglévő struktúrák (EMP, ENP) mellett szó sem lehet olyan újabb hasonló intézményről, amelyben az Európai Unió tagjainak csak egy része venne részt. Az újonnan megszülető struktúra tehát egy kompromisszum eredménye lett, ennek megfelelően koncepciója fokozatosan alakult. Az Unió a Mediterráneumért így magában foglalta egyrészt az Unió (akkor) 27 tagállamát és további 16 déli/keleti parti államot, és újra bevezette a mediterrán együttműködés multilaterális/regionális aspektusát. Az Unió a Mediterráneumért – a barcelonai folyamat három pillérében folytatott együttműködés mellé – hat további nagy projektet jelölt ki: a Földközi-tenger szennyezésének felszámolását, a tengeri és szárazföldi közlekedési vonalak fejlesztését, a civil védelmi kezdeményezést a természeti és ember okozta katasztrófák elleni küzdelemben, a mediterrán napenergia programot, az Euro–mediterrán Egyetem megalapítását Szlovéniában, valamint a Mediterrán Üzleti Fejlesztési Kezdeményezést, amelyet mikro-, kis- és középvállalkozások támogatására hoztak létre.¹⁵ A projekteket kifejezetten úgy választották ki, hogy kiegészítsék,¹⁶ de ne ismételjék meg (ne duplikálják) az euro–mediterrán partnerségben már futó programokat. Másrészt ezek a projektek az északi és déli part országai számára kölcsönösen előnyös és hasznos programok voltak, amelyekben nem az európai „normatív hatalom” (diktátum) érvényesült, hanem beleillett az UfM „közös tulajdonlás”

¹⁴ A török csatlakozási tárgyalások 2005-ben kezdődtek meg, és ugyan a kimenetelük „nyitott” volt, azaz még sikeres tárgyalások esetén sem garantálta Törökország uniós tagságát.

¹⁵ Bővebben lásd: REMEK Éva (2017): Az Európai Unió és a Közel-Kelet I. *Nemzet és biztonság*, 5. sz., 4–30.

¹⁶ Ezért az együttműködés nevét is összevonták: Unió a Mediterráneumért – a barcelonai folyamat.

és közös irányítás elképzelésébe. Ezt a Barcelonában felállított titkárság és társelnökség (egy északi és egy déli társelnökkel) intézménye is jelzi. Mivel az uniós költségvetésből nem kívántak újabb összegeket fordítani erre a célra, az UfM kifejezett célkitűzése volt a privátszféra bevonása. Megjelöltek három kiemelt témát is: a nők társadalmi-gazdasági támogatását, a fiatalok lehetőségeinek bővítését és a fenntartható fejlődést.¹⁷

Az európai szomszédságpolitikát a déli szomszédságban igyekeztek összekapcsolni az euro–mediterrán partnerséggel, a strukturális különbség ellenére, amely a bilaterális és multilaterális megközelítések és fórumok között adódott. A hiányosságokat azonban hamar elfedték a déli part eseményei, az arab tavasz történései. Így 2015-ben a szomszédságpolitika felülvizsgálatára került sor, amelyben tovább erősítették az egyes országok különbségének megfelelő rugalmasság, valamint a közös tulajdonlás elvét.¹⁸ Az új megközelítés alapja a térség stabilizálása, a „resilience”¹⁹ és a biztonság. Mindez rámutatott arra is, hogy a biztonság és a stabilitás a különböző euro–mediterrán együttműködésekén átívelő prioritás, miközben az Unió eszközei eddig e területen elégtelennek bizonyultak.

A globális stratégia

A 2016-ban elfogadott globális stratégiával az uniós szerepvállalás új szakaszba lépett. Egyrészt jelezte azt, hogy az Unió kilábal a gazdasági-pénzügyi válságból, és ismét kész, továbbá képes globális szereplőként megjelenni a nemzetközi rendszerben. Másrészt a globális stratégiával az Unió a Mediterráneumnál jóval messzebbre tolta annak a régióknak a határait, ahonnan fenyegetéseket, kihívásokat észlel, és amelyek kezelésében felelősséget és részt kíván vállalni. Federica Mogherini szavaival élve az Unió szomszédsága immár nem a Földközi-tenger medencéje, hanem mélyen belenyúlik a Száhel-övezetbe.²⁰

A globális stratégia – részben ennek a kiterjesztésnek nyomán, részben az új „kooperatív regionális rendek” koncepció alapján²¹ – együtt, egy külön alfejezetben kezeli

¹⁷ *Union for the Mediterranean. Mission.* Forrás: <http://ufmsecretariat.org/who-we-are/> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

¹⁸ *Revised European Neighbourhood Policy: Supporting Stabilisation, Resilience, Security.* Brussels, European Commission, 2017. 05. 18. Forrás: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1334_en.htm (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

¹⁹ A *resilience* fogalom az uniós terminológia új kulcsszava, alapvetően „ellenálló képességet” jelent, használatát azonban még nem pontosították. A 2011-es arab tavasz folyamán az arab monarchiák forradalommal szembeni ellenálló képességét jelentette, de a 2016-os globális stratégiában ennél sokkal bonyolultabb jelentéssel bír, körülbelül „ellenáll a visszahúzó, haladással ellentétes erőknél, miközben képes alkalmazkodni az új kihívásokhoz”. Ez volt az egyik témája az EU Institute of Security Studies éves konferenciája *Resilience in the south* című paneljének is, Brüsszelben, 2017. június 20–21-én.

²⁰ Federica Mogherini előadása az EU-ISS 2016-os éves konferenciáján, Párizsban, 2016. április 22-én. *Participation of Federica Mogherini, Vice-President of the EC, to the annual conference on European Union Global Strategy.* Brussels, European Commission. Forrás: <http://ec.europa.eu/avservices/video/player.cfm?ref=1120304&videolang=INT&devurl=http://ec.europa.eu/avservices/video/player/config.cfm> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

²¹ *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy* (2016). Brussels, European External Action Service. 32–38. Forrás: http://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/regions/files/eugs_review_web_0.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

a Közel-Keletet és a Mediterráneumot.²² Az Unió komplex megközelítése tehát – az immár hagyományosnak tekinthető háromkosaras/-pilléres struktúra mellett – a regionális trendek dinamikáját is igyekszik figyelembe venni, amit az egyre táguló tér és egyre bővülő esetek – amelyekre vonatkozóan az Unió politikát vagy irányelveket fogalmaz meg – jól szemléltetnek. Mindehhez egyre bővülő intézményi és/vagy intézményesített rendszer és folyamatosan bővített eszközkészlet áll rendelkezésre: a fentebb már tárgyalt euro–mediterrán együttműködési intézmények (EMP, ENP, UfM) mellett az EU–GCC-párbeszéd, a palesztin–izraeli – évek óta stagnáló – békefolyamat kvartettje, valamint a – szintén évekkel ezelőtt megtorpant – török uniós csatlakozási folyamat biztosítják a keretet.

A globális stratégia ugyanakkor egyfajta uniós számvetésként is értelmezhető, amelyben összefoglalja azokat a múltbeli és jelenleg is folyamatban lévő tevékenységeket, amelyeket az Unió a mediterrán térségben/Közel-Keleten folytat.²³ Tematikusan az uniós szerepvállalás a hagyományos osztásnak megfelelően (politikai/biztonságpolitikai, gazdasági/pénzügyi, kulturális) az alábbiakban foglalható össze. Az uniós politika jelenléte az arab/palesztin–izraeli békefolyamatban (lásd korábbi megjegyzést a kvartett szerepéről) csak korlátozott eredményeket hozott, ugyanakkor igen fontos és gyakran nem egyforma az uniós tagállamok hozzáállása a konfliktus egyes kérdéseire.²⁴ Igen vitatott az Európai Unió sikere/sikertelensége az arab tavasznak nevezett eseménysorban. Miközben tagadhatatlan, hogy az európai demokráciamodellel és a rendszerváltásokat követő demokratizáció egyfajta mintát közvetített a déli szomszédság felé, mára a hat arab tavaszos országból mindössze egyben, Tunéziában zajlik egy óvatos és törekeny politikai átalakulás, amely ebbe illeszthető.

Sokkal sikeresebbnek mondható az Unió részvétele az olyan, a közös kül- és biztonságpolitika körébe tartozó missziókban, mint az EUPOL COPPS (EU Co-ordinating Office for Palestinian Police Support) és EUBAM Rafah (European Union Border Assistance Mission at the Rafah Crossing Point) (a megszállt palesztin területeken),²⁵ az EUNAVFOR MED Operation Sophia,²⁶ EUBAM Libya (EU Border Assistance Mission in Libya).²⁷ Ezek a missziók egyben rámutatnak arra, hogy az Unió határainak biztonsága a csempészet és a terrorizmus megakadályozása érdekében egyre aktívabban lép fel, működőképes multilaterális együttműködési kereteket és gyakorlatot kialakítva. Különösen a 2015-ös migrációs hullám és az azóta is napirenden lévő Földközi-tengeren keresztüli migráció – jelenleg a keleti part–Balkán, illetve a középső, tengeri útvonalon át – úgy tűnik, kikényszeríti a közös uniós

²² Egy békés és virágzó Mediterráneum, Közel-Kelet és Észak-Afrika (A peaceful and prosperous Mediterranean, Middle East and North Africa). *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy* (2016). Brussels, European External Action Service. 34–36. Forrás: http://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/regions/files/eugs_review_web_0.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

²³ Tekintettel a jelen tanulmány témájára, itt csak az ide tartozó tételekkel foglalkozunk.

²⁴ Lásd például: a megszállt területeken termelt áruk megjelölése az uniós országokban stb.

²⁵ Bővebben lásd: www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede200415missionoverview/_sede200415missionoverview_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 12.)

²⁶ https://eeas.europa.eu/csdp-missions-operations/eunavfor-med_en (A letöltés dátuma: 2017. 09. 12.)

²⁷ https://eeas.europa.eu/csdp-missions-operations/eubam-libya_en (A letöltés dátuma: 2017. 09. 12.)

migrációpolitika kialakítását, miközben súlyos dilemmát vet fel az uniós értéként tartott humanitárius segítségnyújtás tartalmával és módszereivel kapcsolatban.²⁸

Emellett a globális stratégia olyan kérdéseket utal még a multilaterális együttműködések keretébe, mint a víz- és élelmiszerbiztonság, az energia- és klímapolitika, az infrastruktúra fejlesztése és katasztrófaelhárítás. (Ez utóbbiak közül több is szerepelt már az Unió a Mediterráneumért együttműködés projektjeinek témájaként is.) Szintén multilaterális keretben látja kezelhetőnek és talán megoldhatónak a globális stratégia a líbiai és a szíriai polgárháborús helyzetet, valamint a palesztin–izraeli konfliktusban az úgynevezett kétállamos megoldás megvalósítását.²⁹

Az egyes közel-keleti/mediterrán országokkal kialakított kapcsolat keretében a Perzsa-öböl arab országaival folytatott intézményesített párbeszéd (EU–GCC) témái Irán, a környezet, az energia, a csempészet megállítása, illetve a mindkét félnél jelentkező migráció és kezelésének tapasztalatai lennének. Ebben a vonatkozásban sok kritika éri az Európai Uniót, hogy az emberi jogok kérdésében nem emel szót az Öböl-menti monarchiák gyakorlatával szemben. Az EU–GCC fórum azonban igen korlátozottan működik.³⁰

Törökországgal az Unió – a felfüggesztett csatlakozási tárgyalások ellenére – sokrétű és kiterjedt párbeszédet folytat a terrorizmusellenes együttműködésről, a regionális biztonságról és a menekültekről. Ez utóbbi témában, bár számos vitára adott okot, az EU–török megállapodás 2016-ben igen jelentős, pozitív eredménnyel járt. Ugyanakkor a török követelés a vízummentességről máig nem teljesült, ahogy a csatlakozási folyamat sem halad előre.³¹

Az Európai Unió legnagyobb diplomáciai sikere tagadhatatlanul az iráni nukleáris megállapodás és az abban játszott uniós szerep. Évtizedes vita és rendszeresen megszakadó tárgyalások után az Európai Unió külügyi vezetése – Lady Cathrine Ahston, Federica Mogherini és Helga Schmid – áttörést ért el, és vezetésükkel a világ vezető hatalmai (E3/EU+3) megállapodtak az iráni atomprogram korlátozásáról és ellenőrzéséről.³² A megállapodás óriási diplomáciai siker, amelyet nem véletlenül a *történelmi* jelzővel illettek, hiszen sikerült a diplomácia eszközeivel egy háborús fenyegetést elhárítani. Az Unió számára ezen túlmenően az is egyedülálló siker volt, hogy nemcsak az uniós tagállamok (E3 – Nagy-Britannia, Franciaország és Németország), hanem az ENSZ Biztonsági Tanácsának három állandó tagja (az Egyesült Államok, Oroszország és Kína) is az unió képviselőire bízta a tárgyalások vezetését.³³

²⁸ Bővebben lásd: N. RÓZSA Erzsébet szerk. (2017): *Mapping Migration Challenges in the EU Transit and Destination Countries*. EuroMeSCo Joint Policy Study 6. Barcelona, European Institute of the Mediterranean. Forrás: www.euromesco.net/images/joint_policy_studies/joint%20policy%20study%206.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 12.)

²⁹ Az uniós szerepvállalás elemzése a líbiai, szíriai és a palesztin konfliktusokban meghaladja a jelen tanulmány kereteit, így itt csak említjük azokat.

³⁰ BARNES-DACEY, Julien (2015): Responding to an Assertive Gulf. *ECFR Policy Brief*, Vol. 16. Forrás: www.ecfr.eu/page/-/Responding_to_an_assertive_gulf.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

³¹ Bővebben lásd: EGERESI Zoltán (2017): Ki mit nyert? Több mint egy évvel a menekültügyi „megállapodás” után. *SVKK Elemzések*, No. 13, 2017. 06. 29. Forrás: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2017-13-ki-mit-nyert-egy-evvel-a-menekultuyi-megallapodas-utan-egeresi-z.original.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 12.)

³² N. RÓZSA Erzsébet (2015): Az iráni nukleáris keretmegállapodás. *KKI Tanulmányok*, No. 3. Forrás: <http://kki.hu/hu/szakmai-anyagok/kki-tanulmanyok/az-irani-nuklearis-keretmegallapodas/189> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 12.)

³³ Az unió szerepéről és tevékenységéről az iráni nukleáris tárgyalásokon lásd: WINDT, András (2017): *The Participation of the EU in the Negotiation and Implementation of the Iran Nuclear Agreement*. (Kézirat) Készült az EU Non-Proliferation Consortium ösztöndíjával.

Összegzés

Az Európai Unió – földrajzi, történelmi, politikai, gazdasági, kulturális és egyéb kapcsolatainak okán – közvetlenül érdekelt és érintett szomszédsága, így a Közel-Kelet és a Mediterráneum biztonságában, stabilitásában és fejlődésében. Bár az EU a tágabban értelmezett Közel-Kelet kérdéseiben is vállalt szerepet, a hidegháború végét követően az euro–mediterrán térségben hozott létre intézményesített együttműködési kereteket, amelyek a külvilág és a szomszédság, valamint magának az Uniónak a fejlődésével és (át)alakulásával folyamatosan változtak.

Az együttműködés határai kitágultak, a Földközi-tenger közvetlen partmenti sávján túlnyúltak, mígnem a térséggel kapcsolatos komplex politika beépült az Unió globális stratégiájába. Tematikusan az eredeti háromkosaras/-pilléres szerkezet is bővült, előbb a feltételesség elve lépett be, majd a pillérek kiegészültek hat nagy projekttel, illetve a civil szervezetek és a privátszféra bevonásával.

Jóllehet az Uniót számos kritika éri az egyes tematikus kérdésekben játszott szerepe, pontosabban annak sikertelensége miatt, az uniós jelenlét megkérdőjelezhetetlen, és úgy az Unió, mint a partnerországok szempontjából szükségszerű. A 2015-ben kezdődött migrációs válság pedig megmutatta, hogy az együttműködési és alkalmazkodási kényszer korántsem megoldható.

Felhasznált irodalom

- A barcelonai nyilatkozat és az euro–mediterrán partnerség.* Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM:rl5001> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- BARNES-DACEY, Julien (2015): *Responding to an Assertive Gulf. ECFR Policy Brief*, Vol. 136. Forrás: www.ecfr.eu/page/-/Responding_to_an_assertive_Gulf.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- BOENING, Astrid (2008): Regional Security through Synergistic Integration: A Euro-Mediterranean Regional Security Complex? *European Union Miami Analysis (EUMA)*, Vol. 5, No. 13. Forrás: <http://aei.pitt.edu/8991/1/BoeningRegSecSynergyEUMALong08edi.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- BUZAN, Barry – WAEVER, Ole – WILDE, Jaap de (1998): *Security. A new Framework for Analysis*. Boulder, Lynne Rienner Publishers.
- Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act* (1975). Helsinki. Forrás: www.osce.org/helsinki-final-act?download=true (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- EGERESI Zoltán (2017): Ki mit nyert? Több mint egy évvel a menekültügyi „megállapodás” után. *SVKK Elemzések*, No. 13, 2017. 06. 29. Forrás: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2017-13-ki-mit-nyert-egy-evvel-a-menekultugyi-megallapodas-utan-egeresi-z-original.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 12.)
- EU-MEDA cooperation context and implementation. Evaluation of the Council Regulation N° 2698/2000 (MEDA II) and its implementation. Final Report* (2009). Vol. 1. Forrás: http://ec.europa.eu/europeaid/how/evaluation/evaluation_reports/reports/2009/1264_voll_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- N. RÓZSA Erzsébet – PÓTI László szerk. (1999): *Európa régi-új régiója: a Mediterráneum*. Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet.

- N. RÓZSA Erzsébet (2015): Az iráni nukleáris keretmegállapodás. *KKI Tanulmányok*, No. 3. Forrás: <http://kki.hu/hu/szakmai-anyagok/kki-tanulmanyok/az-irani-nuklearis-keretmegallapodas/189> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 12.)
- N. RÓZSA Erzsébet ed. (2017): *Mapping Migration Challenges in the EU Transit and Destination Countries*. EuroMeSCo Joint Policy Study 6. Barcelona, European Institute of the Mediterranean. Forrás: www.euromesco.net/images/joint_policy_studies/joint%20policy%20study%206.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 12.)
- Participation of Federica Mogherini, Vice-President of the EC, to the annual conference on European Union Global Strategy*. Brussels, European Commission. Forrás: <http://ec.europa.eu/avservices/video/player.cfm?ref=I120304&videolang=INT&devurl=http://ec.europa.eu/avservices/video/player/config.cfm> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- REMEK Éva (2017): Az Európai Unió és a Közel-Kelet I. *Nemzet és biztonság*, 5. sz., 4–30.
- Revised European Neighbourhood Policy: Supporting Stabilisation, Resilience, Security*. Brussels, European Commission, 2017. 05. 18. Forrás: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1334_en.htm (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy* (2016). Brussels, European External Action Service. Forrás: http://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- Traite instituant l'Union du Maghreb arabe*. Forrás: www.umaghrebarabe.org/?q=en/The_Treaty_of_Marrakech (A letöltés dátuma: 2019. 01. 11.)
- Union for the Mediterranean. Mission*. Forrás: <http://ufmsecretariat.org/who-we-are/> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament*. [COM (2003) 104 final]. Brussels, Commission of the European Communities, 2003. 03. 11. Forrás: http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- WINDT András (2017): *The Participation of the EU in the Negotiation and Implementation of the Iran Nuclear Agreement*. (Kézirat)

Anna Lindh Alapítvány – Civil szerepvállalás az euro–mediterrán (euro–med) párbeszéd alakításában

Komlói Orsolya

Bevezetés

Az Anna Lindh Alapítvány mint kormányközi szervezet a kultúraközi párbeszédet hivatott tevékenységével elősegíteni az euro–mediterrán övezetben. A kihívás szokatlanul nagy: a Földközi-tenger északi és a déli partján élő civilek aktív szerepvállalásának ösztönzése mellett, a politikai és gazdasági érdekek között lavírozva és az Unió elvárásainak is megfelelően kulturális és társadalmi változást előidézni, az euro–mediterrán partnerség eszméit terjeszteni. Az elmúlt 12 év azt mutatja, hogy bár nagyon lassan és nem zökkenőmentesen, de az Anna Lindh Alapítvány következetes és lankadatlan munkájának köszönhetően elmozdult a holtpontról a kultúraközi párbeszéd ügye.

Az alapítvány, hivatalos nevén Anna Lindh Euro–mediterrán Alapítvány a kultúraközi párbeszédért¹ az Európai Unió mediterrán térségét érintő politikájában az 1990-es években bekövetkezett változásoknak köszönheti létét. Az euro–mediterrán partnerség (Euro-Mediterranean Partnership – EMP) létrehozása a korábbiakhoz képest alapvető elmozdulást hozott az EU és a folyamatban részt vevő 12² délmediterrán állam politikai, gazdasági és kulturális kapcsolataiban. Az 1995-ben Barcelonában elindított folyamathoz nagy reményeket fűző államok a kezdeményezéstől a térség országainak gazdasági fejlődését, világgazdasági integrációját várták, ezért a partnerek között megállapodás született arról, hogy a jövőben felmerülő problémáikat igyekeznek közösen kezelni. Az együttműködés új területekre is kiterjedt, mint a környezetvédelem, a demográfiai kérdések, a beruházások ösztönzése és a kulturális párbeszéd elősegítése.³ Ez utóbbi területen végzett fejlesztések előmozdításáért született meg a részben uniós és részben tagállami befizetésekből gazdálkodó kormányközi intézmény, az Anna Lindh Alapítvány.

Az alapítása óta eltelt 12 évben elért eredményeket nem könnyű értékelni. Egyrészt hazai és nemzetközi viszonylatban is kevés és nehezen elérhető az erről szóló szakirodalom,

¹ *Statutes of the Anna Lindh Euro-Mediterranean Foundation for the Dialogue between Cultures* (2004). Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/documents/page/alf-statutes_1.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

² A tizenkét ország: Algéria, Ciprus, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Marokkó, Málta, Palesztin Nemzeti Hatóság, Szíria, Törökország, Tunézia.

³ LIGETVÁRI-TAKÁCS Krisztina (2010): A barcelonai folyamat és az Euro-Mediterrán Partnerség. *Nemzet és Biztonság*, 3. évf. 2. sz. 29–34. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/ligetvari_takacs_krisztina_-_a_barcelonai_folyamat_es_az_euro_mediterran_partnerseg.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

másrészt a kultúraközi párbeszéd népszerűsítésének és gyakorlati alkalmazásának eredményei nehezen kimutathatók. Sok támpontot ad viszont az alapítvány által elért eredmények elemzéséhez a saját kiadású, 2010-ben, 2014-ben és 2017-ben megjelentetett *Interkulturális Trendek Riport* sorozat, amely átfogó elemzéseket nyújt az euro–mediterrán régió kulturális értékeinek változásáról és a különböző területeken tapasztalható tendenciákról. Emellett fontos források a riportok megjelenését követő években született kritikák. Ezért jelen tanulmányomban főként az alapítvány működését vizsgálom, és kitérek arra is, hogy a kultúraközi párbeszéd mint a politika humanizálásának lehetséges eszköze, milyen fogalmi változásokon ment keresztül az elmúlt 12 év során az alapítvány tevékenységével összefüggésben. Kulturális antropológusként és az Anna Lindh Alapítvány Magyarországi Hálózatának vezetőjeként tanulmányomat inkább vitairatnak, pontosabban egy párbeszéd kezdetének szánom. Felhasznált forrásaim részben elsődleges, másrészt másodlagos források, dokumentumok, kutatási eredmények és szakirodalom, amelyeket kiegészíttem a saját megfigyelésből származó tapasztalataimmal és interjúkkal.

Alapítás, névválasztás

2003. szeptember 11-én, Anna Lindh⁴ svéd külügyminiszter 46 évesen merénylet áldozata lett. „Külügyminiszterként nagyon sokat tett az Európai Unió bővítéséért, mindazt képviselte, ami nagyszerű Svédországban és az Európai Unióban” – mondta róla halálhíre kapcsán Jack Straw brit külügyminiszter.⁵ Szimbolikus a névválasztás, az alapítvány amely az euro–mediterrán partnerség harmadik pilléréként a szociális, kulturális és humán területeken tesz jelentős lépéseket, Anna Lindh emlékére és tiszteletére az ő nevét viseli. Ugyanígy a székhelyválasztás is szimbolikus, székhelye a Svéd Intézettel közösen az alexandriai könyvtárban kapott helyet. A helyszínválasztást, amit az egyiptomi kormány javasolt, Octavie Modert, Luxemburg kulturális, felsőoktatási és kutatási államtitkára, az Európai Unió Kulturális Miniszterek Tanácsának akkori elnöke így indokolta, két évvel a svéd külügyminiszter tragikus halála után, az alapítvány megnyitására rendezett esemény nyitóbeszédében, 2005-ben:

„Az alexandriai könyvtár arra törekszik, hogy elősegítse a tanulást, a toleranciát és a párbeszédet. Nem lehetett volna jobb intézményt találni, amelynek részeként működhet az Anna Lindh Alapítvány. Ezek az intézetek, amelyeket az Anna Lindh képviselte értékek szellemében, illetve az ő emlékezetére működtetnek, minden tevékenységünk és minden politikai akció motorjának kell lenniük. Meg vagyok győződve arról, hogy az Anna Lindh Alapítvány a világban a kulturális párbeszéd és a megértés világitótornyává válik.”⁶

⁴ Meghalt a megkéselt svéd külügyminiszter (2003). *HVG.hu*, 2003. 09. 11. Forrás: <http://hvg.hu/vilag/0000000004E41FF> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁵ Swedish Foreign Minister Dies after Stabbing (2003). *The Guardian*, 2003. 09. 11. Forrás: www.theguardian.com/world/2003/sep/11/3 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁶ *Speech by Octavie Modert, Secretary of State for Culture, Higher Education and Research of Luxembourg Acting President of the Council of Ministers of Culture of the European Union, on the Occasion of the Launching of the Euromed Anna Lindh Foundation* (2005). 2005. 04. 20. Forrás: www.eu2005.lu/en/actualites/discours/2005/04/22modert1/index.html (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

A misszió, azaz a nemes ügy

Octavie Modert hasonlata találó, az alapítvány a partnerországok számára az interkulturális párbeszéd eszméjével kapcsolatban biztonságos eligazodást nyújt, ahogy a világítótorony is biztonságot nyújt a tájékozódó hajóknak a tengeren. Hogy ez az álláspont valóban minden csatlakozó számára jól körülhatárolható és érthető legyen, az alapítók egyértelműen meghatározták az alapítvány misszióját. Az alapító okirat az alapítvány céljait pontosan meghatározó mondattal kezdődik: „Az alapítvány támogatja a kultúrák közötti párbeszédet, és hozzájárul a barcelonai folyamat láthatóságához a szellemi, kulturális és civil társadalmi cserék révén.”⁷

Ahhoz, hogy ez a legfőbb célkitűzés teljesüljön, az alapító okirat részletekbe menően kifejti és leszögezi nemcsak a részcélokat, hanem azokat a feladatokat is, amelyeknek segíteniük kell az alapítványt a cél megvalósításában. Az alapítványnak feladata tehát az euro–mediterrán országok és népek közötti kulturális hasonlóságok feltérképezése, fejlesztése, illetve támogatása, különös tekintettel a sztereotípiák, a rasszizmus és az idegengyűlölet kiküszöbölésére és a tolerancia megerősítésére, illetve a partnerség kulturális és humán dimenziójának alátámasztása és fejlesztése bilaterális és multilaterális szinten.⁸

Ahogy az előbbiekből kitűnik, az Anna Lindh Alapítvány működését szabályozó alapító okirat a partnerországok számára az együttműködés szempontjából olyan előre-mutató eszméket fogalmaz meg, amelyek kulcsfontosságú szociális és kulturális értékeket képviselnek. Ez az alapvető emberi értékek mentén íródott szabályzat túlmutat a földrajzi határok által szabott korlátokon, és egyik legfontosabb értéke, hogy minden északi és déli partnerország számára egyformán érvényes.

Az alapító okirat kitér arra is, hogy mindezek mellett az alapítványnak a tevékenységével hozzá kell járulnia a tudás, az elismerés és a kölcsönös tisztelet megteremtéséhez a partnerországokban gyakorolt vallások, kultúrák és értékek között minden téren úgy, hogy hozzájáruljon az euro–mediterrán térség sokféleségének biztosításához. A cél érdekében nem elégséges, hogy az alapítvány olyan két- vagy többoldalú kezdeményezéseket ösztönöz, amelyek a vallások és meggyőzések közötti párbeszédet elősegítik, a partnerség emberi dimenzióját előmozdítják, hanem azt is célul kell kitűznie, hogy ezzel a jogállamiság és az alapvető szabadságok megszilárdításához is hozzájárul.⁹

Az alapítvány létrejötté és az alapító okiratban megfogalmazott értékek a figyelmet az euro–mediterrán régió társadalmi és kulturális vonatkozásaira irányítják, és hozzájárulhatnak egy sajátos, de világosan látható regionális kohézióhoz. Annál is inkább, mivel „ez az egyetlen olyan multilaterális fórum, amelyben mind Izrael, mind pedig a Palesztin Nemzeti Hatóság részt vesz”.¹⁰

⁷ Az alapítvány alapító okiratát 2004. november 30-án, Hágában, a 6. euro–mediterrán partnerségi külügyminiszteri találkozáson hagyták jóvá. *Statutes of the Anna Lindh Euro-Mediterranean Foundation for the Dialogue between Cultures* 2004, 1–10. Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/documents/page/alf-statutes_1.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ LIGETVÁRI-TAKÁCS 2010.

Az alapítvány működése

Az alapítvány működését az Európai Bizottság és az Unió a Mediterrán Térségért (Union for the Mediterranean – UfM) 42¹¹ tagországának társfinanszírozása biztosítja. Az alapítvány háromévenként felülvizsgálja a stratégiáját, és annak alapján határozza meg a költségvetését is. A költségvetést minden fórumon, így a hálózatvezetők körében is meg kell vitatni, és jóvá kell hagyatni. Ez azt jelenti, hogy elméletileg a hálózatvezetők is beleszólhatnak a költségvetésbe, de a gyakorlatban erre még nem volt példa. A hálózatvezetők annak ellenére, hogy közvetlenül nem befolyásolhatják a költségvetés tételeit, stratégiaileg fontos kérdésekben, mint a szakmai program, érdemben véleményt tudnak mondani, és ezáltal közvetve befolyásolhatják az alapítvány költségvetését is. Az alapítvány költségvetése körülbelül 17-20 millió euró egy-egy fázisban.¹² A 2015–2017 közötti időszakban a IV. fázis megvalósítására az Európai Bizottság 7 millió euróval járult hozzá az alapítvány költségvetéséhez.¹³ Az ezt megelőző munkaprogramra, a III. fázisra az Európai Bizottság, valamivel több, összesen 10 millió eurót biztosított, amely az alapítvány költségvetésének 62,5%-a volt.¹⁴

A teljes költségvetés abban az esetben áll az alapítvány rendelkezésére, ha a partnerországok teljesítik az éves befizetéseiket. A tagdíj nem minden ország számára egyforma mértékű, a legjelentősebb befizetők Svédország, Finnország és általában a balti államok. Norvégia nem tagja az Európai Uniónak, így a finanszírozásban sem vesz részt. A költségvetés nem stabil, évről évre előfordul, hogy egy-egy partnerország nem teljesíti a befizetést, ami komoly hiányt tud okozni a tervezett programok megvalósításában.

Az alapítvány működését a 42 partnerország képviselőiből álló igazgatótanács (Board of Governors – BoG) felügyeli, amely felelős az alapítvány programjáért és a költségvetés jóváhagyásáért is. Az igazgatótanács munkájában azoknak az országoknak a képviselői is részt vesznek, akik nem teljesítik a vállalt hozzájárulást. Ebből következően a tagdíjfizetés, illetve a nem fizetés ténye az ülések vitás kérdéseinek eldöntésében befolyásoló tényezővé tud válni.

Az alapítvány elnöke jelenleg Elisabeth Guigou (Franciaország), az ügyvezető igazgató Hatem Atallah (Tunézia). Az Anna Lindh Alapítvány egyúttal a civil társadalom szervezeteinek legnagyobb hálózata. A hálózat tagjai – szervezeti szinten – rendkívül változatosak, a tagok között kormányzati szervezetek, közintézmények, alapítványok, helyi és regionális önkormányzatok, magánszemélyek és magánszervezetek is megtalálhatóak. Az alapít-

¹¹ A 42 partnerország: Albánia, Algéria, Ausztria, Belgium, Bosznia és Hercegovina, Bulgária, Ciprus, Csehország, Dánia, Egyesült Királyság, Egyiptom, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Horvátország, Írország, Izrael, Jordánia, Lengyelország, Lettország, Libanon, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Marokkó, Mauritánia, Málta, Monaco, Montenegró, Németország, Olaszország, Palesztina, Portugália, Románia, Spanyolország, Svédország, Szlovákia, Szlovénia, Tunézia, Törökország.

¹² Az alapítvány honlapján nyilvános adatot a költségvetésről vagy az éves beszámolót illetően nem találtam. Az alapítvány központjából, illetve a BoG-tól kapott információk megosztására nincs felhatalmazásom, ezért a becsült összeget tüntettem fel.

¹³ *Anna Lindh Foundation for the Dialogue between Cultures* (2016). European Union External Action. 2016. 08. 18. Forrás: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/8394/Anna%20Lindh%20Foundation%20for%20the%20Dialogue%20between%20Cultures (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

¹⁴ *Anna Lindh Foundation III* (2016). Brussels, European Union External Action Service, 2016. 08. 24. Forrás: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/8730/anna-lindh-foundation-iii_en (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

vány nyílt, a hálózathoz való csatlakozás bárki számára lehetséges, aki az alapítvány által képviselt ügygel, értékekkel egyetért. Ebben a struktúrában, euro–mediterránrégió-szerte 4 ezer tag és 42 hálózati vezető működik, ami komoly lefedettséget jelent a képviselői terén.

A nagy újítás: a hálózatok hálózata

Egy ekkora hálózat működtetése és a tagok döntési folyamatokba történő bevonása számos nehézségbe ütközhet. A nemzeti hálózatokat ezért egy kisebb, a hálózatvezetőkből álló hálózat fogja össze; így jön létre a hálózatok hálózata.

„Az alapítvány hálózatok hálózataként működik. Valamennyi ország azonosítja azokat a megfelelő intézményeket és szervezeteket, amelyek nemzeti szinten dolgoznak a kultúrák és civilizációk közötti párbeszéd kialakításában az euro–mediterrán partnerség keretében, és ki kell jelölni azt az intézményt/szervezetet, amely rendelkezik megfelelő kapacitásokkal, és képes betölteni a nemzeti hálózat vezetője vagy a koordinátori szerepet.”¹⁵ – rendelkezik az alapító okirat. A nemzeti hálózatok többféle módon jöhetnek létre, a hálózat felállítása az adott ország ügye, ezért a nemzeti hálózatok felállítása és létrejötte országonként különböző. A hálózati vezetőt kinevezheti az adott ország Anna Lindh hálózattal kapcsolatos ügyekért felelős minisztériuma, vagy a tagszervezetek választják meg maguk között. A nemzeti hálózatok szerepe, hogy egyfajta katalizátorként működjenek az alapító okiratban rögzített célok elérése érdekében, és segítsék a hálózatban működő szervezetek munkájának megjelenítését: „A hálózatok hálózata fontos szerepet játszik az euro–mediterrán partnerség nemzeti és regionális szintű láthatóságának előmozdításában.”¹⁶

A 42 országban működő nemzeti hálózatok és a hálózatokban működő különféle szervezetek alapvetően meghatározzák az alapítvány működését. Mindennek köszönhetően egy új, innovatív struktúra jött létre, amelyben kiemelten hangsúlyos a tagszervezetek partneri szerepe. A partnerség minden szinten, vertikálisan és horizontálisan is áthatja az alapítvány működését, ahogy azt a barcelonai folyamat keretében a kezdetektől prioritásként kezelték:

„A partnerek először a barcelonai folyamat során tekintették alapvető fontosságúnak a kulturális és civilizációs párbeszédet, és Európa országai először tettek tanúbizonyságot arról, hogy mediterrán partnereiket nem csupán termékeik piacának, energiaforrásnak, illetve migrációs forrásnak tekintik, hanem szuverén, egyenrangú tárgyalópartnernek. Ugyancsak fontos új elem a civil társadalom bevonása az együttműködés folyamataiba, ami nem csupán a párbeszédet segíti elő, de a társadalmi struktúrák megerősödését is.”¹⁷

Ez a szervezeti forma minden nehézsége ellenére jól működik, biztosítja az információkhoz való hozzáférést és a hatékony kommunikációt. Ennek következtében eléri az alapító okiratban is megfogalmazott célt, a civil szféra bevonását a folyamatokba, a tagszervezetek összefogását és mozgósítását. Nehézsége a bürokratikus döntési mechanizmusnak köszönhető, mivel egy-egy alulról jövő, azaz a hálózatvezetőktől érkező

¹⁵ *Statutes of the Anna Lindh Euro-Mediterranean Foundation for the Dialogue between Cultures* (2004), Article XIII. Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/documents/page/alf-statutes_1.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

¹⁶ Uo.

¹⁷ LIGETVÁRI-TAKÁCS 2010, 29–31.

javaslat sorsát az alapítvány központjában – a különböző érdekeknek és lehetőségeknek fényében – döntenek el. Ez sokszor időigényes folyamat. Emellett a hálózatvezetők és a központ közös kommunikációja rendkívül gyors és hatékony. Azokban az esetekben lényeges ez, amikor a következő időszak munkaprogramjáról vagy a hálózatvezetőknek az Igazgatótanácsban vagy a Tanácsadói Testületben történő képviseletéről kell döntenie. Ezt a folyamatot nagyban segíti a hálózatvezetők rugalmassága és az online platformok hatékony használata.

A hálózatvezetők feladata összetett. Az egymással való kapcsolattartás, a hálózat érdekképviselete mellett feladatuk az alapítvány központjával és a képviselt ország hálózati ügyekért felelős minisztériumával kapcsolatot tartani. A hálózatvezető szervezetek feladata továbbá a tagszervezetek koordinációja, a konzultáció, a nemzeti hálózaton belüli kommunikáció és a tagok aktivizálása. Ezen felül fontos szerepet játszanak a tagszervezetek vagy a hálózatok közötti közös fellépések fejlesztésében és végrehajtásában, illetve a tagok bevonásába az alapítvány programjaiba és projektjeibe.

A hálózatvezetők egyik fontos eseménye az évenkénti hálózatvezetői találkozó, ahol az alapítvány munkaprogramjáról és stratégiai, politikai iránymutatásokról való konzultáció zajlik. Ezeket a találkozókat kiemelt alkalmakkor (mint legutóbb az alapítvány tízéves fennállásának évfordulójakor), egymással párhuzamos programként az igazgatótanács üléseivel, esetenként a Tanácsadói Testület ülésével együtt tartják.

A magyarországi hálózat

Az alapítvány létrehozásakor Magyarországon a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma – Stratégiai Tervezési és EU Koordinációs Főosztály, személyesen Tóth Veronika, valamint a Teleki László Intézet – Külpolitikai Tanulmányok Központja, N. Rózsa Erzsébet látta el a hálózat vezetését. A hálózat tagjai az MTA Világgazdasági Kutatóintézet (Szigetvári Tamás), a Budapesti Corvinus Egyetem – Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék (Rostoványi Zsolt) és a Szegedi Tudományegyetem – Újkori Egyetemes Történelmi és Mediterrán Tanulmányok Tanszéke (J. Nagy László) voltak.¹⁸ 2005–2013-ig Kiss Imre, a Magyar Kereskedelmi és Véndéglátóipari Múzeum igazgatója töltötte be a hálózatvezetői tisztséget, majd őt 2013-ban Komlósi Orsolya, a Palantír Film Vizuális Antropológia Alapítvány igazgatója váltotta.

A tagdíjfizetést továbbra is a kulturális ügyekért is felelős Emberi Erőforrások Minisztériuma intézi, de a többi tagországtól eltérően, Magyarországot az igazgatótanácsban nem a tagdíjfizetésért felelős minisztérium, hanem a Külgazdasági és Külügyminisztérium munkatársa képviseli.

A magyarországi hálózatnak dinamikusan növekvő tagsága van, jelenleg 72 tagot számlál, ami köszönhető az Anna Lindh Alapítvány egyre növekvő láthatóságának, de

¹⁸ Az *Euro-mediterrán Partnerség*. Forrás: http://kultura.kreativeuropa.hu/content.php?hle_id=9608 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

utóbbi időben inkább a források iránti nagyobb érdeklődésnek. Működése a hálózat fenntartására és a közös akciókra (fesztivál, konferencia, hálózati találkozók) összpontosul.¹⁹

Az alapítvány többször hivatkozott célja, hogy a kulturális párbeszéd ügyét előmozdítsa, valamint bevonja a közvetlen tapasztalattal rendelkező szereplőket és a társadalom civil tagjait. A 4 ezer tagot számláló, az euro–mediterrán régiót lefedő hálózatban minden törekvés arra irányul, hogy a Földközi-tenger mindkét partjáról egyformán vegyenek részt a szervezetek az alapítvány tevékenységében (a pályázatokban és a központ által létrehozott projekteken). A tagszervezetek felhalmozott tudása és tapasztalata szinte kimeríthetetlen forrás az alapítvány vezetése számára. Ugyanígy az alexandriai központban folyó munka, a szemlélet és a képviselt attitűd is hatással van a terepen lévő szervezetekre. Ez a kölcsönhatás és kapcsolat is folyamatosan formálja a kulturális párbeszéd ügyét. A magyar hálózat tagjai minden jelentős fórumon, euro–mediterrán partnerségben létrejövő projektben aktívan részt vesznek. A magyarországi hálózat munkája alapvetően az alapítvány vezetése által meghatározott stratégiától függ. E mellett a vezetők személye fontos szerepet játszik abban, hogy az alapítvány magyarországi hálózata mennyire tud valódi szakmai háttérrel, érdekvédelmet nyújtani a tagszervezeteinek és teret biztosítani a kulturális párbeszéd ügyének itthon és külföldön.

Az Anna Lindh Alapítvány működésének egyik legfontosabb eleme, mondhatni a gerince a hálózatok hálózata. Mégis az alapítvány költségvetésében jelentéktelen az erre a célra fordított összeg. A hálózat fenntartására a III. fázis (2012–2014) teljes költségvetésének 15%-a és a programokra allokált összeg 22%-a állt rendelkezésre (*Network Strategic Development Scheme*).²⁰ A hálózatok vezetői általában olyan munkát végeznek e tisztség mellett, amely szervesen kapcsolódik a kulturális párbeszéd ügyéhez (kutatók, művészek, aktivisták stb.) Nem a munkájukért kapott szimbolikus juttatás miatt vesznek részt ennyire elkötelezetten a közös munkában, hanem mert mindez szívügyük és a mindennapi munkájuk része.

Az alapítvány vezetése: elnökök és igazgatók

Az igazgatótanács tagjai nevezik ki az alapítvány elnökét és az igazgatóját is. Ezt a két tisztséget a földrajzi megosztás egyensúlyának betartásával egy északi és egy déli ország jelöltje felváltva tölti be. Így garantálják, hogy a Földközi-tenger mindkét partján lévő országokat megfelelően képviseljék az irányításban és a közvetlen döntéshozatalban az euro–mediterrán partnerség jegyében. Ez a gyakorlatban számos esetben nehézséget okoz, amit az alapítvány központjában dolgozó, viszonylag állandó stábnak kell menedzselnie.

Az alapítvány első ügyvezető igazgatója a korábban az UNESCO-nál feladatokat teljesítő, német származású Traugott Schöfthaler (2004–2007) volt. Schöfthaler abban látta az alapítvány jelentőségét, hogy az északi és déli országok között lévő korábbi „egészségtelen”

¹⁹ A magyarországi hálózat saját honlapja és elérhetősége a közösségi médiában: www.alf.org.hu (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.) és www.facebook.com/alf.org.hu/ (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.). Rövid összefoglaló a magyarországi szerepvállalásról: https://prezi.com/o5zbbiwx7_pa/az-anna-lindh-alapitvany-celjai-es-magyarorszag-szerepvalla/ (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

²⁰ Anna Lindh Foundation Work Programme 2012–2014. (2012). 2012. 03. 06. Forrás: <https://zaklada.civilnodrustvo.hr/uploads/files/sectionModuleFile/2016/05/13/o9IjNDMsEBdXuQYtWdNWzJluNdEZF9N.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

adományozó-kedvezményezett viszonyt – az Anna Lindh által képviselt szellemiséggel összhangban – az egyenlőségen alapuló partneri viszonyra lehetett cserélni. Munkája során alapvető tévhitekkel szembesült, és a kihívást abban látta, hogy „olyan új párbeszédformákat hozzon létre az alapítvány, amelyek tanulási lehetőségeket biztosítanak valamennyi részt vevő számára”.²¹

Saját munkáját is egy tanulási folyamatnak tekintette. Az első lecke számára az volt, hogy felismerte azt a hatalmas szakadékot, amely az emberiség számára pozitív kulturális sokszínűségről szóló nemzetközi konszenzus és a valóság között feszül, akár a kormányközi, akár az interperszonális kapcsolatokban. Ez nem csak a szokásos eltérésben nyilvánul meg a kormányok által aláírt megállapodásokban megfogalmazottak és a társadalom életében létező valóság között. Szerinte a szakadék egy alapvetően téves elképzelésből származik, amely szerint a választóvonalak országok, kontinensek vagy nagy kulturális és vallási egységek között vannak. Számára riasztó volt megtapasztalni, hogy a kormányok az UNESCO által kibocsátott, *a kulturális sokszínűségről szóló egységes nyilatkozatban*²² pusztán egy felhívást láttak a békére és a párbeszédre, hogy a „civilizációk összecsapását” elkerüljék.²³

Ezzel szemben az, amiben a kormányok megegyeztek az egységes nyilatkozatban és amiben Schöfthaler is hisz, az az, hogy meg kell adni a kulturális önrendelkezés lehetőségét, azaz a társadalmakban uralkodó kulturális vagy vallási irányvonalak elfogadásának, elutasításának vagy adaptálásának szabadságát. Ezt a szakmai álláspontot igyekezett az alapítvány első ügyvezető igazgatójaként képviselni.

Öt André Azoulay (2008–2014) elnökként és Andreu Claret (2008–2014) ügyvezető igazgatóként követték. Mindketten újságíró-politikus vezetőként érkeztek e tisztségbe. André Azoulay Marokkóban, egy zsidó családban született. Mielőtt az alapítvány elnöke lett, hazájában politológusként és politikusként dolgozott, innen Párizsba került, és újságíró lett. Bár tanácsadói és különböző szervezetekben betöltött vezetői posztjai hosszan sorolhatók lennének, az Anna Lindh Alapítványban betöltött szerepvállalását alapvetően egy marokkói *Identitás és Párbeszéd* nevű szervezetben betöltött korábbi vezetői munkája határozta meg. A szervezet elsődleges célja az volt, hogy felhívja a figyelmet a szefárd zsidó történelemre, és a róla alkotott negatív képet megváltoztassa. Emellett fontosnak tekintették még a zsidók és arabok, illetve a kultúrák közötti párbeszéd előmozdítását.²⁴ Elnöksége alatt az alapítvány hasonló célú törekvéseit mindig nagymértékben támogatta.

²¹ SCHÖFTHALER, Traugott (2007): Mind the North-South Gap. *Quantara.de*. Forrás: <http://en.quantara.de/content/learning-about-cultural-diversity-mind-the-north-south-gap> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

²² UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity. Paris, UNESCO, 2001. 11. 02. Forrás: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13179&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

²³ *A civilizációk összecsapása* kifejezés Samuel P. Huntington amerikai politikustól származik, aki először 1993-ban egy nagy visszhangot kiváltó cikkében, majd könyvében fejté ki nézeteit a hidegháború utáni idők politikai, ideológiai helyzetéről. Véleménye szerint a politikai ideológiák civilizációkon belüli összecsapását felváltja a civilizációk egymás közötti összecsapása. Mivel nézetei közt szerepel az is, hogy az egy civilizációra épülő nemzetközi szervezetek lesznek a jövőben a legsikeresebbek, ezért az Anna Lindh Alapítványt képviselő vagy róla író szakértők, véleményvezérek sokszor hivatkoznak az általa képviselt és ebben a kifejezésben megtestesülő ideológiára mint a nézeteikkel ellentétes szempontrendszerre. Bővebben lásd: HUNTINGTON, Samuel P. (1996): *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York, Simon & Schuster.

²⁴ INSALACO, Eleonora ed. (2014): *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. 130. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/anna-lindh-report-2014 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

Andreu Claret is hasonló karriert futott be, mielőtt ügyvezető igazgató lett. A katalán származású újságíró a spanyol EFE-híróügynökséget vezette Katalóniában, majd az Európai Mediterrán Intézet (European Institute of the Mediterranean – IEMed) igazgatója lett. Nemzetközi elemzőként az észak–déli kapcsolatokra és az interkulturális párbeszédre szakosodott, valamint az Pompeu Fabra Egyetemen (Barcelona) oktatott politikai újságírást.²⁵ Ezt követően került az alapítvány ügyvezető igazgatói tisztségébe. Az itt eltöltött hat év tapasztalatáról az alapítvány 2014-es riportjának bevezetőjében ír az elnökkel, André Azoluay-jel közösen. Véleményük szerint a barcelonai folyamat a régió legambiciózusabb multilaterális együttműködési projektje volt. A folyamat végső soron arra tett kísérletet, hogy olyan közös teret hozzon létre, ahol megteremtődik a béke, a stabilitás és a jólét. Noha a szerzők végül arra jutnak, hogy e célok közül egyik sem teljesült maradéktalanul, mégis vannak pozitív változások. Ezek közül a legfontosabbnak a civil társadalom „felébredését” tartják. Ezt azért érdemes és kell kiemelni, mert ez a megújulás képessé teszi a társadalmat arra, hogy a változás egyik szereplőjévé váljon a régióban.²⁶ Mindebből azt a következtetést vonják le, hogy a civil társadalom tudatra ébredése nagy reményekkel kecsegtet, és felhívják a figyelmet arra is, hogy vannak aggasztó jelenségek is, amelyek ezt beárnyékolják a Földközi-tenger mindkét oldalán.²⁷ Hatéves működésük után Andreu Claret és André Azoluay egy főként politikai, diplomáciai pályán edződött elnök-ügyvezető igazgató párosnak adták át a széklet. Az alapítvány jelenlegi elnöke Elisabeth Guigou Franciaországból, az ügyvezető igazgató Hatem Atallah pedig Tunéziából származik.

Elisabeth Guigou a marokkói Marrakeshben született. Franciaország európai ügyekért felelős minisztere volt (1990–1993). 1994-ben a Francia Szocialista Párt (Parti Socialiste Unifié – PSU), delegáltjaként az Európai Parlament képviselője lett. 1997-ben a francia nemzetgyűlés tagjává választották, és ő volt az első női igazságügyi miniszter (1997–2000), mielőtt foglalkoztatási miniszter (2000–2002) lett.²⁸ Hatem Atallah szintén aktív politikusként került az Anna Lindh Alapítvány ügyvezetői posztjára. Filológiát és szociológiát tanult Tunéziában a Művészeti és Társadalomtudományi Karon, majd 1994 és 2012 között tunéziai nagykövet volt Dél-Afrikában, Namíbiában, az USA-ban, Etiópiában, Ugandában, az Egyesült Királyságban, valamint számos más országban. Részt vett az Afrikai Unió több misszióján és csúcstalálkozóin, és ő volt az Afrikai Unió, az Afrikai Gazdasági Bizottság, az ENSZ Gazdasági Programja és az ENSZ–Habitat állandó képviselője. 2014 és 2015 között diplomáciai tanácsadóként dolgozott a tunéziai kormány számára.²⁹ Mint az Anna Lindh Alapítvány képviselője, a jelenlegi elnök és az ügyvezető igazgató is, az alapítvány misszióját diplomáciai, politikai ügyként fogják fel és képviselik a különböző platformokon. A kinevezésük óta eltelt két év nem elegendő

²⁵ *Andreu Claret rövid életrajza*. Forrás: www.annalindhfoundation.org/experts/andreu-claret (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

²⁶ INSALACO 2014, 14.

²⁷ Uo.

²⁸ SAMY, Haitham (2014): *Elisabeth Guigou Elected as New President of the Anna Lindh Foundation*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/news/elisabeth-guigou-elected-new-president-anna-lindh-foundation (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

²⁹ *20th Karlsruhe Dialogues – Speakers. Hatem Atallah*. Karlsruhe, KIT. Forrás: www.zak.kit.edu/english/4739.php (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

a munkásságuk átfogó értékeléshez, de az már biztosan látszik, hogy az alapítvány a régiós kihívásokat, mint a migrációs válság vagy a Közel-Keleten zajló háborúk kimondottan politikai oldalról közelíti meg, és keres partnereket.

A mindenkori vezetés tevékenységét az igazgatótanács felügyeli, az igazgatótanács ülésein kell beszámolnia a tevékenységéről, ugyanúgy ennek a testületnek kell elfogadnia az éves, esetenként többéves költségvetést is, amelyet az ügyvezető igazgató terjeszt be. Az igazgatótanácsban a partnerországok (általában) külügyminisztériumainak munkatársai vesznek részt. Az alapítvány így az igazgatótanácson keresztül tesz jelentést a partnerországok külügyminisztereinek, és tájékoztatja az euro–mediterrán régió magas rangú tisztviselőit is az alapítvány tevékenységeiről, programjairól és költségvetéséről. A viszonylag érdektelennek tűnő igazgatótanácsi üléseket egy-két ország agilis küldötte menti meg általában. Itt, az igazgatótanácsban is érvényes az a szabály, hogy a képviselőt osztva viszik déli és északi partnerországok küldöttei, szintén az euro–mediterrán partnerség jegyében. Ők is háromévenként váltják egymást. A hálózatvezetők és az igazgatótanácsi üléseken részt vevő külügyminisztériumi képviselők a legtöbb országban szorosan együttműködnek, nem csupán formális információcsere zajlik köztük. Ennek eredményeképp némely hálózatvezető hálózatának aktuális ügyeit is közvetve képviselgetni tudja az igazgatótanácsban, illetve a hálózatvezető és az alapítvány közötti vitás kérdések tisztázásában is segíteni tud.

Az alapítvány tevékenységével összhangban a kulturális párbeszéd ügye kiemelt figyelmet kap az euro–mediterrán régióban. A szakmai munka hátterét (akarat és pénz) azonban minden téren a politika biztosítja: az igazgatótanács és a jelenlegi vezetés is kínosan ügyel arra, hogy megfelelő egyensúlyt tartson a szakmai és politikai szempontok között.

Összességében „az Anna Lindh Alapítvány kulcsfontosságú társadalmi és kulturális fókuszot biztosít a politikai és gazdasági érdekek által uralt régió számára, kiáll egy speciális euro–mediterrán nézőpont mellett, amely alternatív módon tükrözi az EU politikai döntéshozóinak diszkurzív dominanciáját, és határozottan támogat egy összetartó, a földrajzi határokon átívelő euro–mediterrán látásmódot.”³⁰

A tanácsadó testület

Az alapítvány igazgatótanácsa mellett működik a tanácsadó testület.

A 18 tagú tanácsadó testületet olyan tagok alkotják, akik a kultúrák közötti párbeszéd elősegítése területén értek el jelentős eredményeket. Fontos kiválasztási elv, hogy a tagoknak az alapítványtól és a partnerország kormányaitól pénzügyileg független, választott személyeknek kell lenniük, akiket a tagországok képviselői (az igazgatótanács tagjai) által tett javaslatok alapján választanak ki az euro–mediterrán térség nemzeti hálózataiból, a civil társadalom képviselőiből, valamint kulturális területen tevékenykedő magánszemélyek

³⁰ BRISBOURNE, Alistair (2014): A „Civil” Euro-Mediterranean: The Anna Lindh Foundation and the Civil Societalization of Politics. In RUMFORD, Chris – BUHARI-GULMEZ, Didem eds.: *European Multiplicity*. Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing. 147–166. Forrás: www.cambridgescholars.com/download/sample/58718 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

közül.³¹ A kiválasztás során cél a magán- és a közszféra, valamint a nemek közötti egyenlőség kiegyensúlyozott képviselésének biztosítása is. A tagjelölteket a barcelonai folyamat tagországai közül kell kiválasztani, figyelembe véve a partnerek földrajzi sokféleségét, 9 tagot az Európai Unió országaiból és 9 tagot a mediterrán partnerországok közül. A testület tagjait három évre nevezik ki, a tagság egyszer megújítható.

A tanácsadó testület legutóbbi ülését Rómában tartotta, 2016. szeptember 8-án. Az itt kiadott *ALF tanácsadó testület közös nyilatkozata*³² című közlemény pontosan megfogalmazza a régió problémáit és az arra adható lehetséges megoldásokat. A közlemény szerint az alapítvány az alapítása óta eltelt tíz év múltával mérföldkőhöz érkezett. Tisztázni kell viszonyát a korábbi irányelveihez, tevékenységeihez és kapcsolataihoz. Mindezt az euro-mediterrán régióban tapasztalható negatív változások, mint a politikai és társadalmi polarizáció és az alapítvány működésének és kiemelkedően fontos hosszú távú fentarthatóságának megteremtése indokolják.

Újdonság a korábbi felvetésekhez képest az *interkulturális párbeszéd* kifejezés újraértelmezésére tett javaslat, aminek szükségét az indokolja, hogy „az interkulturális párbeszéd” kifejezés most széles körben terjed, divatos lett, amit érdemes kihasználni.

Ezzel azt szeretné a testület, ha új irányt mutathatnának az alapítvány vezetésének, mert úgy látják, hogy az elmúlt évekhez képest a térség politikai, társadalmi helyzete az erősödő polarizáció miatt egyre romlik. A térségben jelentkező problémák, mint például a menekültválság és a munkanélküliség fiatalokra gyakorolt hatása hosszú távon a kulturális szakadék elmélyüléséhez vezethet. A tanácsadó testület azon az állásponton van, hogy az interkulturális párbeszéd szerepe ebben a helyzetben az, hogy pozitív perspektívát, eszközöket kínáljon, és elősegítse, hogy kormányzati szinten és regionális szinten is a tagországok erőfeszítéseket tegyenek az interkulturális párbeszéd kiemelt területein (városok és a média) annak megvalósulása érdekében.

A hálózatvezetők között is gyakran élénk vita folyik az interkulturális párbeszéd lényegéről, jövőjéről, az alapítvány munkájáról és feladatairól. 2018-ban a kulturális örökségünk európai éve és ennek kapcsán az Európai Unió szándéka, hogy népszerűsítse a kulturális sokszínűséget, és ezzel előmozdítsa a kultúrák közötti párbeszédet és a társadalmi kohéziót.³³ A tematikus évre készülve érdemes végiggondolni az interkulturális párbeszéd helyzetét, az Anna Lindh Alapítvány e témában kifejtett eddigi tevékenységét, illetve a tematikus évhez kapcsolódó lehetőségeket.

³¹ A tanácsadó testület tagjai (2015–2017): Ghania Mokhtari (Algéria), Joško Božanić (Horvátország), Mohamed Anis Salem (Egyiptom), Risto Veltheim (Finnország), Marie-Christine Saragosse (Franciaország), Sonja Hegasy (Németország), Al Ghaoui Hesna (Magyarország), Ann Luttrell (Irország), Michele Capasso (Olaszország), Rowaida Al-Ma'aitah (Jordánia), Marwa Halwani Akkari (Libanon), Godfrey A. Pirota (Málta), Lamia Radi (Marokkó), Terry Boullata (Palestina), Jacek Purchla (Lengyelország), Rui Nogueira Lopes Aleixo (Portugália), Patrick Gruczun (Svédország), Fatma Serpil Uludogan Alpman (Törökország).

³² SALANOVA, Regina (2016): *Joint Statement of the 2016 ALF Advisory Council*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/news/joint-statement-2016-alf-advisory-council (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

³³ *Indul a kulturális örökség európai éve – 2018*. Forrás: file:///D:/Let%C3%B6lt%C3%A9sek/IP-17-5067_HU.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

Interkulturális párbeszéd/kultúraközi párbeszéd 2.0

2008-ban, az interkulturális párbeszéd európai évében az Európa Tanács által kiadott *Fehér Könyv a kultúrák közötti párbeszédéről* „Egyenlőként együtt élni méltóságban”³⁴ szolgál egy egységesnek tekintett definícióval, amelyet érdemes szó szerint is idézni: „a kultúrák közötti párbeszéd a különböző etnikai, kulturális, vallási és nyelvi háttérrel, illetve örökséggel rendelkező egyének vagy csoportok közötti olyan nyitott, a másik fél véleményének tiszteletben tartása melletti eszmecsere jelentő folyamat, amelynek alapja a kölcsönös megértés és tisztelet. A kultúrák közötti párbeszédhez az önkifejezés szabadságára és képességére, valamint a másik fél nézőpontjának meghallgatására irányuló akaratra és befogadóképességre van szükség. A kultúrák közötti párbeszéd hozzájárul a politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági integrációhoz és a különféle kultúrájú társadalmak kohéziójához. A párbeszéd elősegíti az egyenlőség megvalósulását, az emberi méltóság garantálását és a közös célok megértését. A párbeszéd célja a különféle világnézetek és gyakorlatok mélyebb megértésének elősegítése, az együttműködés és a részvétel (illetve a választás szabadságának) fokozása és növelése, a személyes fejlődés és a személy által vallott értékek átalakulásának lehetővé tétele, valamint a tolerancia és mások tiszteletben tartásának előmozdítása.”³⁵

A Fehér Könyv célja, hogy kijelöljön egy világos és követhető utat, és a könyv létrehozásával az első lépésre sor kerüljön. E dokumentum összefoglalójában arra is felhívja a figyelmet, hogy az ajánlásokat ki kell próbálni, és egyeztetést követően korrigálni is szükséges. Az Anna Lindh Alapítvány ezen az úton jár. „A növekvő kulturális sokféleségben, ugyanakkor az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartása mellett történő együttélés megtanulása napjaink egyik legfontosabb követelményévé vált és még sok évig az is marad.”³⁶

Egy évvel korábban, 2007-ben, a *Qantara* hasábjain jelent meg az alapítvány első elnökének, Schöfthalernek a cikke³⁷ hároméves ügyvezető igazgatói munkájának tapasztalatairól. A tanulságokat részletező cikkben tett megállapításai összecsengenek az Anna Lindh Alapítvány Tanácsadó Testületének jóval később, 2016-ban született kiadványának összefoglalójában írt megállapítások szellemiségével. Közös bennük az a részvételi szemlélet, amely az érintettek közvetlen beleszólásán és kulturális hagyományainak figyelembevételén alapul.

Az euro–mediterrán régió fő problémája, Schöfthalernek szerint, egy olyan kölcsönös bizalmatlanságon alapuló és a közös gondolkodásban is megmutakozó gát, amelynek oka nagy részben az európaiak arroganciája és az a szemlélet, hogy az európaiak továbbra is az „európai értékekre” hivatkoznak, míg arab partnereik az arab kultúrától és civilizációtól származó értékek alapján tárgyalnak bármilyen kérdésben. Így továbbra is fennáll ez a továbbhaladást blokkoló gát a közös gondolkodásban, és ez sajnos megmutakozik a mindennapi életben is. Cikke végén Schöfthalernek a megoldást Paolo dall’Oglio atya, a szíriai sivatagban lévő Deir Mar Mussa kolostor egy muszlim–keresztény közösség

³⁴ *Fehér Könyv a kultúrák közötti párbeszédéről*. „Egyenlőként együtt élni méltóságban” (2008). Strasbourg, Európa Tanács. Forrás: www.europatanacs.hu/pdf/FeherKonyv-WhitePaper_onInterculturalDialogue_magyarul.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 25.)

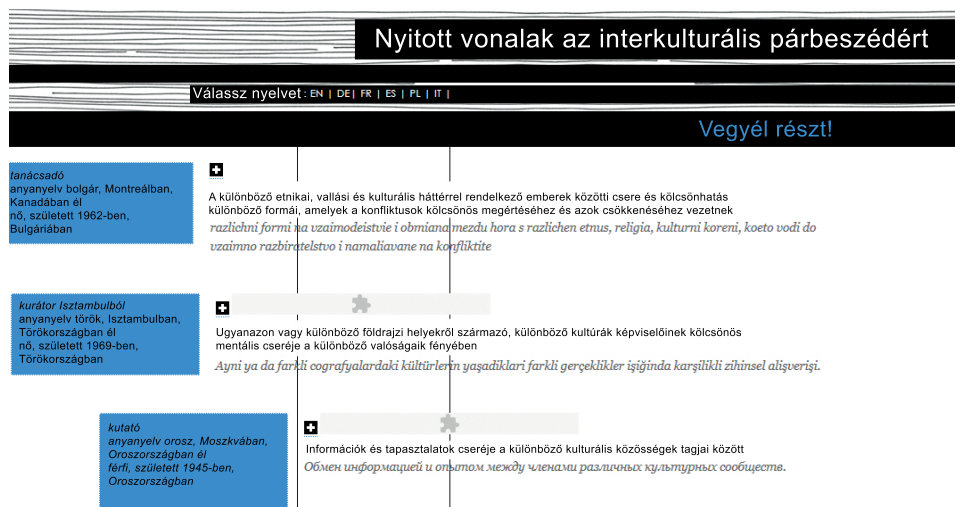
³⁵ Uo. 15.

³⁶ Uo. 45.

³⁷ SCHÖFTHALER 2007.

spirituális vezetőjének tanácsában látja, miszerint az egymás iránti tiszteletre, a szívek és az elmék megnyitására kell törekedni. Ennek az első lépése a két kultúrában már meglévő hagyományok ötvözése, ahol leginkább a vendéglátás déli hagyományait, illetve a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni harcok északi vívmányait érdemes egyesíteni.

A tanácsadói testület javaslatai szintén hasonló szellemben fogantak. Bár a közlemény nem tartalmaz annál konkrétabb javaslatot, mint amelyet Schöfthalernek megfogalmazott a cikkében, mégis nagyon sok támpontot ad a fogalom újragondolásához. A közlemény olyan definíciókat sorol fel, amelyek segítséget adhatnak a szemléletváltozáshoz, szélesebb értelmezési keretet nyújtanak a fogalom modernebb felfogásához, alkalmazásához.

1. ábra

Nyitott vonalak az interkulturális párbeszédért

Forrás: Open Lines to Intercultural Dialogue. *Labforculture.org*.
Elérhető: <http://openlines.labforculture.org/display.php> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

Ehhez a *Nyitott vonalak az interkulturális párbeszédért* projekt³⁸ online felületén a világ különböző pontjain élő emberek közreműködésével létrejött „fogalomadatbázisban” az *interkulturális párbeszéd* fogalma kapcsán létrejött definíció fozslányait idézi támpontként. A projekt célja a kulturálisan sokszínű háttérrel rendelkező emberek közötti eszmecsere, a tudás és látásmód folyamatos megosztása. Ez azért is különösen fontos, mert ahogy a hozzászólásokból látszik, a világ bármely pontjáról szabadon véleményezhető a weboldalon megjelenő téma, az interkulturális párbeszéd újradefiniálása. Talán éppen ezért idézi a közlemény a projektből hosszasan a legfontosabb megállapításokat, amelyeknek a fehér könyvbéli definíció újragondolásához (is) alkalmas kulcsszavai: *kölcsönösség, tisztelet, eszköz, csere, megfelelő nyelv alkalmazása, elfogadás, megismerés, nyitott* (nem lezárt) *párbeszéd*.

³⁸ Open Lines to Intercultural Dialogue. *Labforculture.org*, (s.d.) Forrás: <http://openlines.labforculture.org/display.php> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

A projekt legfontosabb megállapításai, amelyeket a közlemény részletesen idéz, az Anna Lindh Alapítvány további működéséhez és a fogalom újraértelmezéséhez nagyon jó vitaanyag, és mutatja, hogy mennyire sokféleképpen gondolkodnak a civil társadalom tagjai, akár egyéni szinten is az interkulturális párbeszédéről.

A nyílt weboldalon fellelhető vélemények alapján az interkulturális párbeszéd lényege, hogy a benne részt vevő felekről egyaránt szól. Fontos eleme, hogy a párbeszéd nem mindig jár azzal az eredménnyel, hogy a felek megállapodnak egymással, viszont a folyamatos párbeszéd alatt élvezik egymás bizalmát, tiszteletet tanúsítanak egymás iránt, és konstruktívak. Az interkulturális párbeszéd olyan eszköz, amelynek segítségével megérthetők más kultúrák, és segíti az elismerést, sőt ahhoz is hozzájárul, hogy a megfelelő nyelvet alkalmazva, az egyén képes megérteni és felismerni a másik kultúrájának kódjait. Az egyik definíció-javaslat szerint a *kulturális párbeszéd* a különböző földrajzi fekvésű helyekről származó emberek különböző valóságainak fényében a különböző kultúrák kölcsönös mentális cseréje. A csere szó több javaslatban is előfordul, a lényege, hogy önzetlen, egyenrangú és nyitott. Bár nem pontosan így említi az egyik véleménynyilvánító hozzászóló, de az általa bevezetett *szemléletváltás* fogalma (amelyet különböző kulturális háttérrel rendelkező emberek közötti interakcióként vezet be az illető) szintén cserét foglal magában. Ugyanígy, a hozzászólók szerint, a generációk közötti tapasztalatcsere is egy fontos eleme az interkulturális párbeszédnek. Mindez új gondolat, és mindenképp megfontolandó, különösen a kialakult szokások és hagyományok tekintetében. A javaslat a közösségi oldalra hivatkozva tartalmazza az információcsere szükségességét többek között az ország szellemi értékeiről, a kölcsönös eszme- és véleménycserét, kulturális vagy filozófiai vagy akár a nézetek cseréjét is. Mindez nagyon jó alkalom arra, hogy az emberek megosszák egymással, hogy mit jelent számukra a mindennapokban a saját kultúrájuk, ez lenne az együttélés alapja, amivel közelebb tudnának kerülni egymáshoz. Ez a folyamat hatással van a nemzeti identitás mélyebb megértésére, a „másik” jellemzőinek azonosítása révén.³⁹

A felsorolt javaslatok beépítése, illetve az interkulturális párbeszéd újraértelmezésére tett kísérlet még egyelőre nem látható a hivatalos álláspontok és cselekedetek szintjén, viszont a tanácsadó testület pontosan megfogalmazta azt, hogy mi szükséges ahhoz, hogy változás történjen a területen.

Ahhoz tehát, hogy az interkulturális párbeszéd hatékonyan működjön, és fentartható legyen, az szükséges, hogy olyan eszközként tekintsünk rá, amelynek használta elsajátítható az interkulturális kompetenciák megszerzése, azaz az innovatív oktatás és képzés segítségével. A közleményben az a vízió fogalmazódik meg, miszerint ahhoz, hogy a kultúrák virágozzanak, a jólét fenntartható legyen, és az életminőség javuljon, elengedhetetlen, hogy ezeknek a kompetenciáknak a megszerzése kötelező legyen.⁴⁰

Az alapítvány három év munka után, végül, számos szakértő bevonásával megjelentette *Az Anna Lindh Alapítvány oktatási kézikönyve az interkulturális állampolgárságról az euro-mediterrán térségben*⁴¹ című kézikönyvet. A kézikönyv olyan eszköz, amelynek

³⁹ *Framing the future of Intercultural Dialogue in the Euro-Med region: A Reflection Paper for the Advisory Council* (2016), 12.

⁴⁰ Uo. 8.

⁴¹ INSALACO, Eleonora ed. (2016): *The Anna Lindh Education Handbook on Intercultural Citizenship in the Euro-Mediterranean Region*. Forrás: www.annalindhfoundation.org/citizenship-handbook (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

használatával a fiatalok segítséget kapnak az interkulturális tudás és készségek elsajátításában, és ha a kézikönyv gyakorlatait végignézzük, észrevehető benne a tanácsadó testület által kiadott közlemény ajánlásainak lényege, ahogy az interkulturális párbeszéd kérdéskörét feldolgozza, körbejárja. A kézikönyv megjelenése azért is mérföldkő az alapítvány életében, mert az interkulturális állampolgári ismeretek elméleti és gyakorlati szempontjait is magában foglalja, beleértve a földközi-tengeri térségből származó esettanulmányokat is. A kiadvány mindenképpen hiánypótló, mivel eddig speciálisan a régió állampolgárai számára készült, hasonló kézikönyv korábban nem jelent meg. További előnye, hogy könnyen hozzáférhető, az alapítvány oldaláról ingyenesen letölthető.

A kézikönyv elődjének tekinthető és hasonló jelentőséggel bír, hiszen a szervezet tagállamai ratifikálták is, az UNESCO által 2013-ban kiadott *Interkulturális kompetenciák* című kiadvány. Az alábbi ábra ebből a kiadványból származik. Jól szemlélteti az interkulturális párbeszéd alapját képező interkulturális kompetencia komplexitását,⁴² célját a bevezetőben így foglalja össze: „Az interkulturális kompetenciák célja, hogy felszabadítsák az embereket a saját logikájukból és kulturális idiómáikból azért, hogy mások be tudják őket vonni, és meghallgassák elképzeléseiket, amelyek egy vagy több kulturális rendszerhez is tartozhatnak, különösen, ha nem értékelték vagy elismerték az adott társadalmi-politikai kontextusban. Az interkulturális kompetenciák megszerzése izgalmas kihívás, hiszen természetesen senki nem hivatott magától megérteni mások értékeit. A kihívás egy egyedülálló lehetőség az emberiség történetében.”⁴³

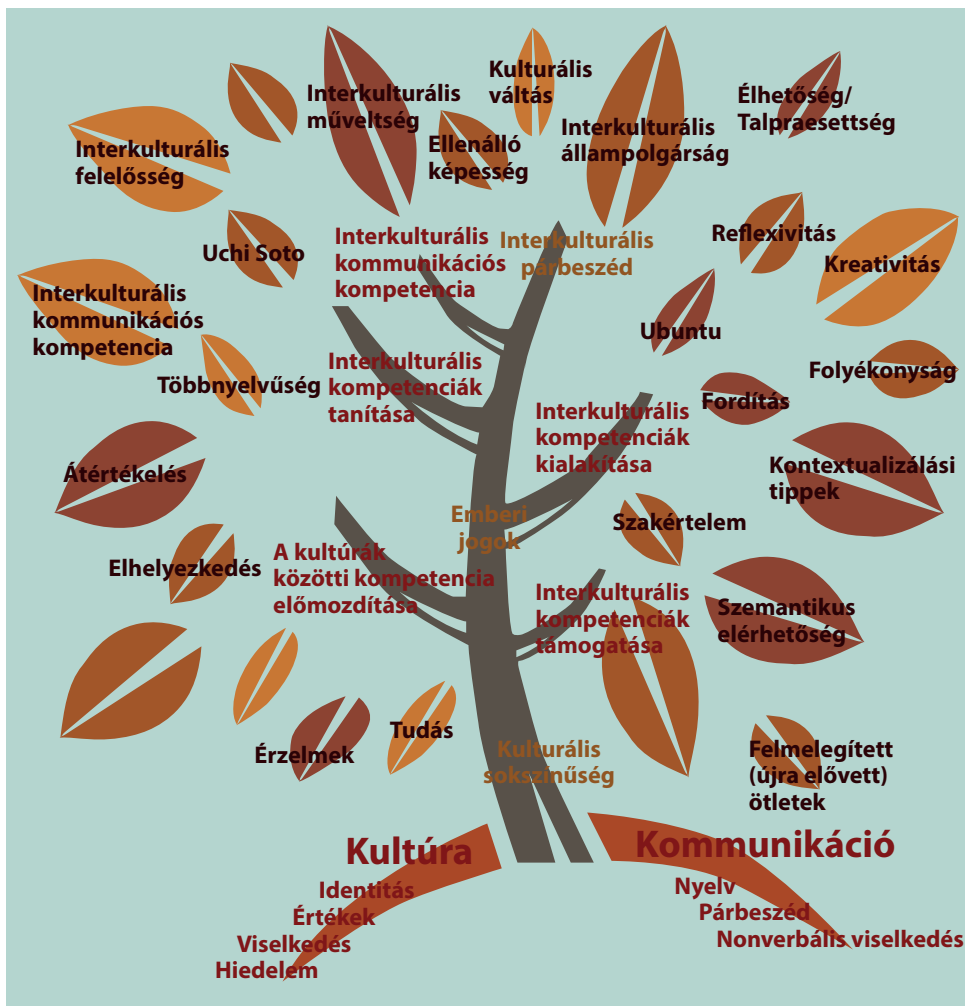
Az interkulturális oktatás alapelveit, a 2006-ban kiadott *UNESCO segédkönyv az interkulturális oktatáshoz*⁴⁴ című kiadvány fekteti le. „Az UNESCO küldetése az oktatás területén az oktatáspolitikai világszerte történő irányítása, azzal a céllal, hogy 2015-ig mindenki egyetemes alapfokú oktatáshoz jusson. Az egyetemesség ötlete azonban átgondolt és összetett. A pluralista, demokratikus társadalmak kormányozhatósága egyre inkább attól függ, hogy a kormányok képesek-e egyenlőséget biztosítani a köz- és a társadalmi életben, és olyan polgárokat oktatnak, akik nyitottak a kultúrák közötti párbeszédre, és tolerálják egymás életmódját és gondolkodását.”⁴⁵

⁴² LEEDS-HURWITZ, Wendy (2013): *Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework*. Paris, UNESCO, Intersectoral Platform for a Culture of Peace and Non-Violence, Bureau for Strategic Planning. 23. Forrás: <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002197/219768e.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁴³ Uo. 4.

⁴⁴ *UNESCO Guidelines on Intercultural Education* (2006). Paris, UNESCO. Forrás: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁴⁵ Uo. 8.

Gyökerek: kultúra (identitás, értékek, viselkedés, hiedelem stb.); kommunikáció (nyelv, párbeszéd, nonverbális viselkedés stb.)

Törzs: kulturális sokszínűség, emberi jogok, Interkultúrális párbeszéd

Levelek: interkultúrális felelősség, interkultúrális műveltség, ellenálló képesség, kulturális változás, interkultúrális állampolgárság, élhetőség/talpraesettség, reflexivitás, kreativitás, folyékonyság, kontextualizálási tippek, átértékelés, Ubuntu, szemantikus elérhetőség, felmelegített (újra elővett) ötletek, szakértelem, Uchi Soto, többnyelvűség, elhelyezkedés, érzelmek, tudás, fordítás, interkultúrális kommunikációs képesség A levelek némelyike szabadon maradt, hogy ez az élő fa kiegészíthető legyen a világban elérhető gazdag és sokféle kulturális közeg szerint.

2. ábra

Az interkultúrális kompetenciák fája (grafikai ábrázolás)

Forrás: LEEDS-HURWITZ 2013, 23.

Az Anna Lindh Alapítvány stratégiai rendezvénye, a fórum

„Az Anna Lindh Alapítvány egyik legfontosabb szerepe szabad teret adni az interakció és a párbeszéd fejlesztéséhez regionális események, fórumok és találkozók szervezésével. A rendezvények nyilvánosságot teremtenek, biztosítják a civil társadalmi szereplők intézményesülését, hogy egyenlő félként folytathassanak párbeszédet. Ez ugyan nem zárja ki a politikai beavatkozást, a határon átnyúló tevékenységet folytató szereplők mobilitásának és kommunikációjának potenciális ellenőrzésével.”⁴⁶

Az alapítvány abban is szerepet kell vállaljon – szintén az alapító okiratban vállalt kötelezettségeinek megfelelően⁴⁷ –, hogy ezeken a fórumokon a hálózatban felgyűlt tudást, tapasztalatokat, jó gyakorlatokat terjessze. Az alapítvány történetében három fórumot rendeztek meg, amelyek három évente követték egymást. Az első fórumnak 2010-ben, Barcelona, Spanyolország adott helyet. A következő fórum 2013-ban Marseille-ben volt, majd a harmadik, 2016-os fórumot Máltán, Vallettában rendezte meg az alapítvány.

Az első fórum megnyitó rendezvényén 800 fő vett részt, a két plenáris ülésen 600 fő.⁴⁸ Több mint két nap alatt a vendégek aktívan részt vettek az előkészítő megbeszélések során kiválasztott témák szerint megtartott négy workshopon, amelyeknek témái a következők voltak: oktatás, kultúrák közötti párbeszéd és ifjúság, kulturális és művészeti együttműködés, béke és együttélés, városok és sokszínűség, vallás, spiritualitás és értékek.

A fórum nagyságrendjét jól mutatják a statisztikák:⁴⁹

- 1013 részt vevő,
- 43 ország képviselője,
- körülbelül 50 partner és intézetek,
- 50 szekció, több mint 60 órányi beszélgetés/vita,
- körülbelül 100 hozzászólás és interakció,
- körülbelül 80 szakértő, moderátor, előadó,
- 156 prezentált jó gyakorlat és projektötlet,
- 107 civil szervezet és Anna Lindh Alapítvány partner kiállítóstandja,
- körülbelül 80 ezer twitter elérés.

A Marseille-ben tartott második, *Földközi-tengeri állampolgárok* elnevezésű fórumon mintegy 1400 részt vevő gyűlt össze. A feladat és a cél hasonló volt, mint korábban, a rész vevők aktív együtt gondolkodása euro–mediterrán témákban, kreatív ötletelés, a jó gyakorlatok, tapasztalatok megosztása és cseréje egymás között. A négynapos rendezvényen tartott 48 ülés során a következő témák kerültek a fórum programjának előterébe: ifjúság, oktatás, kultúra, városi tér, demokrácia, civil társadalom, fejlődés, nemek, migráció, intézményi együttműködés és a média. Erről a fórumról az alábbi adatok ismertek:

- 1374 fórumrészt vevő,
- 46 ország képviseltette magát,

⁴⁶ BRISBOURNE 2014.

⁴⁷ *Statutes of the Anna Lindh Euro-Mediterranean Foundation for the Dialogue between Cultures* (2004), Article II. Objectives and Tasks.

⁴⁸ *Previous Editions. Barcelona Forum 2010*. Barcelona, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/previous-editions (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁴⁹ Uo.

- 200 partner és intézmény,
- 48 szekció – több mint 140 óra vita,
- 214 interakció,
- 110 szakértő, moderátor és előadó,
- 64 jó gyakorlat és projektötlet mutatkozott be,
- 99 civil szervezeti és ALF-partner,
- 7 művészeti esemény,
- 191 522 twitterelérés,
- 3400 embert mozgósított az előkészület.⁵⁰

A fórumok nem hasonlítanak konferenciára vagy kulturális fesztiválra, inkább ezek elemeit felhasználó izgalmas események. Olyan szakmai események sorozatából állnak, ahol az interkulturális párbeszéd alkalmazási területeinek aktuális helyzetéről, fejlesztési lehetőségeiről közösen, interaktív módon gondolkodnak a részt vevők. A fórum expo jellegű kiállítás is, ahol a különböző területekről (művészet, oktatás, vallás stb.) érkező részt vevők az előadásokon keresztül inspirálódhatnak, ismerkedhetnek az új trendekkel.

Az Anna Lindh Alapítvány 2016-os fóruma, a *MED FORUM* nevet viselte.⁵¹ Ez volt a térség legnagyobb eseménye az évben, ahol a találkozhattak, így – remélhetőleg – a legnagyobb befolyással volt a kultúrák közötti párbeszéd folyamatának elősegítésére a mediterrán térségben. A fórum jelentőségét növelte, hogy a máltai EU-s elnökség idején rendezte az alapítvány, így össze tudta hozni egy rendezvényre a szakembereket, a politikai döntéshozókat, a médiát és a nemzetközi partnereket is. A kiemelt médiafigyelem, a részt vevők összefogása lehetőséget teremtett arra, hogy a korábbi fórumoknál a *MED FORUM* eredményesebb legyen, és valódi változást érjen el a régió legsürgetőbb problémáinak megoldására való törekvésben.

A 2016-os fórumot ezért az alapítvány kiemelt eseményként tartja számon, mert arra igyekezett egyszerre választ adni, hogy a kultúrák közötti párbeszéd hogyan képes ellenúlyozni a térségbeli konfliktusokat, a szélsőséges törekvéseket, a válság nyomán kialakult munkanélküliséget és a bevándorlással, illetve a menekültügyi válsággal kapcsolatos nyilvános – sokszor negatív – diskurzust.

A *MED FORUM* megrendezését, a fórumok történetében először, 18 hónapig tartó előkészítési folyamat előzte meg a máltai Külügyminisztériummal és a regionális intézményekkel együttműködésben. A hosszú előkészítő munkára azért is volt szükség, mert a közösen kialakított stratégia fő célja a kultúrák közötti párbeszéd újraértelmezése volt, számbavéve a regionális kihívásokat.

A fórum először zajlott le úgy, ahogy azt korábban a tanácsadó testület is javasolta, azaz részvételi folyamaton alapulva. Sok civil szervezet képviselője volt jelen, általában országonként három fő vehetett részt a fórumon. A számok azt mutatják, hogy sajnos kevesebb részt vevő volt, mint a megelőző években a barcelonai vagy a marseille-i fórumon. Ennek ellenére rengeteg inspiráló beszélgetés és találkozás zajlott le ez alatt a pár nap alatt.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Részletes összefoglaló a 2016-os fórum programjairól, adatairól a szervezet honlapján található: www.annalindhfoundation.org/about-med-forum-2016 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

A fórum jó alkalom volt arra is, hogy a máltai EU-s elnökséggel együtt járó koncentrált médiafigyelem nagyobb nyilvánosságot hozzon az interkulturális párbeszéd ügyének. Itt mutatták be a 2016-os, immáron harmadik, az *Interkulturális trendek az euro–mediterrán régióban*⁵² című közvéleménykutatás eredményeit is. Ugyan még csak előzetes megállapításokat tartalmazott, de arra alkalmas volt, hogy a fórumon tényeken és aktuális kérdésfelvetéseken alapuló párbeszédet indítson el a részt vevők között. A fórum politikai jelentőségét is bizonyítja, hogy számos vezető tisztségviselő üdvözölte a létrejöttét, köztük Federica Mogherini, az Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviselője, aki együttműködéséről biztosította az alapítványt. „Az Anna Lindh Alapítvány és az európai intézmények, különösen az Európai Unió Tanácsának máltai elnökségének égisze alatt, együtt tudjuk biztosítani, hogy a fórum hatással legyen az Európai Unió politikájára”⁵³ – mondta.

A MED FORUM alatt sikerült a kiemelt témákat megismerni és a részt vevőknek hozzászólni, kiegészíteni. Az alapítvány az új, a kultúrák közötti párbeszédet megújító törekvéseit tematikus mederben igyekszik kezelni. A főtémák: 1.) Városok; 2.) Média; 3.) Oktatás; 4.) Mobilitás és 5.) Társadalmi vállalkozás, amelynek kiemelt szereplői a fiatalok, a nők és a művészek.⁵⁴

Az Anna Lindh Alapítvány a fórumon kiadott egy rendkívül ambíciózus interkulturális cselekvési tervet is, amely meghatározza az euro–mediterrán párbeszéd hangsúlyait, választ kíván adni a jelenkor kihívásaira, és pontosan megmutatja a cselekvés irányát is, valamint azt kívánja elősegíteni, hogy az interkulturális készségek és lehetőségek beágyazódjanak a párbeszéd új, fiatal vezetőinek generációján keresztül.

Az alapítvány a közleményében nem kevesebbet állít, minthogy ezek a stratégiai prioritások az új regionális politika lendületének alapját képezik. Mindez azt is szolgálja, hogy a kultúrák közötti párbeszéd tervből valódi cselekvés váljon, és hatással legyen az EU új szomszédságpolitikájára a nemzetközi kulturális kapcsolataitól kezdve a globális keretek meghatározásáig összhangban az ENSZ 2025 állásfoglalásával⁵⁵ az ifjúságról, a békéről és a biztonságról.

Stratégiai prioritások

A programterv az alábbi tíz pontban határozza meg a hálózatok munkáját érintő stratégiai prioritásokat:⁵⁶

⁵² *Intercultural Trends in the Euro-Med Region* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/documents/page/intercultural_trends_survey_2017_-_brief.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁵³ *Med Forum 2016 Preliminary Conclusions. A Blueprint for Working Together* (2016). Valletta, Anna Lindh Foundation. 2. Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/documents/page/med_forum_2016_-_conclusions.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁵⁴ Uo. 3–10.

⁵⁵ *Resolution 2025* (2011). New York, UN Security Council, 2011. 12. 14. Forrás: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2025> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁵⁶ *The Valletta Agenda. Towards the Maltese EU Presidency and a “People Centric” Rethink of Euro-Mediterranean Relations* (2016). Valletta, Anna Lindh Foundation. 5. Forrás: <https://ufmsecretariat.org/wp-content/uploads/2016/07/ALF-Mediterranean-Forum-2016-The-Valletta-Agenda.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

- túllépés az extrémizmuson (Beyond Extremism);
- interkulturális városok (Intercultural Cities);
- a tanulás újragondolása (Rethinking Learning);
- csere plusz (Exchange Plus);
- kreatív társadalmi vállalkozás (Creative Enterprise);
- migránsok kapcsolódása (Migrants Connect);
- a fiataloké a jövő (Youth Can);
- médiapárbeszéd (Media Dialogue);
- nők akcióban (Women in Action);
- határokon átívelő művészet (Arts Across Borders).

A túllépés az extrémizmuson

Az *extrémizmus túllépése*⁵⁷ törekvés lényege, hogy alternatívát adjon a globális politikát, a hagyományos és közösségi médiát, a városokban élők életét és jövőjét érintő szélsőséges megnyilvánulásokkal szemben. Az online és a mainstream média lehetnek azok a csatornák, amelyek hallhatóvá tehetik a különböző kultúrák közötti kapcsolatok javítására elkötelezett emberek hangját, és láthatóvá tehetik cselekedeteit. A törekvésekre azért van szükség, mert korábban a 2014-es riport is említette, de az aktuális 2017-es, az alapítvány által kiadott *Interkulturális trendek az euro–mediterrán régióban*⁵⁸ című közvéleménykutatás adatai is azt támasztják alá, hogy az euro–mediterrán térség értékei és érdekei közötti kapcsolódások és hasonlóságok keresése mellett megjelentek a polarizációra és a szélsőségesre utaló narratívák is.

Sok potenciálisan radikalizálódó fiatal keresi a lehetőséget, hogy véleményét kifejezhesse, hogy a közösségében és a társadalom jövőjének formálásában aktív és konstruktív állampolgárként részt vehessen. Ezért rájuk, a fiatalokra kiemelten számít az alapítvány a jövőt illetően.

Interkulturális városok

Az *interkulturális városok*⁵⁹ kezdeményezés arra épül, hogy a városokat különösen fontos csomópontnak tekinti az alapítvány az interkulturális találkozások tekintetében. Ezért fontos a városokra kiemelten figyelni, a társadalmi és kommunikációs politikákat újragondolni, főleg a nemzetközi migráció kontextusában, illetve a menekültválság kapcsán. A stratégia támogatja a városokban megvalósuló olyan beruházásokat, amelyek a kultúrák közötti kapcsolatok létrejöttét és a kultúrák közötti párbeszédet segítik elő. Elsődleges fontosságú az interkulturális jó gyakorlatok és irányelvek átvétele és integrálása a városok életébe, a már meglévő regionális és nemzetközi szintű városközi hálózatok bekapcsolása

⁵⁷ *Moving Beyond The Extremist Narrative* (2016). Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/beyond-extremist-narrative (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁵⁸ *Intercultural Trends in the Euro-Med Region* (2016), 2.

⁵⁹ *Shifting Focus to Intercultural Cities* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/intercultural-cities (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

az interkulturális párbeszédbe, a sokszínűség kezelésére vonatkozó bevált gyakorlatok elterjesztése és az Anna Lindh Alapítvány részéről több hálózati lehetőség biztosítása a városi és helyi vezetők számára. A stratégia szorgalmazza az interkulturális politikák és konkrét intézkedések létrejöttét.

A *Mediterrán város a párbeszédért* program létrehozásával lehetőség nyílik a párbeszédrel kapcsolatos gyakorlatok láthatóságára, az elkötelezettség növelésére és a befektetések vonzására.

A tanulás újragondolása

A *tanulás újragondolása*⁶⁰ egy folyamat végeredménye, amelynek hatására hosszú távú, stratégiai tervezés következményeként kerülhet középpontba az oktatás. Mindez azért is fontos, mert az interkulturális párbeszéd nem egyszerűen beszélgetés, hanem olyan kompetenciákra van szükség hozzá, amelyek biztosítják a párbeszéd megfelelő működését és hatékonyságát. Kiemelten fontos elsajátítani a kritikai gondolkodás képességét vagy a vitakultúrát, annak technikáit. A kompetenciák elsajátításához szükség van olyan segédanyagokra, amelyeket a pedagógusok felhasználhatnak az oktatásban. Ennek jegyében született meg a kézikönyv.⁶¹

Csere plusz

A *csere plusz*⁶² prioritás a programját arra építi, hogy a mobilitást tartja az egyik legfontosabb lehetőségnek a személyes találkozásokra és tapasztalatok szerzésére. Az alapítvány által biztosított széles körű hálózati lehetőségeket ki kell használni, mert a hálózati mobilitás kulcsfontosságú lehet a valódi cselekvésre való ösztönzésben. Jó lehetőség a már meglévő kezdeményezésekhez, mint például az Erasmus Plus programhoz való csatlakozás. A kulturális csereprogram az alapítvány egyik új kezdeményezése, ez adhat lehetőséget a kölcsönös tanulás és a megértés megtapasztalására.

A régióban a mobilitás lehetőségei sokszor korlátozottak, mert a szabad mozgást akadályozó tényezők egyre sokasodnak a térségben. Az alapítvány ezért azt javasolja, hogy legyen vezetve a régió kormányai által elismert, úgynevezett kulturális útlevél, amelynek birtokában könnyebb a vízum beszerzése.

Létrejött az Erasmus szervezeteknek⁶³ program, amely a (nonprofit) szervezeti vezetők és a szélesebb körű célcsoportok közötti szerény mértékű csere lehetőségének megteremtését szolgálja.

⁶⁰ *Rethinking Learning* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/rethinking-learning (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁶¹ INSALACO 2016.

⁶² *Towards Exchange 3.0*. (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/exchange (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁶³ SALANOVA 2016.

Kreatív társadalmi vállalkozás

A *kreatív társadalmi vállalkozás*⁶⁴ program felismerte, hogy a társadalmi vállalkozások létrejötte és fejlődésének fokozott támogatására van szükség a régióban, különösen azért, mert ezek a vállalkozások a fiatalok számára (nők és férfiak számára egyaránt) nemcsak gazdasági, hanem személyes fejlődést is jelentenek, és ez pozitív társadalmi hatást tud elérni. A kutatások rávilágítanak arra, hogy innovatív modellek révén új lehetőségek nyílnak meg. A kreatív vállalati képzésbe való befektetés új utakat jelenthet a fiataloknak. Elengedhetetlen, hogy a helyi önkormányzatok és a kormányok egymással együttműködve létrehozzanak új lehetőségeket, amelyek teret nyitnak a kreatív vállalkozásfejlesztés számára. A társadalmi vállalkozás alapításának lehetősége az Anna Lindh Alapítvány 2017-es kutatása szerint a fiatalok számára az egyik legfontosabb motiváló erő a térségben. Szükség van arra, hogy a munka egyben tanulás is legyen, illetve arra is, hogy üzleti vezetők bevonása mellett fejlesztésre, beruházásokra is lehetőség teremtsjön.

Migránsok kapcsolódása

„A migráció egy a problémák közül, de nem a legfontosabb”⁶⁵ – emeli ki a 2017-es *Interkulturális trendek az euro–mediterrán régióban* című közvéleménykutatás összefoglalója. A *migránsok kapcsolódása*⁶⁶ program alapfeltevése, hogy a menekültválság kihívás, de egyben lehetőség is partnerségek kialakítására, ahol a kultúrák közötti párbeszédnek stratégiai jelentősége lesz. Elengedhetetlen feltárni az Európán belüli délmediterrán diaszpórában rejlő lehetőségeket és úgy gondolni rájuk, mint az interkulturális kapcsolatok szereplőire.

A fiataloké a jövő

„A külpolitikánk állandó jelleggel a kultúrák, különösen a fiatal generációk közötti cserékre összpontosít” – emeli ki Frederica Mogherini.⁶⁷ Mogherini kijelentésével összhangban van az Anna Lindh Alapítvány 2015-ben elfogadott tízéves stratégiai terve is, a *Közös munka 2025-ig*,⁶⁸ amelynek egyik pillére a fiatalok támogatása. Ennek megvalósítását szolgálja ez a programpont.

⁶⁴ *Unlocking Creative Enterprise* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/creative-enterprise (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁶⁵ *Intercultural Trends in the Euro-Med Region* (2016), 2.

⁶⁶ *Migrants Connect* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/migrants-connect (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁶⁷ *The Valletta Agenda. Towards the Maltese EU Presidency and a “People Centric” Rethink of Euro-Mediterranean Relations* (2016), 4.

⁶⁸ SAMY, Haitham (2015): *Working Together towards 2025*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/news/working-together-towards-2025 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

A 2017-es közvéleménykutatás⁶⁹ adatai szerint a fiatalok vezetete kezdeményezések és az oktatás támogatása a legjobb válasz a térségbeli konfliktusokra és a radikalizációra. Erre épít *a fiataloké a jövő* prioritás.⁷⁰

A fiatalok úgy érzékelik, hogy ifjúsági közösségeikben a tehetetlenség érzése uralkodik; a politikai döntéseket úgy élik meg, mint amelyeket a náluk idősebb generációt képviselő politikai elit a fejük felett hoz meg, és amelyek nem érintik az ő ambícióikat és igényeiket. A prioritás célja, hogy a fiatalok rendelkezzenek az új és alternatív narratívák létrehozásához szükséges eszközökkel. A F fiatal Mediterrán Hangok⁷¹ program elindításával létrejön a Földközi-tenger északi és déli részén élő fiatalok közötti vitafórum, ahol elmélyíthetik a párbeszédet a fiatal vezetők és a civil szféra tagjai.

Az alapítvány javasolja, hogy legyen lehetőség a fiatalok és a döntéshozók közötti konzultációra, amelynek keretében a politikai döntéshozók megfontolhatják és komolyan vehetik a fiatalok ajánlásait. Fontos továbbá, hogy fektessenek be olyan programokba, amelyek segítik a fiatalok mobilitását.

Médiapárbeszéd

A média kulcsfontosságú eszköz a kölcsönös megértés előmozdításában, ahogy az a 2017-es riportból is jól látszik.⁷² Ezért a média használatának ösztönzése alapvetően fontos az Anna Lindh Alapítvány számára, nem feledve azt a felelősséget, amelyet ez a nagy hatékonyságú eszköz képvisel, főként a félelmek növelésében és a társadalmi rétegek közötti szakadékok előidézésében. A tényeken alapuló híreket és a kultúrát nehéz elérni egy olyan régióban, ahol bizalomvesztés tapasztalható. Ezt a hiányosságot hivatott pótolni a *médiapárbeszéd*⁷³ mint prioritás.

A médiacoveredtség nem kielégítő a régió aktív civil társadalma számára, ezért nagyobb hangsúlyt kell fektetni a médiaszolgáltatók és a civil társadalom szereplőinek összekapcsolására. Szükséges egy média- és sajtófigyelő központ, hogy követni lehessen a médiában az kulturaközi kapcsolatok körében felmerült kérdések megjelenését, illetve hogy tényalapú tartalmakat biztosítsanak az újságírók számára.

Szükséges lenne az újságírók és a média szakembereinek képzése, hogy az etikai kódex terjesztésével az érzékeny kérdések is megfelelően megfogalmazva és nagyobb mennyiségben kerüljenek a sajtóba.

⁶⁹ *Intercultural Trends in the Euro-Med Region* (2016), 2.

⁷⁰ *Youth Can* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/youth-can (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁷¹ *Young Mediterranean Voices Program* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/forum2016/programme/launch-young-mediterranean-voices-programme (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁷² *Intercultural Trends in the Euro-Med Region* (2016), 4.

⁷³ *A New Partnership with Media* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/media-partnership (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

Nők akcióban

Az Anna Lindh Alapítvány legújabb közvéleménykutatása a nőkben a párbeszéd központi szereplőit látja. Ugyanakkor a Földközi-tenger mindkét partján a nők státusza továbbra is a szociokulturális előítéletektől függ, hiányzik a nők szakmai elismerése. A valóság felmérése szempontjából központi jelentőségű a nők és a férfiak közötti egyenlőség előmozdítása polgári, politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális jogaikban. Ezeknek a céloknak az elősegítése érdekében jött létre a *nők akcióban* prioritás.⁷⁴

Határokon átívelő művészet

A *határokon átívelő művészet*⁷⁵ prioritás arra a felismerésre ad választ, hogy a művészet a párbeszéd és annak hiányára a legérzékenyebben reagáló eszköz az euro–mediterrán régióban. Úgy tűnik, hogy a földközi-tengeri népek közötti egyik működőképes összekötő kapocs a műfordítás lehet. Ezért ennek a prioritásnak a *fordítás és művészet számít* elnevezését is használják. A műfordítás mellett a művészek mobilitása is kiemelt fontossággal bír, ma már több lehetőség van arra, hogy a művészek közötti kapcsolatok bővüljenek, és ezzel együtt nagyobb lehetőség legyen a mobilitásra. Mindez eredményezheti a társadalmak sokszínűségét, ezzel segítve a párbeszéd létrejöttét és a jobb megértést.

Az Anna Lindh Alapítvány újra és újra megfogalmazza a missziójának megvalósulását segítő rövid távú céljait, ezt láthatjuk az euro–mediterrán fórumon kiadott program esetében is. Az alapító okiratban részletesen lefektetett alapcélok mindig kicsit más köntösben, aktualizálva íródnak újra, támaszkodva a kutatásokra, a tanácsadó testület ajánlásaira és a hálózatvezetők éves találkozásán elhangzottakra. Mindez történik annak érdekében, hogy a kortárs igényeknek megfeleljen, és a legégetőbb aktualitásokra, kihívásokra is reagálni tudjon. Az itt leírt tíz pontba szedett új, rövid távú program egyben összegzése is az eddigi törekvéseknek, a korábbi „4 D”, azaz párbeszéd, sokféleség, demokrácia és fejlesztés⁷⁶ program következetes folytatása, bár a fókusza változott. A *4 D program* keretében a legfontosabb kezdeményezés a *Dawrak*–állampolgárok a párbeszédért⁷⁷ elnevezésű program volt, amely a civil társadalom szervezeteinek és az egyéneknek a közéletben való részvételhez szükséges képességek elsajátítását és a nyitott és pluralista társadalmak kialakításában való részvételét segítette. Ennek keretében valósult meg a *Dawrak*-csereprogram is, amelynek keretében célul tűzték ki az arab és euro–mediterrán országokban élő civilek komparatív tudásszerzését és kölcsönös tapasztalatcseréjét, hogy átfogóbban tudjanak gondolkodni saját kultúrájukról. Ez a program az euromediterrán térségben zajló aktuális változásokra, azaz az arab tavasz mozgalmainak kibontakozásakor, arra válaszul indult

⁷⁴ *Women as Central Agents of Dialogue* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindh-foundation.org/women-for-dialogue (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁷⁵ *Translation and Arts Matter* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindh-foundation.org/translation-and-arts (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁷⁶ A *4 D program* a nevét a célokat megjelölő szavakról kapta, ezek: Dialogue, Diversity, Democracy és Development.

⁷⁷ *DAWRÁK – Citizens for Dialogue*. Az Anna Lindh Alapítvány *Dawrak* programja. Forrás: www.annalindh-foundation.org/news/molatqa-dawrak-citizens-dialogue (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

útjára, hogy megkönnyítse az embereknek, különösen a fiatalok és a nők számára a kultúrák közötti párbeszédet, a részvételt és az érdekképviselet lehetőségeit, illetve eszközeinek használatát. Ehhez képest a tíz prioritás többek között a migrációs válságnak is köszönhetően a fókusz az euro–mediterrán régióban való együttélés tereire, kifejezési csatornáira (városok, média) és főbb szereplőire (nők, fiatalok) helyezte.

Visszajelzés és iránymutatás, a riport

A kézikönyv mellett az alapítvány jelentős kiadványa a háromévenként kiadott és jelen tanulmányban többször hivatkozott, az interkulturális trendeket bemutató riport. Jelentősége abban van, hogy időről időre igyekszik áttekinteni és elemezni azokat a kulturális folyamatokat, amelyek a térséget jellemzik. Ez a törekvés nagyon jól illeszkedik az alapítók abbéli szándékához, hogy az alapítvány naprakész (háttér)információval lássa el a politikai döntéshozókat a térségben zajló kulturális folyamatokról, és ezzel hozzájáruljon a megértésalapú, konszenzusos döntéshozatalhoz, illetve a riport eredményei további tudományos kutatások, a 42 tagország civil társadalmában és intézményeiben folyó munka, párbeszéd és vita alapjai legyenek.

Azolay, az alapítvány akkori elnöke az alapítvány történetében első, 2010-es kiadás bevezetőjében így fogalmazta meg a riport jelentőségét: „Személyes mély meggyőződés, hogy mindannyiunknak – kormányoknak, civil társadalomnak, intézményeknek és magánszemélyeknek –, akik részt veszünk egy jövő, a közös tulajdont szem előtt tartó és az elszigeteltséget leépítő logikával épített mediterrán régió, kialakításában, egy olyan régiót építünk, ahol nincs többé kettős mérce és beszűkült gondolkodásra utaló attitűdök, és ebben a jövőben létezik az Anna Lindh Interkulturális Trendek Riport előtti és utáni élet”,⁷⁸ mert „mostantól a dolgok megváltozhatnak”.⁷⁹

Ebben az értelemben az Anna Lindh Alapítvány rendszeresen jelentkező, a térség folyamatait kimerítően elemző jelentése megkerülhetetlen és úttörő eszköz minden döntéshozó és stratégiaalkotó számára. Jelentősége abban is áll, hogy a régió kulturaközi kutatásának eredményeihez hozzárendeli az ebből következő cselekvést is, illetve a riportok összegzéseiben található ajánlásokat, amelyeket magára nézve is kötelezőnek tekint. Az alapítvány fennállása óta három riport jelent meg, a 2010-es⁸⁰ és a 2014-es⁸¹ kiadvány online és nyomtatott formában is hozzáférhető, a 2017-es riportnak csak az előzetes adatokat és következtetéseket tartalmazó rövidebb változata.⁸²

Az első kiadvány a 2009. augusztus és szeptember között felvett adatokon alapul. Összesen 13 ezer emberrel készült interjú, 13 – a Földközi-tenger mindkét partján fekvő – országból véletlenszerűen kiválasztva. Az adatfelvételben részt vevő országok voltak az európai országok közül Bosznia és Hercegovina, Egyesült Királyság, Franciaország, Görögország,

⁷⁸ WALTON, Paul – ZUCCHIATTI, Stefano eds. (2010): *Euro-Med Intercultural Trends 2010. The Anna Lindh Report*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. 5. Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/documents/page/annalindhreport2010.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁷⁹ WALTON–ZUCCHIATTI 2010.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ INSALACO 2014.

⁸² *Intercultural Trends in the Euro-Med Region* (2016).

Magyarország, Németország, Spanyolország, Svédország és a déli (Sud et de l'Est de la Méditerranée – SEM) országok közül Egyiptom, Libanon, Marokkó, Szíria és Törökország.

A következő, 2014-es kiadású riportban szintén 13 ezer emberrel készült interjú nyolc európai és öt déli országban. A közvélemény-kutatásban Albánia, Belgium, Dánia, Írország, Lengyelország, Németország, Olaszország, Spanyolország és Egyiptom, Jordánia, Marokkó, Tunézia, illetve Törökország vett részt. Két európai ország (Németország és Spanyolország), illetve a déli országok közül három (Egyiptom, Marokkó és Törökország) mindkét felmérésben szerepelt.

A 2017-ben megjelenő legutóbbi kiadásban, amelynek adatfelvétele 2016 szeptemberétől novemberig tartott, szintén 13 országban ezer-ezer emberrel készült adatfelvétel, ebben a kutatásban részt vevő országok Ausztria, Finnország, Franciaország, Hollandia, Horvátország, Lengyelország, Olaszország, Portugália az északi oldalról és Algéria, Izrael, Jordánia, Palesztina és Tunézia a Földközi-tenger déli partjáról voltak. Míg tizenegy országban az előző években alkalmazott CATI (Computer Assisted Telephone Interviewing – számítógéppel segített telefonos interjú) adatfelvételi módszert alkalmazták, két déli államban, Izraelben és Palesztinában ez a 2017-es felmérésben személyesen történt meg. Az uniós tagországok közül Lengyelország, Olaszország és Tunézia az előző, 2010-es kutatásban és a legutóbbi, harmadik kutatásban is részt vett. Ez a kiadás többek között a migrációval és annak kulturális hatásával foglalkozik.

A riport elkészítésének egyik fontos módszere, hogy az alapítvány szakmai felügyelete mellett az egész folyamatba bevonja az alapítvány általános tevékenységében leginkább érdekeltet, az Anna Lindh Alapítvány igazgatótanácsának tagjait, az alapítvány tanácsadó testületét és a Nemzeti Civil Társadalmi Hálózatok vezető tisztségviselőit is. Az alapítvány tudományos bizottságának elnöke készíti elő a felmérést, és elemzi az elkészült közvélemény-kutatást, illetve ellenőrzi a szakértői csapatot. Az Anna Lindh Riport módszertanra három pillére épül, amely a kvantitatív megközelítést (Anna Lindh/Gallup Europe és Ipsos közvélemény-kutatás) a kvalitatív megközelítéssel (szakértői elemzés) és a társadalmi tapasztalattal (jó gyakorlatok/hálózati tereptapasztalatok) ötvözi.⁸³ A riportot az alapítvány adja ki, de az euro–mediterrán országokban élő több ezer lakos bevonásával és megkérdezésével zajló közvélemény-kutatást egy, az alapítvány által kiírt pályázat keretében kiválasztott cég készíti el.

A 2010-es kötet rövid bemutatásának apropóján fontos azt is kiemelni, hogy az Anna Lindh Riport elkészítése az alkalmazott tudományos módszerével maga is a részvételi kutatás gyakorlatát mutatja be; a riport komoly terepmunka eredményeként is felfogható, mivel a Földközi-tenger mindkét oldalát képviselő vezető szakértők, véleményformálók, a civil társadalom képviselőinek, illetve a politikai szereplők, azaz az interkulturális párbeszéd ügyének előmozdításában szerepet vállaló összes közreműködő véleményét foglalja egy kötetbe. A riport előszavát Catherine Ashton, az Európai Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviseelője és Jorge Sampaio, az ENSZ Civilizációk Szövetsége főképviseelője írták. Ashton bevezetőjében felhívja a figyelmet arra, hogy „[m]íg egyes kritikusok és döntéshozók úgy ítélik, hogy a stagnálás időszakát éljük, a Földközi-tenger két partjának állampolgárai azt mondják, hogy tényleges előnyöket látnak az Unió a Mediterrán Térségért szövetségben való tagságban. Számukra az előnyök közé tartozik az innováció és a vállalkozói szel-

⁸³ WALTON–ZUCCHIATTI 2010, 134.

lem előmozdítása, illetve más kultúrák tiszteletben tartása vagy a fiatalság lendülete. Azt mondják, hogy az euro–mediterrán térség nemcsak mint politikai és földrajzi területen való együttműködés létezik, hanem mint az euro–mediterrán társadalmak közös térsége is.”⁸⁴

Sampaio a bevezetőjében kiemeli, hogy maguk az partnerországok állampolgárai is azt szeretnék, ha kölcsönös tiszteletben és békében élhetnének a régióban, ezért arra hívja fel a figyelmet, hogy érdemes megszívlelni a riport ajánlásait, és az ajánlásokat szem előtt tartva cselekedni a jövőben. A Civilizációk Szövetsége is ugyanezekért a célokért küzd, ahogy azt a stratégiája első cselekvési tervében⁸⁵ lefektette. Az egymással is összefüggő prioritások, mint az ifjúság, a nők, a média, a városok, az interkulturális nevelés, az előítéletek, a sztereotípiák és a diszkrimináció elleni küzdelem, illetve a vallás szerepének elismerése a kultúrák közötti párbeszédben teljesen harmóniában vannak a riport állításával.

A két szervezet stratégiai céljainak egyezése és a közös cselekvés lehetősége nagy reményekkel kecsegtetett 2010-ben. Az összes, a bevezetőben említett gondolat mind amellett szólt, hogy a riport valóban hiánypótló kiadvány, és ajánlásainak, hasonlóan a Fehér Könyvekéhez, szükséges érvényt szerezni.

A 2014-es riport valamivel szerényebb listával rendelkezik a megszólaló politikusok terén, de az Arab Liga főtitkára ebben a kiadásban is fontosnak tartotta, hogy előszót írjon. A korábbi kiadás idején Amr Musza töltötte be a hivatalt, a 2010-es riportban az ő írását olvashatjuk, a 2014-es kiadásban Nabil al-Arabi írt bevezetőt. Musza az oktatás szükségességéről és a média felelősségéről ír, lényegesnek tartja leszögezni, hogy a médiának nem az a feladata, hogy az előítéleteket és a szélsőségeket szítsa, hanem az, hogy tisztességesen tájékoztasson. Hogy ez a véleménye minél hangsúlyosabb legyen, a következő üzenetet írta: „üzenetem a médiához a következő: »igen a véleménynyilvánítás szabadságára, igen a véleményszabadságra, de nem a mások iránti tiszteletlenségre és nem a kultúrák és a civilizációk támadására«”.⁸⁶

A 2014-es riport közvetlenül az arab tavasz eseményei után készült. al-Arabi megállapítja, hogy a riport eredményei igazolják, hogy az arab tavasz utórezgéseinek hatására az arab–európai kapcsolatokban bizonytalanság tapasztalható. Ezért szükséges, hogy az európai országoknak fontos szerepe legyen abban, hogy segítsék az arab gazdaságokat, hogy a kihívásokkal szembe tudjanak nézni. Emellett kiemeli azt is, hogy a riport egyik fontos következtetésében rejlt lehetőséget érdemes kihasználni, hiszen az idegenforgalom és az internet kulcsszerepet játszanak a Földközi-tenger két partján élők közötti közvetlen találkozások és kölcsönhatások létrejöttében.

A 2014-es riport szintén egy komoly terepmunka-összefoglaló; ugyanúgy, mint a 2010-es kiadás, szintén részvételi kutatáson alapul. A kiadványban a közvélemény-kutatás eredményein kívül az *Ahogy a terepen lévők látják* című fejezetben olyan írásokat olvashatunk, ahol a közvélemény-kutatásban részt vevő országok kutatói, esetenként hálózatvezetői reflektáltak a kutatási eredmények közül azokra, amik valamilyen szempontból különösen jellemzőek országukra.

⁸⁴ Uo. 7.

⁸⁵ *Action Plan for 2011–2015 Implementing the Alliance of Civilizations’ Regional Strategy on Intercultural Dialogue and Cooperation for the Mediterranean – Prioritized Actions for 2011* (2011). Doha, UN Alliance of Civilizations. Forrás: www.unaoc.org/wp-content/uploads/UNAOC-Action-Plan-for-the-Mediterranean-20-April-2011.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁸⁶ WALTON–ZUCCHIATTI 2010, 9.

Ahogy a terepen lévők látják: régiós látélet és jövőkép

A riport 2014-es kiadása a 2010-es kiadás óta eltelt időben végbement változásokat elemzi minden tekintetben. André Azolay és Andreu Claret, az alapítvány akkori elnöke és ügyvezető igazgatója közös bevezetőjükben⁸⁷ megállapítják, hogy a legfontosabb változás az alapítvány alapítása óta a civil társadalom felébredése volt. Megjegyzik, hogy 2010 óta a szabadság, méltóság és társadalmi igazságosság elérése iránti közös igény egyre erősebb, de sajnos mindezek mellett időközben vannak olyan zavaró körülmények is, amelyek a mediterrán térség mindkét oldalára jellemzőek. Az Anna Lindh Alapítvány második felmérésének tudományos adatai és a mélyebb elemzése ezt a paradox helyzetet jól bemutatják. A riport alátámasztja azt is, hogy a térség több országában az értékrend pozitív és következetes változáson megy keresztül. Ez sokat elárul a helyzet komplexitásáról, és ami a kulturális trendeket illeti, az interkulturális párbeszéd és együttélés területén új lehetőségeket mutat, de ugyanakkor eredményezhet kirekesztést, sőt szélsőséges mozgalmak kialakulását is.⁸⁸

A 2014-es közvélemény-kutatásban az adatfelvevők ezzel a kérdéssel vezették be a kérdőívet: „Az érdekel, hogy a különböző országokban élő emberek hogyan élik az életüket, hogyan gondolkodnak egymásról, és mit gondolnak a mediterrán régióról?”⁸⁹

Ezek után kilenc kérdéscsoport⁹⁰ következett, amelyben a fő témák köré rendezett kérdéseken keresztül arra voltak kíváncsiak a kutatók, hogy a válaszadóknak milyen képe van a Mediterráneumról, mennyire érdekli a déli országokban élő embereket az európaiak élete, akár a róluk szóló hírek, akár egyéb, kulturális és gazdasági vonatkozású témák tekintetében, és fordítva is, természetesen. A következő kérdéscsoport arra vonatkozott, hogy milyen gyakran van lehetősége az európaiaknak, illetve a délieknek egymással találkozni, illetve beszélni, és ha létrejön az interakció, akkor az milyen jellegű (üzleti, turizmussal kapcsolatos, szomszédságban élnek, egyszerűen az utcán találkoztak stb.)

A negyedik és az ötödik kérdéscsoport az értékekkel és az értékről való felfogásokkal kapcsolatosan mérte fel a megkérdezettek véleményét, hogy mit gondolnak ezekről az értékekről, mint kíváncsiság, engedelmesség, függetlenség, családi összetartás, más kultúrák elfogadása, melyek elsődlegesen és amelyek másodlagosan fontosak. Ugyanebben a kérdéscsoportban arra is rákérdeztek, hogy a nők szerepét miként látják a társadalomban, vajon mekkora szerepük lehet, és ez a jövőben változik-e, illetve mennyire. A hatodik csoport kérdéseivel azt szerették volna megtudni, hogy mennyire élt jobban az illető öt éve, és mit gondol, hogy lesz ez öt év múlva.

A demokráciával kapcsolatos elvárások kérdéscsoportja arra vonatkozott, hogy mit gondolnak a megkérdezettek a demokráciáról. Tizenhét állításból lehetett választani, és ez volt az egyetlen kérdéskör, ahol a szabad válasz is megengedett volt. A lehetséges válaszok között volt a szólásszabadság, szabad választások, a politikai döntéshozásban való részvétel, béke és stabilitás, politikai elszámoltathatóság, de szerepelt olyan állítás is, hogy nagy egyenlőtlenségek és a gazdagok kiváltságossága, gyenge vezetés és rossz kompromisszumok sora. Ez után a nyolcadik kérdés a sokszínű kultúra kihívásaival foglalkozott, és arra volt kíváncsi, hogy miként gondolják a megkérdezettek, a kulturális és vallási sokszínűség

⁸⁷ INSALACO 2014, 13.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Uo. 118.

⁹⁰ Uo.

mennyire okoz fenyegetést a társadalom stabilitásában. Azt a kérdést is feltették a kutatók, hogy azoknak az embereknek, akik eltérő kulturális, politikai és vallási háttérrel rendelkeznek, egyforma joga legyen-e részt venni a közéletben. Ugyanitt arra is rákérdeztek, hogy mennyire fontos a vallási sokszínűség a megkérdezett társadalmában a jólét szempontjából.

Végül, a kilencedik kérdéssor arra vonatkozott, hogy mit gondolnak a megkérdezettek, hogyan tudnak a saját országukban a leghatékonyabban hozzájárulni a problémák megoldásához. Mennyire választják az emberek ebben az esetben a politikai pártokat, civil szervezeteket, társadalmi megmozdulásokat, az egyéni akciókat, vagy mennyire használják a közösségi médiát a politikai véleményük kifejtésére, esetleg aktivistaként csatlakoznak-e ügyekhez.

A riport kulcsszavai, a kultúra szerepe, kultúraközi kapcsolatok, értékrend, társadalmi változások, vallás, mobilitás, interkulturális állampolgárság, regionális együttműködés mind jól kifejezik és érzékeltetik azt a jelenséget, amely a 2014-es közvéleménykutatás legfőbb tanulsága: „Növekvő étvágy, hogy tudjunk többet a mediterrán másokról.”⁹¹

Erre az igényre és a közvéleménykutatás eredményeire reflektál a riport *Ahogy a terepen lévők látják* fejezete, amelynek segítségével közelebről megismerhetjük a felmérésben részt vett országok helyzetét, hozzáférhetünk a hálózatvezetők helyzetértékeléseikhez, amelyben az országukban tapasztalható változásokat elemzik. A beszámolók segítenek az adatok összesítése után kapott eredmények, számok mögé nézni, és érthetőbbé, személyesebbé teszik a különböző országokban tapasztalható folyamatokat.

A riportban azoknak az országoknak a szakértői, illetve a hálózatvezetők írásai találhatók, ahol a közvélemény-kutatás, felmérés zajlott. Így került a riport fókuszába Albánia, Belgium, Dánia, Egyiptom, Németország, Írország, Olaszország, Jordánia, Marokkó, Lengyelország, Spanyolország, Tunézia és Törökország.

Érdeemes ezeket a folyamatokat áttekinteni, a tapasztalatokat összehasonlítani.

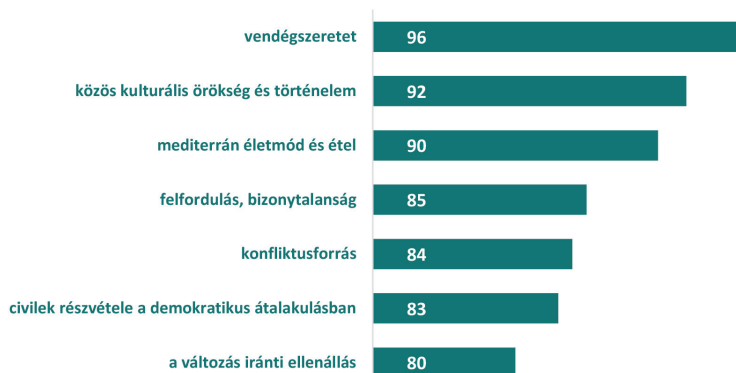
Albániában, ahogy Kosta Barjaba⁹² megállapítja, a földrajzi fekvésnek nagy szerepe van abban, hogy az Albániában élők hogyan gondolkodnak saját kultúrájukról és a mediterrán régióról, ahol Albánia is elhelyezkedik:

„Az etnocentrizmus és a földrajzi helyzet fontos befolyásoló tényezők az albánok más mediterrán országokról alkotott képének kialakulásában. Ez magyarázza, hogy hazája mellett többnyire Olaszország és Görögország jut az albán ember eszébe, amikor a Földközi-tenger térsége szóba kerül. Olaszország továbbra is a legjellemzőbb mediterrán ország az albánok szemében, mert az Adria túlsó partján fekszik, és mivel az elmúlt ötven évben Európa és a Nyugat szimbólumaként tekintettek rá. Olaszország és Görögország a legnépszerűbb befogadó államok az albán bevándorlók között, fontos turistacélpontok, továbbá gazdag kulturális és történelmi örökséggel rendelkeznek. Mindemellett az albánok felfogása

⁹¹ A 2014-es Riportról az Anna Lindh Alapítvány honlapján megjelent egy összefoglaló infografika, amely a legfontosabb tényeket és számokat, illetve kulcsfogalmakat teszi vizuálisan is érthetővé, itt található az idézett mondat eredeti, angol nyelven: "A Growing Appetite to Know More About the Mediterranean Other." *Gallup Survey's Interactive Dashboard*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/gallup-surveys-interactive-dashboard (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁹² Kosta Barjaba a Tiranai Európai Egyetem professzora és az Albán Tudományos Akadémia külső tagja.

Az albánok szerint mi jellemzi a Mediterráneumot

A kérdőív kérdése: Fel fogok olvasni jó néhány ötletet, képet ami esetleg különböző embereknek eszébe jut, és legyen kedves megmondani, hogy ezek mennyire jellemzik a Mediterráneumot: erősen, valamennyire, vagy egyáltalán nem. Az adatok azoknak a válaszoknak a százalékos arányát mutatja, akik a kérdésre erősen jellemző és valamennyire jellemző választ adtak (©Anna Lindh/Gallup közvélemény kutatás 2012).

3. ábra

Az albánok szerint mi jellemzi a Mediterráneumot

Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/images/report/charts/chart_16.1.png

(A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

tükrözi a gazdasági válság és a politikai instabilitás következményeit mindkét országban, emellett Görögország esetében a két ország között fel-fellángoló feszültség az albánok görögországi bevándorlásához, az Albániában élő görög kisebbséghez és a görög–albán tengeri határ kérdéséhez, a kontinentális kérdéshez köthetők.⁹³

Amennyiben megnézzük a 4. ábrát, láthatjuk, hogy az albánok számára mi az a három legjellemzőbb vonás, amely alapján egy országot mediterrán országnak gondolnak. Egyrészt természeti adottságaik és kulturális örökségük alapján, másrészt a demokratizáltságuk mértékét veszik alapul, és a megítélésben számítanak a politikai változások eredményei is.

⁹³ BARJABA, Kosta (2014): Albania: Perspectives and Perceptions of the Mediterranean. In Insalaco, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. 91. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/albania-perspectives-and-perceptions-mediterranean (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

A németek szerint mi a legjellemzőbb a mediterrán térségre

A kérdőív kérdése: Fel fogok olvasni jó néhány ötletet, képet ami esetleg különböző embereknek eszébe jut, és legyen kedves megmondani, hogy ezek mennyire jellemzik a Mediterráneumot: erősen, valamennyire, vagy egyáltalán nem. Az adatok azoknak a válaszoknak a százalékos arányát mutatja, akik a kérdésre erősen jellemző és valamennyire jellemző választ adtak (©Anna Lindh/Gallup közvélemény kutatás 2012).

4. ábra

A németek szerint mi a legjellemzőbb a mediterrán térségre

Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/images/report/charts/chart_20.2.png
(A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

Ugyanezek a mutatók a németországi megkérdezettek körében így alakultak:

„Németországban a földközi-tengeri térség elsősorban az idegenforgalom kontextusában él az emberek fejében, mivel a térséggel kapcsolatban a következő jellemzőket említik a válaszadók elsőként: a mediterrán életforma és a nemzeti ételek (95%), valamint a vendégszeretet (94%).”⁹⁴ Ez jól látható a 4. ábrán. Közös a Mediterráneum megítélésében, hogy a vendégszeretet kiemelkedő szerepet játszik a megkérdezettek szerint. A németek számára egy furcsa jelenséggel is párosul a déli országok megítélése és ezzel együtt a mediterrán országokról alkotott véleményük. Erről a riportban Caroline Y. Robertson-von Trotha,⁹⁵ Swenja Zarembo⁹⁶ és Marco Ianniello⁹⁷ így írnak: „[A] mediterrán térségre gondolva a németek hajlanak csak északmediterrán országokkal azonosítani a területet. Nagy hagyománya van náluk az álom dél-európai utazás képének, és ha megfizethető, az ott töltött üdülésnek.

⁹⁴ ROBERTSON-VON TROTHA, Caroline Y. – ZAREMBA, Swenja – IANNIELLO, Marco (2014): Germany: Evolving Forms of Citizen Activism. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. 100. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/germany-evolving-forms-citizen-activism (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

⁹⁵ Caroline Y. Robertson-von Trotha a német Anna Lindh hálózat vezetője, a ZAK Kulturális központ munkatársa.

⁹⁶ Swenja Zarembo a német Anna Lindh hálózat vezetője, a ZAK Kulturális központ munkatársa.

⁹⁷ Marco Ianniello a ZAK Kulturális központ munkatársa Németországban.

Ez a gyakorlat keltette életre az úgynevezett Italiensehnsucht (»vágy Olaszországra«) fogalmát (Waetzoldt, 1927).

Napjainkban a déli és keleti mediterrán partok országai is népszerű úti célok. Ez tükröződik a németek személyes interkulturális interakciójának elsődleges módjára feltett kérdésre adott válaszokból – a megkérdezettek 48%-a azt a választ adta, hogy »a turizmuson keresztül.«⁹⁸

Az albánok számára viszont sokkal inkább gazdasági mutatók jelentik egy másik országgal való összehasonlítás alapját: „Az albánok a déli és keletmediterrán országok iránt való érdeklődését ugyanakkor leginkább azok gazdasági és pénzügyi helyzete befolyásolja, illetve motiválja. Albániában, a régió egyik legszegényebb országában, ahol a szegénység aránya körülbelül 62% (a vásárlóerő-paritás alapján mérve), az emberek gazdasági és pénzügyi alapon ítélik meg a körülöttük lévő világot. Ez megmagyarázza, hogy érdeklődésük a déli és keletmediterrán országok iránt miért elsősorban azok gazdasági helyzetére és lakosaik életminőségére koncentrálódik. A politikai változások a harmadik, az adott országban gyakorolt vallás kérdése pedig a negyedik helyen áll az érdeklődés rangsorában. A vallás kérdésének mérsékeltebb fontossága abból fakad, hogy az albánok egy több vallású országban élnek, és ezért kevésbé érdeklik őket a környezetükben gyakorolt vallások.”⁹⁹ Albániában a nemzeti sokszínűség kérdésének fontosságát a gazdasági szükségszerűség felülírja.

Belgium esetében a lakosság mediterrán térségről kialakított véleményében nagy szerepet játszik az, hogy milyen mértékben rendelkeznek információval a régióban történő változásokról.

Ahogy Ahmad Aminian¹⁰⁰ és Marjon Goetnick¹⁰¹ a riportban megállapítják, és az 5. ábrán jól megfigyelhető: „A megkérdezett belgák többsége (39%) úgy véli, hogy a változásoknak negatív következményei vannak az Európa és az arab országok közötti kapcsolatok szempontjából. A belga társadalom másik része, hasonló arányban (37%) úgy véli, hogy ezek a változások kedvezőek az euro–arab kapcsolatok jövője szempontjából. Ugyancsak figyelemreméltó, hogy a válaszadók 12%-ának nincs véleménye erről a kérdéstről, ami azt mutatja, hogy nincsenek megfelelő ismereteik a régióban bekövetkezett jelentős változásokról.”¹⁰²

⁹⁸ ROBERTSON-VON TROTHA–ZAREMBA–IANNIELLO 2014, 100.

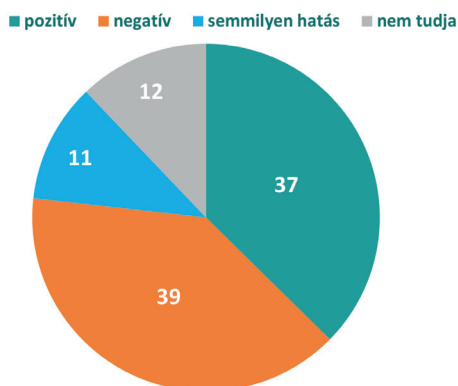
⁹⁹ BARJABA 2014, 92.

¹⁰⁰ Ahmad Aminian az Omar Khayam Kulturális Központ igazgatója Brüsszelben, Belgiumban.

¹⁰¹ Marjon Goetnick az Anna Lindh Alapítvány belga hálózatának koordinátora.

¹⁰² AMINIAN, Ahmad – GOETINCK, Marjon (2014): Belgium: Civic Action Centered on Social Integration. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. 93. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/belgium-civic-action-centered-social-integration (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

Az arab tavasz utólagos hatása az euro–arab kapcsolatokra a belgák szerint

A kérdőív kérdése: A legtöbb arab ország jelentős változásokon megy keresztül, ami az úgynevezett Arab Tavasz társadalmi mozgalmakkal kezdődött. Mit gondol ezeknek a változásoknak lesz-e hatása az Európa és az Arab országok kapcsolatára? Ezek a változások vajon pozitívak, negatívak lesznek, vagy egyáltalán nem lesznek? Minden válasz, ahol pozitív vagy nagyon pozitív választ kaptunk összegezve van a pozitív kategóriában és negatív válaszokban a negatív és nagyon negatív válaszokat összegeztük. (©Anna Lindh/Gallup közvélemény kutatás 2012).

5. ábra

Az arab tavasz utólagos hatása az euro–arab kapcsolatokra a belgák szerint

Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/images/report/charts/chart_17.1.png
(A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

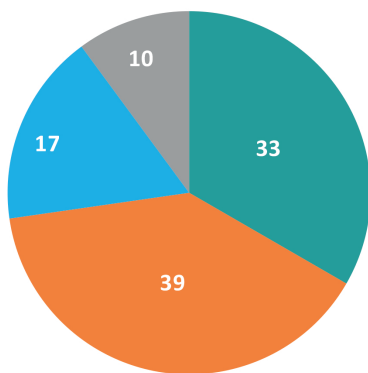
Lengyelországban ugyanerre a kérdésre százalékosan ugyanannyian válaszolták, hogy aggasztóbbnak tartják a helyzetet, mint Belgiumban, annak ellenére, hogy a lengyel médiában ez a változás inkább pozitív értékelést kapott, és a mozgalmat a lengyel Szolidaritási Mozgalom¹⁰³ déli testvérmozgalmaként tartják számon. A lengyel helyzetről az Anna Lindh Alapítvány lengyel hálózatának vezetői¹⁰⁴ írtak bővebb értékelést. Számukra inkább inspiráló ez a helyzet, mintsem aggasztó, és inkább a konstruktív hozzáállás jellemzi a véleményüket az ügyben, van is dolguk, ahogy azt a 6. ábra is mutatja, hiszen Lengyelországban is igen magas az arab tavasz hatását negatívan értékelők száma.

¹⁰³ KUSEK, Robert – SANETRA-SZELIGA, Joanna (2014): Poland: Discovering the Mediterranean Other. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. 100. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/poland-discovering-mediterranean-other (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

¹⁰⁴ Robert Kusek és Joanna Sanetra-Szeliga az Anna Lindh Alapítvány lengyel hálózatának koordinátorai a Krakkói Kulturális Központnál.

Az arab tavasz utólagos hatása az euro–arab kapcsolatokra a lengyelek szerint

■ pozitív ■ negatív ■ semmilyen hatás ■ nem tudja

A kérdőív kérdése: A legtöbb arab ország jelentős változásokon megy keresztül, ami az úgynevezett Arab Tavasz társadalmi mozgalmakkal kezdődött. Mit gondol ezeknek a változásoknak lesz-e hatása az Európa és az Arab országok kapcsolatára? Ezek a változások vajon pozitívak, negatívak lesznek, vagy egyáltalán nem lesznek? Minden válasz, ahol pozitív vagy nagyon pozitív választ kaptunk összegezzük a pozitív kategóriában és negatív válaszokban a negatív és nagyon negatív válaszokat összegeztük. (©Anna Lindh/Gallup közvélemény kutatás 2012).

6. ábra

Az arab tavasz utólagos hatása az euro–arab kapcsolatokra a lengyelek szerint

Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/images/report/charts/chart_25.3.png
(A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

„A lengyelek a mediterrán térség jövőjére vonatkozó aggodalmát mindenképpen érdemes lenne elemezni, és ez arra ösztönöz bennünket, hogy fokozott munkát végezzünk a területen. Olyan munkát, amely információt nyújt a régióról, elősegíti a tolerancia gyakorlását, és rávilágít a másság értékeire. Munkáról beszélünk itt, hiszen a tolerancia nem olyan erény, amely velünk születik, hanem olyan szemléletmód, amelynek elsajátításáért energiát kell befektetnünk. Ennek a tevékenységnek az a célja, hogy a más emberi lények elleni bizalmatlanságot és gyakran ellenségeskedést megszüntesse. A jelentés fényében továbbra is ez a munka az Anna Lindh Alapítvány lengyel hálózatának prioritása.”¹⁰⁵

Lengyelország helyzete elég különleges, valójában egy „rég elfeledett” világ értékeinek kortárs újraértelmezése lehet a cél.

¹⁰⁵ KUSEK–SANETRA–SZELIGA 2014, 110.

„A multikulturalizmus a lengyel nép világgképében nagyrészt a második világháború előtti korszakhoz köthető mítoszként él. A szerzők egy homogén társadalom kialakulásáról beszélnek a huszadik század második felében, majd a közélet újbóli nyitását a másság felé 1989 utánra teszik.”¹⁰⁶

„Lengyelország egyik legkedveltebb mítosza a lengyel nemzetközösségről szól, az etnikailag színes és több vallásos (vallású – megjegyzés tőlem, K. O.) világ mítosza mélyen gyökerezik a tudatunkban, és amelynek a második világháború kitörésével vége szakadt. Mít értünk valójában a »nemzetközösség« szó alatt? Röviden azt mondhatnánk, hogy a sok nemzetet és vallást tömörítő Lengyel–Litván Nemzetközösséget értjük alatta. Kortárs kifejezéssel és kategóriákkal élve egy sok kultúrát összefogó közösségről beszélünk. A lengyelek, a zsidók, a litvánok, a ruszinok, a tatárok, a Hauländers (telepések), az örmények, a karaimok, a romák, a csehek és más népek közössége. A római katolikusok, a judaizmus és az iszlám követői, a keleti ortodox egyház, a görögkatolikus egyház hívei, a régi hit híve és a különböző felekezetek protestánsainak közössége.”¹⁰⁷

Tunéziában viszont három évvel a forradalom első jelei után duális szemlélet uralkodik a társadalmi helyzet megítélésében, és ezért a mozgalmak is ezt a képet tükrözik. Anis Boufrikha¹⁰⁸ és Meriem Jerbi¹⁰⁹ szerint a mozgalmak közül néhány a konzervatív, mások a liberális vonulathoz tartoznak, de a dualitás nemcsak ideológiai szempontból jelentkezik, hanem a szerveződés formája szerint is:

„Némelyek ideológiai alapokon, míg mások pragmatikusabb alapokon működnek. Egyesek a társadalmi folytonosság bizonyos szintjének biztosítására törekszenek, miközben mások olyan modellben hisznek, amely szakítani akar a függetlenség kivívása után jellemzővé vált hagyományos törekvésekkel. Fontos, hogy ennek a dinamizmusnak és néhány elképesztő változásnak a fényében megértsük azokat a folyamatokat, amelyek Tunézia jelenlegi társadalmi térképéhez vezettek, amit sok megfigyelő úgy jellemezhet, mint a legsikeresebb sajátos eszközöket alkalmazó ország a demokrácia felé vezető úton.”¹¹⁰

A helyzet értékelése a hálózatvezető részéről nemcsak a társadalmi átalakulás szempontjából ennyire pozitív, hanem a nők szerepét illetően is, ami a 7. ábrán is visszaköszön.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Uo. 109.

¹⁰⁸ ANIS BOUFRICHA az Anna Lindh Alapítvány tunéziai hálózatának vezetője, a *Young Arab Voices* és a *Dawrak: Citizens for Dialogue* programok helyi koordinátora.

¹⁰⁹ MERIEM JERBI a CAWTAR (Center of Arab Women for Training and Research) projektmenedzsere.

¹¹⁰ BOUFRICHA, Anis – JERBI, Meriem (2014): Tunisia: Laying the Basis for a Sustainable Civic Engagement. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. 113. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/tunisia-laying-basis-sustainable-civic-engagement (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

A nők szerepe a tunéziai társadalomban

■ pozitív ■ negatív ■ semmilyen hatás ■ nem tudja

Jelen – az 5 évvel ezelőtti helyzethez képest

Elvárások – 5 év múlva

A kérdőív kérdése: Mit gondol, hogy az ön társadalmában a nők ma nagyobb szerepet, ugyanolyan szerepet, vagy kisebb szerepet játszanak, mint öt évvel ezelőtt? Milyen szerepet fognak játszani 5 év múlva? Az összes válaszadóhoz viszonyítva. (©Anna Lindh/Gallup közvélemény kutatás 2012).

7. ábra

A nők szerepe a tunéziai társadalomban

Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/images/report/charts/chart_27.2.png
(A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

„Ez a dinamizmus és a mások irányában való nyitottság idővel a civil társadalom különböző elemeinek jelentős professzionalizálásához vezetett. A nagy számban jelenlévő, sok mindent elérni képes, de fenyegetett tunéziai nők is megmozdultak a saját és a tunéziai társadalom jogainak védelmében. A tunéziai asszonyok férfi honfitársaik oldalán mindig jelen voltak a legfontosabb pillanatokban, amelyeket a nemzet átélt. A tunéziai asszonyok egyik legfontosabb küzdelme a tunéziai alkotmány 28. cikke ellen való fellépés volt, amely kikötötte, hogy a nőknek a férfiak mellett csak kiegészítő szerep juthat. A rendelkezés megszüntetése a legjobb bizonyíték a Tunézia nemi egyenlőségért folytatott harcában való szerepvállalás sikerére. Ez a valóságot tükröző módon jelenik meg a statisztikákban. Ráadásul a válaszadók 65%-a úgy véli, hogy a nők fontos szerepet játszottak és fognak játszani a tunéziai társadalomban.”¹¹¹

A riportban egyedül a tunéziai hálózat vezetője tartotta érdemesnek arról szólni, hogy a nők szerepe a régióban végbement változásoknak köszönhetően mennyiben változott.

Fontos kérdés ezek után, hogy a tunéziaiak hogyan értékelik a lehetőségüket arra, hogy a problémáikat (jellemzően társadalmi problémáikat) megoldják.

„A nemi érdekképviseleti harc nem különbözött attól, amit az aktivisták az egyetemes emberi jogok és a szabadságjogok védelmében indítottak el. Jó példa erre az a megmozdulás, amelyet a tunéziai jogok és szabadságjogok alkotmányba foglalásáért indítottak, és amelyek érdekében több mint 50 000 aláírást sikerült összegyűjteniük az ország egész területén.

¹¹¹ BOUFRICHA–JERBI 2014, 113.

Ez a kapcsolat a tunéziai kultúra és az egyetemes emberi jogok között végül egyértelmű meghatározást kapott tunéziai alkotmány az egyetemes emberi jogok elveiről szóló szakaszában, megkoronázva ezzel azt a hosszú érdekképviseleti és mobilizációs folyamatot, amelyet a tunéziai civil társadalom vezetett, és olyan nagy szervezetek ellenőrzése alatt ment végbe, mint az UGTT (Union Générale Tunisienne du Travail) szakszervezeti tömörülés, a Tunéziai Emberi Jogok Ligája, a CAWTAR, az Arab Emberi Jogok Intézete. Ezek azok a szervezetek, amelyek nevezetesen az alapját képezik az újonnan létrehozott tunéziai szövetségeknek.

Mindez a dinamizmus és a Tunéziában 2011 óta létrejött mozgalmak biztosítják, hogy a diktatúra ne térhessen vissza, és ez magyarázza a megkérdezettek optimizmusát, tudniillik a válaszadók 71%-a optimistán látja az ország jövőjét. A válaszadók 44%-a úgy véli, hogy a tunéziai forradalom pozitív hatással lesz az európai szomszédokra.

Annak ellenére, hogy a civil társadalom fontos szerepet játszik az új demokratikus és szabad Tunézia megteremtésében, a mozgalom továbbra is törekény marad a csoportba szerveződés irányába mutató alacsony motiváció miatt, mivel a válaszadók 38%-a hisz inkább az egyéni fellépésben.¹¹² Ahogy az a 8. ábrán látható.

A leghatékonyabb módszer a problémák megoldására Tunéziában

A kérdőív kérdése: Mit gondol a leghatékonyabban hozzájárulni a problémák megoldásához az ön országában? A táblázatban a válaszok százalékos arányban jelennek meg az összes válaszadóhoz viszonyítva. (©Anna Lindh/Gallup közvélemény kutatás 2012).

8. ábra

A leghatékonyabb módszer a problémák megoldására Tunéziában

Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/images/report/charts/chart_27.3.png
(A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

Az egyik legfontosabb és számunkra, európaiak számára is példamutató jelenségnek vagyunk tanúi, amelyet a terepen is jártas hálózatvezetők leírásaiból ismerhetünk meg a legjobban.

„Több száz tunéziai aktivista elkötelezettségének köszönhetően és polgári aktivizmusuk révén, a szabadság és a méltóság elveit lefektető alkotmányt hagytak jóvá. Akkor is, ha a tunéziaiaknak még sok tennivalójuk van annak érdekében, hogy megerősítsék az intézményeik stabilitását, és a törvények által garantálni tudják a szabadság fenntartását, Tunisz utcáin sétálva, sok olyan fiatallal találkozhatunk, akik tele vannak életkedvvel és egy jobb

¹¹² Uo.

Tunézia reményébe fektetett hittel, és akik még határozottabbak, mint valaha a tekintetben, hogy nem engedhetik meg az országnak, hogy visszafele menjen az időben.”¹¹³ A problémák megoldását Jordániában Andrew Spath,¹¹⁴ Zina Ishaq,¹¹⁵ illetve Juan Caraballo-Resto¹¹⁶ a jordán hálózat szempontjából így látják, ahogy a 9. ábrán is megfigyelhetjük:

A leghatékonyabb módszer a problémák megoldására Jordániában

A kérdőív kérdése: Mit gondol a leghatékonyabban hozzájárulni a problémák megoldásához az ön országában? A táblázatban a válaszok százalékos arányban jelennek meg az összes válaszadóhoz viszonyítva. (©Anna Lindh/Gallup közvélemény kutatás 2012).

9. ábra

A leghatékonyabb mód a problémák megoldására Jordániában

Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/images/report/charts/chart_23.1.png
(A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

„A 2012-es Anna Lindh/Gallup felmérés során a jordániai válaszadók 78%-a azonosította azokat a módokat, amelyekkel hatékonyan hozzájárulhatnak az ország problémáinak megoldásához. Ugyanakkor a válaszadóknak csupán 10%-a tartja képesnek a hagyományos, kormányfüggetlen civil szerveződések (3%) és a hitalapú kezdeményezéseket vagy vallási szervezeteket (7%), hogy az ilyen törekvések hatékony csatornáik legyenek. A társadalmi mozgalmakban való részvételhez (13%), a közösségi médiában folytatott aktivizmushoz (15%) és az egyéni akciókhoz (34%) képest a szervezeten működő civil szervezeteket nem tekintik fontos eszköznek az ország problémáinak leküzdésében.”¹¹⁷

Ebből az is látszik, hogy Jordániában is él az emberekben az az érzés, hogy beleszólhatnak az ország életébe, a társadalmi változásoknak lehetnek ők a katalizátorai, de a civil szervezetek szerepét ebben egyáltalán nem érzik jelentősnek. A szerzők őszintén vallanak erről a szkepticizmusról:

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ Andrew Spath Fulbright ösztöndíjas kutató Jordániában.

¹¹⁵ Zina Ishaq az Anna Lindh Alapítvány jordániai hálózatának koordinátora.

¹¹⁶ Juan F. Caraballo-Resto a Puerto Rico Egyetem Kulturális Antropológia Tanszékének vendégprofesszora.

¹¹⁷ SPATH, Andrew – ISHAQ, Zina – CARABALLO-RESTO, Juan F. (2014): Jordan: New Opportunities for Civil Society Development. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. 105. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/jordan-new-opportunities-civil-society-development (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

„Miért tekintenek szkepticizmussal arra, hogy a jordániai civil szervezetek hasznos eszközei lehetnek a problémák megoldásának? Mint egy, a családon és az államon kívül álló közeg, ahol a csoportérdekek megfogalmazódnak és kifejezésre jutnak, a civil szerveződések alapvetően független és nyilvános vállalkozások. Ugyanakkor, mint ahogy sok déli és keleti mediterrán országban, a család és az állam átjárhatósága Jordániában is kihívást jelent a független egyesületi tevékenység számára. Mivel az elsődleges kapcsolatok (személyes és családi) révén jelentős mértékű közösségi tevékenység valósul meg, a szekunder szervezetek, például a civil szervezetek aktív tagságának működése viszonylag új jelenségnek számít. Másrésztől nehézkes bürokratikus követelményeivel az állam uralkodó szerepet tölt be a társadalom életében, és sok társadalmi szervezet szponzoraként, illetve azok közvetlen finanszírozójaként jelenik meg, ez pedig kérdéseket vet fel a szervezetek függetlenségével kapcsolatban. A külföldi adományozók lehetnek a kormányzati támogatás elsődleges alternatívái, ám ez újabb kihívást jelent a jordániai civil szervezetek számára. A külföldi támogatás ugyanakkor hasonló értelmezési problémát szül a tevékenységek és programok függetlenségének tekintetében.”¹¹⁸

Nem véletlen tehát, hogy a jordániakat a források és ezzel együtt az európai gazdasági helyzet is nagyon érdekli, ahogy azt a 10. ábra mutatja:

A jordániaiak érdeklődése az európai uniós hírek és információk iránt

A kérdőív kérdése: Ha az Európai Unió országaira gondolunk, személyesen mennyire érdeklődik az Unió hírei és az Unióról szóló információk iránt?
A táblázatban országonként elemeztük és százalékban értékeltük a nagyon érdeklődő és valamennyire érdeklődő válaszokat az összes válaszhoz

10. ábra

Jordániaiak érdeklődése az európai uniós hírek és információk iránt

Forrás: www.annalindhoundation.org/sites/annalindh.org/files/images/report/charts/chart_23.2.png
 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

¹¹⁸ Uo.

„A civil szervezetek hatékonyságának kérdésére részben a Jordániában rájuk jellemző változékonyság is választ ad. A civil szerveződések szektora a királyságban gyakran egy önálló társadalom képét mutatja, amelyben az érdekelt felek, partnerek és részt vevők egy viszonylag állandó állampolgári körből kerülnek ki. Ez az állampolgári szerepvállalást fontosnak tartó közösség azonban tovább aprózódik a különböző szervezetek között, amelyek között kevés a közvetlen együttműködés abban, hogy közös programtervet dolgozzanak ki. A szűkös erőforrásokért vetekedő szervezetek közötti verseny akadályozza a hasonló kezdeményezéseken dolgozó potenciális partnerek közötti koordinációt. Ez egy földrajzi kérdés is egyben, hiszen a civil szervezetek a főváros, Amman és még néhány város kivételével kevés egyéb területre érnek el. Ez az állapot azonban változóban van, mivel a szervezetek munkájukkal a kormányzóságok felé kezdtek fordulni.”¹¹⁹

A gazdasági érdeklődés központi szerepére utal a szerzők véleménye: „A gazdasági körülményekre való összpontosítás tükrözi a jordániaiak érdekeltségét a nemzetgazdaság növekedésében. A növekvő jordániai magánszektor mellett a civil szerveződéseknek van lehetőségük a hatás növelésére. Különösen a vállalati felelősségvállalás keretein belül, az országban előmozdítandó modellnek köszönhetően a vállalkozások egyrészt potenciális finanszírozási forrásként szolgálnak, másrészt a fogyasztói érdekképviselőkhöz és a munkavállalói jogokhoz kapcsolódó kezdeményezések célpontjai. A jordániai vállalkozói tevékenység fellendülése növeli a civil társadalmi szervezetek együttműködési lehetőségeit, sőt a hatékony szervezeti menedzsmentmodelleket is.”¹²⁰

Speciális helyzetet figyelhetünk meg tehát Jordániában, ha azt nézzük, hogy az élénk gazdasági növekedés visszahat a civil szférára, és segíti azt.

Marokkóban, ahogy Jamal Khalil szociológus megállapítja, a jordániaihoz képest differenciáltabb a rendszer. „A kollektív fellépés típusától függetlenül reális lehetőségként ad okot a reményre. Úgy tűnik, hogy nem feltétlenül ugyanazokhoz a dolgokhoz fűzünk reményeket, és hogy az emberek továbbra is kötődnek a helyzetükhöz, miközben érzékelhető változásokra várnak. Olyan változásokra, amelyek háttérük és vágyaik alapján érthetőnek bizonyulnak. Más országok helyzetének elemzése a saját helyzetünkhöz való viszonyok feltárásához és ezek összehasonlításához vezet. Az arab tavasz kezdete óta egyfajta tükörjáték kezdődött, amelyben azt várjuk, hogy egy forgatókönyvet kipróbáljanak másutt, és mi megvizsgálhassuk annak eredményeit, mielőtt eldöntjük, hogy mi is követjük azt vagy elutasítjuk. Világos számunkra a tény, hogy változáson mentünk keresztül, de nem ugyanúgy értelmezzük vagy értjük meg ugyanazt a háttérrel, és mivel hozzászoktunk a várakozáshoz, készek vagyunk várni.”¹²¹

Izgalmas, de – európai szemmel, ahol a gyorsaság, valamint a sebesség az uralkodó szemlélet – szokatlan ez a várakozó álláspont. De azt is, hogy a marokkóiak hogy érzik magukat, különféle módon jellemzik: „Ha a jelenlegi helyzet lencséjén keresztül figyeljük meg a marokkói társadalmat, bizonyos személyes attitűdök paradoxnak tűnhetnek: az alfát és az omegát is szeretnénk, de a kettő nem működhet együtt. Közelebről nézve láthatjuk,

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ SPATH–ISHAQ–CARABALLO-RESTO 2014, 106.

¹²¹ KHALIL, Jamal (2014): Morocco: Group Affiliations and Individual Actions at Play. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. 108. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/morocco-group-affiliations-and-individual-actions-play (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

hogy egy meghatározott logikát követnek. Alapesetben két pozicionálási szintről beszélhetünk. Az első magára a társadalmi szereplőre vonatkozik, amely a csoport tagságára való hivatkozás nélkül helyezhető el, és képviseli a társadalmat, tekintet nélkül a csoport alakjára, irányára és nagyságára. Például azt elmondhatja, hogy egyetért a véleménynyilvánítás szabadságával. A második pozicionálási szint csak keretet biztosít, és lezárja az elsőt. A csoportba tömörülés sokrétű hatást gyakorol különböző szintekre. Amint egy fogalom gyakorlati megvalósítása, reprezentációja napvilágot lát, a társadalmi szereplő kénytelen visszatekinteni első saját értelmezésére, hogy összhangban legyen a csoporttal, és néha akár annak részévé váljon. Állhat ő a véleménynyilvánítás szabadsága mellett, de csak amennyiben ez nem érinti a hagyományokat, vagy nem változtatja meg a csoport által hirdetett eszméket.

A pozicionálás két szintje hozza az enyhítő megoldást, amely nélkülözhetetlen a belső konfliktusok nélkül való élethez. Ezek egyidejűleg vagy diakronikusan aktiválhatók. Csak az egyén érzékeli a dolgokat egy bizonyos módon, és ő képes a csoporton belül alkalmazkodni. Ő teremthet olyan helyzetet, ahol nincs a csoporton belül, és még sincs egyedül. Ez nyitva hagyja annak a lehetőségét, hogy az egyén bizonytalanná válhat. Az a társadalmi dinamika, amelyet akár egy mozgalom is beindíthat, nem immunis a pozicionálás ezen változatával szemben. Az egyének helyzetének instabilitása bármely kollektív dinamikát átalakíthat egy status quóban.¹²²

A 2014-es riport egyik fő állítása, hogy az internethez való széles körű hozzáférés és ezzel együtt az információk elérése és a turizmus fellendítése, azaz a személyes találkozások hozhatnak lényegi változást az interkulturális kapcsolatokban. Ma már tudjuk, hogy az internet amennyire pozitív változást hozhat azzal, hogy szinte bármi hozzáférhető, ugyanannyira veszélyes is, hiszen ugyanúgy teljesen szabadon terjednek rajta a hamis információk és a gyűlöletkeltő propaganda is. Ahogy a tanulmányában Manchin, a közvélemény-kutatás vezetője írja az „internetnek mint kommunikációs eszköznek a jelentősége szembeszökő. Ez különösen fontos a déli országokban élők számára. [...] Bár az idegenforgalom főleg az európaiak számára kínál esélyt az interakcióra, az interneten keresztül történő csevegés inkább vált a társadalmi kapcsolatok és külföldön élőkkel való rendszeres kapcsolattartás eszközévé.”¹²³

A turizmus ebben a dimenzióban, a Földközi-tenger két partján elhelyezkedő országok közötti távolság miatt elég költséges, és így a kisebb anyagi forrással rendelkezők számára nem hozzáférhető, további kétségek a turizmus interkulturális közvetítő szerepe mellett, hogy gyakran csak felszínes kapcsolatot eredményez. Hasonló következtetésre jut az olaszországi állapotokat elemző tanulmányban Elisa Adorno¹²⁴ és Michele Capasso.¹²⁵ Véleményük szerint az olaszok kíváncsiságát a Maghreb-területek iránt inkább az egzotikum keresésének tekintik, mint az ott élő emberek iránti kíváncsiságnak.

„A felmérésből kiderül, hogy a Maghreb és a Mashreq iránti érdeklődés elsősorban e térség társadalmi-kulturális vonatkozásaira utal, de ezt az érdeklődést úgy tűnik, hogy

¹²² Uo.

¹²³ MANCHIN, Robert (2014): Inside the Anna Lindh/Gallup Poll. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. 22.

¹²⁴ Elisa Adorno tréner, interkulturális mediátor, projektmenedzser.

¹²⁵ Michele Capasso az Anna Lindh Alapítvány olaszországi hálózatának vezetője.

inkább »egzotikus« iránti érdeklődés jellemzi, egyfajta »orientalizmus«, hogy Edward Saidot idézzük. A délmediterrán szomszédok iránti elfogult megítélés gyökere között találhatnánk a hírmédiát, illetve egyfajta turizmust is Észak-Afrikába és a Közel-Keletre, amely nem teszi lehetővé a meglátogatott helyszínek mélyreható kulturális megértését; és meg kell jegyeznünk, hogy az idegenforgalmat a második helyen említik, arra a kérdésre, hogy az olaszok hogyan találkoznak a Földközi-tenger másik partján élő emberekkel 2012-ben (30%). A válaszadók 44%-a nyilatkozta, hogy 2012-ben interkulturális találkozásnak volt részese, ami elsősorban az üzleti vállalkozásoknak (40%), az idegenforgalomnak, az utcán, a nyilvános helyen való (28%) találkozásnak vagy az ugyanazon a környéken élőkkel való kapcsolatnak (25%) és csak kis mértékben az internetnek (6%) köszönhető.¹²⁶

Az alapítvány különböző programjai, pályázatai és a lebonyolítók szakértelme segíthetnek azon, hogy az észak–déli kölcsönön személyes kapcsolatokhoz a turistákon kívül azok is hozzáférhessenek, akik esetleg anyagi okokból ezt nem tehetik meg. Erre célzott pályázatok (újságíróknak, gyakornokoknak stb.) már rendelkezésre állnak.

Összegzés

Azok a folyamatok, amelyek az Anna Lindh Alapítvány létrehozása óta elindultak, lehet, hogy nem váltották be az alapítók reményeit, de mint minden emberek formálta történetben és magának az alapítványnak a történetében is az a folyamatos küzdelem érződik és látszik, ahogy az alulról jövő szerveződések utat törnek, és a politika sokszor ellentétes érdekein keresztül is igyekeznek érvényesíteni a saját, egy-egy közösség által megfogalmazott érdekeiket. Még sok időnek kell eltelnie ahhoz, hogy ez a megkezdett párbeszéd kiszélesedjen, és minden szinten, horizontálisan és vertikálisan is érvényesüljenek a kultúraközi párbeszéd elemei, áthassa a létünket, de semmiképpen sem szabad lemondani erről a sokszor fárasztó és sok-sok energiát követelő figyelemről egymás iránt.

Mérföldkövek az Anna Lindh Alapítvány történetében

1995	A barcelonai nyilatkozat létrehozza az euro–mediterrán partnerséget.
2003	Magas szintű csoportbeszámoló az interkulturális párbeszédéről, amely javasolja egy euro–mediterrán alapítvány létrehozását.
2004	Euro–mediterrán országok külügyminiszterei megállapodnak az Anna Lindh Alapítvány létrehozásában.
2005	Felavatják Alexandriában, Egyiptomban az ALF nemzetközi központját.
2005	Létrejön az országos hálózatok vezetőinek első találkozója.
2006–2007	Az első Felhívás javaslatokra, a Párbeszéd Díj, az Újságírói Díj kiadása és az euro–mediterrán oktatási programja.

¹²⁶ ADORNO, Elisa – CAPASSO, Michele (2014): Italy: The Tragedy of Lampedusa and the Centrality of Mediterranean Affairs. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. 113. FORRÁS: www.annalindhfoundation.org/report/italy-tragedy-lampedusa-and-centrality-mediterranean-affairs (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

2008	Az első regionális kampány: <i>1001 Akció a Párbeszédért</i> , amelyet az interkulturális párbeszéd euro–med-évéhez hirdettek meg.
2008	André Azoulay az ALF első elnöke. Új tanácsadó testületet választanak.
2008	Az Euro–med miniszteri szintű ülése a kultúráról és az interkulturális párbeszédéről hangsúlyozza az Anna Lindh Alapítvány szerepét.
2008	A Mediterrán Unió létrehozása a párizsi csúcstalálkozón, az ALF-ot az interkulturális párbeszéd legfőbb intézményeként ismerik el.
2009	<i>Állítsd helyre a bizalmat, építsd újjá a hidakat</i> regionális kezdeményezés válaszul a gázai háborúra és az interkulturális kapcsolatokat sújtó gazdasági válságra.
2010	Megtartják az első Anna Lindh fórumot Barcelonában, ahol több mint ezer civil szervezet képviselői jelennek meg 43 országból.
2010	Megjelenik az első Anna Lindh beszámoló az euro–mediterrán régió interkulturális trendjeiről.
2011	<i>Higgy a párbeszédben, cselekedj a polgárjogért</i> kezdeményezés, válaszként az arab tavaszra.
2011	A <i>Fiatal arab hangok</i> projekt meghirdetése a British Councillel együttműködve, hogy elősegítsék az arab régió fiataljainak képzését és lehetőségeit.
2012	Az <i>Állampolgárok a párbeszédért</i> program meghirdetése az arab mediterrán országok civil társadalmaival való együttműködés érdekében, válaszként a történelmi jelentőségű arab tavasz mozgalomra.

Számadatok az Anna Lindh riportból (2005–2011)

2005-2011	Fő	Szervezet	Euró	Darab	Ország	Találkozó	Megjelenés
Anna Lindh Fórum	1 013					1	
Párbeszédék Éjszakája	30 000						
Állítsd helyre a bizalmat, építsd újjá a hidakat	5 910						
1001 akció a párbeszédért		1 030					
ALF Riport	13 000						
ALF támogatású kétoldalú projektek				416			
ALF pályázati kiírásra érkező pályázatok				1 949			

Felhasznált irodalom

- 20th Karlsruhe Dialogues – Speakers. Hatem Atallah. Karlsruhe, KIT. Forrás: www.zak.kit.edu/english/4739.php (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- A New Pathership with Media* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindh-foundation.org/media-partnership (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Action Plan for 2011–2015 Implementing the Alliance of Civilizations’ Regional Strategy on Intercultural Dialogue and Cooperation for the Mediterranean – Prioritized Actions for 2011* (2011). Doha, UN Alliance of Civilizations. Forrás: www.unaoc.org/wp-content/uploads/UNAOC-Action-Plan-for-the-Mediterranean-20-April-2011.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- ADORNO, Elisa – CAPASSO, Michele (2014): Italy: The Tragedy of Lampedusa and the Centrality of Mediterranean Affairs. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/italy-tragedy-lampedusa-and-centrality-mediterranean-affairs (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- AMINIAN, Ahmad – GOETINCK, Marjon (2014): Belgium: Civic Action Centered on Social Integration. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/belgium-civic-action-centered-social-integration (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Andreu Claret rövid életrajza* (2017). Forrás: www.annalindhfoundation.org/experts/andreu-claret (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Anna Lindh Foundation for the Dialogue between Cultures* (2016). Brussels, European Union External Action, 2016. 08. 18. Forrás: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/8394/Anna%20Lindh%20Foundation%20for%20the%20Dialogue%20between%20Cultures (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Anna Lindh Foundation III* (2016). Brussels, European Union External Action Service, 2016. 08. 24. Forrás: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/8730/anna-lindh-foundation-iii_en (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Anna Lindh Foundation. Work Programme 2012–2014* (2012). 2012. 03. 06. Forrás: <https://zaklada.civilnodrustvo.hr/uploads/files/sectionModuleFile/2016/05/13/o9IjNDMsEBdXu-QYtWdNWzlj1uNdEZF9N.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Barceloniai folyamat: Unió a földközi-tengeri térségért* (s.d.) Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:rx0001&from=HU> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- BARJABA, Kosta (2014): Albania: Perspectives and Perceptions of the Mediterranean. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindh-foundation.org/report/albania-perspectives-and-perceptions-mediterranean (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- BOUFRIKHA, Anis – JERBI, Meriem (2014): Tunisia: Laying the Basis for a Sustainable Civic Engagement. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/tunisia-laying-basis-sustainable-civic-engagement (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

- BRISBOURNE, Alistar (2014): A “Civil” Euro-Mediterranean: The Anna Lindh Foundation and the Civil Societalization of Politics. In RUMFORD, Chris – BUHARI-GULMEZ, Didem eds.: *European Multiplicity*. Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing. 147–166. Forrás: www.cambridgescholars.com/download/sample/58718 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- DAWRAK – *Citizens for Dialogue*. Forrás: www.annalindhfoundation.org/news/molatqa-dawrak-citizens-dialogue (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Fehér Könyv a kultúrák közötti párbeszédéről: „Egyenlőként együtt élni méltóságban”* (2008). Strasbourg, Európa Tanács. Forrás: www.europatanacs.hu/pdf/FeherKonyv_WhitePaper_onInterculturalDialogue_magyarul.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.); www.coe.int/t/dg4/inter-cultural/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 25.)
- Framing the future of Intercultural Dialogue in the Euro-Med region: A Reflection Paper for the Advisory Council 2016*. Rome, Advisory Council.
- Gallup Survey’s Interactive Dashboard*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/gallup-surveys-interactive-dashboard (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Indul a kulturális örökség európai éve – 2018*. Forrás: file:///D:/Let%C3%B6lt%C3%A9sek/IP-17-5067_HU.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- INSALACO, Eleonora ed. (2014): *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/anna-lindh-report-2014 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- INSALACO, Eleonora ed. (2016): *The Anna Lindh Education Handbook on Intercultural Citizenship in the Euro-Mediterranean Region*. Forrás: www.annalindhfoundation.org/citizenship-handbook (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Intercultural Trends in the Euro-Med Region* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/documents/page/intercultural_trends_survey_2017_-_brief.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- KHALIL, Jamal (2014): Morocco: Group Affiliations and Individual Actions at Play. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/morocco-group-affiliations-and-individual-actions-play (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- KUSEK, Robert – SANETRA-SZELIGA, Joanna (2014): Poland: Discovering the Mediterranean Other. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/poland-discovering-mediterranean-other (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- LEEDS-HURWITZ, Wendy (2013): *Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework* (2013). Paris, UNESCO, Intersectoral Platform for a Culture of Peace and Non-Violence, Bureau for Strategic Planning. Forrás: <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002197/219768e.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- LIGETVÁRI-TAKÁCS Krisztina (2010): A barcelonai folyamat és az Euro-Mediterrán Partnerség. *Nemzet és Biztonság*, 3. évf. 2. sz. 29–34. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/ligetvari_takacs_krisztina_-_a_barcelonai_folyamat_es_az_euro_mediterran_partnerseg.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- MANCHIN, Robert (2014): Inside the Anna Lindh/Gallup Poll. In INSALACO, Eleonora ed. *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*.

- Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/anna-lindh-report-2014 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- MED FORUM 2016 Outcomes: Executive Summary* (2016). Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/documents/page/med_forum_2016_-_executive_summary.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- MED FORUM 2016 Preliminary Conclusions. A Blueprint for Working Together* (2016). Valletta, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/forum2016/outcomes (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Meghalt a megkéselt svéd külügyminiszter (2003). *HVG.hu*, 2003. 09. 11. Forrás: <http://hvg.hu/vilag/0000000004E41FF> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Migrants Connect* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/migrants-connect (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Moving Beyond The Extremist Narrative* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/beyond-extremist-narrative (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Octavie Modert Participates in the Official Inauguration of the Anna Lindh Foundation in Alexandria* (2005). Forrás: www.eu2005.lu/en/actualites/communiqués/2005/04/22cairo/index.html (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Open Lines to Intercultural Dialogue (s.d.) *Labforculture.org*. Forrás: <http://openlines.labforculture.org/display.php> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)
- Previous Editions. Barcelona Forum 2010*. Barcelona, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/previous-editions (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Resolution 2025* (2011). New York, UN Security Council, 2011. 12. 14. Forrás: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2025> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Rethinking Learning* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/rethinking-learning (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- ROBERTSON-VON TROTHA, Caroline Y. – ZAREMBA, Swenja – IANNIELLO, Marco (2014): Germany: Evolving Forms of Citizen Activism. In INSALACO, Eleonora ed.: *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/germany-evolving-forms-citizen-activism (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- SALANOVA, Regina (2016): *Joint Statement of the 2016 ALF Advisory Council*. Rome, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/news/joint-statement-2016-alf-advisory-council (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- SAMY, Haitham (2014): *Elisabeth Guigou Elected as New President of the Anna Lindh Foundation*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/news/elisabeth-guigou-elected-new-president-anna-lindh-foundation (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- SAMY, Haitham (2015): *Working Together towards 2025*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/news/working-together-towards-2025 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- SCHÖFTHALER, Traugott (2007): Mind the North-South Gap. *Quantara.de*. Forrás: <http://en.quantara.de/content/learning-about-cultural-diversity-mind-the-north-south-gap> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Shifting Focus To Intercultural Cities* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/intercultural-cities (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

- SPATH, Andrew – ISHAQ, Zina – CARABALLO-RESTO, Juan F. (2014): Jordan: New Opportunities for Civil Society Development. In INSALACO, Eleonora ed. (2014): *The Anna Lindh Report 2014: Intercultural Trends and Social Change in the Euro-Mediterranean Region*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/report/jordan-new-opportunities-civil-society-development (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Speech by Octavie Modert, Secretary of State for Culture, Higher Education and Research of Luxembourg Acting President of the Council of Ministers of Culture of the European Union, on the Occasion of the Launching of the Euromed Anna Lindh Foundation* (2005). Cairo, 2005. 04. 20. Forrás: www.eu2005.lu/en/actualites/discours/2005/04/22/modert1/index.html (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Statutes of the Anna Lindh Euro-Mediterranean Foundation for the Dialogue between Cultures* (2004). Barcelona – The Hague, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/documents/page/alf-statutes_1.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Swedish Foreign Minister Dies after Stabbing (2003). *The Guardian*, 2003. 09. 11. Forrás: www.theguardian.com/world/2003/sep/11/3 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- The Anna Lindh Report (2014): Overview* (2014). Forrás: www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/dmed/dv/4b_alf_report_overview_/4b_alfr_report_overview_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- The Valletta Agenda. Towards the Maltese EU Presidency and a “People Centric” Rethink of Euro-Mediterranean Relations* (2016). Valletta, Anna Lindh Foundation. Forrás: <https://ufmsecretariat.org/wp-content/uploads/2016/07/ALF-Mediterranean-Forum-2016-The-Valletta-Agenda.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Towards Exchange 3.0.* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/exchange (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Translation and Arts Matter* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/translation-and-arts (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- UNESCO Guidelines on Intercultural Education* (2006). Paris, UNESCO. Forrás: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf> (2017. 06. 22.)
- UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity*. Paris, UNESCO, 2001. 11. 02. Forrás: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13179&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (2017. 06. 22.)
- Unlocking Creative Enterprise* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/creative-enterprise (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- WALTON, Paul – ZUCCHIATTI, Stefano eds. (2010): *Euro-Med Intercultural Trends 2010. The Anna Lindh Report*. Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/documents/page/annalindhreport2010.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Women as Central Agents of Dialogue* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/women-for-dialogue (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Young Mediterranean Voices Program* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/forum2016/programme/launch-young-mediterranean-voices-programme (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)
- Youth Can* (2016). Alexandria, Anna Lindh Foundation. Forrás: www.annalindhfoundation.org/youth-can (A letöltés dátuma: 2017. 06. 22.)

Líbia agóniája

Marsai Viktor

A szerző korábbi tanulmányaiban¹ azokat az eseményeket és fontosabb trendeket igyekezett felvázolni, amelyek a 2011-es polgárháborútól 2017 végéig, a szkhíráti egyezmény ellehetlenüléséig vezettek. Jelenlegi írás fókuszában az a kérdés áll, hogy 2017 első hónapjainak tükrében tapasztalható-e valamiféle változás a különféle szereplők hozzáállásában az észak-afrikai válsághoz, amely pozitívan befolyásolhatja annak kimenetelét.

A 2011 óta tartó líbiai krízis összetettsége miatt mindig is komoly kihívást jelentett az ország és a nagyhatalmak, valamint az elemzői közösség számára. Ráadásul az elmúlt években a válság az európai média ingerküszöbét is elérte, és sorra jelentek meg hazánkban is a tudósítások, amelyek, kevés kivételtől eltekintve, mivel túl bonyolult lett volna az egyes mozgatórugók szétszalazása, inkább leegyszerűsítve táltatták az eseményeket. A líbiai helyzet mélyebb vizsgálatát és megértését ráadásul az is gátolta/gátolja, hogy számos tabukérdést nem illik feltenni vele kapcsolatban: ahogy a szerző előző tanulmányában rámutatott, a mindenki által mantrázott stabilizáció és szuverenitás sok esetben semmi másra nem jó, minthogy elfedje az egyes aktorok önös érdekeit, cselekvésképtelenségét vagy a valódi fellépésre való politikai elkötelezettség hiányát.²

A 2016 őszi, év végi állapot sarokköveit a következő elemek jelentették. A 2015 októberében kikristályosodott Líbiai Politikai Megállapodás (Libyan Political Agreement – LPA), majd az azt szentesítő 2015. december 17-i szkhíráti megállapodás zsákutcába futott. Az új miniszterelnök, Fáiz Szarrádzs, aki az Elnöki Tanács (Presidential Council – PC) vezetői posztját is betöltötte, erőfeszítései és az ENSZ-főtitkár Líbiáért felelős különleges megbízottjának (UNSC), Martin Koblernek a támogatása ellenére nem tudott áttörést elérni. Ez valószínűleg visszanyúlik arra a problémára, hogy már maga a szkhíráti megállapodás is számos kérdést

¹ Bővebben lásd: MARSAI Viktor (2014a): A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemzögből. *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 3. sz. 82–104.; MARSAI Viktor (2014b): A líbiai helyzet és az európai nagystratégia hiánya. *SVKK Elemzések*, No. 13. Forrás: www.grotius.hu/doc/pub/QFWHNM/2014-08-26_masai_viktor_a-1%C3%ADbiai_helyzet_%C3%A9s_az_eur%C3%B3pai_nagystrat%C3%A9gia_hi%C3%A1nya.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.); MARSAI, Viktor (2015a): Libya – Somalia at the gates? *The Copernicus Journal of Political Studies*, No. 1. 102–123.; MARSAI Viktor (2017): A migrációs diskurzus margójára III. – A líbiai válság az európai migráció tükrében. *SVKK Elemzések*, No. 1. Forrás: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2017-1-a-migracios-diskurzus-margojara-iii-a-lib.original.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)

² MARSAI Viktor (2017): A migrációs diskurzus margójára III. – A líbiai válság az európai migráció tükrében. *SVKK Elemzések*, No. 1. 14. Forrás: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2017-1-a-migracios-diskurzus-margojara-iii-a-lib.original.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)

vetett fel és hagyott nyitva többek között Khalífa Haftar szerepét illetően.³ Egyes források pedig egyenesen úgy vélték, hogy a megállapodás jelentette konstrukció – nevezetesen, hogy az ország jogszerűen megválasztott parlamentjének, illetve kormányának a Szarrádzs által javasolt kabinet megszavazásával saját magát kellett volna korlátoznia a hatalom gyakorlásában – eleve úgy lett felépítve, hogy a beleépített aknák miatt ne vezethessen tartós megoldáshoz. Ennek kapcsán óhatatlanul felmerül Bernardino León akkori ENSZ főmegbízott szerepe, illetve politikai elfogultsága, amely olyan szintű botrányokhoz vezetett, amelyeket OLAF-vizsgálat is követett korrupciógyanú miatt.⁴ Ugyanakkor a több mint egyéves tárgyalási folyamatot szem előtt tartva az is világos, hogy a líbiai szereplők jelentős része sem volt érdekelt a tartós rendezésben – legalábbis úgy, hogy ők ne húzhasanak hasznot belőle. Ez világosan látszott abból, hogy a korábbi törésvonalak a nyugati és keleti politikai csoportok, az Általános Nemzeti Kongresszus (General National Congress – GNC) és a Képviselők Háza (House of Representatives – HoR) között, amelyek egy éven keresztül áthidalhatatlannak tűntek, hirtelen átalakultak a szkhírati megállapodást támogató, illetve elvető politikusok közti ellentété.⁵ Így azok a szereplők, akik addig hónapokig nem voltak hajlandók egy asztalhoz ülni még a nemzetközi szereplők hathatós közreműködésével sem, most hirtelen önálló tárgyalásokba kezdtek egymással.⁶

Itt elérkeztünk a líbiai rendezés igazi rákfenéjéhez: nevezetesen, hogy a deklarációk ellenére az érintett szereplők jelentős része számára a stabilitás megteremtése és az egységes líbiai kormányzat létrehozása másodlagos jelentőségű egyéb prioritások és érdekek mellett, sőt néha egyenesen ellentétes az egyes aktorok céljaival.

Az állam én vagyok – a líbiai egység fő akadályozói

Amennyiben megvizsgáljuk a 2011 óta a hatalom közelében tevékenykedő líbiai politikusokat, az látszik, hogy döntő többségük számára saját pozícióik megtartása vagy legalábbis a mögöttük álló csoportok lokális érdekeinek képviselete sokkal fontosabb, mint az ország egysége egy olyan kormányzat alatt, amelynek működésére korlátozott befolyással bírnak. A jelenlegi fragmentáltság ugyanis kedvez a helyi kiskirályoknak: az egyes városokban, kerületekben, régiókban ezek a politikusok, törzsi vezetők, milíciaparancsnokok „üzletemberek” erős központi irányítás híján a politikai – és nem ritkán a gazdasági – élet megkerülhetetlen főszereplőivé váltak, amit egy erős kormány és végrehajtó apparátusa egyértelműen korlátozna.

Az egyes személyek lépései jól mutatják a fentebbi állítás valóságtartamát, így a teljesség igénye nélkül röviden megvizsgáljuk néhány politikus tevékenységét. Khalífa

³ *The Libyan Political Agreement: Time for Reset* (2016). Washington D.C., International Crisis Group. Forrás: www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/libya/libyan-political-agreement-time-reset (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)

⁴ Elektronikus interjú egy EU-diplomatával, 2016. április; interjú egy elemzővel, Budapest, 2016. november; RAMESH, Randeep (2015): UN Libya Envoy Accepts £1,000-A-Day Job from Backer of One Side in Civil War. *The Guardian*, 2015. 11. 04. Forrás: www.theguardian.com/world/2015/nov/04/un-libya-envoy-accepts-1000-a-day-job-from-backer-of-one-side-in-civil-war (A letöltés dátuma: 2017. 06. 20.)

⁵ *The Libyan Political Agreement: Time for Reset* (2016).

⁶ “Libya-Libya” Dialogue Meeting to Be Held in Ghariyan (2015). *Libya Herald*, 2015. 11. 24. Forrás: www.libya-herald.com/2015/11/24/libya-libya-dialogue-meeting-to-be-held-in-ghariyan/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)

Gwell 2015 tavaszán ideiglenes jelleggel lett a GNC Nemzeti Megmentés Kormányának miniszterelnöke, és mindent elkövetett annak érdekében, hogy blokkolja a HoR-ral folyó tárgyalásokat. 2015-ben – Szkhírát előestéjén – újjáalakította a kabinetet, majd a meg egyezés kapcsán – szembemelve több más GNC-politikussal – hangsúlyozta, hogy nem fogadja el annak legitimitását. A kritikák zöme arra vonatkozott, hogy a Szkhírátba küldött delegáció politikusai nem voltak felhatalmazva a tárgyalásra, és nem képviseltek senkit. Érdekes módon Gwell ezt korábban nem tette szóvá.⁷ A GNC megosztottságát jól jelezte, hogy a tömörülés mögött álló katonai szövetség – amely a kongresszus hatalmának zömét adta – legerősebb egységei, a miszrátai milíciák és politikusaik támogatták a Líbiai Politikai Megállapodást (Libyan Political Agreement – LPA).⁸

Gwell és kormánya ennek ellenére kitartott elutasító álláspontja mellett, és hónapokig blokkolta Szarrádzs hazatérését. Amikor 2016. március 30-án a Nemzeti Megállapodás Kormánya (Government of National Accord – GNA) miniszterelnöke egy huszárós rohammal igyekezett elmozdítani a folyamatot a holtpontról, és váratlanul megérkezett Tripoliba, Gwell fegyveres ellenállásra szólította fel a GNC-hez kötődő fegyveres alakulatokat, azok többsége azonban Szarrádzs pártjára állt. 31-én – más források alapján április 5-én⁹ – Gwell nyilvános sajtónyilatkozatban mondott le a végrehajtó hatalomról és a miniszterelnökségről.¹⁰ A döntést a Nemzeti Megmentés Kormányának honlapján elérhető közlés is megerősítette, majd a tény, hogy a weboldal a GNA gondozása alá került. Mindezek ellenére pár nappal később Gwell már tagadta, hogy valóban lemondott volna a végrehajtó hatalomról, és maradásra szólította fel híveit¹¹ – kevés sikerrel. Gwell saját állítása alapján tehát továbbra is kormányon maradt. Azt, hogy nem vesztette el teljesen befolyását, jelezte, hogy néhány hozzá hú fegyveressel 2016 októberében puccsot kísérelt meg a GNA ellen, elfoglalva a Rixos Hotel épületében működő hivatalokat.¹² Gwell frakciója ugyan nem volt elég erős ahhoz, hogy átvegye a főváros ellenőrzését, de ahhoz elegendőnek bizonyult, hogy a fegyveres összecsapások elhúzódásával és a megosztottság erősítésével hátráltassa a rendezési folyamatot.¹³ Ez jól látszik a *Libya Herald* riportjából, amely alapján a harcokba bekapcsolódó

⁷ KINGSLEY, Patrick (2015): Libyan Politicians Sign UN Peace Deal to Unify Rival Governments. *The Guardian*, 2015. 12. 17. Forrás: www.theguardian.com/world/2015/dec/17/libyan-politicians-sign-un-peace-deal-unify-rival-governments (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

⁸ Elektronikus interjú egy EU-diplomatával, 2016. április; Spat between Sewehli and Abu Sahmain Deepens (2016). *Libya Herald*, 2016. 01. 13. Forrás: www.libyaherald.com/2016/01/13/spat-between-sewehli-and-abu-sahmain-deepens/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

⁹ Tripoli's National Salvation Government Quits (2016). *Libyan Express*, 2016. 04. 05. Forrás: www.libyanexpress.com/tripolis-national-salvation-government-quits/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

¹⁰ Following GNA Arrival to Tripoli GNC Hands Over Power, HoR Persists (2016). *Libya-analysis.com*. Forrás: www.libya-analysis.com/2016/04/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

¹¹ Ghwell Contradicts Reports of Tripoli Government Resignation (2016). *Menas Associates*, 2016. 04. 11. Forrás: www.menas.co.uk/blog/ghwell-contradicts-reports-libyas-tripoli-government-resigned/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

¹² ELUMAMI, Ahmed (2016): Tensions High in Libya's Capital as Faction Challenges U.N.-Backed Government. *Reuters*, 2016. 10. 17. Forrás: www.reuters.com/article/us-libya-security-idUSKBN12H1MX (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

¹³ Fighting in Tripoli as Pro-PC Forces Move to Crush Militants (2016). *Libya Herald*, 2016. 12. 01. Forrás: www.libyaherald.com/2016/12/01/fighting-in-tripoli-as-pro-pc-forces-move-to-crush-militants/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

féltucatnyi helyi milíciát sokkal inkább érdekelte pozíciói megerősítése és Tripolin belüli befolyási övezetük kiterjesztése, mint az ország sorsa és a lakosság szenvedése.¹⁴

Gwell ráadásul egyre több, a GNA-val elégedetlen miszráta milícia támogatását szerezte meg 2017 elejére,¹⁵ ami azért volt különösen paradox helyzet, mert Szarrádzs kormánya épp Gwell ellenállása miatt nem tudta végezni a dolgát. A Nemzeti Megmentés Kormánya például tudatosan blokkolta a GNA hozzáférését az energia-infrastruktúra egy részéhez, hogy az így generált áramszünetekkel váltsa ki a lakosság ellenszenvét Szarráddzs szemben.¹⁶

Gwell egyik fontos szövetségese, *Sádik al-Gharijáni* főmufti szintén hozzájárult az átmenet blokkolásához. A konzervatív – egyesek szerint szalafita¹⁷ – főmufti nem csupán a GNC iszlamista politikusaival tart fenn szoros kapcsolatot, de olyan, a külső szereplők által terroristának tekintett csoportokkal is, mint a bengázi vagy dernai dzsihádisták szervezetek, az Anszár as-Saría. A főmufti tevékenységét és politikai irányvonalát leginkább egy elszabadult hajóágyúhoz lehet hasonlítani, amely nélkülözi a reálpolitikai koherenciát: miközben többször is beszélt az Iszlám Állam líbiai térszerzése ellen, a szélsőségesek ellen küzdő miszráta milíciák szirti harcait segítő amerikai légitámadásokat elítélte.¹⁸

Gharijáni ugyanakkor következetesen kiállt a GNC konzervatívjai mellett, így például támogatta Gwell októberi puccsát, bár egyes források szerint azt elhamarkodottnak és előkészítetlennek tartotta.¹⁹ A főmufti rendszeresen támadta a szkhírati megállapodást, idegen hatalmak kreálmányának nevezve azt, amivel sok őt követő iszlamista csoportot hangolt Szarrádzs ellen.²⁰ Gharijáni nem fukarkodott az éles hangú nyilatkozatokkal sem. 2017 januárjában azt mondta, jobb disznóhúst enni, kábítószer és alkoholt fogyasztani, mint a miniszterelnök támogatását élvező RADA-milíciával szövetséget.²¹ A főmufti fatwát adott ki a külföldi muszlimokkal házasodó líbiai nők ellen,²² illetve elítélte az ENSZ-nek a nők helyzetéről szóló, elsősorban a szegregáció és a családon belüli erőszak ellen felszólaló jelentését, azt állítva, hogy az iszlámmellenes, és felszólította a muszlim világot, hogy tilta-

¹⁴ Uo.

¹⁵ New Militia Grouping Supports Ex-Premier Khalifa Ghwell (2017). *Libya Herald*, 2017. 02. 09. Forrás: www.libyaherald.com/2017/02/09/new-militia-grouping-supports-ex-premier-khalifa-ghwell/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

¹⁶ Salvation Government opens Khums Power Station, PC denied access (2016). *The Libya Observer*, 2016. 11. 05. Forrás: www.libyaobserver.ly/life/salvation-government-opens-khums-power-station-pc-denied-access (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

¹⁷ MCGREGOR, Andrew (2014): Shaykh Sadiq al-Ghariyani: A Profile of Libya's Grand Mufti. *Aberfoyle International Security*, 2014. 12. 30. Forrás: www.aberfoylesecurity.com/?p=1004 (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

¹⁸ Libyan Islamists Raise Criticism of US Airstrikes (2016). *VOA News*, 2016. 08. 05. Forrás: www.voanews.com/a/libyan-islamists-increase-condemnationof-us-airstrikes/3451370.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

¹⁹ Elektronikus interjú egy EU-diplomatával, 2016. december.

²⁰ *The Libyan Political Agreement: Time for Reset* (2016), 10.

²¹ Drugs, Alcohol and Pork are Preferable to Rada or Attacks on BDB: Mufti Ghariani (2017). *Libya Herald*, 2017. 01. 10. Forrás: www.libyaherald.com/2017/01/10/drugs-alcohol-and-pork-are-preferable-to-rada-or-attacks-on-bdb-mufti-ghariani/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

²² VALIENTE, Alexandra (2013): Grand Mufti Issues Fatwa Banning Libyan Women from Marrying Foreigners. *Vivalibya.wordpress.com*, 2013. 03. 31. Forrás: <https://vivalibya.wordpress.com/2013/03/31/grand-mufti-issues-fatwa-banning-libyan-women-from-marrying-foreigners/> (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

kozzon a riport ellen.²³ Rádásul Gharijáni a Tanászuh TV-csatorna formájában – amely valószínűleg vagy az ő, vagy hívei ellenőrzése alatt áll – kiváló közeget talált tanai és politikai nézetei terjesztésének. Mindezek tükrében nem csoda, hogy Szarrádzs egy 2016. novemberi sajtónyilatkozatban többek között a főmuftit nevezte meg a líbiai egység egyik legfontosabb akadályozójának.²⁴

A másik prominens helyet Akíla Szaláh foglalta el a miniszterelnök panaszlistáján. A HoR elnöke hasonló játékba kezdett, mint Gwell. 2015 őszéig hallani sem akart a GNC-vel való megegyezésről, de amikor október folyamán a nemzetközi szereplők hathatós nyomására formálódni kezdett a megállapodás, hirtelen felvette a kapcsolatot a GNC héjáival, megágyazva a Líbia-Líbia tárgyalásoknak.²⁵ Szaláh fő problémája is az volt, hogy Szkhírát hosszú távon erodálta hatalmát a GNA-val és az Elnöki Tanáccsal szemben. Ennek ellenére a HoR szóvivője útján Szaláh kezdetben támogatta az decemberi egyezményt,²⁶ majd – nem függetlenül Haftar- és a HoR-miniszterelnök Abdullah ath-Thinni hozzáállásától – gyorsan kihátrált mögüle. 2016 januárjában aztán ismét biztosította Martin Kobler, hogy legitimnek tartja a szkhírati megállapodást, és elősegíti annak megvalósulását.²⁷ Ennek ellenére az elnök nem hívta össze a HoR-t, hogy megszavazza a GNA-t, folyamatosan támadta Szarrádzs javaslatait, és a képviselők aktív támogatásával késleltette a folyamatot.²⁸ Szaláh és Gwell destruktív tevékenységét egy idő után már az EU és az Egyesült Államok sem tolerálta, és 2016 tavaszán a GNC elnökével, Núri Abú Szahmajnnal együtt szankciókat (utazási korlátozást és vagyonbefagyasztást) vezettek be velük szemben.²⁹

A megegyezés legfontosabb kerékkötőjének, Khalífa Haftarnak a szerepéről a későbbiekben még részletesen szólunk. Akit érdemes még itt kiemelni, az Ibráhím Dzsadhrán, az Olajlétesítmények Őrségének (Petroleum Facility Guards – PFG) parancsnoka. Dzsadhrán 2013-ban még mint a keleti szeparatista erők egyik parancsnoka tett szert hírnévre, aki aztán az olajterminálok lezárásával kezdte el zsarolni a GNC-t, és kapott nagyobb figyelmet a külföldi szereplők részéről is. A parancsnok – akinek 2013-ban még állítólag 17 ezer fegyveres állt az ellenőrzése alatt³⁰ – először a teljes kireneikai területre kiterjedő politikai szövetség

²³ JONES, Susan (2013): Libya's Grand Mufti Issues Fatwa Against U.N. Report on Women's Rights. *Cnsnews.com*, 2013. 03. 12. Forrás: www.cnsnews.com/news/article/libyas-grand-mufti-issues-fatwa-against-un-report-womens-rights (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

²⁴ Serraj Blames Hafter, Saleh, Elkaber and Ghariani for Libya's Problems (2016). *Libya Herald*, 2016. 11. 02. Forrás: www.libyaherald.com/2016/11/02/serraj-blames-hafter-salah-elkaber-and-ghariani-for-libyas-problems/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

²⁵ *The Libyan Political Agreement: Time for Reset* (2016), 1.

²⁶ KINGSLEY, Patrick (2015): Libyan Politicians Sign UN Peace Deal to Unify Rival Governments. *The Guardian*, 2015. 12. 17. Forrás: www.theguardian.com/world/2015/dec/17/libyan-politicians-sign-un-peace-deal-unify-rival-governments (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

²⁷ Ageela Salah Now Supports UN-Brokered Skhirat Agreement: Kobler (2016). *Libya Herald*, 2016. 01. 01. Forrás: www.libyaherald.com/2016/01/01/ageela-salah-now-supports-un-brokered-skhirat-agreement-kobler/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

²⁸ STEPHEN, Chris (2016): Libyan MPs in Tobruk Reject UN-Backed Unity Government Plan. *The Guardian*, 2016. 01. 25. Forrás: www.theguardian.com/world/2016/jan/25/libyan-parliament-rejects-un-backed-unity-government-plan (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

²⁹ *The Libyan Political Agreement: Time for Reset* (2016), 22.

³⁰ COKER, Margaret (2013): Ex-Rebel, With Militia, Lays Claim to Libyan Oil Patch. *The Wall Street Journal*, 2013. 10. 03. Forrás: www.wsj.com/articles/exrebel-with-militia-lays-claim-to-libyan-oil-patch-1380842931?tesla=y (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)

megteremtésével próbálkozott a Kireneikai Politikai Iroda megalapításával, ez azonban hamarosan megfeneklett a helyi riválisok – a későbbi HoR-politikai vezetők – ellenállásán. Dzsadhrán gyanakvással figyelte az iszlamista erők térnyerését a GNC-n belül, és a Szirti-öböl nagy olajtermináljainak ellenőrzése révén komoly befolyással rendelkezett a parlament és a kormány munkájára.³¹

2014 tavaszától azonban, amikor Haftar elindította mozgalmát, Dzsadhrán befolyása csökkenni kezdett. Ez nem volt független attól a ténytől, hogy egyre több kireneikai vezető csatlódott benne, mivel a remélt függetlenség vagy legalábbis nagyobb politikai autonómia helyett a PFG parancsnoka leginkább saját hatalma – és vagyona – növelésére használta fel tripoli befolyását. Dzsadhrán személyét azért is övezte növekvő gyanakvás, mert miközben nyilatkozataiban élesen kikelt az iszlamista politikai csoportosulások ellen,³² öccséről kiderült, hogy az Adzsdabijjában működő szalafita Forradalmi Súra (Ajdabiya Revolutionaries Shura Council – ARSC) egyik vezetője, akinek csoportja több célzott gyilkosságot is elkövetett a keleti fegyveres erők parancsnokai ellen.³³ 2014-től ezért Dzsadhrán egyre inkább a GNC fele orientálódott, ami azonban nem jelentett teljes elkötelezettséget. A parancsnok sokáig ellenezte a GNA-t, de 2016 májusában Szarrádzs megerősítette posztjában a PFG élén, ami után Dzsadhrán elfogadta a miniszterelnök fennhatóságát.³⁴ A lépés egyértelműen azt célozta, hogy a keleti politikai megosztottság fokozásával gyengítse Haftar pozícióit.³⁵

Ekkorra a PFG létszáma állítólag elérte a 20 ezer főt.³⁶ 2016 szeptemberében aztán Haftar erői „átvették” a Szirti-öböl létesítményei feletti ellenőrzést – vagyis egy erőteljes katonai akció keretében elfoglalták azt, hivatalosan azért, hogy biztosítsák a kőolajexport zavartalan áramlását. A támadás során Dzsadhrán házáat is találatok érték.³⁷ A parancsnok – miután sikertelenül igyekezett visszafoglalni a terminálokat – állítólag külföldre menekült.³⁸ Az, hogy az LNA ilyen könnyen ellenőrzése alá vonta a területet, mindenesetre megkérdőjelezi, hogy a parancsnok valóban olyan jelentős erővel rendelkezett-e, mint ahogy azt korábban feltételezték – különösen annak tükrében, hogy egy másik, a GNA-t elvben elismerő keleti milícia, a Bengázi Védelmi Brigád (Benghazi Defence Brigades – BDB) márciusban rövid időre visszafoglalta a terminálokat.³⁹ Mindezek tükrében nem csoda, hogy Mattia Toaldo, a European Council on Foreign Relations kutatója úgy fogalmazott, hogy

³¹ STEPHEN, Chris (2014): Partition of Libya Looms as Fight for Oil Sparks Vicious New Divide. *The Guardian*, 2014. 03. 16. Forrás: www.theguardian.com/world/2014/mar/16/libya-partition-looms-fight-oil-tanker (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)

³² Uo.

³³ Ajdabiya Continues its Separate Conflict with Further Killings (2015). *Libya Herald*, 2015. 10. 04. Forrás: www.libyaherald.com/2015/10/04/ajdabiya-continues-its-own-conflict-with-further-killings/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)

³⁴ *The Libyan Political Agreement: Time for Reset* (2016), 16.

³⁵ Uo.

³⁶ NATHAN, Adam (2016): Militiaman Who Became Libya's Oil Kingpin. *Politico*, 2016. 08. 25. Forrás: www.politico.eu/article/ibrahim-jadhran-libya-separatist-gna-qadhafi/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)

³⁷ Thinni Thanks PFG for Surrendering Oil Terminals but International Community Condemns LNA Action (2016). *Libya Herald*, 2016. 09. 12. Forrás: www.libyaherald.com/2016/09/12/thinni-thanks-pfg-for-surrendering-oil-terminals/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)

³⁸ Jadhnan Reported Held by Gang in Nalut (2017). *Libya Herald*, 2017. 03. 11. Forrás: www.libyaherald.com/2017/03/11/jadhran-reported-held-by-gang-in-nalut-2/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)

³⁹ Uo.

Dzsadhrán egy oportunista figura, aki a líbiaiak többségének szemében meglehetősen vitatott személyiség.⁴⁰

Mindez azért is problémás, mert a líbiai lakosság többsége a közhiedelemmel ellentétben az egységet és az erős központi kormányt preferálja a megosztottsággal és a helyi vezetőkkel szemben – nem véletlen, hogy a fentebb felsorolt politikusok zöme szálka a társadalom szemében.⁴¹ A hatalom jelentős része azonban mégis az ő kezükben koncentrálódik, ami megnehezíti a továbblépést a sikeres stabilizáció felé. Akárcsak más válságövezetek – mint például Szomália – esetében látjuk, a megosztottságban érdekelt politikusok sikeresen késleltetik a központi hatalom megszilárdítását, ezáltal fenntartva gazdasági és politikai befolyásukat.⁴²

A külső tényezők

Bár a szerző korábbi tanulmányában már részben körüljárta ezt a kérdéskört,⁴³ röviden be kell mutatnunk azt is, hogy a külső szereplők miként gátolják a stabilizációt. Ez azért is különösen fontos, mert 2017 elejéig a legtöbb külső hatalom fellépése inkább gyengítette, mintsem erősítette a líbiai egységet. Líbiában – különösen 2013-tól kezdve – alapvetően egy olyan geostratégiai játszma alakult ki a különféle államok között, amelyben vajmi kevés szerepet játszott a líbiai lakosság helyzete, és a közkeletű vélekedéssel szemben ebben nem vagy nem kizárólag a nyugati hatalmak játszották a főszerepet.

Az országban folyó proxyháború ugyanis elsősorban a különféle arab/muszlim országok között zajlik. Líbia kapcsán is megfigyelhető ugyanis az az Észak-Afrika és a tág értelemben vett Közel-Kelet más konfliktusos vagy politikai átmenetet megélő államaiban – Tunézia, Egyiptom, Szomália – tetten érhető vetélkedés, amely egyik oldalról a Muszlim Testvérekhez köthető politikai csoportokat támogató entitások – Katar, Törökország, Szudán –, illetve az azokkal szemben álló szerveződések segítők – Egyiptom, Egyesült Arab Emírségek, Szaúd-Arábia – között zajlik.⁴⁴ Ennek eredményeképpen előbbiek Líbiában a GNC-t, majd a GNA-t támogatták, míg utóbbiak a HoR-t. Ennek a küzdelemnek egyaránt vannak geopolitikai és ideológiai okai is, hiszen a Törökországban kormányzó Igazság és Fejlődés Párt (Adalet ve Kalkınma Partisi – AKP), illetve a katari politikai vezetés a politikai iszlám alapjain áll, és sokat merített a Muszlim Testvérek ideológiájából. Ezzel szemben Egyiptomban alig egy évnyi regnálás után sor került a testvérek bukására, és érthető módon Abdal Fattáh asz-Szízí elnök növekvő gyanakvással figyelte a Muszlim Testvérek líbiai ágát is magában foglaló GNC törekvéseit a politikai hatalom megtartására.

⁴⁰ NATHAN 2016.

⁴¹ COLE, Peter – MANGAN, Fiona (2016): *Tribe, Security, and Peace in Libya Today*. Washington D.C., United States Institute of Peace. Forrás: www.usip.org/sites/default/files/PW118-Tribe-Security-Justice-and-Peace-in-Libya-Today.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)

⁴² MARSÁI Viktor (2015b): A somáli szövetségi kormány első két éve és az al-Sabáb elleni katonai műveletek, 2012–2014 (II). *Nemzet és Biztonság*, 8. évf. 2. sz. 96–129.; MARSÁI 2017.

⁴³ MARSÁI 2017.

⁴⁴ N. RÓZSA Erzsébet (2015): *Az arab tavasz*. Budapest, Osiris Kiadó. 169.

Az ideológiai-geostratégiai szembenállást színesítették a pusztán geopolitikai indíttatású szereplők: Algéria vagy Szudán,⁴⁵ amely a GNC mellett tette le a voksát, vagy Oroszország és Szaúd-Arábia, amely a HoR-t, illetve Haftart támogatta, támogatja.⁴⁶ Bár Szaúd-Arábia és Egyiptom kapcsolata leginkább egy viharos házasságra emlékeztet, Rijád és Kairó is tudja, hogy számos kérdésben egymásra vannak utalva. A szaúdi vezetés osztozik Egyiptom azon félelmében, hogy egy erős iszlamista ellenőrzés alatt álló Líbia az ideológiai transzfer révén gyengíthetné a Nílus-menti ország cselekvőképességét és koherenciáját, amely így is hagy kívánnivalót maga után. Így Rijád – amely más területeken nem ódzkodik a szalafita ideológia határokon átnyúló terjesztésétől – Líbia esetében meg lehetőségen visszafogott.⁴⁷

Oroszország számára a stratégiai érdekek egyrészt az esetleges további földközi-tengeri támaszpontok megszerzésében jelentkeznek. Egy bengázi orosz hadikikötő és katonai repülőtér létesítése már a Kaddáfi-érában is felmerült (2009-ben erről megállapodás is született),⁴⁸ napjainkban pedig sokan ebben látják a Haftar mögött álló orosz támogatás egyik okát⁴⁹ – bár ezt a tábornok tagadja.⁵⁰ A 2011-es polgárháború előtt Moszkvának jelentős érdekeltségei voltak különféle infrastrukturális (vasút) és olajipari beruházásokban, amelyek megújítása nyilván nem másodlagos Oroszország számára.⁵¹

Mindezekon túlmenően azonban a legfontosabb szempont mégiscsak az volt a Kreml számára, hogy legfőbb riválisa, az Európai Unió déli szomszédságában egy elhúzódoó válság alakult ki, amely mind gazdasági, mind politikai, mind biztonságpolitikai szempontból gyengíti az Uniót, és épp a Moszkva számára legérzékenyebb területeken (energiabiztonság, radikalizmus) teszi kiszolgáltatottá a külső hatalmak számára.⁵² Oroszország folyamatos és látszólag kondíciók nélküli támogatása Haftar felé – amely a Kreml által is aláírt LPA folyamatos megsértését jelentette – is azt mutatta, hogy az ország nem siet megoldani a líbiai helyzetet. Ezt a narratívát erősíti, hogy Moszkva elítélte a misztráti erők melletti amerikai beavatkozását a szirti harcokba, holott annak döntő szerepe volt az Iszlám Állam bázisának elfoglalásában.⁵³

⁴⁵ Sudan FM: We Will Stop Sudanese Rebels Joining Libya's Haftar (2017). *MEMO*, 2017. 04. 21. Forrás: www.middleeastmonitor.com/20170421-sudan-fm-we-will-sudanese-rebels-joining-libyas-haftar/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 05.)

⁴⁶ *The Libyan Political Agreement: Time for Reset* (2016), 23.

⁴⁷ Interjú egyiptomi külügyi tisztviselővel, Kairó, 2016. október.

⁴⁸ PARFITT, Tom (2008): Gadafy Offers Russia a Naval Base in Libya. *The Guardian*, 2008. 11. 01. Forrás: www.theguardian.com/world/2008/nov/01/libya-russia-gadafy-united-states (A letöltés dátuma: 2017. 05. 06.); Russia "to Arm Libya's Haftar in \$2bn Weapons Deal" (2017). *The New Arab*. Forrás: www.alaraby.co.uk/english/news/2017/1/19/russia-arms-libyas-haftar-in-2-billion-weapons-deal (A letöltés dátuma: 2017. 06. 20.)

⁴⁹ Elektronikus interjú egy EU-diplomatával, 2017. február.

⁵⁰ Hafter Says Moscow Wants No Libyan Bases and Spurns UN Arms Embargo Breach (2017). *Libya Herald*, 2017. 04. 13. Forrás: www.libyaherald.com/2017/04/13/hafter-says-moscow-wants-no-libyan-bases-and-spurns-un-arms-embargo-breach/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 06.)

⁵¹ BESENYŐ János – MARSÁI Viktor (2012): *Országismertető – Líbia*. Székesfehérvár, MH Összhaderőnemi Parancsnokság. 40.

⁵² MARSÁI 2017, 11.

⁵³ Russia Slams Foreign Special Forces Training for Militias (2016). *Libya Herald*, 2016. 09. 24. Forrás: www.libyaherald.com/2016/09/24/russia-slams-special-forces-training-for-militias/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 06.)

Mindez az orosz katonai magánvállalatok és különleges erők kelet-líbiai jelenléte tükrében meglehetősen álságosnak tűnik.⁵⁴ Ennél is problémásabb, hogy az orosz vezetés a 2015-ös tárgyalások során rendszeresen blokkolta azokat az erőfeszítéseket, amelyek a megállapodást elszabotáló líbiai vezetők ellen ENSZ BT szankciókat akartak érvényesíteni.⁵⁵ Bár a Kreml ennek során az észak-afrikai ország szuverenitására hivatkozott, a gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a líbiai vezetők büntetlenül szabotálhatták a tárgyalásokat.

Az aktív arab és orosz szerepvállalással szemben az Egyesült Államok számára az ország mindig is másodlagos jelentőséggel bírt. Ez alapvetően a 2012-es incidens után sem változott meg, és kimerült a terrorellenes küzdelem erőltetésében. Washington – akárcsak 2011-ben – továbbra is európai érdekszféraként tekint az országra, és zárt ajtók mögött többször nehezményezi az elégtelen EU-fellépést. Egyes diplomáciai források szerint a 2016. nyári szirti beavatkozásra is alapvetően azért került sor, mert az Egyesült Államoknak meg kellett előznie Moszkvát, amely a szíriai beavatkozás mintájára egy líbiai akciót fontolgatott. Az pedig újabb komoly presztízsveszteség lett volna az USA-nak, ha a Kreml itt is „elviszi a show-t” az amerikaiak elől.⁵⁶

Az európai államok szerepvállalása meglehetősen kétarcú jelenség. Egyrészt a szomszédos országok mellett a líbiai válság az EU tagállamai számára jelenti a legfőbb biztonsági és gazdasági kihívást, nem csoda, hogy különösen a nagyhatalmak – Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország – és a Bizottság fokozott odafigyelést tanúsít az eseményekre, és amennyire lehet, igyekszik befolyásolni, alakítani őket. A kieső olajimport és a migránsok növekvő száma jelentős kihívás a kontinens számára. Így miközben Kaddáfi megbuktatása kapcsán sokan a nyugati államok destabilizáló szerepére koncentrálnak, 2015–2016 során épp az európaiak voltak azok, akik – jól felfogott érdekből – igyekeztek elősegíteni a stabilizációt. A nagy nehezen tető alá hozott szkhírati megállapodás – minden fogyatékosága ellenére – alapvetően az ő érdemük volt, még akkor is, ha ez sovány eredmény volt a 2011–2012-es mulasztásokhoz képest.⁵⁷

2015 őszen-telén az európai államok vezetői döntöttek úgy, hogy szemben a civakodó külső és belső erőkkel egy, a kelet-nyugat megosztottság felett álló kabinet létrehozásával, a két törvényhozás részbeni megkerülésével hoznak létre egy új politikai formációt egy még nem kompromittálódott politikus vezetésével. Mint láttuk, ezt a megoldást a többi szereplő is elfogadta – ha nem is tartotta be. 2016 első felében úgy tűnt, Szarrádzs – erős külföldi támogatással a háta mögött – talán képes kézben tartani a kezdeményezést. Az év nyarára derült csak ki, hogy az áttörés elmarad. Ugyanakkor az kétségtelen eredmény, hogy Haftar tevékenysége és a különféle egyéni érdekek ellenére a miniszterelnök elvi támogatottsága továbbra is megmaradt: a kérdés nem az, hogy Szarrádzs menjen-e, hanem az, hogy mi

⁵⁴ TSVETKOVA, Maria (2017): Exclusive: Russian Private Security Firm Says It Had Armed Men in East Libya. *Reuters*, 2017. 03. 10. Forrás: www.reuters.com/article/us-russia-libya-contractors-idUSKBN16H2DM (A letöltés dátuma: 2017. 05. 06.)

⁵⁵ Sewehli, Badi, Hafter and Geroushi Face EU Sanctions: Report (2015). *Libya Herald*, 2015. 07. 20. Forrás: www.libyaherald.com/2015/07/20/suwehli-badi-hafter-and-geroushi-face-eu-sanctions-report/#ixzz3gWX37-FOF (A letöltés dátuma: 2017. 05. 06.)

⁵⁶ Elektronikus interjú egy EU-diplomatával, 2016. szeptember.

⁵⁷ MARSAI 2017, 3.

legyen Haftarral. Vagyis még az olyan nagyhatalmak, mint Oroszország és Egyiptom is, alapvetően elfogadják a miniszterelnököt, sőt fogadták is Moszkvában és Kairóban.⁵⁸

Az európaiak gyengeségének és látszólagos impotenciájának az a legfőbb oka, hogy az EU tagállamainak a líbiaiánál sokkal súlyosabb válságokkal kell jelenleg megbirkózniuk. A kontinensen belüli és kívüli dinamikák – a Brexit kérdése, a francia, a német, az újra napirendre kerülő brit választások, a Trump-adminisztráció, a 2015-ös közel-keleti migrációs hullám, a 2014 óta húzódó ukrán válság – a legtöbb szereplő számára jóval húsba vágóbb tényezők, mint az észak-afrikai ország problémája. A konszenzus hiánya a közös cselekvésről, a két nagy válságövezet, kelet (Ukrajna és Szíria) és dél (Líbia) versenyztetése pedig gyengítik a koherenciát és az együttes fellépés lehetőségét.⁵⁹

Ahhoz, hogy Európa érvényesítse akarátát Líbiában, jóval erőteljesebb és határozottabb hozzáállásra lenne szükség, ez azonban egyelőre hiányzik, annak ellenére, hogy az EU felismerte ezen gyengeségét, és például új globális stratégiájában hosszasan foglalkozik ezzel a problémával.⁶⁰ Ez nem csupán a líbiai szereplők miatt volt így, hanem amint említettük, a különféle, proxyháborúkat vívó hatalmak miatt. A konfliktus ezen szintjének kezelése ugyanis messze túlnőtt az EU lehetőségein.⁶¹ Annál is inkább, mert 2015-től kezdve az erőegyensúly egyre inkább elbillent a pro-Haftar csoportosulás oldalára: Katar érdeklődése jelentősen csökkent Líbia iránt, Törökország pedig egyre inkább el volt foglalva saját belpolitikai folyamataival. Így a tábornok korábban nem látott erőt érezhetett maga mögött, ami több tényezőben – az olajmezők 2016 őszi elfoglalásában, a katonai adminisztráció fokozott bevezetésében – is megnyilvánult.⁶² Haftar katonai potenciálja is fejlődött, amit leginkább az mutatott, hogy Bengáziban végre valóban jelentős területeket foglalt el a különféle dzsihadista milíciáktól (bár a város teljes megtisztítása még három év elteltével is csak vágyálom),⁶³ illetve, hogy vidéken is egyre magabiztosabban hajtotta végre katonai műveleteit.⁶⁴

2017 első fele – a változás szele?

2016 végére úgy tűnt, a fentebb felsorolt erők kölcsönösen kioltják egymást, és a patthelyzet még inkább elhúzódik. Haftar a mögötte álló támogatás és a növekvő befolyás miatt meg-

⁵⁸ BALMFORTH, Richard – CAWTHORNE, Andrew (2017): Russia Tells Libyan PM it is Ready to Help Unify His Divided Country. *Reuters*, 2017. 03. 03. Forrás: www.reuters.com/article/us-russia-libya-idUSKBN16A18G (A letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)

⁵⁹ Bővebben lásd erről: SIKLÓSI Péter (2016): Korunk Európájának biztonságpolitikai kihívásai. In KOLLER Boglárka – MARSAI Viktor szerk.: *Magyarország Európában, Európa a világban*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó. 417–427.

⁶⁰ MOLNÁR Anna (2016): Az EU globális kül- és biztonságpolitikai stratégiája. *SVKK Elemzések*, No. 9. Forrás: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2016-9-az-eu-globalis-strategiaja-molnar-a-original.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 01.)

⁶¹ MARSAI 2017, 14.

⁶² Uo. 4.

⁶³ Other Jihadi Actors (2017). *Eye on ISIS in Libya*, 2017. 03. 28. Forrás: <http://eyeonisisinlibya.com/other-jihadi-actors/lna-hits-sabri-souq-al-hout-with-airstrikes/> (A letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)

⁶⁴ LEWIS, Aidan (2017): Eastern Forces Strike Base in Central Libya as Rival Groups Clash in Tripoli. *Reuters*, 2017. 02. 09. Forrás: www.reuters.com/article/us-libya-security-idUSKBN15O2EK (A letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)

kerülhetetlen szereplővé vált. Ezt jól mutatta, hogy 2016 nyarától olyan szereplők is keresni kezdték a kegyeit (például Franciaország),⁶⁵ akik korábban nem ápoltak vele felhőtlen kapcsolatot. Ez kétségtelenül Haftar és szövetségeseinek nagy sikere volt: egy alapvetően marginális, gyenge képességekkel rendelkező, a helyi társadalom számára nehezen elfogadható ex-Kaddáfí káderből három év alatt megeremtették a líbiai belpolitika megkerülhetetlen szereplőjét. A kérdés azonban mégiscsak az volt, hogy ez mire lesz elég: 2016 végén úgy tűnt, csupán arra, hogy fenntartsa az országban az elhúzódó káoszt. A tábornok ugyanis még így is fényévekre volt attól, hogy ellenőrzése alá vonhassa az országot: a vele szemben álló miszrátai milíciák ugyanis mind harci tapasztalatban, mind katonai képességekben olyan ellenfelet jelentettek számára, amely fölött nem győzedelmeskedhetett.⁶⁶ Márpedig Tripoliba Miszrátán keresztül vezet az út. Haftar azon januári nyilatkozata, miszerint fegyveresei ellenőrzik Líbia területének 80%-át, nem volt több fikciónál.⁶⁷

A kétségtelen megerősödés ellenére a tábornok erejének korlátait jól mutatta, hogy eddig 2017 során sem mert nyíltan ujjat húzni a miszrátai erőkkal, miközben nyilatkozataiban következetesen elutasította az együttműködést a GNA-vel.⁶⁸

Mégis, 2017 két nagy területen is változást látszik hozni. Az egyik, hogy az európai tagállamok – látva az átfogó megoldás kudarcát – a komplex politikai rendezés helyett a legégetőbb problémákra vonatkozó célzott megoldásokon kezdtek el dolgozni. A másik, hogy a Haftar mögött álló szereplők – elsősorban Egyiptom, kisebb mértékben Oroszország – hozzáállása is átalakulóban van, amely kedvező irányba befolyásolhatja az eseményeket. Ezek kifizetése még nehezen megbecsülhető, és nem mentes a politikai aknáktól, de a kilátások összességében pozitívak.

Először is vizsgáljuk meg az európai válaszokat. Miután a szakhíráti megállapodás nem hozott átütő sikert, és maga Martin Kobler is arról kezdett el beszélni, hogy az „nincs kőbe vésve”, az EU igyekezett pragmatikus oldalról megvizsgálni a kérdést.⁶⁹ A hosszú távú rendezéshez, a migráció megfékezéséhez nyilvánvalóan szükség lenne egy erős líbiai kormányzatra. A zavaros belpolitikai patthelyzetben azonban, figyelembe véve a külső befolyást, ennek létrehozása sem rövid, sem középtávon nem tűnik valószínűnek, miközben 2016-ban 181 000 migráns érkezett Líbián keresztül a kontinensre, túlszárnyalva a korábbi, 2014-es rekordot.⁷⁰

Arra, hogy a folyamatban levő ENAVFOR MED Sophia misszió a líbiai parti vizeken is tevékenykedhessen, és a migránsokat ne Olaszországba, hanem Líbiába szállíthassa vissza, az ENSZ BT felhatalmazására lett volna szükség, ezt azonban Oroszország és Kína ellenállása nem tette lehetővé. A másik megoldás az lett volna, ha az EU a líbiai kormányral köt erre megállapodást.

⁶⁵ *The Libyan Political Agreement: Time for Reset* (2016), 22.

⁶⁶ MARSÁI 2017, 9–10., 15.

⁶⁷ East Libya Strongman Says No Talks Planned with Rivalin West—Paper (2017). *Reuters*, 2017. 01. 03. Forrás: www.reuters.com/article/us-libya-security-haftar-idUSKBN14N0XD (A letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Kobler Tells UN Libyan Political Agreement “Not Written in Stone” (2016). *Libya Herald*, 2016. 12. 06. Forrás: www.libyaherald.com/2016/12/06/kobler-tells-un-libyan-political-agreement-not-written-in-stone/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)

⁷⁰ Migrant Arrivals in Europe Plunged in 2016 as Route via Greece Blocked (2017). *Deutsche Welle*, 2017. 01. 06. Forrás: www.dw.com/en/migrant-arrivals-in-europe-plunged-in-2016-as-route-via-greece-blocked/a-37038087 (A letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)

2016 során ezek az erőfeszítések nem vezettek eredményre, 2017 elején azonban sikerült résznyire kinyitni néhány kiskaput. Ez év februárjában az olasz kormány keretmegállapodást hozott tető alá a GNA-val, amelyben nagy hangsúlyt fektettek a líbiai parti őrség és határőrség kiképzésére és felszerelésére, illetve a kibocsátó térségek viszonyainak javítására fejlesztési projektek formájában. Az igazi áttörést azonban az jelentette, hogy a dokumentumban már expliciten szerepelt a líbiai befogadótáborok felállításának, amelyek ugyan a líbiai belügyminisztérium ellenőrzése alá kerülnek, de Róma orvosi felszereléssel támogatja majd őket.⁷¹ Vagyis a Szarrádzs vezette kormányzat beleegyezett abba a 2016 őszén még elképzelhetetlennek tűnő forgatókönyvbe, hogy a migránsokat Líbiában vegyék regisztrációba, illetve ide szállítsák vissza. Az EU állam- és kormányfői az ezt követő máltai csúcstalálkozón – az olasz erőfeszítésekhez hasonló vállalások mellett – támogatásukról biztosították az olasz–líbiai megállapodást.⁷² A két szövegben még meglehetősen finom megfogalmazások szerepeltek a migránsok hazatoloncolásáról, de a sorok között olvasva világos volt, hogy ez a végső szándék. Nem véletlen, hogy több segélyszervezet éles kritikákat fogalmazott meg a két megállapodással kapcsolatban,⁷³ egy líbiai bíróság pedig – bár kérdéses, hogy erre volt-e hatásköre – érvénytelennek nyilvánította a szerződéseket.⁷⁴

Ennek azonban kevés gyakorlati hatása lett. Áprilisban az olasz kormány 60 líbiai törzsi vezetővel kötött egy tizenkét pontos egyezményt az illegális migráció visszaszorítására. A háromnapos, a nyilvánosság kizárásával zajló római találkozón születő megállapodás értelmében a déli törzsek támogatásukról biztosították a líbiai hatóságokat az embercsempészek elleni küzdelemben.⁷⁵ Ezzel párhuzamosan megindultak az első – zömében még – önkéntes hazadeportálások is, amelyekben az olasz kormány mellett a Nemzetközi Migrációs Szervezet játszik kulcsszerepet.⁷⁶ Az Európai Unió az EUBAM Libya misszióन keresztül fokozta a líbiai parti őrségnek adott kiképzési támogatást is.

Úgy tűnik tehát, hogy az EU – miután a stratégiai szintű politikai megoldás megfenekleni látszott – a praktikus területekre kezdett el koncentrálni. Miután pedig az Iszlám Állam csoportjait a 2016-os harcokban jelentősen meggyengítették a Líbiai Hajnal erői, a figyelem a migráció felé fordult. Ennek hatásai egyelőre még nem érzékelhetőek – 2017. április 23-áig csaknem 45%-kal több migráns érkezett a középső-mediterrán útvonalon keresztül,

⁷¹ *Italy-Libya Agreement: the Memorandum Text* (2017). Bologna, ASGI. Forrás: www.asgi.it/english/italy-libya-agreement-the-memorandum-text/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 12.)

⁷² *Malta Declaration by the Members of the European Council on the External Aspects of Migration: Addressing the Central Mediterranean Route* (2017). Brussels, European Council. Forrás: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/02/03/malta-declaration/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 12.)

⁷³ EU and Italy Migration Deal with Libya Draws Sharp Criticism from Libyan NGOs (2017). *Libya Herald*, 2017. 02. 10. Forrás: www.libyaherald.com/2017/02/10/eu-and-italy-migration-deal-with-libya-draws-sharp-criticism-from-libyan-ngos/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 12.)

⁷⁴ Tripoli Court Blocks Serraj's Migrant Deal with Italy: Effect Unclear (2017). *Libya Herald*, 2017. 03. 22. Forrás: www.libyaherald.com/2017/03/22/tripoli-court-blocks-serrajs-migrant-deal-with-italy-effect-unclear/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 12.)

⁷⁵ Italy Brokers Deal with Libyan Tribes to Help Curb Migrant Influx. *Middle East Eye*, 2017. 04. 02. Forrás: www.middleeasteye.net/news/italy-brokers-deal-libyan-tribes-help-curb-migrant-influx-2063522462 (A letöltés dátuma: 2017. 05. 17.)

⁷⁶ *IOM Libya Helps 421 Stranded African Migrants Return Home* (2017). Grand-Saconnex, International Organization for Migration (IOM). Forrás: www.iom.int/news/iom-libya-helps-421-stranded-african-migrants-return-home (A letöltés dátuma: 2017. 06. 19.)

mint az előző év hasonló időszakában.⁷⁷ Ez azonban nem jelenti azt automatikusan, hogy a megállapodások hatástalanok: a legszerényebb becslések szerint is százezrek várnak Libiában az átkelésre. Az, hogy sikerül-e távlati eredményeket felmutatni a migrációs megállapodásokkal, alapvetően 2017 végéig fog kiderülni.

A másik lényegi változás az egyiptomi–orosztengely hozzáállásában érzékelhető. Mint utaltunk rá, Haftar tábornok jelenleg a megállapodás egyik legfontosabb kerékkötője,⁷⁸ akiről sokan úgy vélik, hogy autoriter hajlamai alapján még Kaddáfínál is veszélyesebb figura válhat belőle.⁷⁹ A tábornok szereplése 2017 elejéig alapvetően elfogadható volt Kairó és Moszkva számára. Ekkortól kezdve azonban az egyiptomi hozzáállás kezdett átalakulni. A kairói vezetés többé már nem csupán abban volt érdekelt, hogy távol tartsa az iszlamista politikai erőket az ország nyugati határától, de megjelentek azok az igények, hogy valamiféle stabilitás körvonalazódjon a szomszédos államban. Ebben szerepet játszott, hogy a súlyos válsággal küzdő egyiptomi gazdaság számára komoly könnyebbséget jelentett volna, ha a Líbiából elűzött/elmenekült külföldi munkavállalók visszatérhettek volna az országba. Ehhez viszont stabilitásra volt szükség, amelyet Haftar nem tudott megteremteni. Úgy tűnik, Moszkva számára is egyre fontosabbá vált líbiai befektetéseinek felfuttatása, és egyes diplomáciai források szerint áldásukat adták a Haftar és Szarrádzs közti fokozottabb együttműködésre.⁸⁰

A politikai változásban szerepet játszott, hogy Haftar túl messzire merészkedett, és nagyobb önállóságot mutatott, mint amennyit pártfogoltjai jónak láttak volna. Ennek csúcspontja a 2017. februári találkozó volt, amikor Egyiptom megpróbálta egy asztalhoz ültetni Szarrádzsot és Haftart. A kairói külügy, illetve a védelmi minisztérium mindent megtett a találkozó sikeréért, amely azonban megbukott Haftar és Akíla Szaláh ellenállásán, akik következetesen elutasították, hogy fogadják az egyik szállodában várakozó Szarrádzsot. Az esemény óriási politikai fiaskó volt Egyiptom számára, és a következő hónapok jelezték, a tábornok túlfeszítette a húrt.⁸¹ 2017 márciusában Szarrádzs Moszkvába utazott, ahol a politikai vezetés támogatásáról biztosította a miniszterelnököt.⁸²

Áprilisra a tábornok is megértette, hogy változtatnia kell, vagy támogatói kihátálnak mögüle – sőt, egyes források szerint egyenesen ultimátumot kapott Egyiptomból és Oroszországból.⁸³ Április közepén a tábornok – szakítva eddigi harcias retorikájával – olyan interjút adott a *Sputniknak*, amelyben hangsúlyozta, nem fordulhat elő összecsapás a GNA-t elismerő nyugati erők és az LNA között, illetve, hogy Moszkva nem akar katonai bázist Libiában. Sőt, a civil kontroll jegyében rámutatott, hogy őt a HoR elnöke, Szaláh nevezte ki, szó sem lehet tehát katonai kormányzatról.⁸⁴ A nyilatkozat hangvétele alapján

⁷⁷ *Mediterranean Migrant Arrivals Top 43,000 in 2017; Deaths: 1,089* (2017). Grand-Saconnex, International Organization for Migration (IOM). Forrás: <https://missingmigrants.iom.int/mediterranean-migrant-arrivals-top-43000-2017-deaths-1089> (A letöltés dátuma: 2017. 05. 17.)

⁷⁸ MARSÁI 2017, 6–8.

⁷⁹ Interjú egy EU-kutatóintézet szakértőjével, Budapest, 2016. november.

⁸⁰ Elektronikus interjú egy EU-tagállam diplomatájával, 2017. február; 2017. május.

⁸¹ Haftar and Sarraj in Cairo: The Details of Egypt's Partially Successful Libyan Summit (2017). *Mada*, 2017. 02. 25. Forrás: www.madamasr.com/en/2017/02/25/feature/politics/haftar-and-sarraj-in-cairo-the-details-of-egypts-partially-successful-libyan-summit/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 17.)

⁸² BALMFORTH–CAWTHORNE 2017.

⁸³ Elektronikus interjú egy EU-tagállam diplomatájával, 2017. május.

⁸⁴ *Tripoli Court Blocks Sarraj's Migrant Deal with Italy: Effect Unclear* (2017).

egyértelmű közeledés volt a GNA és Szarrádzs felé. Az enyhülés jegyében a tábornok Bengáziban fogadta Martin Kobler, aki korábban hónapokig nem jutott be a vezetőhöz.⁸⁵

2017. május 3-án aztán az addig elképzelhetetlen eseményre is sor került: Haftar és Szarrádzs az Emírségek közvetítésével végre személyesen is találkoztak Abu Dzabiban. Bár nem sikerült érdemi megállapodásra jutniuk, a találkozó ténye maga is komoly előrelépés volt.⁸⁶

Összegzés

A fentebbi események tükrében 2017 tavaszára egyértelműen érzékelhető némi előrelépés a líbiai politikai folyamatban. Ennek hosszabb távú kifizetése ezen a pontos még bizonytalan ugyan, de a változások óvatos optimizmusra adnak okot. Ha a külső szereplők, akik eddig az egységfolyamat fő akadályozói voltak – Oroszország, Egyiptom, az Egyesült Arab Emírségek – végre konstruktívan viszonyulnak a kérdéshez, az jelentősen előrelendítheti a stabilizációt. Ez így lesz akkor is, ha valószínűen ennek meglesznek a maga határai és korlátai – már csak Haftar személye miatt is. Ennek pontos mikéntje azonban csak a következő hónapokban fog kikristályosodni.

A líbiai válság kapcsán a legfontosabb tanulság talán az, hogy miközben a legtöbb szakértő az elhibázott nyugati beavatkozásra vezeti vissza az ország minden baját, egyértelmű, hogy maguk a helyi szereplők sem jeleskedtek a stabilitás és az átmenet megteremtésében, sőt sok esetben egyenesen hátráltatták azt. Ugyanez mondható el egyes arab államokról és Oroszországról is. Ekkora ellenállás mellett pedig még a legnagyobb jóakaratot feltételezve is szinte lehetetlenség orvosolni az észak-afrikai ország gondjait, aminek legtöbbet szenvedő szereplőjével, a líbiai lakossággal alig törődik valaki. Csak bízhatunk abban, hogy a változó érdekek végre valódi előrelépést hoznak a konfliktus megoldásában.

Felhasznált irodalom

- Ageela Salah Now Supports UN-Brokered Skhirat Agreement: Kobler (2016). *Libya Herald*, 2016. 01. 01. Forrás: www.libyaherald.com/2016/01/01/ageela-salah-now-supports-un-brokered-skhirat-agreement-kobler/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- Ajdabiya Continues Its Separate Conflict with Further Killings (2015). *Libya Herald*, 2015. 10. 04. Forrás: www.libyaherald.com/2015/10/04/ajdabiya-continues-its-own-conflict-with-further-killings/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)
- BALMFORTH, Richard – CAWTHORNE, Andrew (2017): Russia Tells Libyan PM it is Ready to Help Unify His Divided Country. *Reuters*, 2017. 03. 03. Forrás: www.reuters.com/article/us-russia-libya-idUSKBN16A18G (A letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)
- BESENYŐ János – MARSAI Viktor (2012): *Országismertető – Líbia*. Székesfehérvár, MH Összhaderőnemi Parancsnokság.

⁸⁵ Kobler and Haftar in Surprise Benghazi Meeting (2017). *Libya Herald*, 2017. 04. 13. Forrás: www.libyaherald.com/2017/04/13/kobler-and-hafter-in-surprise-benghazi-meeting/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 17.)

⁸⁶ Libyan Rivals Say Will Calm Tensions, but Political Roadmap Unclear (2017). *Reuters*, 2017. 05. 03. Forrás: www.reuters.com/article/us-libya-security-emirates-idUSKBN17Z1VQ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 17.)

- COKER, Margaret (2013): Ex-Rebel, with Militia, Lays Claim to Libyan Oil Patch. *The Wall Street Journal*, 2013. 10. 03. Forrás: www.wsj.com/articles/exrebel-with-militia-lays-claim-to-libyan-oil-patch-1380842931?tesla=y (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)
- COLE, Peter – MANGAN, Fiona (2016): *Tribe, Security, and Peace in Libya Today*. Washington D.C., United States Institute of Peace. Forrás: www.usip.org/sites/default/files/PW118-Tribe-Security-Justice-and-Peace-in-Libya-Today.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)
- Drugs, Alcohol and Pork are Preferable to Rada or Attacks on BDB: Mufti Ghariani (2017). *Libya Herald*, 2017. 01. 10. Forrás: www.libyaherald.com/2017/01/10/drugs-alcohol-and-pork-are-preferable-to-rada-or-attacks-on-bdb-mufti-ghariani/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- East Libya Strongman Says No Talks Planned with Rival in West – Paper (2017). *Reuters*, 2017. 01. 03. Forrás: www.reuters.com/article/us-libya-security-haftar-idUSKBN14N0XD (A letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)
- Eastern Forces Strike Base in Central Libya as Rival Groups Clash in Tripoli. *Reuters*, 2017. 02. 09. Forrás: www.reuters.com/article/us-libya-security-idUSKBN15O2EK (A letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)
- ELUMAMI, Ahmed (2016): Tensions High in Libya's Capital as Faction Challenges U.N.-Backed Government. *Reuters*, 2016. 10. 17. Forrás: www.reuters.com/article/us-libya-security-idUSKBN12HIMX (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- EU and Italy Migration Deal with Libya Draws Sharp Criticism from Libyan NGOs (2017). *Libya Herald*, 2017. 10. 02. Forrás: www.libyaherald.com/2017/02/10/eu-and-italy-migration-deal-with-libya-draws-sharp-criticism-from-libyan-ngos/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 12.)
- Fighting in Tripoli as Pro-PC Forces Move to Crush Militants (2016). *Libya Herald*, 2016. 10. 01. Forrás: www.libyaherald.com/2016/12/01/fighting-in-tripoli-as-pro-pc-forces-move-to-crush-militants/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- Following GNA Arrival to Tripoli GNC Hands Over Power, HoR Persists (2016). *Libya-analysis.com*. Forrás: www.libya-analysis.com/2016/04/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- Ghwell Contradicts Reports of Tripoli Government Resignation (2016). *Menas Associates*, 2016. 04. 11. Forrás: www.menas.co.uk/blog/ghwell-contradicts-reports-libyas-tripoli-government-resigned/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- Haftar and Sarraj in Cairo: The Details of Egypt's Partially Successful Libyan Summit (2017). *Mada*, 2017. 02. 25. Forrás: www.madamasr.com/en/2017/02/25/feature/politics/haftar-and-sarraj-in-cairo-the-details-of-egypts-partially-successful-libyan-summit/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 17.)
- Haftar Says Moscow Wants No Libyan Bases and Spurns UN Arms Embargo Breach (2017). *Libya Herald*, 2017. 04. 13. Forrás: www.libyaherald.com/2017/04/13/haftar-says-moscow-wants-no-libyan-bases-and-spurns-un-arms-embargo-breach/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 06.)
- Haftar Says Moscow Wants No Libyan Bases and Spurns UN Arms Embargo Breach (2017). *Libya Herald*, 2017. 04. 13. Forrás: www.libyaherald.com/2017/04/13/haftar-says-moscow-wants-no-libyan-bases-and-spurns-un-arms-embargo-breach/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 06.)
- IOM Libya Helps 421 Stranded African Migrants Return Home (2017). Grand-Saconnex, International Organization for Migration (IOM). Forrás: www.iom.int/news/iom-libya-helps-421-stranded-african-migrants-return-home (A letöltés dátuma: 2017. 06. 19.)
- Italy Brokers Deal with Libyan Tribes to Help Curb Migrant Influx. *Midle East Eye*, 2017. 04. 02. Forrás: www.middleeasteye.net/news/italy-brokers-deal-libyan-tribes-help-curb-migrant-influx-2063522462 (A letöltés dátuma: 2017. 05. 17.)

- Italy-Libya Agreement: the Memorandum Text* (2017). Bologna, ASGI. Forrás: www.asgi.it/english/italy-libya-agreement-the-memorandum-text/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 12.)
- Jadhran Reported Held by Gang in Nalut (2017). *Libya Herald*, 2017. 03. 11. Forrás: www.libyaherald.com/2017/03/11/jadhran-reported-held-by-gang-in-nalut-2/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)
- JONES, Susan (2013): Libya's Grand Mufti Issues Fatwa Against U.N. Report on Women's Rights. *Cnsnews.com*, 2013. 03. 12. Forrás: www.cnsnews.com/news/article/libyas-grand-mufti-issues-fatwa-against-un-report-womens-rights (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- KINGSLEY, Patrick (2015): Libyan Politicians Sign UN Peace Deal to Unify Rival Governments. *The Guardian*, 2015. 12. 17. Forrás: www.theguardian.com/world/2015/dec/17/libyan-politicians-sign-un-peace-deal-unify-rival-governments (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- Kobler and Hafter in Surprise Benghazi Meeting (2017). *Libya Herald*, 2017. 04. 13. Forrás: www.libyaherald.com/2017/04/13/kobler-and-hafter-in-surprise-benghazi-meeting/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 17.)
- Kobler Tells UN Libyan Political Agreement "Not Written in Stone" (2016). *Libya Herald*, 2016. 12. 06. Forrás: www.libyaherald.com/2016/12/06/kobler-tells-un-libyan-political-agreement-not-written-in-stone/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)
- LEWIS, Aidan (2017): Libyan Islamists Raise Criticism of US Airstrikes (2016). *VOA News.com*, 2016. 08. 05. Forrás: www.voanews.com/a/libyan-islamists-increase-condemnationof-us-airstrikes/3451370.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- "Libya-Libya" Dialogue Meeting to Be Held in Ghariyan (2015). *Libya Herald*, 2015. 11. 24. Forrás: www.libyaherald.com/2015/11/24/libya-libya-dialogue-meeting-to-be-held-in-ghariyan/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)
- Libyan Rivals Say Will Calm Tensions, but Political Roadmap Unclear (2017). *Reuters*, 2017. 05. 03. Forrás: www.reuters.com/article/us-libya-security-emirates-idUSKBN17Z1VQ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 17.)
- Malta Declaration by the Members of the European Council on the External Aspects of Migration: Addressing the Central Mediterranean Route* (2017). Brussels, European Council. Forrás: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/02/03/malta-declaration/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 12.)
- MARSAI Viktor (2014a): A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből. *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 3. sz. 82–104.
- MARSAI Viktor (2014b): A líbiai helyzet és az európai nagystratégia hiánya. *SVKK Elemzések*, No. 13. Forrás: www.grotius.hu/doc/pub/QFWHNM/2014-08-26_masai_viktor_a_1%C3%AD-biai_helyzet_%C3%A9s_az_eur%C3%B3pai_nagystrat%C3%A9gia_hi%C3%A1nya.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)
- MARSAI Viktor (2015a): Libya – Somalia at the gates? *The Copernicus Journal of Political Studies*, No. 1. 102–123.
- MARSAI Viktor (2015b): A szomáli szövetségi kormány első két éve és az al-Sabáb elleni katonai műveletek, 2012–2014 (II). *Nemzet és Biztonság*, 8. évf. 2. sz. 96–129.
- MARSAI Viktor (2017): A migrációs diskurzus margójára III. – A líbiai válság az európai migráció tükrében. *SVKK Elemzések*, No. 1. Forrás: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2017-1-a-migracios-diskurzus-margojara-iii-a-lib.original.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)

- McGREGOR, Andrew (2014): Shaykh Sadiq al-Ghariani: A Profile of Libya's Grand Mufti. *Aberfoyle International Security*, 2014. 12. 30. Forrás: www.aberfoylesecurity.com/?p=1004 (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- Mediterranean migrant arrivals top 43,000 in 2017; deaths: 1,089* (2017). Grand-Saconnex, International Organization for Migration (IOM). Forrás: <https://missingmigrants.iom.int/mediterranean-migrant-arrivals-top-43000-2017-deaths-1089> (A letöltés dátuma: 2017. 05. 17.)
- Migrant Arrivals in Europe Plunged in 2016 as Route via Greece Blocked (2017). *Deutsche Welle*, 2017. 01. 06. Forrás: www.dw.com/en/migrant-arrivals-in-europe-plunged-in-2016-as-route-via-greece-blocked/a-37038087 (A letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)
- MOLNÁR Anna (2016): Az EU globális kül- és biztonságpolitikai stratégiája. *SVKK Elemzések*, No. 9. Forrás: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2016-9-az-eu-globalis-strategiaja-molnar-a.original.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 01.)
- N. RÓZSA Erzsébet (2015): *Az arab tavasz*. Budapest, Osiris Kiadó.
- NATHAN, Adam (2016): Militiaman Who Became Libya's Oil Kingpin. *Politico*, 2016. 08. 25. Forrás: www.politico.eu/article/ibrahim-jadhran-libya-separatist-gna-qadhafi/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)
- New Militia Grouping Supports Ex-Premier Khalifa Ghwell (2017). *Libya Herald*, 2017. 02. 09. Forrás: www.libyaherald.com/2017/02/09/new-militia-grouping-supports-ex-premier-khalifa-ghwell/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- Other Jihadi Actors* (2017). Eye on ISIS in Libya, 2017. 03. 28. Forrás: <http://eyeonisisinlibya.com/other-jihadi-actors/ina-hits-sabri-souq-al-hout-with-airstrikes/> (A letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)
- PARFITT, Tom (2008): Gadafy Offers Russia a Naval Base in Libya. *The Guardian*, 2008. 11. 01. Forrás: www.theguardian.com/world/2008/nov/01/libya-russia-gadafy-united-states (A letöltés dátuma: 2017. 05. 06.)
- RAMESH, Randeep (2015): UN Libya Envoy Accepts £1,000-A-Day Job from Backer of One Side in Civil War. *The Guardian*, 2015. 11. 04. Forrás: www.theguardian.com/world/2015/nov/04/un-libya-envoy-accepts-1000-a-day-job-from-backer-of-one-side-in-civil-war (A letöltés dátuma: 2017. 06. 20.)
- Russia "to Arm Libya's Haftar in \$2bn Weapons Deal". *The New Arab*, 2017. 01. 19. Forrás: www.alaraby.co.uk/english/news/2017/1/19/russia-arms-libyas-haftar-in-2-billion-weapons-deal (A letöltés dátuma: 2017. 06. 20.)
- Russia Slams Foreign Special Forces Training for Militias (2016). *Libya Herald*, 2016. 09. 24. Forrás: www.libyaherald.com/2016/09/24/russia-slams-special-forces-training-for-militias/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 06.)
- Salvation Government opens Khums Power Station, PC denied access (2016). *The Libya Observer*, 2016. 11. 05. Forrás: www.libyaobserver.ly/life/salvation-government-opens-khums-power-station-pc-denied-access (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- Serraj Blames Haftar, Saleh, Elkaber and Ghariani for Libya's Problems (2016). *Libya Herald*, 2016. 11. 02. Forrás: www.libyaherald.com/2016/11/02/serraj-blames-haftar-salah-elkaber-and-ghariani-for-libyas-problems/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- Sewehli, Badi, Haftar and Geroushi Face EU Sanctions: Report (2015). *Libya Herald*, 2015. 07. 20. Forrás: www.libyaherald.com/2015/07/20/suwehli-badi-haftar-and-geroushi-face-eu-sanctions-report/#ixzz3gWX37FOf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 06.)

- SIKLÓSI Péter (2016): Korunk Európájának biztonságpolitikai kihívásai. In KOLLER Boglárka – MARSAI Viktor szerk.: *Magyarország Európában, Európa a világban*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó. 417–427.
- Spat between Sewehli and Abu Sahmain Deepens (2016). *Libya Herald*, 2016. 01. 13. Forrás: www.libyaherald.com/2016/01/13/spat-between-sewehli-and-abu-sahmain-deepens/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- STEPHEN, Chris (2014): Partition of Libya Looms as Fight for Oil Sparks Vicious New Divide. *The Guardian*, 2014. 03. 16. Forrás: www.theguardian.com/world/2014/mar/16/libya-partition-looms-fight-oil-tanker (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)
- STEPHEN, Chris (2016): Libyan MPs in Tobruk Reject UN-Backed Unity Government Plan. *The Guardian*, 2016. 01. 25. Forrás: www.theguardian.com/world/2016/jan/25/libyan-parliament-rejects-un-backed-unity-government-plan (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- Sudan FM: We Will Stop Sudanese Rebels Joining Libya's Haftar (2017). *MEMO*, 2017. 04. 21. Forrás: www.middleeastmonitor.com/20170421-sudan-fm-we-will-sudanese-rebels-joining-libyas-haftar/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 05.)
- The Libyan Political Agreement: Time for Reset* (2016). Washington D.C., International Crisis Group. Forrás: www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/libya/libyan-political-agreement-time-reset (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)
- Thinni Thanks PFG for Surrendering Oil Terminals but International Community Condemns LNA Action (2016). *Libya Herald*, 2016. 09. 12. Forrás: www.libyaherald.com/2016/09/12/thinni-thanks-pfg-for-surrendering-oil-terminals/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)
- Tripoli Court Blocks Serraj's Migrant Deal with Italy: Effect Unclear (2017). *Libya Herald*, 2017. 03. 22. Forrás: www.libyaherald.com/2017/03/22/tripoli-court-blocks-serrajs-migrant-deal-with-italy-effect-unclear/ (A letöltés dátuma: 2017. 05. 12.)
- Tripoli's National Salvation Government Quits (2016). *Libyan Express*, 2016. 04. 05. Forrás: www.libyanexpress.com/tripolis-national-salvation-government-quits/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- TSVETKOVA, Maria (2017): Exclusive: Russian Private Security Firm Says It Had Armed Men in East Libya. *Reuters*, 2017. 03. 10. Forrás: www.reuters.com/article/us-russia-libya-contractors-idUSKBN16H2DM (A letöltés dátuma: 2017. 05. 06.)
- VALIENTE, Alexandra (2013): Grand Mufti Issues Fatwa Banning Libyan Women from Marrying Foreigners. ¡Viva libya!, 2013. 03. 31. Forrás: <https://vivalibya.wordpress.com/2013/03/31/grand-mufti-issues-fatwa-banning-libyan-women-from-marrying-foreigners/> (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

Az EUNAVFOR MED Sophia művelet

Molnár Anna

Bevezetés

Az arab tavasz ellentmondásos eseményeit követően az Európai Unió déli szomszédságának több országában rendkívül bizonytalan, törékeny politikai helyzet, Szíriában és Líbiában pedig mind a mai napig tartó polgárháborús állapotok alakultak ki. Az egyre romló biztonsági helyzet következtében e két ország felől, illetve részben azokon keresztül jelentős migrációs nyomás nehezedett az EU tagállamaira. A 2011-es eseményeket követően a közép-mediterrán térségben folyamatosan, 2015-ben pedig Törökország felől a kelet-mediterrán és nyugat-bal-káni útvonalon jelentett egyre nagyobb kihívást az irreguláris migráció az EU és tagállamai számára.

Tanulmányom célja, hogy bemutassam és elemezzem a közép-mediterrán térségben az European Union Naval Force Mediterranean (EUNAVFOR MED) Sophia művelet eddigi eredményeit, a kihívásokat, valamint a vele szemben megfogalmazott kritikákat, illetve a misszió vezető nemzetének – Olaszországnak – a szerepét a válság megoldásában. Tanulmányom korábbi kutatásaimra, primer és szekunder források feldolgozására, illetve az uniós döntés-előkészítőkkal és a műveletben részt vevőkkel készített interjúk feldolgozása alapján készült.

Mivel a katonai művelet csupán egyik eleme az EU átfogó migrációs stratégiájának – amely a közös biztonság- és védelempolitikai (KBVP) műveletek és missziók mellett többek között a kibocsátó és tranzitországokkal való tárgyalásokat, az őket segítő fejlesztéspolitikát, illetve a menekülteket segítő segélyezési politikát is magában foglalja –, így önmagában ettől az egy művelettől jelentős eredmény nem is igazán várható el. A líbiai állami intézmények és ezzel egy időben a biztonsági környezet megerősödése ugyanis alapvető feltétele a Líbia felől érkező migrációs és menekültválság kezelésének.¹ A nemzetközi összefogás mellett az olasz kormány bilaterális tevékenysége is jelentős szerepet játszott a helyzet rendezésében. Mindemellett nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a művelet jelenleg a 2a szakaszban, vagyis csupán a nemzetközi vizeken működhet, így a mandátumában megfogalmazott célok sikeres megvalósításához elengedhetetlen, hogy a líbiai kormány kérésére és egy ENSZ BT-határozat felhatalmazása alapján a 2b, majd a 3. szakaszba léphessen, azaz a líbiai parti vizeken is működhessen. A különböző erőfeszítések ellenére azonban 2016-ban még nem

¹ A líbiai válságról bővebben lásd: MARSAI VIKTOR (2014): A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből. *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 3. sz. 82–104.

csökkent, sőt több mint 5000-re nőtt a tengeren való átkelés során életüket veszítők száma.² 2017 nyarán, az Olaszországot érintő migrációs nyomás növekedésével egyidejűleg egyre többször fogalmazódott meg kritika a művelet működésével kapcsolatban. Mivel a műveletben részt vevő hajók nem, de az ezeket támogató és velük szorosan együttműködő nem kormányzati szervezetek (non-governmental organizations – NGO-k) hajói bejuthatnak a líbiai parti vizekre, és közvetlenül onnan szállíthatták a tengeren bajbajutottakat az olasz kikötőkbe, így egyre többször merült fel kérdés az emberi életek megmentésében rendkívül fontos szerepet játszó NGO-k működésével kapcsolatban.

Migrációs hullámok a Földközi-tengeren

Az Európa felé vezető főbb irreguláris migrációs útvonalak közül kiemelkednek a Földközi-tengeren átvezető, a keleti, közép- és a nyugatmediterrán „tengeri folyosók”. A folyamatosan változó és továbbra is bizonytalan biztonsági környezet eredményeként más és más irányból nehezedett váltakozó mértékű migrációs hullám az EU déli határain fekvő tagállamokra: 2014-ben a középmediterrán, 2015-ben a keleti és balkáni, majd 2016-ban ismét a középmediterrán útvonalra helyeződött a legnagyobb a migrációs nyomás. A nyugatmediterrán útvonalon az utóbbi időszakban számos tényezőnek köszönhetően (például a Spanyolország és a tranzitországok közötti megállapodások, illetve Marokkó stabilitása és partnersége a helyzet kezelésében) az utóbbi években jelentősen visszaszorult az irreguláris migráció mértéke.

2014-ben a korábbiakhoz képest rekordszámú, 170 664 irreguláris bevándorló, köztük menekült érkezett a középső földközi-tengeri útvonalon keresztül. 2015-ben, a keleti és balkáni útvonal felerősödésével egy időben ez a szám valamelyest csökkent 153 946 főre, de 2016-ban ismét jelentős nyomás nehezedett az ezen az útvonalon érkezők (181 376 fő) elsőrendű tranzit- vagy célországára, Olaszországra.³ 2016-ban a Törökország és az EU közötti „megállapodás” megkötését követően a legfontosabb irreguláris migrációs útvonalnak egyértelműen a Líbiából Olaszország felé vezető középmediterrán út tekinthető, az irreguláris bevándorlók 90%-a innen, 0,9%-a Törökországból, 7%-a Egyiptomból indult el, míg Algériából 0,6 %-a, Tunézia felől pedig 0,5 %-a jött.⁴

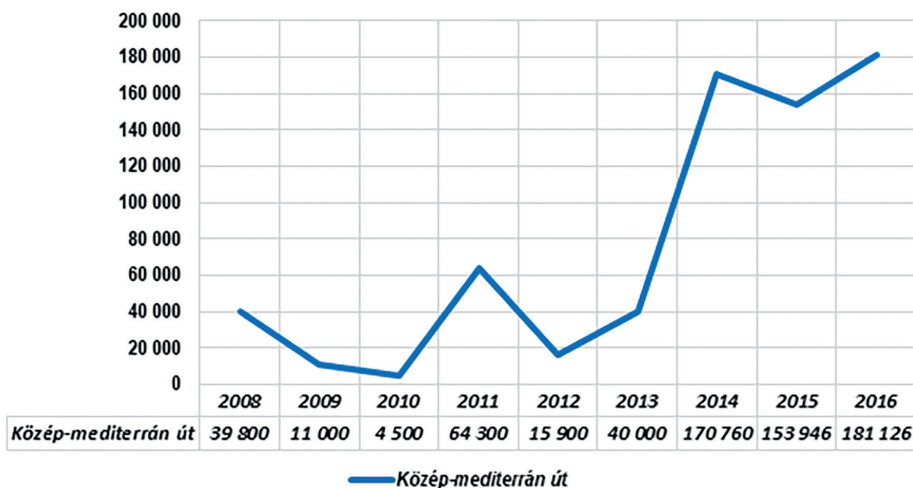
Az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosa (United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR) jelentése szerint 2017 első felében, január 1-je és június 11-e között összesen 61 903 fő választotta ezt az útvonalat, és a nyári időszakban ez a szám még jelentősen növekedett. A jobb tengeri időjárási viszonyok beálltával az olasz partokra egyre nagyobb nyomás nehezedett, és így 2017 júliusára a Líbia felől érkezők száma már elérte a 93 ezer főt. 2017 nyarán a helyzet súlyosságát növelte, hogy például a július 3-át megelőző 48 órában összesen 12 ezren érkeztek a délolasz kikötőkbe, köztük nők és gyerme-

² *Migráció a közép-mediterrán útvonalon. A migrációs áramlás kezelése, életmentés* (2017). [JOIN (2017) 04 final]. Brüsszel, Európai Bizottság, 2017. 01. 25. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A52017JC0004> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

³ *Central Mediterranean Route* (2017). Warsaw, Frontex European Border and Coast Guard Agency. Forrás: <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/central-mediterranean-route/> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.) (Megjegyzés. 2017. évi weboldal.)

⁴ *Migráció a közép-mediterrán útvonalon. A migrációs áramlás kezelése, életmentés* (2017).

kek.⁵ Ezekben az években fokozatosan világossá vált, hogy a korábbi években, a migráció és menekülthullámok kezelésére kialakított uniós eszközrendszer a tömeges bevándorlás idején elégtelennek bizonyult.

1. ábra

A középmediterrán útvonalon érkező irreguláris bevándorlók száma (2008–2016)

Forrás: Central Mediterranean Route (2017). Warsaw, Frontex European Border and Coast Guard Agency.

Elérhető: <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/central-mediterranean-route/>

(A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.) (Megjegyzés. 2017. évi weboldal)

Fontos megjegyezni, hogy bár a 2017 első öt hónapjában a tenger felől Európába érkező közel 63 ezer fő 97%-a ezt az utat választotta, az irreguláris migránsok és menekültek között nincsenek líbiaiak. Többségük ugyanis a szubszaharai térség országaiból, Nigériából (21%), Eritreából (11%), Guineából (7%), Elefántcsontpartról (7%), Gambiából (7%), Szenegálból (6%), Maliból (6%), Szudánból (5%) és Szomáliából (4%) származik. Az Olaszországban partra szállóknak ugyanakkor alig több mint fele nyújtott be menedékkérelmet.⁶ Ha 2017. első hét hónapjának adatait vizsgáljuk, feltűnő, hogy guineaiak és nigériaiak után a legtöbb (az összes érkező 12,4%-a) már Ázsiából, főként Bangladesből érkeztek. Ez is azt mutatja, hogy az embercsempészet módszerei folyamatosan változnak, és átrendeződnek.

⁵ Italia. Sono 80mila dall'inizio dell'anno. Migranti, ancora sbarchi: 1500 arrivi tra Reggio Calabria e Messina. Ue: pronti ad aiutare l'Italia (2017). *Rai News*, 2017. 07. 29. Forrás: www.rainews.it/dl/rainews/articoli/Migranti-ancora-sbarchi-1500-arrivi-tra-Reggio-Calabria-e-Messina-Ue-pronti-ad-aiutare-Italia-279e66e0-db03-4a8a-b4c2-703104f446fd.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

⁶ Uo.

1. táblázat
Az Olaszországba tengeri úton érkezők nemzeti hovatartozása
2017 januárja és augusztusa között

Származási ország	Érkezők aránya az összes érkező között	Érkezők száma
Nigéria	17,8%	16 622
Guinea	9,5%	8 857
Banglades	9,4%	8 747
Elefántcsontpart	8,8%	8 263
Mali	6,4%	5 953
Eritrea	6,0%	5 601
Gambia	5,9%	5 525
Szenegál	5,9%	5 505
Szudán	5,4%	5 065
Marokkó	5,1%	4 777
Ghána	3,9%	3 642
Pakisztán	2,6%	2 475
Szomália	2,5%	2 366
Kamerun	2,3%	2 130
SzírIA	2,1%	1 987
Tunézia	1,5%	1 357
Irak	1,4%	1 330
Algéria	1,1%	1 062
Sierra Leone	1,1%	1 054
Etiópia	0,7%	653
Egyiptom	0,6%	566

Forrás: *Most Common Nationalities of Sea Arrivals in 2017*.
Elérhető: <http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5205>
(A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

Bár Líbia hagyományosan is az emberkereskedelem és embercsempészet egyik mediterrán központja volt, azonban a Kaddáfi-rendszer 2011-es összeomlását és a nemzetközileg támogatott, de sikertelen állam- és demokráciaépítést követően 2013-tól az emberkereskedők/embercsempészek szinte büntetlenül végezhették tevékenységüket. Így az innen érkező nyomás az embercsempész és emberkereskedő csoportok 2013-as megszerveződését és megerősödését követően fokozatosan növekedett.⁷

⁷ CESTRI, Marco (2016): EUNAVFOR MED: Fighting Migrant Smuggling under un Security Council Resolution 2240 (2015). 22. In *The Migratory Crisis: Current Challenges For International And European Law*. Forrás: www.sidi-isil.org/wp-content/uploads/2015/09/Gestri-IYIL-Vol.-26-2016.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)

A 2013 októberében Lampedusa partjainál 368 ember életét követelő tragédiát követően az olasz kormány döntött az emberi életek megmentésében kiemelt szerepet játszó Mare Nostrum humanitárius-katonai misszió elindításáról.⁸ Az Európai Tanács (EiT) már ekkor, 2013. decemberi következtetéseiben felhívta a figyelmet, hogy „elsődleges célként kell kezelni a harmadik országokkal annak érdekében folytatott fokozott együttműködést, hogy a migránsok ne kíséreljenek meg akár súlyos veszélyek árán is bejutni az Európai Unióba”.⁹

A tragédiák számának növekedésével párhuzamosan a Földközi-tengert egyre többen az egyik legtöbb halálos áldozatot követelő vízi útként határozták meg: 2016-ban összesen 5096 fő, 2017. január és június között pedig 2253 fő vesztette életét vagy tűnt el ezen az útvonalon.¹⁰ Az olasz és nemzetközi erőfeszítések ellenére, ahogy a veszélyes útra vállalkozók, úgy halálos áldozatok száma is folyamatosan növekedett.

A 2015. áprilisi, több mint 800 ember életét követelő tragédiát követően az Európai Tanács négy napon belül lépéseket tett a kialakult helyzet megoldása, azaz az emberi élet megmentése, az embercsempészet megakadályozása és az irreguláris bevándorlási hullám csökkentése érdekében. Az egymást követő döntések közül kiemelendő az uniós katonai műveletnek, az EUNAVFOR MED-nek a korábbi döntéshozatali folyamatokhoz és gyakorlathoz képest rendkívül gyors elindítása.¹¹

Az EUNAVFOR MED művelet előkészítése és indítása

2015 áprilisában a kül- és belügyminiszterek részvételével úgynevezett jumbo Külügyi Tanácsot hívtak össze, amely első számú prioritásként az emberi életek megmentését segítő uniós intézkedések előkészítését tekintette.¹² Ettől a ponttól a migrációs és menekültválságra adott külső és belső uniós válaszok uniós szintű tárgyalása és előkészítése egy ideig párhuzamosan haladt, majd fokozatosan az uniós migrációs politika külső dimenziója felé tolódott a hangsúly.

Az EU-tagállamok közül a művelet elindításának egyik leghatározottabb támogatója, később vezető nemzete Olaszország lett. Abban, hogy a műveletet a körülményekhez képest rendkívül gyorsan sikerült elindítani, közrejátszott az is, hogy Olaszország kezdetektől minden alapvetően szükséges anyagi és katonai támogatást biztosított. Az olasz kormány célja kezdetektől nemzetközi felhatalmazással – a szómáliai partoknál a kalózkodás visszaszorításában

⁸ MOLNÁR Anna (2015): Menekült- és migrációs kérdés Olaszországban. *Nemzet és Biztonság*, 8. évf. 3. sz. 3–16. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2015_3_03_molnar_anna_-_menekult_es_migracios_kerdes_olaszorszagban.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.) 2014-től a Mare Nostrum művelet helyére a Frontex Triton művelete lépett.

⁹ Migráció a közép-mediterrán útvonalon. A migrációs áramlás kezelése, életmentés 2017.

¹⁰ *Europe, Dead and Missing at Sea* (2017). UNHCR, The UN Refugee Agency. Forrás: <https://data2.unhcr.org/fr/documents/download/64703> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

¹¹ MOLNÁR Anna (2017): A menekült- és migrációs kérdés nemzeti és uniós szintű politikai aspektusai. Olaszországban. In TÁLAS Péter szerk.: *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság. Tanulmányok*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó. 191–210. Forrás: http://akfi.uni-nke.hu/uploads/media_items/nke_114_7_2017_magyarorszag_es_a_2015_os_migracios_valsga.original.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

¹² *Revised Indicative Programme – Foreign Affairs Council Meeting, 20/04/2015* (2015). Brussels, European Council, 2015. 04. 17. Forrás: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/04/17-fac-indicative-programme-20-04-2015/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)

jelentős szerepet játszó Atalanta uniós katonai művelethez hasonlóan – az emberkereskedelmet bonyolító bűnszervezetek elleni katonai beavatkozás elindítása volt.¹³

Noha a művelet sikerességével kapcsolatban kezdetektől számos kérdés merült fel, az olasz koalíciós kormány tisztában volt azzal, hogy Olaszország az emberiességi szempontokat és a nemzetközi normákat figyelembe véve önmagában nem lesz képes kezelni a tengeren érkező menekültáradatot. Matteo Renzi olasz kormányfő célja az volt, hogy végre a többi tagállam is valós szolidaritást mutasson a mediterrán térség migrációs problémájának kezelésével kapcsolatban.¹⁴ Mindezeket az érdekeket figyelembe véve nem véletlen, hogy az olasz kormány a szolidaritás elvére hivatkozva a kezdetektől támogatta a bevándorlók regisztrációját segítő *hot spot* rendszer¹⁵ létrehozását és a menekültek elosztását segítő úgynevezett kvótarendszer bevezetését, sőt kérte például a Mare Nostrumot felváltó Triton művelet vagy később az EUNAVFOR MED művelet elindítását.¹⁶

2015. április 20-án a kül- és belügyminiszterek luxembourgi ülésén a miniszterek támogatták az Európai Bizottság (EB) tíz pontból álló cselekvési tervét,¹⁷ amelynek második pontja kimondta, hogy az Atalanta mintájára szükséges a csempészek által használt hajók elfogása és megsemmisítése.¹⁸ Gyakorlatilag a miniszterek által elfogadott dokumentum e pontja teremtett egyfajta jogi alapot a művelet elindításához.

A 2015. április 23-i rendkívüli EU-csúcson a tagállamok állam- és kormányfői felkérték Federica Mogherinit, az EU külügyi és biztonságpolitikai főképviselőjét, hogy a nemzetközi jognak megfelelően kezdje meg egy esetleges KBVP-művelet előkészítését, amely elősegíti, hogy az EU intézkedéseket hozzon „a hajók azonosítása, megállítása és megsemmisítése érdekében azt megakadályozandó, hogy az embercsempészek felhasználhassák

¹³ Migranti, Renzi: Interventi mirati contro schiavisti. Giovedì consiglio straordinario Ue (2015). *La Repubblica*, 2015. 04. 20. Forrás: www.repubblica.it/politica/2015/04/20/news/migranti_renzi_escludo_intervento_di_terra_salvini_sciacallo_berlusconi_saggio_-112385886/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)

¹⁴ Strage migranti, Renzi chiede Consiglio Europeo straordinario: L'Italia lavora in solitudine (2015). *La Repubblica*, 2015. 04. 19. Forrás: www.repubblica.it/politica/2015/04/19/news/renzi_immigrati_ue-112347649/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)

¹⁵ Átmeneti tábor, regisztrációs központ.

¹⁶ MOLNÁR 2017, 201.

¹⁷ A tízpontos cselekvési terv többek között tartalmazta a tengeri határőrizet és mentő tevékenységeket végző közös műveletek (Triton és Poseidon) megerősítését és költségvetésének megduplázását, a csempészhajók megsemmisítésének lehetőségét, az uniós hatóságok (a Frontex [Frontières extérieures– Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség]; az EASO [European Asylum Support Office – Európai Menekültügyi Támogatási Hivatal]; az EUROPOL [European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, korábbi European Police Office – Európai Rendőrségi Hivatal]; és az EUROJUST [European Union Agency for Criminal Justice Cooperation – Európai Unió Büntető Igazságügyi Együttműködési Ügynökség]) közötti együttműködés lehetőségét és menekültügyi összekötő tisztek kihelyezését a kulcsországokba, illetve a későbbi uniós tengeri művelet felállításának lehetőségét.

¹⁸ *Joint Foreign and Home Affairs Council. Ten Point Action Plan on Migration* (2015). Luxembourg, European Commission, 2015. 04. 20. Forrás: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4813_it.htm (A letöltés dátuma: 2017. 08. 21.)

őket”.¹⁹ 2015 májusában az Európai Bizottság egy átfogó európai migrációs menetrendet²⁰ készített elő, amelynek csupán egyik elemét képezte az uniós művelet elindítása.

Abban szinte mindenki egyetértett, hogy a középmediterrán útvonalra nehezedő migrációs nyomás okai nem csupán a bizonytalan líbiai helyzetben, hanem a szubszaharai térség gyenge állami struktúráiban, valamint a tágabb demográfiai, gazdasági, illetve éghajlatváltozással összefüggő folyamatokban gyökereznek.²¹ Nem véletlen, hogy a 2015 októberében a migrációval foglalkozó vallettai uniós csúcstalálkozó egyik legfontosabb eleme a tranzitútvonalak szempontjából kulcsfontosságú országokkal való együttműködés fokozása volt.²²

2015. április 23-án az Európai Tanács elkötelezte magát az EUNAVFOR MED művelet indítása mellett az Unió tengeri jelenlétének megerősítése, az irreguláris migrációs áramlások megakadályozása, illetve a tagállamok egymás iránti szolidaritásának és a közös felelősségvállalás megerősítése érdekében. Ezt követően, az EU Katonai Bizottsága már május 11-én elfogadta a Katonai Törzs által előkészített válságkezelési koncepció (Crisis Management Concept – CMC) tervét,²³ majd alig egy héttel később a Tanács május 18-án jóváhagyta a válságkezelési koncepciót,²⁴ június 22-én pedig részlegesen kezdetét vette a művelet első, alapvetően információgyűjtő szakasza, azaz „a földközi-tengeri térség déli középső részén tevékenykedő embercsempész- és emberkereskedő-hálózatok tevékenységének figyelemmel kísérése és kielemezése”.²⁵

A művelet elsődleges célja az volt, hogy „felderítse, feltartóztassa és megsemmisítse az embercsempészek vagy emberkereskedők által használt vagy gyaníthatóan használt hajókat és eszközöket.”²⁶ Nem véletlen, hogy Federica Mogherini, az Unió külügyi és biztonságpolitikai

¹⁹ *Az Európai Tanács rendkívüli ülése, 2015. 4. 23* (2015). Brüsszel, Európai Tanács, 2015. 04. 23. Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/meetings/european-council/2015/04/23/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.); MOLNÁR 2017, 201–203.

²⁰ *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Európai migrációs stratégia (2015)*. [COM (2015) 240 final]. Brüsszel, Európai Bizottság, 2015. 05. 13. Forrás: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/HU/1-2015-240-HU-F1-1.PDF> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)

²¹ *Fragile States Index* (2017). Washington D.C., The Fund for Peace. Forrás: <http://fundforpeace.org/fsi/> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)

²² *Valletta Summit on Migration 11-12/11/2015* (2015). Valletta, European Council. Forrás: www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2015/11/11-12/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)

²³ *Military Advice on the “Draft Crisis Management Concept for a Possible CSDP Operation to Disrupt Human Smuggling Networks in the Southern Central Mediterranean”* (2015). Brussels, 2015. 05. 12. Forrás: <https://wikileaks.org/eu-military-refugees/EUMC/eu-military-refugee-plan-EUMC.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)

²⁴ *A Tanács (KKBP) 2015/778 határozata (2015. május 18.) az Európai Uniónak a földközi-tengeri térség déli középső részén folytatott katonai műveletéről (EUNAVFOR MED)* (2015). [L122/31.] Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015D0778&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)

²⁵ *Council Establishes EU Naval Operation to Disrupt Human Smugglers in the Mediterranean* (2015). Brussels, European Council, 2015. 05. 18. Forrás: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/05/18-council-establishes-naval-operations-disrupt-human-smugglers-mediterranean (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.); *EUNAVFOR MED Operation Sophia* (2017). Forrás: www.eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eunavfor-med/index_en.htm (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)

²⁶ *Embercsempészet a Földközi-tengeren: a Tanács uniós tengeri műveletet indít* (2015). Brüsszel, Európai Tanács, 2015. 06. 22. Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2015/06/22/fac-naval-operation/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)

főképviseelője a művelet elindítását követően a következőket nyilatkozta: „Az Unió még soha nem foglalkozott olyan komolyan a migráció kérdésével, mint most. Ezzel a művelettel azoknak az üzletszerű tevékenységeit vesszük tűz alá, akik a migránsok nyomorúságából húznak hasznot. A művelet csupán egyik része annak az átfogó stratégiának, amely magában foglalta az afrikai, mindenekelőtt a Száhel övbeli partnereinkkel folytatott együttműködést csakúgy, mint a Nemzetközi Migrációs Szervezettel és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával való közös munkát is. Az Uniónak eltökélt szándéka, hogy kivegye a részét az emberéletek megmentéséből, az embercsempész-hálózatok leleplezéséből, és a migráció kiváltó okainak kezeléséből.”²⁷

A Tanács határozatát követően a művelet parancsnokságának székhelye Róma lett, az EUNAVFOR MED Sophia művelet parancsnokának pedig Enrico Credendino olasz ellentengernagyot nevezték ki. A 24 tagállam által elindított művelet közös, Athén-rendszerben megvalósuló költségvetése az első évben 11,82 millió euró volt. 2016 és 2017 júliusa között a közös költségvetés 6,7 millió euró volt. A művelet új nevét – Sophia – arról a szomáliai csecsemőről kapta, aki 2015. augusztus 24-én született a földközi-tengeri uniós bevetésen lévő Schleswig-Holstein nevű német hadihajón.²⁸

Szervezett bűnözés és embercsempészet

Az irreguláris migráció jelensége kezdetektől szorosan összefonódott az embercsempészetrel is foglalkozó szervezett bűnözéssel. Az EUROPOL 2016. februári jelentése szerint az irreguláris migránsok több mint 90%-a az embercsempészek különböző szolgáltatásait veszi igénybe. A jelentés szerint ezek a csoportok az esetek többségében más szervezett bűnözői tevékenységekkel (például drog- vagy emberkereskedelem) is összefüggésbe hozhatók, illetve sokszor a közösségi médiák aktív használata és legális gazdasági tevékenységek (például vendéglátás, autókölcsönzés vagy utazási iroda) is segítik működésüket vagy az illegálisan szerzett pénz tisztára mosását. Emellett fontos kiemelni, hogy a gyenge államiság, illetve a korrupció magas szintje még inkább elősegíti sikeres tevékenységüket, hiszen ezekben az országokban gyakorlatilag büntetlenül végezhetik a munkájukat.²⁹ Az embercsempészek szolgáltatásainak megfizetése érdekében leggyakrabban az illegális pénzáttalás legfontosabb, de egyben igen költséges eszközét, az úgynevezett hawala-rendszert használják. Mindebből következően az embercsempészetbe bekapcsolódó szervezett bűnözői csoportok jelentős bevételre tesznek szert. Az EUROPOL 2016-os jelentése szerint 2015-ben ebből befolyó bevételük 3-6 milliárd euróra volt becsülhető.³⁰

A líbiai embercsempész csoportok elsősorban a szubszaharai tranzit- vagy kibocsátó országok csoportjaival működnek együtt. A brit felsőház Európai Unió Bizottsága számára

²⁷ Uo.

²⁸ *Fact Sheet on EUNAVFOR MED Operation Sophia Mission* (2017). Rome, European Union Naval Force Mediterranean Operation Sophia, Media and Public Information Office, 2017. 06. 19. Forrás: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eunavfor_med_-_mission_19_june_2017_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.); MOLNÁR 2017, 202–203.

²⁹ *Europol, Migrant Smuggling in the EU* (2016). Forrás: www.europol.europa.eu/publications-documents/migrant-smuggling-in-eu (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)

³⁰ Uo. 2.

készített 2016-os jelentés szerint az irreguláris migránsok, köztük a menekültek, illetve az útjukat megszervező embercsempész csoportok az uniós határok lezárásával és az ellenőrzések szigorodásával egyidejűleg rendkívül gyorsan alkalmazkodtak a változó környezethez, és sokszor a veszélyesebb, így költségesebb utakat választva igyekeznek „megrendelőiket” eljuttatni úti céljuk felé. Nem véletlen, hogy a keletmediterrán, illetve a nyugatbalkáni útvonal 2016. tavaszi lezárulását követően egyre nagyobb számban érkeztek a középső mediterrán útvonalon. Fontos azonban megjegyezni, hogy nem ugyanazon népcsoportok választják ezt a tengeri „folyosót”.³¹

A Földközi-tenger középső területén tevékenykedő embercsempészek kezdetben elsősorban szilárd falú halászhajókat használtak a menekültek és migránsok szállítására. Az EUNAVFOR MED Sophia művelet kezdetéig ezeket a gumicsónakokhoz képest jóval több személyt szállítani képes hajókat akár többször is felhasználták, így jóval nagyobb haszon reményében folytathatták tevékenységüket. A művelet elindítását követően azonban gyorsan alkalmazkodtak az új kihívásokhoz, például áttértek az elsősorban Kínában gyártott, egyszer használható gumicsónakokra.³²

2016-ban azonban változott a helyzet, és a Földközi-tengeren keresési és mentési feladatokat ellátó nem kormányzati szervezetek (NGO-k) számának növekedésével egyidejűleg ismét változott az embercsempészek módszere. Mivel az életmentésben fontos szerepet játszó NGO-k még a líbiai parti vizeken kimenthették a migránsokat, így ezt követően a csempészek számára ismét lehetővé vált a hajók újrahasonosítása, sokszor újból nagyobb, fémről és fából készült, de hosszabb tengeri utazásra továbbra is alkalmatlanul felszerelt csónakokat használtak. A bajbajutottak legtöbbször már nem a Tengeri Mentési Koordinációs Központot (Maritime Rescue Coordination Centre), hanem közvetlenül a miszsiót támogató NGO-k hajóit hívták.³³

A művelet első évének eredményei, tapasztalatai

2016-ban az EUNAVFOR MED művelet parancsnokságának székhelyén összesen 159 fő dolgozott, akik közül 99 főt Olaszország, 60-at pedig más tagállamok³⁴ adtak.³⁵ A művelet zászlóshajója kezdetben az olasz Cavour, majd hat hónapig a Garibaldi könnyű repülőgéphordozó volt. 2017 áprilisától pedig a feladatot a helikopterszállításra is alkalmas partraszállító hajó (dokk), a San Giusto vette át. A műveletparancsnok első féléves jelentése

³¹ *Operation Sophia, the EU's Naval Mission in the Mediterranean: an Impossible Challenge* (2016). London, Authority of the House of Lords, 2016. 05. 13., 18. Forrás: www.publications.parliament.uk/pa/ld201516/ldselect/ldcom/144/144.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)

³² *EUNAVFOR MED – Operation SOPHIA. Six Monthly Report, June, 22nd to December, 31st 2015* (2016). 2016. 02. 17. Forrás: <https://wikileaks.org/eu-military-refugees/EEAS/EEAS-2016-126.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)

³³ *EUNAVFOR MED Op SOPHIA – Six Monthly Report 1 January – 31 October 2016*. 2016. 11. 18. Forrás: <http://statewatch.org/news/2016/dec/eu-council-eunavformed-jan-oct-2016-report-restricted.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)

³⁴ Ausztria, Belgium, Bulgária, Ciprus, Csehország, Észtország, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Magyarország, Litvánia, Lettország, Málta, Hollandia, Lengyelország, Portugália, Szlovénia, Spanyolország, Svédország, Egyesült Királyság és a Frontextől egy összekötő tiszt.

³⁵ *EUNAVFOR MED Op SOPHIA – Six Monthly Report, 1 January – 31 October 2016*. 10.

szerint a művelet segítségével 2015. december 31-éig 43 büntetőeljárás indult a nemzetközi vizeken elfogott embercsempészek és emberkereskedők ellen Olaszországban, az olasz igazságügyi szolgáltatás előtt.³⁶ Mindemellett 2016 áprilisáig 13 ezer embert mentettek ki. 2016. január 1-je és 2016. október 31-e között összesen 53 fő ellen indult eljárás, és a kimentettek száma pedig 20 980 fő volt.³⁷

A részleges eredmények ellenére a műveletnek kezdetektől jelentős kihívásokkal kellett szembenéznie. Ezek közé sorolhatjuk, hogy az 1. és a 2a szakaszban az Olaszország területének több mint hatszorosát kitevő tengert kezdetektől csupán korlátozott számú tengeri és légi járműnek (6 hajónak és 4-6 merevszárnyú repülőgépnél) kellett felügyelnie.³⁸

A művelet 2015 őszén, az ENSZ BT 2240 határozatát követően, az ENSZ Alapokmány VII. fejezetével összhangban a 2a szakaszba lépett, így már nemzetközi vizeken is megvalósulhatott a gyanús hajók felderítése és szükség esetén lefoglalása. Ahhoz, hogy a második szakaszban már líbiai vizeken is elvégezhesék feladataikat, a líbiai nemzeti egységkormány kérése és újabb ENSZ BT-felhatalmazás lenne szükséges, a 2240. számú határozat ugyanis nem teszi ezt lehetővé.³⁹ Egy újabb ENSZ-határozat elfogadására Oroszország és Kína várható ellenszavazata miatt kevés esély van.

Fontos és sokszor felmerülő kérdés, hogy miért éppen Olaszország kikötőibe szállítják a Földközi-tenger középső medencéjén kimentett hajótörötteteket. Ennek egyik oka az olasz politikában, a másik pedig a nemzetközi jogban keresendő. Az olasz politikusok 2013, vagyis a migrációs nyomás felerősödése óta a válság európai szintű, közös megoldásában érdekeltek. Ennek elérése érdekében kezdetektől nem gördítettek akadályt az EB által javasolt hotspot-rendszer létrehozása és a menedékkérők regisztrációja és befogadása elé. Tették ezt annak ellenére is, hogy az olasz befogadó rendszert kezdetektől több komoly bírálat érte.

A másik ok a nemzetközi jogban gyökerezik. A műveletet elindító 2015. május 18-i tanácsi határozat a nemzetközi joggal összhangban a következőket mondta ki: „(6) Az uniós KBVP-műveletre a nemzetközi joggal, és különösen az alábbiakkal összhangban kerül majd sor: az Egyesült Nemzetek 1982. évi Tengerjogi Egyezménye (United Nations Convention on the Law of the Sea – UNCLOS), a nemzetközi szervezett bűnözés elleni ENSZ-egyezményt kiegészítő, a migránsok szárazföldön, légi úton és tengeren történő csempészete elleni fellépésről szóló, 2000. évi jegyzőkönyv (a migránsok csempészete elleni jegyzőkönyv) és az ugyanehhez az egyezményhez csatolt, az emberkereskedelem, különösen a nő- és gyermekkereskedelem megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló, 2000. évi jegyzőkönyv, az »Életbiztonság a tengeren« tárgyú, 1974. évi nemzetközi egyezmény (Safety of Life at Sea – SOLAS), a tengeri felkutatásról és mentésről szóló, 1979. évi nemzetközi egyezmény (International Convention on Maritime Search and Rescue – SAR), a Földközi-tenger tengeri környezetének és partvidékének védelméről szóló, 1976. évi egyezmény (barcelonai egyezmény), valamint a menekültek jogállásáról szóló,

³⁶ EUNAVFOR MED – Operation SOPHIA. Six Monthly Report, June, 22nd to December, 31st 2015 (2016); MOLNÁR 2017, 202.

³⁷ EUNAVFOR MED Op SOPHIA – Six Monthly Report 1 January – 31 October 2016. 10.

³⁸ Operation Sophia, the EU's Naval Mission in the Mediterranean: an Impossible Challenge (2016), 14.

³⁹ Resolution 2240. Adopted by the Security Council at its 7531st meeting, on 9 October 2015 (2015). Forrás: www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2240%282015%29 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.); MOLNÁR 2017, 202.

1951. évi genfi egyezmény vonatkozó rendelkezései, továbbá a visszaküldés tilalmának elve és a nemzetközi emberi jogi normák.

Az UNCLOS-, a SOLAS- és a SAR-egyezmény értelmében a tengeren bajba került személyeknek segítséget kell nyújtani, a túlélőket pedig biztonságos helyre kell szállítani; ennek érdekében az EUNAVFOR MED hajói kellően felszerelten készen fognak állni arra, hogy a kapcsolódó feladatokat a közös mentést koordináló illetékes központ koordinálása mellett végrehajtsák.

(7) Az államok – a vonatkozó belső joggal és nemzetközi joggal összhangban – a nyílt tengeren feltartóztathatják a gyaníthatóan migránsokat csempésző hajókat, ha a lobogó szerinti állam engedélyt adott a hajó fedélzetére való átszállásra és annak átkutatására, illetve ha a hajó felségjelzés nélkül közlekedik, és megfelelő intézkedéseket hozhatnak a hajók, valamint a rajtuk lévő személyek és rakomány vonatkozásában.⁴⁰

Az EUNAVFOR MED hajói a 2b és a 3. szakaszban a líbiai vizeken a líbiai parti őrséggel együttműködve léphetnének fel az emberkereskedők és embercsempészekkel szemben. 2016 májusában a műveleti parancsnok, Credendino hangsúlyozta, hogy az EUNAVFOR MED Sophia műveletnek nem feladata a hajók visszafordítása. Véleménye szerint a migrációs áradat megállításához egy stabil Líbia és az EU közötti megállapodásra lenne szükség.⁴¹ Mindaddig, amíg Líbia nem biztonságos harmadik országnak minősül, a migránsok visszatérítése akadályokba ütközik. A jelenlegi problémák ellenére mind az EU, mind pedig Olaszország a kiindulási és tranzitországokkal kötött visszatérítési megállapodások megkötésében érdekelt. Emellett az Európai Bizottság a jövőben igyekszik együttműködni a líbiai hatóságokkal és nemzetközi szervezetekkel (UNHCR és az International Organization for Migration – IOM) annak érdekében, hogy Líbián belül javítsák a menekültek és migránsok helyzetét, és lehetőleg segítsék a kiinduló országokba történő visszatérésüket. Ezt elérendő az EB három célt fogalmazott meg: egyrészt a Líbiában tartózkodók helyi integrációját segítő programok finanszírozását, másrészt az önkéntes visszatérítés támogatását, harmadrészt pedig a menekültek esetleges EU-ba történő áttelepítésének támogatását.⁴²

2016 áprilisában Matteo Renzi a migráció uniós szintű átfogó kezelésére tett javaslatot (Migration Compact).⁴³ 2016. április 18–19-én (a tragédia évfordulóján)⁴⁴ összeülő Külügyi Tanács a líbiai nemzeti egységkormány felállítását követően támogatásáról biztosította azt. Emellett az uniós honvédelmi miniszterek elkötelezték magukat az EUNAVFOR MED 2b és 3. szakaszba történő továbbfejlesztése mellett is. Felhívták a figyelmet arra, hogy ehhez

⁴⁰ A Tanács (KKBP) 2015/778 határozata (2015. május 18.) az Európai Uniónak a földközi-tengeri térség déli középső részén folytatott katonai műveletéről (EUNAVFOR MED) 2015. L 122/31.

⁴¹ CREDENDINO, Enrico (2016): Così la flotta europea fermerà il traffico d'armi e combatterà gli scafisti in Libia. *La Repubblica*, 2016. 05. 25. Forrás: www.repubblica.it/esteri/2016/05/25/news/libia_migranti_flotta_europea-140538735/?ref=HRER1-1 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 20.); MOLNÁR 2017, 202–203.

⁴² *Migráció a közép-mediterrán útvonalon. A migrációs áramlás kezelése, életmentés* (2017).

⁴³ *Lettera del presidente Renzi* (2017): ai presidenti di Commissione e Consiglio Ue, Jean-Claude Juncker e Donald Tusk. 2016. 04. 15. Forrás: www.governo.it/sites/governo.it/files/LetteraRenzi.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.); *Italian Non-Paper. Migration Compact. Contribution to an EU Strategy for External Action on Migration* (2016). 2016. 04. 21. Forrás: www.governo.it/sites/governo.it/files/immigrazione_0.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

⁴⁴ 2015. április 18-áról 19-ére virradó éjjel a Földközi-tengeren, Lampedusa szigetéhez közel menekültek vesztették életüket.

elsősorban a líbiai kormány helyi szerepvállalására és aktív részvételére lenne szükség.⁴⁵ Megállapították, hogy mindeddig azonban sem a líbiai helyzet, sem pedig az ENSZ BT állandó tagjai közötti viszony nem tette lehetővé a helyzet stabilizálását. Kijelentették továbbá, hogy a Sophia művelet tervezett 4. szakaszában annak befejezése és kivonása valósul majd meg.

Új mandátum: a líbiai határ- és parti őrség kiképzése

Már 2016-ban a migrációs nyomás növekedésével (181 126 fő) egy időben látszott, hogy valóban átfogó eszközrendszer hiányában az uniós katonai művelet önmagában nem lesz képes hatékonyan fellépni az embercsempészek tevékenységével szemben és ezáltal csökkenteni az EU-ra és azon belül Olaszországra nehezedő nyomást. A művelet eredményességével kapcsolatban felmerülő kérdések már a működés első évében rávilágítottak a hiányosságokra és az azokból fakadó ellentmondásokra, és ebből következően az uniós intézmények, illetve több tagállam, így Olaszország vagy az Egyesült Királyság részéről is felmerült a líbiai parti őrség kiképzésének és felszerelésének igénye.⁴⁶ A 2016-os stratégiai felülvizsgálat is hangsúlyozta, hogy mivel az uniós művelet a líbiai parti vizeken nem láthatja el feladatait, így fontos lenne, hogy ezeken a területeken közvetlenül a líbiai hatóságok képességei erősödjenek. Az új feladatok előkészítését az Európai Külügyi Szolgálat és az Európai Bizottság Migrációügyi és Uniók Belügyi Főigazgatóság (Directorate-General for Migration and Home Affairs – DG HOME) közösen végezte el.⁴⁷ Az EU-tagállamok uniós nagykövetei politikai és biztonsági bizottsági (Political and Security Committee – PSC) szinten 2016 májusában megállapodtak a művelet mandátumának meghosszabbításáról és új feladatokkal történő kiegészítéséről.⁴⁸

Felmerülhet a kérdés, hogy miért nem az irreguláris migráció kezelése érdekében 2013-ban indult, az Európai Unió líbiai integrált határigazgatást segítő uniós polgári misszióját (EUBAM Libya) bízták meg ezzel a feladattal. Ennek elsősorban az lehetett az oka, hogy a biztonsági helyzet romlását követően, 2014 augusztusában a misszió központja Tuniszba költözött, majd az alkalmazottak számát is csökkentették.⁴⁹ Az elsősorban az ország déli részére koncentrált EUBAM Libya feladata a líbiai hatóságoknak való

⁴⁵ *Council Conclusions on Libya* (2016). Brussels, European Council, 2016. 04. 18. Forrás: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/04/18-fac-libya-conclusions/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

⁴⁶ MASON, Rowena – KINGSLEY, Patrick (2016): David Cameron: Send more Patrol Ships to Turn Refugee Boats Back to Libya. British PM Calls on EU Leaders to Adopt Strategy of Early Intervention, with Focus on Putting People Smugglers out of Business. *The Guardian*, 2016. 03. 18. Forrás: www.theguardian.com/world/2016/mar/18/refugee-boats-david-cameron-early-intervention-libya-migrants-mediterranean-eu-leaders (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

⁴⁷ *Strategic Review on EUBAM Libya, EUNAVFOR MED Op Sophia & EU Liaison and Planning Cell* (2017). Brussels, European Council, 2017. 05. 15. Forrás: www.statewatch.org/news/2017/jun/eu-ceas-strategic-review-libya-9202-17.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

⁴⁸ *Statement by HR/VP Federica Mogherini on EUNAVFOR Med Operation Sophia* (2016). Brussels, European Union, 2016. 05. 13. Forrás: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2809/node/2809_mn (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

⁴⁹ *Common Security and Defence Policy. EU Integrated Border Assistance Mission in Libya (EUBAM Libya)* (2015). Brussels, European Union. Forrás: http://eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eubam-libya/pdf/factsheet_eubam_libya_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

segítségnyújtásra és együttműködésre terjedt ki a határigazgatás, a bűnüldözés és a bűntető igazságszolgáltatás területén.⁵⁰ Noha a misszió napjainkban már megfelelő kapacitásaival képes független látogatásokat tenni Tripoliban, de eredeti mandátumát továbbra sem képes teljeskörűen végrehajtani. Minthogy sem a civil (EUBAM Libya), sem pedig a katonai (EUNAVFOR MED) KBVP-művelet nem volt képes Líbia területén vagy felségvizein működni, így 2016 nyarán egyedül az EUNAVFOR MED mandátumának kibővítése és így – az olasz, illetve a líbiai hatóságokkal együttműködve – a képzés nemzetközi vizeken történő megszervezése tűnt az egyetlen hatékony megoldásnak.

Az első év tapasztalatai alapján, 2016 júniusában a művelet mandátuma további két támogató feladattal bővült: a líbiai parti őrség és haditengerészet kiképzése, valamint a Líbiára vonatkozó ENSZ-fegyverembargó végrehajtásában való részvétel a nyílt tengeren és a líbiai partok mentén.⁵¹ A művelet jelenleg természetesen ezeket a feladatokat is csupán a nyílt tengeren tudja ellátni.

Az EU nagyköveti szintű testülete, a Politikai és Biztonsági Bizottság 2016. augusztus 30-án és szeptember 6-án döntött az új feladatok megvalósításáról,⁵² miután 2016. augusztus 23-án az EUNAVFOR MED Sophia és a líbiai parti őrség képviselője megállapodást írt alá Rómában.⁵³ A két új feladat végrehajtása megkezdődött ugyan, de 2017 márciusáig fegyvereket nem találtak a művelet által átvizsgált hajókon.

A líbiai parti őrség és haditengerészet hatékony megszervezésének legfőbb akadályát a széttagozott és a törzsi struktúrák által uralt politikai helyzet képezi. Noha az EU és kormányai számára a legmegnyugtatóbb megoldást egy, a 2016-ban a Törökország és az EU közötti „megállapodáshoz” hasonló megegyezés jelentené, a líbiai gyenge államiság mindaddig ezt nem tette lehetővé. E területen az EU célja, „hogy a líbiai hatóságok megakadályozzák a csempészek tevékenységét, a líbiai parti őrség pedig megfelelő kapacitásokkal rendelkezzen

⁵⁰ *A Külügyek Tanácsa Líbiával foglalkozó ülésének legfontosabb eredményei* (2017). Brüsszel, Európai Tanács, 2017. 07. 17. Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2017/07/17-libya/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

⁵¹ *EUNAVFOR MED Sophia művelet: újabb egy évre szóló megbízatás, két új feladat* (2016). Brüsszel, Európai Tanács, 2016. 06. 20. Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2016/06/20-fac-eunavfor-med-sophia/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.); Council Decision (CFSP) 2016/993 of 20 June 2016 Amending Decision (CFSP) 2015/778 on a European Union Military Operation in the Southern Central Mediterranean (EUNAVFOR MED Operation SOPHIA) (2016). *Official Journal of the European Union*, 2016. 06. 21. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016D0993&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

⁵² Political and Security Committee Decision (CFSP) 2016/1635 of 30 August 2016, on the commencement of the capacity building and training of the Libyan Coast Guard and Navy by the European Union military operation in the Southern Central Mediterranean (EUNAVFOR MED operation SOPHIA) (EUNAVFOR MED/3/2016) (2016). *Official Journal of the European Union*, 2016. 09. 10. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016D1635&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.); Political and Security Committee Decision (CFSP) 2016/1637 of 6 September 2016 on the commencement of the European Union military operation in the Southern Central Mediterranean (EUNAVFOR MED operation SOPHIA) contributing to the implementation of the UN arms embargo on the high seas off the coast of Libya (EUNAVFOR MED/4/2016) (2016). *Official Journal of the European Union*, 2016. 09. 10. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016D1637&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

⁵³ *Operazione Sophia: firmato l'accordo per l'addestramento della Guardia Costiera e della Marina libica* (2016). Roma, Ministero della Difesa, 2016. 08. 23. Forrás: www.difesa.it/OperazioniMilitari/op_intern_corso/eunavfor_med/notizie_teatro/Pagine/accordo_addestramento_GuardiaCostiera_Marina_libica.aspx (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

a tengeri határ jobb igazgatásához és a biztonságos líbiai partraszállás garantálásához”.⁵⁴ Az olasz és uniós törekvéseket látva nem véletlen, hogy az EU-t és azon belül Olaszországot is számos esetben érte bírálat a migráció kezelésének externalizációja, azaz kiszervezése miatt.⁵⁵

A líbiai parti őrség számos területen képzésre szorul, ezek közé tartoznak az alapfokú hajózási ismeretek, a tengeri műveletek biztonságos végrehajtására való képesség, a parti őrség tagjaitól elvárt bűnüldözési feladatok teljes körének végrehajtása, az idegen nyelv és emberi jogok ismerete, illetve a Líbiához tartozó nemzetközi kutatási-mentési zóna hatékony ellenőrzése is.

Napjainkban heves vita folyik a líbiai parti őrség finanszírozásával kapcsolatos kérdések tisztázásáról, hiszen például az uniós képzések idején a napidíjak kifizetése is problémát jelent. Minthogy az Európai Bizottság közvetlenül, uniós költségvetésből nem támogathatja az EUNAVFOR MED által biztosított képzési tevékenységet sem, így az EB saját programjával is kiegészítette azt. A spanyol Guardia Civil vezetésével megvalósuló program, a líbiai határőrizet megerősítését is segítő Seahorse földközi-tengeri hálózat célja, hogy az észak-afrikai országok (Tunézia, Algéria, Egyiptom és Líbia) is képesek legyenek e területen információikat megosztani egymással. A 2017-ben kiépülő műholdas kommunikációs infrastruktúra-fejlesztési programban összesen hét uniós tagállam⁵⁶ vesz részt, és a Seahorse program keretein belül az EB 1 millió euróval segíti a líbiai parti őrség kiképzését. Emellett az Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség, a Frontex is segítséget nyújt a képzésben, illetve a tervek szerint az EB által az olasz belügyminisztérium számára nyújtani tervezett 2,2 millió EUR-s vissza nem térítendő támogatás is segíti a tengeri mentést és a líbiai parti őrség kiképzését, a líbiai hatóságok kapacitásépítését és a Líbiában tartózkodó menekültek és menedékkérők megsegítését a nemzetközi szervezetek bevonásával (UNHCR, IOM).⁵⁷

2017 márciusában megvalósult a líbiai parti őrség és haditengerészet első 14 hetes kiképzési csomagja, amelyen összesen 93 líbiai vett részt. A képzés egy holland és egy olasz hajón, a Rotterdamon, illetve a San Giorgión folyt, emellett Görögország és Málta is bekapcsolódott, a szükséges hajókat és felszerelést pedig Olaszország biztosította számukra. Ezt követően az EUNAVFOR MED Sophia keretein belül az olasz haditengerészet összesen 225 fő kiképzését vállalta Taranto és Maddalena között.⁵⁸ 2017 tavaszán a líbiai parti őrség – képzésének és felszerelésének köszönhetően – már megkezdte a munkát (sokszor nagyon nehéz és esetenként ellenséges környezetben), és ezzel együtt az irreguláris bevándorlók Líbiába történő visszaszállítását is. Annak ellenére, hogy az első incidens nagy

⁵⁴ *Migráció a közép-mediterrán útvonalon. A migrációs áramlás kezelése, életmentés* (2017).

⁵⁵ Documento di analisi. Le tappe del processo di esternalizzazione del controllo alle frontiere in Africa, dal Summit della Valletta ad oggi (2016). *arci.it*. Forrás: www.integrationarci.it/wp-content/uploads/2016/06/esternalizzazione_docanalisiARCI_IT.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

⁵⁶ Spanyolország, Olaszország, Málta, Franciaország, Görögország, Ciprus és Portugália.

⁵⁷ *Migráció a közép-mediterrán útvonalon. A migrációs áramlás kezelése, életmentés* (2017).

⁵⁸ Eunavfor Med prosegue l'addestramento della Guardia Costiera libica (2017). *AnalisiDifesa*, 2017. 03. 15. Forrás: www.analisdifesa.it/2017/03/eunavfor-med-prosegue-laddestramento-della-guardia-costiera-libica/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)

nemzetközi médiavisszhangot és a nemzetközi civil szervezetek részéről komoly bírálatot váltott ki, júniusban is folytatódott a líbiai parti őrség tevékenysége.⁵⁹

A líbiai parti őrség alapvetően két, a honvédelmi minisztérium és a belügyminisztérium alá tartozó, sokszor egymást átfedő feladatokat ellátó szervezetből áll. A Válságkezelő és Tervező Igazgatóság (Crisis Management and Planning Directorate – CMPD) Líbiára vonatkozó 2017-es stratégiai felülvizsgálata alapján papíron mindkét parti őrség 3 ezer fős állománnyal rendelkezik.⁶⁰

A második év tapasztalatai, kihívások

Az EUNAVFOR MED műveletben mindeddig 25 tagállam (1800 fő)⁶¹ vett részt, és mandátumát – 2017. július 27-i lejártát követően – 2018. december 31-ig meghosszabbították. Az EB és az EU külügyi és biztonságpolitikai főképviselőjének 2017-es közös közleménye alapján napjainkban hat vízfelszíni jármű és hat légi jármű segítségével folyó Sophia művelet 2017-ig 372 csempészhajót megsemmisített, 101 csempészállítással személy letartóztatását segítette, és közel 32 ezer személy életét mentette meg a nyílt tengeren. 2014 óta a földközi-tengeri kutatási-mentési tevékenységben nem kormányzati szervezetek is részt vesznek, 2017 nyarán tíz NGO körülbelül 14 hajót működtetett e célból, munkájuk elsősorban a líbiai partok közeli területeire terjedt ki. Az NGO-k nagyobb hajóikkal az olasz kikötőkbe szállították sokszor a líbiai partok közelében kimentett embereket. 2016-ban a kutatási-mentési feladatokat az olasz parti őrség és haditengerészet, a Triton és a Sophia művelet, illetve az NGO-k körülbelül egyenlő mértékben látták el.⁶² 2017-ben ugyanakkor a mentések csupán 11,8%-át hajtotta végre a katonai művelet.⁶³ 2017 júliusáig a művelet keretein belül a líbiai parti őrség és haditengerészet összesen 136 tagját képezték, „több mint 650 hajót tartóztattak fel, valamint 51 barátságos megközelítést, 7 lobogó szerinti országra vonatkozó ellenőrzést és 3 vizsgálatot hajtottak végre az ENSZ-fegyverembargó líbiai partokhoz közeli nyílt tengeren történő végrehajtása elősegítésének részeként”.⁶⁴

A művelet mandátumában megfogalmazott célok eredményes végrehajtásának legfőbb akadályát 2017-ben is a bizonytalan líbiai helyzet és az ebből fakadó szerteágazó következmények jelentik. Annak ellenére, hogy 2016 márciusában Fájez esz-Szarrádzs vezetésével létrejött Tripoliban a nemzetközi közösség és így az Európai Unió által is támogatott nemzeti

⁵⁹ Salvataggi in mare, e ora la guardia costiera libica riporta i migranti a Tripoli (2017). *La Repubblica*, 2017. 05. 13. Forrás: www.repubblica.it/solidarieta/immigrazione/2017/05/13/news/le_navi_libiche-165320767/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.); Nincs megállás Szicília és Líbia között (2017). *EuroNews*, 2017. 06. 17. Forrás: <http://hu.euronews.com/2017/06/17/menedekkeroket-mentett-az-olasz-parti-orseg-libia-szicilia> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)

⁶⁰ *Strategic Review on EUBAM Libya, EUNAVFOR MED Op Sophia & EU Liaison and Planning Cell* (2017), 17.

⁶¹ Ausztria, Belgium, Bulgária, Ciprus, Csehország, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Lengyelország, Lettorság, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Málta, Németország, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svédország, Szlovákia, Szlovénia.

⁶² *Embercsempészet a Földközi-tengeren: a Tanács uniós tengeri műveletet indít* (2015).

⁶³ *Strategic Review on EUBAM Libya, EUNAVFOR MED Op Sophia & EU Liaison and Planning Cell* (2017), 30.

⁶⁴ *A Tanács 2018. december 31-ig meghosszabbította az EUNAVFOR MED Sophia művelet megbízatását* (2017). Brüsszel, Európai Tanács, 2017. 07. 25. Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2017/07/25-eunavformed-sophia-mandate-extended/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)

egységkormány, azt sem a korábban Tripoliban megalakult másik kormány, sem pedig a tobruki kormányzat nem ismeri el. Mindeközben Fájez hatalmát a fővároson kívülre nem képes kiterjeszteni. A gyenge líbiai kormányzat és a jelentős irreguláris migrációs nyomás között egyértelmű ok-okozati összefüggés van. Ahhoz, hogy az EUNAVFOR MED Sophia a líbiai parti vizeken és az úgynevezett csatlakozó övezetben (24 tengeri mérföld) is végzhesse a mandátumában megszabott feladatokat, mindenekelőtt egy ténylegesen működő és a külső és belső szereplők által egyaránt elismert kormányra lenne szükség.

Az EB és az EU külügyi és biztonságpolitikai főképviselőjének 2017-es közös közleménye és a 2017. februári máltai nyilatkozat ismét kiemelt területként határozta meg az irreguláris migráció hatékony kezelését a középmediterrán útvonalon, illetve az embercsempészek és emberkereskedők elleni fellépést. E célok elérésében az EU kiemelt szerepet szán Líbia stabilizációjának. A 2017. február 6-i Külügyi Tanács ismételten elkötelezte magát az ENSZ-szel szorosan együttműködve a 2015-ös líbiai politikai megállapodás keretében végrehajtandó átfogó politikai rendezés, illetve a Fájez esz-Szarrádzs által vezetett nemzeti egységkormánynak nyújtandó segítség mellett.⁶⁵ A 2017 májusában a Válságkezelő és Tervező Igazgatóság (CMPD) által végzett stratégiai felülvizsgálat szerint, noha 2017 márciusában, Kairóban létrejött az EU, az ENSZ, az Afrikai Unió (AU) és az Arab Liga (AL) vezetésével az úgynevezett Líbia Kvartett,⁶⁶ a stabilizációt célzó tevékenységük mindaddig nem járt eredménnyel, a hatalom továbbra is megosztott. A különböző milíciák közötti harcok tovább folynak, miközben Kelet-Líbiában Haftar tábornok hatalma erősödik. Az EU részéről mindaddig megvalósított erőfeszítések elsősorban az ország északi területére terjednek ki. Délen, ahol részben a problémák is gyökereznek, az EU jelenléte gyengébb.⁶⁷

Az EUNAVFOR MED legfontosabb feladata az embercsempészek, emberkereskedők elleni fellépés, és ennek, továbbá az információk hatékonyabb áramlásának érdekében a művelet számos nemzetközi és olasz szervezettel (Frontex, EUROPOL, UNSMIL,⁶⁸ DNA,⁶⁹ UNODC,⁷⁰ OSCE,⁷¹ ICC,⁷² INTERPOL, NATO) együttműködik. A misszió feladatai között szerepel az embercsempészek által használt hajók megsemmisítése is. Ez utóbbi közrejátszott abban, hogy az embercsempészek az új körülményekhez rendkívül gyorsan alkalmazkodtak, és a fából és fémből készült hajók helyett egyre gyakrabban egyszer használatos gumicsónakok alkalmazására váltottak. Ezek ugyan kevesebb embert képesek szállítani, veszélyesebbek, és így kisebb haszonnal kecsegtetnek, mégis az embercsempészek az utóbbi hónapokban is sikeresen alkalmazzák őket. A gyors alkalmazkodás során nem csupán a hajók vagy csónakok típusát, de a csempészés módszereit is megváltoztatták. Azt

⁶⁵ *A Tanács következtetései Líbiáról* (2017). Brüsszel, Külügyek Tanácsa, 2017. 02. 06. Forrás: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5321-2017-INIT/hu/pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)

⁶⁶ Európai Unió (EU), Afrikai Unió (AU), Arab Liga (LAS), Egyesült Nemzetek (ENSZ); *1st Meeting of the Libya Quartet, in Cairo: Common Press Conference*. Brussels, European Union, 2017. 03. 20. Forrás: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/23034/1st-meeting-libya-quartet-cairo-common-press-conference_en (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)

⁶⁷ *Strategic Review on EUBAM Libya, EUNAVFOR MED Op Sophia & EU Liaison and Planning Cell* (2017), 17.

⁶⁸ United Nations Support Mission in Libya – az ENSZ líbiai támogató missziója.

⁶⁹ La Direzione Nazionale Antimafia e Antiterrorismo – az olasz Maffiaellenes Nemzeti Igazgatóság.

⁷⁰ UN Office on Drugs and Crime – ENSZ Kábítószerellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala.

⁷¹ Organization for Security and Co-operation in Europe – Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ).

⁷² International Criminal Court – Nemzetközi Büntetőbíróság.

követően, hogy a művelet feladata kibővült az embercsempészek elfogásával és az olasz igazságszolgáltatás elé állításával, a legtöbb esetben a csempészek már nem kísérik a csónakokat az uniós művelet által járőrözött nemzetközi vizekre, hanem többnyire a csónakon lévő migránsok egyikét bízzák meg annak vezetésével.⁷³

Számos esetben megfogalmazódott az a vélemény, hogy az embercsempészek tevékenységét akaratlanul is segítette, hogy az uniós katonai műveletet támogató NGO-k elsősorban a líbiai parti vizeken látták el feladatukat, így a lehető leggyorsabban menthették ki a hosszabb tengeri utakra alkalmatlan, nem elegendő üzemanyaggal ellátott gumicsónakokból az embereket, és szállították őket az olasz kikötőkbe. Ezzel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy mind az uniós, mind az olasz hatóságok, mind pedig a közvélemény és sajtó részéről felmerült az a mindeddig nem alátámasztott gyanú, hogy vannak olyan személyek vagy NGO-k, amelyek az embercsempészekkel együttműködve segítik a migrációs áramlat fenntartását. Carmelo Zuccaro, a szicíliai Catania ügyésze – titkosszolgálati információkra és a Frontex kiszivárgott jelentésére hivatkozva – egyenesen az embercsempészekkel való együttműködéssel is megvádolta az NGO-kat. Zuccaro kijelentései miatt – amelyet az ügyész nem támasztott alá konkrét bizonyítékokkal – az olasz Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács (Consiglio superiore della magistratura – CSM) vizsgálatot indított, de végül nem akadályozta az ügyész által indított vizsgálat folytatását.⁷⁴

2017 májusában az olasz szenátus védelmi bizottsága az NGO-k szerepének tisztázása érdekében megkezdte a kimentett embereket Olaszországba szállító nem kormányzati szervezetek meghallgatását, amelyek során az egyik legfontosabb kérdés a finanszírozási háttérükkel volt összefüggésben. A bizottság május 16-án tette közzé jelentését, amelyben leszögezte, hogy nem az NGO-k feladata önálló humanitárius folyosók létrehozása, és minden esetben együtt kell működniük az olasz parti őrséggel, munkájukat kizárólag az ő irányításával végezhetik. A testület által egyhangúlag elfogadott szenátusi jelentés azt is hangsúlyozta, hogy szükséges lenne a műveletet segítő szervezetek finanszírozási háttérének közzétételére, illetve a mentési-keresési feladatokat ellátó NGO-k akkreditációjára, szervezeti és finanszírozási átláthatóságuk érdekében. Emellett hangsúlyozták, hogy nem folynak eljárások NGO-kal szemben, és Trapani ügyészsége csupán egyes, az NGO-k hajóin dolgozó személyekkel szemben folytat vizsgálatot.⁷⁵

Ezzel szemben az uniós művelettel együttműködő NGO-k arra hivatkoztak, hogy a Líbiában uralkodó embertelen és rettenetes állapotok miatt nem lehetséges ezeket az embereket visszaszállítani, és a líbiai parti őrséggel együttműködő EU-t, valamint az olasz hatóságokat hipokráciával, a megfogalmazott elvek háttérbeszorításával vádolták meg.⁷⁶

⁷³ *Operation Sophia, the EU's Naval Mission in the Mediterranean: an Impossible Challenge* (2016), 17.

⁷⁴ Il Csm sta con Zuccaro: “Vada avanti con le indagini”. Il Csm assicura “pieno sostegno alle indagini”. E valuta una pratica a tutela del procuratore di Catania (2017). *Il Giornale.it*, 2017. 05. 04. Forrás: www.ilgiornale.it/news/politica/csm-sta-zuccaro-vada-avanti-indagini-1392914.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)

⁷⁵ FRATE, Claudio del (2017): No a corridoi umanitari per migranti “Ma sulle Ong non ci sono indagini”. *Corriere della Sera*, 2017. 05. 16. Forrás: www.corriere.it/cronache/17_maggio_16/no-corridoi-umanitari-migranti-ma-ong-non-ci-sono-indagini-6d09ae36-3a40-11e7-acbd-5fa0e1e5ad68.shtml?refresh_ce-cp (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)

⁷⁶ Amnesty: EU Should Cut Ties with Libyan Coast Guard (2017). *The Maritime Executive*, 2017. 06. 21. Forrás: www.maritime-executive.com/article/amnesty-eu-should-cut-ties-with-libyan-coast-guard (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)

2017. június végén az olasz kormány már azzal fenyegetőzött, hogy lezárja a kikötőit az NGO-k külföldi felségjelzésű hajói előtt. A helyzetet tovább rontotta, hogy Párizs és Madrid nemet mondott arra az olasz kérésre, hogy a tengeren bajbajutottakat az NGO-k hajói a francia és spanyol kikötőkbe is szállíthassák, a parlamenti választások előtt álló Ausztria pedig ismét a Brenner-hágó lezárásával fenyegetett.⁷⁷ Július elején Tallinban, az uniós belügyminiszterek találkozásánál kéréseinek előterjesztésével Olaszország csupán részleges eredményeket tudott elérni. Ugyanis sem Németország, sem Belgium, sem Hollandia nem támogatta, hogy más uniós kikötőkbe vigyék az NGO-k által kimentett irreguláris bevándorlókat, köztük a menekülteket, így az uniós miniszterek csupán a Líbiának nyújtandó nagyobb gazdasági támogatásról, illetve az NGO-k hajóira vonatkozó magatartási és szabályozási kódex elfogadásáról tudtak megállapodni.⁷⁸ Válaszul az olasz kormány a 2011-es eseményekhez hasonlóan a Tanács 2001/55. számú EK irányelvére hivatkozva az ország területén átmeneti védelem céljából befogadott személyeknek akár a schengeni övezeten belüli mozgásra alkalmas átmeneti vízum bevezetésével is fenyegetőzött.⁷⁹

2017 májusában a CMPD által végzett stratégiai felülvizsgálat a művelet esetleges meghosszabbítása vagy mandátumának kiszélesítése érdekében összefoglalta a művelet legfontosabb hiányosságait és kihívásait. Ezek közé tartoztak a politikai és jogi jellegű kérdések (az instabil líbiai politikai helyzet, a művelet 2b vagy 3. szakaszba lépése, a líbiai parti vizeken történő tevékenység, az ezzel kapcsolatos igazságszolgáltatási eljárás kérdése), a személyzetben, illetve eszközállományban meglévő hiányosságok és problémák (betöltetlen helyek, a megfelelő szakemberek hiánya, gyakori rotáció), a hírszerzési és információszerezési hiányosságok, illetve a stratégiai kommunikáció és ezzel együtt a művelet társadalmi megítélésének a problémái. A stratégiai felülvizsgálat mindezek mellett megemlíti, hogy Líbiában továbbra is komoly kihívások előtt áll az emberi jogokkal és nemek közötti egyenlőséggel összefüggő tudatosság, számos esetben az ezekkel kapcsolatos jogok sérülnek. A művelet finanszírozásával összefüggő egyik legfontosabb problémát továbbra is a líbiai parti őrség kiképzésével kapcsolatos költségek, így a képzésen részt vevők napidíjának kérdése jelenti. Az összegyűjtött problémák és kihívások alapján a jelentés a művelet jövőjével kapcsolatban két lehetőséget fogalmazott meg. Az első opció a jelenlegi állapot változatlan fenntartásával a művelet 2018. december 31-éig történő meghosszabbítását tartalmazta. A második, a stratégiai felülvizsgálat által javasolt opció a művelet 2018. december 31-éig történő meghosszabbítása mellett annak négy területen történő megerősítését is tartalmazta. A második esetben a mandátum kiszélesítése tartalmazná 1. a nemzetközi vizeken más tengeri biztonsági műveletekre (például NATO Sea Guardian) való összpontosítást, 2. a jelentősebb információmegosztást a különböző bün-

⁷⁷ Migranti: stop di Francia e Spagna a sbarchi nei loro porti. Austria manderà l'esercito al confine italiano (2017). *La Repubblica*, 2017. 07. 03. Forrás: www.repubblica.it/politica/2017/07/03/news/migranti_gentiloni_alla_ue_eviti_che_la_situazione_situazione_diventi_insostenibile_-169847268/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

⁷⁸ Il vertice di Tallinn sui migranti: la Ue chiude i suoi porti, l'Italia isolata (2017). *Corriere della Sera*, 2017. 07. 06. Forrás: www.corriere.it/esteri/17_luglio_06/migranti-via-vertice-tallin-germania-no-all-uso-porti-16a69536-6222-11e7-84bc-daac3beed6c1.shtml (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

⁷⁹ Migranti, Times: "L'opzione 'nucleare' dell'Italia contro l'emergenza: 200mila visti temporanei" (2017). *IlFattoQuotidiano.it*, 2017. 07. 16. Forrás: www.ilfattoquotidiano.it/2017/07/16/migranti-times-loptione-nucleare-dellitalia-contro-lemergenza-200mila-visti-temporanei/3732915/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

üldözési szervekkel, 3. a líbiai szervekkel való együttműködést és információmegosztást, és 4. egy új nyomkövetési mechanizmus létrehozását.⁸⁰

Amikor 2017. július 17-én az EU Külügyek Tanácsa a megállapodott az EUBAM Libya misszió 2018. december 31-ig való meghosszabbításáról, illetve arról, hogy a misszió keretében egy esetleges polgári kapacitásépítő és válsághelyzet-segítő misszió terveit is elkészítik, a Tanács hangsúlyozta a Sophia művelet jelentőségét is.⁸¹ Ezt követően folytatódott a művelet meghosszabbításával vagy mandátumának kiterjesztésével kapcsolatos vita. Mivel a 2017. július végén üléselő PSC nem hozott döntést, így a Tanács a nyári szünet előtt, 2017. július 25-én írásos eljárás keretében egyhangú döntést hozott a művelet 2018. december 31-éig történő meghosszabbításáról és mandátumának kiterjesztéséről. Az EUNAVFOR MED Sophia művelet legfontosabb feladata továbbra is az, hogy igyekszik ellehetetleníteni a migráncsempészek és emberkereskedők üzletszerű tevékenységét a Földközi-tenger déli-középső részén. A művelet továbbra is két támogató feladatot lát el: a líbiai parti őrség és haditengerészet kiképzését, illetve az ENSZ-fegyverembargó végrehajtásának elősegítését a líbiai partokhoz közeli nyílt tengeren, összhangban a 2292 (2016). és a 2357 (2017). számú ENSZ BT-határozatokkal. A művelet mandátuma a következő kiegészítő feladatokkal módosult:

- „a képzésben részt vevők nyomon követésére szolgáló mechanizmus létrehozása a líbiai parti őrségnek nyújtott képzés tartós hatékonyságnak biztosítása céljából;
- új megfigyelési tevékenységek végzése és információgyűjtés a líbiai export kőolaj illegális kereskedelméről a 2146. (2014) és a 2362. (2017) sz. ENSZ BT-határozatokkal összhangban;
- az emberkereskedelemre vonatkozó információknak a tagállami bűnüldöző hatóságokkal, a Frontex-szel és az EUROPOL-lal való megosztására szolgáló lehetőségek bővítése.”⁸²

Kihívások, válaszok Olaszországban

Olaszország az utóbbi években lehetőségeihez képest minden lehetséges eszközzel támogatta a nemzetközileg elismert líbiai egységkormány megerősítését. A líbiai egységkormány kérésére Olaszország 2016 szeptemberében 300 fős katonai kórházat (Hippokratész misszió) létesített Miszratában.⁸³ Emellett 2016-tól Olaszország különleges műveleti erőkkkel is támogatja az egységkormány megerősítését.⁸⁴ Mindemellett az olasz kormányzat számára is jelentős kihívást jelent, hogy az országba áramló irreguláris migrációs folyamat számos

⁸⁰ *Strategic Review on EUBAM Libya, EUNAVFOR MED Op Sophia & EU Liaison and Planning Cell* (2017), 35–42.

⁸¹ *A Tanács 2018. december 31-ig meghosszabbította az EUNAVFOR MED Sophia művelet megbízását* (2017).

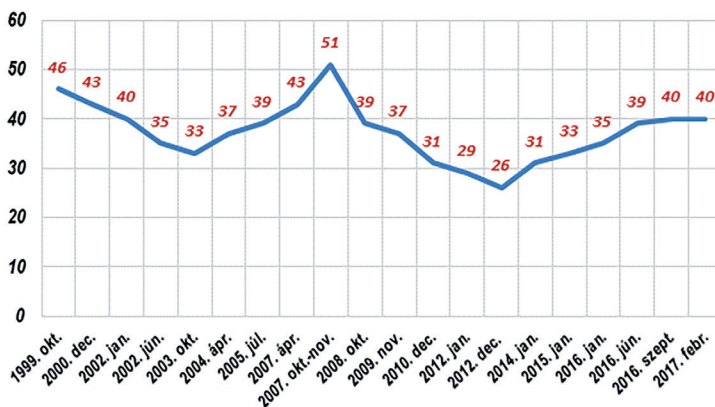
⁸² Uo.

⁸³ *Operazione Ippocrate, Schieramento di un ospedale da campo in Libia* (2015). Roma, Ministero della Difesa. Forrás: www.difesa.it/OperazioniMilitari/op_intern_corso/op_ippocrate/Pagine/default.aspx (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

⁸⁴ *Forze speciali italiane in Libia: ecco il documento top secret. Le missioni delle forze speciali in Libia partono dalle basi italiane. Il documento del Copasir: "Saranno limitate nel tempo". Ma Renzi vuole secretarle* (2016). *Il Giornale*, 2016. 08. 10. Forrás: www.ilgiornale.it/news/politica/forze-speciali-italiane-libia-ecco-documento-top-secret-1295593.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

területen összefonódott a hagyományos és az országban újonnan megtelepedő szervezett bűnözői csoportok tevékenységével. Nem véletlen, hogy Olaszország 2017 augusztusában a haditengerészet két hajójának a líbiai parti őrségnek nyújtott közvetlen támogatásról, majd szeptemberben egy körülbelül 100 csendőrből álló katonai misszió Líbia déli határára történő telepítéséről döntött.

Miközben a KKBP-misszió elindítását kezdeményező és vezető Olaszország kormánya továbbra is hajlandó az EUNAVFOR MED művelet támogatására, illetve akár további hot spotok megnyitására is, az olasz társadalomban folyamatosan növekszik az irreguláris migránsok és menekültek befogadását elutasítók száma. Az alábbi grafikon is jól mutatja, hogy az irreguláris migráció felerősödésével egyenesen nőtt az olasz társadalomban azok száma, akik szerint a bevándorlás a közrendet és a személyes szabadságot veszélyeztető tényező. Ez a vélemény 2007-ben 51%-ot ért el. Ebben az időszakban a Földközi-tengeren Olaszországba érkezők száma már 39 800 volt (2008). A migrációt veszélynek tekintők száma az irreguláris migrációt visszaszorítani szándékozó líbiai–olasz barátsági szerződés megkötését követően 2012-ig folyamatosan csökkent, egészen 26%-ra. Kaddáfi 2011-es bukását követően azonban 64 300 fő igyekezett Olaszországon át az EU-ba jutni, elsősorban Tunézia felől. A líbiai stabilizációs és demokratizáló törekvések kudarcát követően, 2014-től az irreguláris bevándorlás ismét növekedni kezdett, és ezzel egy időben az olasz társadalom is folyamatosan veszített bizalmából.⁸⁵ Ezzel együtt a bevándorlást elutasító párt, az Északi Liga támogatottsága 2017. július 1-jén 13,8%, az olasz kormány bevándorláspolitikáját határozottan bíráló Hajrá Olaszország párté 13,8%, az Ötcsillagos Mozgalom pedig 27,6% volt.⁸⁶

2. ábra

A bevándorlás veszélyt jelent a biztonságra?

Forrás: www.termometropolitico.it/1244051_sondaggi-politici-immigrazione-2.html
(A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

⁸⁵ Sondaggi politici, DEMOS, per il 40% degli italiani l'immigrazione é un problema di sicurezza (2017). *Termometro Politico*, 2017. 02. 06. Forrás: www.termometropolitico.it/1244051_sondaggi-politici-immigrazione-2.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

⁸⁶ Sondaggi politici elettorali (2017). *Termometro Politico*. Forrás: www.termometropolitico.it/sondaggi-politici-elettorali (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

Az olasz társadalomban egyre inkább feszülő elégedetlenség miatt az olasz kormány szinte reménytelenül próbál megoldást találni az irreguláris migráció megfékezésére. Mivel az ország egyedül nem képes megoldani a líbiai instabilitással is összefüggő ránehezedő problémát, így elsősorban az uniós partnerektől várja a tényleges szolidaritás megnyilvánulását. Ez azonban még várat magára, egyrészt mert egyes közép-európai országok, köztük Magyarország is mereven elutasítják az úgynevezett kvótarendszer bevezetését, másrészt még azok is rendkívül lassan hajtják végre a vállalt áttelepítést, akik elismerik annak szükségességét.

A válság hatékony megoldásában leginkább érdekelt Olaszország, egy belső politikai és gazdasági problémákkal küzdő középhatalomként elsősorban az integráció e területen történő mélyítésében, illetve az uniós eszközök kiszélesítésében látja a megoldás perspektíváját. Ennek érdekében olyan bizottsági kezdeményezéseket is hajlandó volt végrehajtani, mint például az úgynevezett hot spotok létrehozása, amelyek az olasz társadalom szélesebb rétegeinek elvárásaival nem feltétlenül esnek egybe. Róma azonban nem csupán az uniós, hanem a bilaterális és a nemzetközi szintű eszközök alkalmazásában is erősen érdekelt. 2017-ben, amikor az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosa (UNHCR) bejelentette, hogy 2010 után ismét visszatér Líbiába, és táborokat hoz létre, az olasz kormány támogatásáról biztosította a szervezetet.⁸⁷ Fontos megjegyezni azt is, hogy a kormány 2017 februárjában migrációs megállapodást (Memorandum of Understanding – MoU) kötött a líbiai nemzeti egységkormány miniszterelnökével, Fájez esz-Szarráddzsál.⁸⁸ Ezek az erőfeszítések hosszú távon csak akkor járhatnak sikerrel, ha egy valódi központi kormányzat vezetésével és a nemzetközi szereplők segítségével Líbia egysége ismét megvalósul, rendeződik a jelenleg rendkívül bonyolult hatalmi helyzet, és stabilizálódik a biztonsági környezet. Közös európai megoldások nélkül azonban Olaszországban tovább erősödik az a nézet, hogy az ország valójában egyedül maradt a rendkívül bonyolult migrációs válság kezelésében.

Összegzés

Noha azzal szinte mindenki egyetért, hogy az ENSZ tengerjogi egyezménye (UNCLOS), az Életbiztonság a tengeren nemzetközi egyezmény (SOLAS) és a tengeri felkutatásról és mentésről szóló egyezmény (SAR) értelmében az emberélet megmentése az első számú feladat, az EUNAVFOR MED művelettel kapcsolatban már kezdetektől megfogalmazódott az a kritika, hogy a mentési feladatok végrehajtása mágnesként vonzza majd a rendkívül veszélyes tengeri útvonalat választó menekülteket és gazdasági migránsokat. A művelet elindítása óta valójában nem csökkent, hanem 2016-ban és 2017 júliusáig is nőtt az ezen az útvonalon érkezők és életüket veszítők vagy eltűntek száma. A művelet eddig – jöhetnek részeredményeket elért – önmagában nem segítette elő elsőrendű kitűzött célját, azaz az embercsempész és emberkereskedő csoportok felszámolását, „a földközi-tengeri térség

⁸⁷ Pinotti: «L'Onu ritorna in Libia, più controlli su chi parte», Intervista al ministro Roberta Pinotti sul Messaggero (2017). *Partito Democratico*, 2017. 04. 29. Forrás: www.partitodemocratico.it/sicurezza/pinotti-lonu-ritorna-libia-piu-controlli-parte/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

⁸⁸ Migranti: accordo Italia-Libia, il testo del memorandum (2017). *La Repubblica*, 2017. 02. 02. Forrás: www.repubblica.it/esteri/2017/02/02/news/migranti_accordo_italia-libia_ecco_cosa_contiene_in_memorandum-157464439/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

déli középső részén tevékenykedő embercsempészek üzletszerű tevékenységének ellehetlenítését”.⁸⁹ Ennek azonban nem elsősorban a művelet gyenge hatékonysága az oka, hanem a bizonytalan líbiai belpolitikai helyzetből fakadó gyenge államiság, és ezáltal az embercsempész szervezett bűnözői csoportok szinte akadálytalan működése. Ebből és korlátozott mandátumából fakadóan a művelet valójában csak tüneti kezelés, és nem járult hozzá az okok tartós felszámolásához.⁹⁰

Tény ugyanakkor, hogy 2017-ben a művelet hatékonyságával kapcsolatban is egyre több kritika fogalmazódott meg, és nem csupán Olaszországban, hanem más uniós tagállamokban és az érintett nemzetközi szereplők részéről is. A brit felsőház Európai Bizottság számára készített 2017-es jelentése már határozottan azt állította, hogy a művelet elbukott, és valójában egyáltalán nem képes a mandátumában kitűzött feladatok végrehajtására, hiszen az emberkereskedő és embercsempész csoportok továbbra is szinte akadálytalanul tevékenykedhettek, és a korábbiakhoz képest egyre többen érkeztek és haltak meg a Földközi-tenger középső szakaszán átvezető tengeri útvonalon. A jelentés kiemeli azt a sokak által hangoztatott álláspontot, hogy a katonai tengeri művelet önmagában valójában elhibázott eszköz a probléma megoldása szempontjából.⁹¹ E kritikák ellenére a brit kormány továbbra is támogatta a művelet folytatását, és elismerte annak szükségességét.⁹² Az Amnesty International által készített elemzés is azt emelte ki – az NGO-k szerepének hangsúlyozása mellett –, hogy a művelet következtében még veszélyesebbé vált az átkelés ezen az útvonalon, így az mindeddig nem érte el célját.⁹³

Napjaink migrációs politikájában is jól érzékelhető az EU globális stratégiájában megfogalmazott megközelítés, az „elvhű pragmatizmus” ellentmondásossága, hiszen mind az Európai Uniónak, mind tagállamainak törekény egyensúlyt kell fenntartaniuk a saját maguk által megfogalmazott és vallott elvek betartása, illetve a migráció külső dimenzióinak kezelésére irányuló pragmatikus stabilizációs törekvések között. A sokszor borúlátó elemzések ellenére fontos hangsúlyozni, hogy az uniós és olasz intézkedések és törekvések (például a líbiai hatóságokkal folytatott folyamatos egyeztetések, a líbiai parti őrség felszerelése és kiképzése, a műveletet támogató NGO-k működésének szigorítása) következtében 2017. július 1-je és augusztus 25-e között 68%-kal, 44 846-ról 14 391-re csökkent az előző évi ugyanezen időszak adataihoz képest az ezen az útvonalon Olaszországba érkezők száma. Napjainkra világossá vált, hogy a művelet önmagában nem, de a többi szereplővel, a kiindulási országok kormányaival, az ENSZ-szel és azon belül a Nemzetközi Migrációs Szervezettel, a líbiai nemzeti egységkormánnyal, a déli határon élő helyi törzsek vezetőivel hatékonyan együttműködve eredményesek lehetnek a súlyos humanitárius válság megoldása érdekében tett erőfeszítések.

⁸⁹ *A Tanács (KKBP) 2015/778 határozata (2015. május 18.) az Európai Uniónak a földközi-tengeri térség déli középső részén folytatott katonai műveletéről (EUNAVFOR MED)* (2015).

⁹⁰ *Operation Sophia, the EU's Naval Mission in the Mediterranean: an Impossible Challenge* (2016).

⁹¹ *Operation Sophia: a Failed Mission* (2017). London, *Authority of the House of Lords* (2017). 2017. 07. 02. Forrás: <https://publications.parliament.uk/pa/ld201719/ldselect/ldaucom/5/5.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

⁹² MASTERS, James (2017): Report: EU Mission Tackling Migrant Smuggling 'Has Failed'. *CNN*, 2017. 07. 12. Forrás: <http://edition.cnn.com/2017/07/12/europe/operation-sophia-migrants/index.html> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

⁹³ *A Perfect Storm. The Failure of European Policies in the Central Mediterranean* (2017). London, Amnesty International. Forrás: www.amnesty.ie/wp-content/uploads/2017/07/A-Perfect-Storm-EUR0366552017.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)

Felhasznált irodalom

- 1st Meeting of the Libya Quartet, in Cairo: Common Press Conference.* Brussels, European Union, 2017. 03. 20. Forrás: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/23034/1st-meeting-libya-quartet-cairo-common-press-conference_en (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)
- A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Európai migrációs stratégia* (2015). [COM (2015) 240 final]. Brüsszel, Európai Bizottság, 2015. 05. 13. Forrás: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/HU/1-2015-240-HU-F1-1.PDF> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
- A Külügyek Tanácsa Líbiával foglalkozó ülésének legfontosabb eredményei* (2017). Brüsszel, Európai Tanács, 2017. 07. 17. Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2017/07/17-libya/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- A Perfect Storm. The Failure of European Policies in the Central Mediterranean* (2017). London, Amnesty International. Forrás: www.amnesty.ie/wp-content/uploads/2017/07/A-Perfect-Storm-EUR0366552017.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)
- A Tanács (KKBP) 2015/778 határozata (2015. május 18.) az Európai Uniónak a földközi-tengeri térség déli középső részén folytatott katonai műveletéről (EUNAVFOR MED)* (2015). [L122/31.] Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015D0778&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
- A Tanács 2018. december 31-ig meghosszabbította az EUNAVFOR MED Sophia művelet megbízatását* (2017). Brüsszel, Európai Tanács, 2017. 07. 25. Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2017/07/25-eunavformed-sophia-mandate-extended/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)
- A Tanács következtetései Líbiáról* (2017). Brüsszel, Külügyek Tanácsa, 2017. 02. 06. Forrás: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5321-2017-INIT/hu/pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)
- Amnesty: EU Should Cut Ties with Libyan Coast Guard (2017). *The Maritime Executive*, 2017. 06. 21. Forrás: www.maritime-executive.com/article/amnesty-eu-should-cut-ties-with-libyan-coast-guard (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)
- Az Európai Bizottság támogatja Olaszországot a Lampedusára nehezedő migrációs nyomás kezelésében* (2015). Brüsszel, Európai Bizottság, 2015. 02. 19. Forrás: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4453_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 15.)
- Az Európai Tanács rendkívüli ülése, 2015.4.23* (2015). Brüsszel, Európai Tanács, 2015. 04. 23. Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/meetings/european-council/2015/04/23/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Central Mediterranean Route* (2017). Warsaw, Frontex European Border and Coast Guard Agency. Forrás: <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/central-mediterranean-route/> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
- CESTRI, Marco (2016): EUNAVFOR MED: Fighting Migrant Smuggling under un Security Council Resolution 2240 (2015). 22. In *The Migratory Crisis: Current Challenges For International And European Law*. Forrás: www.sidi-isil.org/wp-content/uploads/2015/09/Gestri-IYIL-Vol.-26-2016.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
- Common Security and Defence Policy. EU Integrated Border Assistance Mission in Libya (EUBAM Libya)* (2015). Brussels, European Union. Forrás: http://eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eubam-libya/pdf/factsheet_eubam_libya_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Council Conclusions on Libya* (2016). Brussels, European Council, 2016. 04. 18. Forrás: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/04/18-fac-libya-conclusions/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

- Council Decision (CFSP) 2016/993 of 20 June 2016 Amending Decision (CFSP) 2015/778 on a European Union Military Operation in the Southern Central Mediterranean (EUNAVFOR MED Operation SOPHIA) (2016). *Official Journal of the European Union*, 2016. 06. 21. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016D0993&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Council Establishes EU Naval Operation to Disrupt Human Smugglers in the Mediterranean* (2015). Európai Tanács, 2015. 05. 18. Forrás: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/05/18-council-establishes-naval-operations-disrupt-human-smugglers-mediterranean (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- CREDENDINO, Enrico (2016): Così la flotta europea fermerà il traffico d'armi e combatterà gli scafisti in Libia. *La Repubblica*, 2016. 05. 25. Forrás: www.repubblica.it/esteri/2016/05/25/news/libia_migranti_flotta_europea-140538735/?ref=HRER1-1 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 20.)
- Documento di analisi. Le tappe del processo di esternalizzazione del controllo alle frontiere in Africa, dal Summit della Valletta ad oggi (2016). *arci.it*. Forrás: www.integrationarci.it/wp-content/uploads/2016/06/esternalizzazione_docanalisiARCI_IT.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Embercsempészet a Földközi-tengeren: a Tanács uniós tengeri műveletet indít* (2015). Brüsszel, Európai Tanács, 2015. 06. 22. Forrás: <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2015/06/22/fac-naval-operation/> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- EUNAVFOR MED – Operation SOPHIA. Six Monthly Report, June, 22nd to December, 31st 2015* (2016). 2016. 02. 17. Forrás: <https://wikileaks.org/eu-military-refugees/EEAS/EEAS-2016-126.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- EUNAVFOR MED Op SOPHIA – Six Monthly Report 1 January – 31 October 2016*. 2016. 11. 18. Forrás: <http://statewatch.org/news/2016/dec/eu-council-eunavformed-jan-oct-2016-report-restricted.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- EUNAVFOR MED Operation Sophia* (2017). Forrás: www.eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eunavfor-med/index_en.htm (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- Eunavfor Med prosegue l'addestramento della Guardia Costiera libica (2017). *AnalisiDifesa*, 2017. 03. 15. Forrás: www.analisedifesa.it/2017/03/eunavfor-med-prosegue-laddestramento-della-guardia-costiera-libica/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)
- EUNAVFOR MED Sophia művelet: újabb egy évre szóló megbízatás, két új feladat* (2016). Brüsszel, Európai Tanács, 2016. 06. 20. Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2016/06/20-fac-eunavfor-med-sophia/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Europa un Nuovo Inizio. Programma della Presidenza Italiana del Consiglio dell'Unione Europea* (2014). Forrás: www.governo.it/governoinforma/documenti/programma_semestre_europeo_ita.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Europe, Dead and Missing at Sea* (2017). UNHCR, The UN Refugee Agency. Forrás: <https://data2.unhcr.org/fr/documents/download/64703> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Europol, Migrant Smuggling in the EU* (2016). Forrás: www.europol.europa.eu/publications-documents/migrant-smuggling-in-eu (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- Fact Sheet on EUNAVFOR MED Operation Sophia Mission* (2017). European Union Naval Force Mediterranean Operation Sophia, Media and Public information office, 2017. 06. 19. Forrás: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eunavfor_med_-_mission_19_june_2017_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- Forze speciali italiane in Libia: ecco il documento top secret. Le missioni delle forze speciali in Libia partono dalle basi italiane. Il documento del Copasir: „Saranno limitate nel tempo”.

- Ma Renzi vuole secretarle (2016). *Il Giornale*, 2016. 08. 10. Forrás: www.ilgiornale.it/news/politica/forze-speciali-italiane-libia-ecco-documento-top-secret-1295593.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)
- Fragile States Index* (2017). Washington D.C., The Fund for Peace. Forrás: <http://fundforpeace.org/fsi/> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
- FRATE, Claudio del (2017): No a corridoi umanitari per migranti “Ma sulle Ong non ci sono indagini”. *Corriere della Sera*, 2017. 05. 16. Forrás: www.corriere.it/cronache/17_maggio_16/no-corridoi-umanitari-migranti-ma-ong-non-ci-sono-indagini-6d09ae36-3a40-11e7-acbd-5fa0e1e5ad68.shtml?refresh_ce-cp (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)
- Il Csm sta con Zuccaro: “Vada avanti con le indagini.” Il Csm assicura “pieno sostegno alle indagini”. E valuta una pratica a tutela del procuratore di Catania (2017). *Il Giornale*, 2017. 05. 04. Forrás: www.ilgiornale.it/news/politica/csm-sta-zuccaro-vada-avanti-indagini-1392914.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)
- Il vertice di Tallinn sui migranti: la Ue chiude i suoi porti, l’Italia isolata (2017). *Corriere della Sera*, 2017. 07. 06. Forrás: www.corriere.it/esteri/17_luglio_06/migranti-via-vertice-tallin-germania-no-all-uso-porti-16a69536-6222-11e7-84bc-daac3beed6c1.shtml (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)
- Italia Sono 80mila dall’inizio dell’anno. Migranti, ancora sbarchi: 1500 arrivi tra Reggio Calabria e Messina. Ue: pronti ad aiutare l’Italia (2017). *Rai News*, 2017. 07. 29. Forrás: www.rainews.it/dl/rainews/articoli/Migranti-ancora-sbarchi-1500-arrivi-tra-Reggio-Calabria-e-Messina-Ue-pronti-ad-aiutare-Italia-279e66e0-db03-4a8a-b4c2-703104f446fd.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- Italian Non-Paper. Migration Compact. Contribution to an EU Strategy for External Action on Migration* (2016). 2016. 04. 21. Forrás: www.governo.it/sites/governo.it/files/immigrazione_0.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Joint Foreign and Home Affairs Council. Ten Point Action Plan on Migration* (2015). Luxembourg, European Commission, 2015. 04. 20. Forrás: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4813_it.htm (A letöltés dátuma: 2017. 08. 21.)
- Lettera del presidente Renzi* (2017): ai presidenti di Commissione e Consiglio Ue, Jean-Claude Juncker e Donald Tusk. 2016. április 15. Forrás: www.governo.it/sites/governo.it/files/LetteraRenzi.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Mare Nostrum*. Roma, Ministero della Difesa, Marina Militare. Forrás: www.marina.difesa.it/cosa-facciamo/operazioni-concluse/Pagine/mare-nostrum.aspx (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
- MARSAI Viktor (2014): A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből. *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 3. sz. 82–104.
- MASON, Rowena – KINGSLEY, Patrick (2016): David Cameron: Send more Patrol Ships to Turn Refugee Boats Back to Libya. British PM Calls on EU Leaders to Adopt Strategy of Early Intervention, with Focus on Putting People Smugglers out of Business. *The Guardian*, 2016. 03. 18. Forrás: www.theguardian.com/world/2016/mar/18/refugee-boats-david-cameron-early-intervention-libya-migrants-mediterranean-eu-leaders (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- MASTERS, James (2017): Report: EU Mission Tackling Migrant Smuggling ‘Has Failed’. *CNN*, 2017. 07. 12. Forrás: <http://edition.cnn.com/2017/07/12/europe/operation-sophia-migrants/index.html> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)
- Migráció a közép-mediterrán útvonalon. A migrációs áramlás kezelése, életmentés* (2017). [JOIN (2017) 04 final]. Brüsszel, Európai Bizottság, 2017. 01. 25. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A52017JC0004> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

- Migranti, Oim: 1.800 morti nel Mediterraneo dall'inizio dell'anno (2017). *Rai News*, 2017. 06. 13. Forrás: www.rainews.it/dl/rainews/articoli/Migranti-oim-1800-morti-nel-mediterraneo-dall-inizio-dell-anno-32fd4ad3-740a-4f69-b8cc-34e5418faf49.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- Migranti, Renzi: Interventi mirati contro schiavisti. Giovedì consiglio straordinario Ue (2015). *La Repubblica*, 2015. 04. 20. Forrás: www.repubblica.it/politica/2015/04/20/news/migranti_renzi_esclude_intervento_di_terra_salvini_sciacallo_berlusconi_saggio_-112385886/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)
- Migranti, Times: "L'opzione 'nucleare' dell'Italia contro l'emergenza: 200mila visti temporanei" (2017). *IlFattoQuotidiano.it*, 2017. 07. 16. Forrás: www.ilfattoquotidiano.it/2017/07/16/migranti-times-loptione-nucleare-dellitalia-contro-lemergenza-200mila-visti-temporanei/3732915/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)
- Migranti: accordo Italia-Libia, il testo del memorandum (2017). *La Repubblica*, 2017. 02. 02. Forrás: www.repubblica.it/esteri/2017/02/02/news/migranti_accordo_italia-libia_ecco_cosa_contiene_in_memorandum-157464439/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)
- Migranti: stop di Francia e Spagna a sbarchi nei loro porti. Austria manderà l'esercito al confine italiano (2017). *La Repubblica*, 2017. 07. 03. Forrás: www.repubblica.it/politica/2017/07/03/news/migranti_gentiloni_alla_ue_eviti_che_la_situazione_situazione_diventi_insostenibile_-169847268/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)
- Military Advice on the "Draft Crisis Management Concept for a Possible CSDP Operation to Disrupt Human Smuggling Networks in the Southern Central Mediterranean"* (2015). Brussels, 2015. 05. 12. Forrás: <https://wikileaks.org/eu-military-refugees/EUMC/eu-military-refugee-plan-EUMC.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
- MOLNÁR Anna (2015): Menekült- és migrációs kérdés Olaszországban. *Nemzet és Biztonság*, 8. évf. 3. sz. 3–16. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2015_3_03_molnar_anna_-_menekult_es_migracios_kerdes_olaszorszagban.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- MOLNÁR Anna (2017): A menekült- és migrációs kérdés nemzeti és uniós szintű politikai aspektusai Olaszországban. In TÁLAS Péter szerk. (2017): *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság. Tanulmányok*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó. 191–210. Forrás: http://akfi.uni-nke.hu/uploads/media_items/nke_114_7_2017_magyarország_es_a_2015_os_migracios_valsag_original.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Nincs megállás Szicília és Líbia között (2017). *EuroNews*, 2017. 06. 17. Forrás: <http://hu.euronews.com/2017/06/17/menedekkeroket-mentett-az-olasz-parti-orseg-libia-szicilia> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)
- Operation Sophia, the EU's Naval Mission in the Mediterranean: an Impossible Challenge* (2016). London, Authority of the House of Lords, 2016. 05. 13. 18. Forrás: www.publications.parliament.uk/pa/ld201516/ldselect/ldcom/144/144.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- Operation Sophia: a Failed Mission* (2017). London, Authority of the House of Lords. 2017. 07. 02. Forrás: <https://publications.parliament.uk/pa/ld201719/ldselect/ldcom/5/5.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)
- Operazione Ippocrate, Schieramento di un ospedale da campo in Libia* (2015). Roma, Ministero della Difesa. Forrás: www.difesa.it/OperazioniMilitari/op_intern_corso/op_ippocrate/Pagine/default.aspx (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)
- Operazione Sophia: firmato l'accordo per l'addestramento della Guardia Costiera e della Marina libica* (2016). Roma, Ministero della Difesa, 2016. 08. 23. Forrás: www.difesa.it/

- [Operazioni Militari/op_intern_corso/eunavfor_med/notizie_teatro/Pagine/accordo_addestramento_GuardiaCostiera_Marina_libica.aspx](#) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Pinotti: «L'Onu ritorna in Libia, più controlli su chi parte», Intervista al ministro Roberta Pinotti sul Messaggero (2017). *Partito Democratico*, 2017. 04. 29. Forrás: [www.partitodemocratico.it/sicurezza/pinotti-lonu-ritorna-libia-piu-controlli-parte/](#) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)
- Political and Security Committee Decision (CFSP) 2016/1635 of 30 August 2016, on the commencement of the capacity building and training of the Libyan Coast Guard and Navy by the European Union military operation in the Southern Central Mediterranean (EUNAVFOR MED operation SOPHIA) (EUNAVFOR MED/3/2016) (2016). *Official Journal of the European Union*, 2016. 09. 10. Forrás: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016D1635&from=EN](#) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Political and Security Committee Decision (CFSP) 2016/1637 of 6 September 2016 on the commencement of the European Union military operation in the Southern Central Mediterranean (EUNAVFOR MED operation SOPHIA) contributing to the implementation of the UN arms embargo on the high seas off the coast of Libya (EUNAVFOR MED/4/2016) (2016). *Official Journal of the European Union*, 2016. 09. 10. Forrás: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016D1637&from=EN](#) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Resolution 2240. Adopted by the Security Council at its 7531st meeting, on 9 October 2015* (2015). Forrás: [www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2240%282015%29](#) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- Revised Indicative Programme Foreign Affairs Council Meeting, 20/04/2015* (2015). Brussels, European Council, 2015. 04. 17. Forrás: [www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/04/17-fac-indicative-programme-20-04-2015/](#) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- Salvataggi in mare, e ora la guardia costiera libica riporta i migranti a Tripoli (2017). *La Repubblica*, 2017. 05. 13. Forrás: [www.repubblica.it/solidarieta/immigrazione/2017/05/13/news/le_navi_libiche-165320767/](#) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)
- Sondaggi politici elettorali (2017). *Termometro Politico*, Forrás: [www.termometropolitico.it/sondaggi-politici-elettorali](#) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)
- Sondaggi politici, DEMOS, per il 40% degli italiani l'immigrazione é un problema di sicurezza (2017). *Termometro Politico*, 2017. 02. 06. Forrás: [www.termometropolitico.it/1244051_sondaggi-politici-immigrazione-2.html](#) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 22.)
- Statement by HR/VP Federica Mogherini on EUNAVFOR Med Operation Sophia* (2016). Brussels, European Union, 2016. 05. 13. Forrás: [https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2809/node/2809_mn](#) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Strage migranti, Renzi chiede Consiglio Europeo straordinario: L'Italia lavora in solitudine (2015). *La Repubblica*, 2015. 04. 19. Forrás: [www.repubblica.it/politica/2015/04/19/news/renzi_immigrati_ue-112347649/](#) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 21.)
- Strategic Review on EUBAM Libya, EUNAVFOR MED Op Sophia & EU Liaison and Planning Cell* (2017). Brussels, European Council, 2017. 05. 15. Forrás: [www.statewatch.org/news/2017/jun/eu-eeas-strategic-review-libya-9202-17.pdf](#) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Valletta Summit on Migration 11-12/11/2015* (2015). Valletta, European Council. Forrás: [www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2015/11/11-12/](#)(A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)

A szíriai polgárháború fordulatai

Wagner Péter

Bevezetés

A szíriai polgárháború hét éve tart. Szemben a megelőző évek eseményeivel, talán most először beszélhetünk arról, hogy a konfliktus körvonalai, ha egyelőre csak nagyon haloványan is, de kezdenek kirajzolódni. Ezzel először nyílik lehetőség arra, hogy egy jövőbeni rendezés lehetséges scenárióival foglalkozni kezdjünk. Persze az is igaz, hogy épp a szíriai polgárháború az, amely arra tanítja az elemzőket, hogy az események sorozata gyakran kiszámíthatatlanná válik, és a folyamatok új fordulatot vesznek.

A polgárháború jelenlegi állapota szerint azon belső szereplők száma, akik érdemi hatást tudnak gyakorolni az események további alakulására, jelentősen csökkent. Közéjük tartozik az Aszad-rezsim, a kurd Demokratikus Egység Párt (Partiya Yekîtiya Demokrat – PYD) és milíciája, a Népi Védelmi Egységek (Yekîneyên Parastina Gel – YPG), valamint az iszlamista Ahrár as-Sám és a dzsihádisták Haj'at Tahrír al-Sám (ez utóbbi elődje az az al-Káida által alapított Nuszra Front, amely az elmúlt években – a túlélés reményében – lassan függetlenítette magát alapítójától). Az Iszlám Állam a jelenlegi trendek szerint a felbomlás irányába halad, bár valószínűleg hagyományos terrorszervezetként még továbbra is létezni fog. Ebben a formában azonban nem képes érdemi hatást gyakorolni Szíria jövőjére.

A regionális szereplők szintjén szintén dinamikus változásokat láttunk az elmúlt években, ott azonban a csökkenés helyett növekedéssel találkozunk. Kezdetben az ellenzék fő támogatója Katar, Szaúd-Arábia és Törökország volt, míg a rezsimet Irán támogatta. Az utóbbi évek fejleményeként Katar szerepe szinte megszűnt, Törökország a 2016-os beavatkozásával a legfajsúlyosabb regionális szereplővé vált az ellenzék oldalán. A kormány oldalán Irán szerepe folyamatosan erősödött, és az Iszlám Állam iraki összeomlásával Irak is felzárkózni látszik.

Globális szinten mindkét nagyhatalom dinamizálta jelenlétét Szíriában az elmúlt években, igaz, eltérő okokból és eltérő mértékben. Míg az orosz reakció elsősorban az Aszad-rezsim megmentését célozta 2015 szeptemberétől, addig az amerikai aktivitás az új amerikai adminisztráció belépéséhez köthető 2017 januárjától. Ami közös Barack Obama és Donald Trump céljai között – a tanulmány írásának idején –, hogy egyikük sem az Aszad-rezsim megdöntése érdekében tart erőket Szíriában, hanem az Iszlám Állam legyőzése miatt. Ráadásul ezek a szárazföldi erők is elsősorban támogató szerepet játszanak, a harcok

túlnyomó részét a YPG milícia és az általa dominált Szíriai Demokratikus Erők (Syrian Democratic Forces – SDF) hatják végre.

Az elemzés célja áttekinteni a 2011 óta tartó polgárháború fordulatait. Megközelítésében elsősorban a Szíriában folyó események leírására koncentrál, a külső szereplők érdekei bemutatásának csak korlátozottan engedve teret. A visszatekintés azt a célt is szolgálja, hogy felismerhető legyen utólag a konfliktus belső dinamikája, az egyes trendek változása, és hogy a nemzetközi közösség a konfliktus egyes időszakában melyik szereplőt hitte esélyesebbnek.

Szíria kapcsán az elemzések elmúlt években leginkább az Iszlám Államra fókuszáltak. Ez a tanulmány csak érintőlegesen foglalkozik a terrorszervezet működésével, céljaival és történetével, egyrészt mert már egyébként bő szakirodalom áll rendelkezésre magyarul is, másrészt mert a jelentősége a többi szereplőhöz mérve sem indokolja a részletes tárgyalást.¹

Dilemmát jelentett a kurd szándékok tárgyalása a tanulmányban, mivel a helyzetük folyamatosan változott, ám ezt szétbontva az egyes fejezetek kronologikus leírásában elveszett volna az átfogó kép bemutatásának lehetősége. Ennek áthidalása érdekében a tanulmány végén külön fejezet foglalja össze a kurd területek sorsát a szíriai polgárháborúban. Mint említettem, a külső szereplők tevékenységével érdemben nem foglalkozom, részben helyhiány miatt, részben azért, mert nagyrészt csak mellékszereplői a konfliktusnak 2015-ig. A közvetlen török érdekeket a kurdoknál tárgyalom, az orosz–iráni szerepet pedig a 2015-ös beavatkozások kapcsán.

Az emberéletben és infrastruktúrában elszenvedett pusztítás – bár még csak a 21. század elején járunk – máris az évszázad egyik legsúlyosabb konfliktusává teszi a szíriai polgárháborút. A halálos áldozatok száma meghaladja a félmilliót, a teljes szíriai lakosság fele volt kénytelen elhagyni az otthonát, és ennek mintegy fele él külföldön menekülttáborokban.² A konfliktus Európára gyakorolt hatása külön fejezet lesz a történelemben a menekültválság általános kihívásai és a külföldi fegyveresek jelenségének proliferációja miatt.

Hét év alatt nemcsak az ország lakossága, de a szemben álló felek is kimerültek a harcokban, amelyeket csak a külső hatalmak intenzív beavatkozása látszik eldönteni. Nem várt módon ez egyben a diplomáciai megoldás felé is segített lépéseket tenni, hiszen egyes ellenzéki csoportok és a kormány között jelenleg tűzszünet van érvényben. A polgárháború következő fordulata az Iszlám Állam legyőzése után következhet majd be, amely akár már 2017-ben is megtörténhet.

¹ A teljesség igénye nélkül néhány könyv magyarul az Iszlám Államról: BESENYŐ János – PRANTNER Zoltán – SPEIDL Bianka – VOGEL Dávid (2016): *Az Iszlám Állam – Terrorizmus 2.0.* Budapest, Kossuth Kiadó.; HERMANN, Rainer (2015): *Az Iszlám Állam.* Budapest, Akadémiai Kiadó.; WEISS, Michael – HASSAN, Hassan (2015): *Az Iszlám Állam.* Budapest, HVG Kiadó.

² Five Million Refugees: a Quarter of Syria's Population Fled Across the Borders (2017). *Oxfam.org*, 2017. 03. 30. Forrás: www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2017-03-30/five-million-refugees-quarter-syrias-population-fled-across (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

Fordulatok a polgárháborúban I.: visszavonulás és stabilizálás

Szíria kapcsán az első időszakban az akkor még igen heterogén felkelőcsoportok győzelmét jósolták, csak az idő volt kérdéses.³ A vélekedések alapja az volt, hogy a többségi szunnita lakosság az ország 70%-át adja, a hadsereg, a biztonsági erők gerincét adó alavita kisebbség pedig alig 10%-ot tesz ki.⁴ Egy ilyen aránytalanságot egyszerűen nem képes kezelni a rendszer sokáig, amely így előbb vagy utóbb az Aszad-rezsim összeomlásához fog vezetni.

A pusztán numerikus megközelítés azonban tévedésnek bizonyult. Damaszkusz előre-látó stratégiával, a fegyveres erők átszervezésével, félkatonai és bűnözői csoportok alkalmazásával képes volt ellenállni a felkelés felőli nyomásnak. A legnehezebb döntés az lehetett, amely révén az egyszerre szűkössé vált erőforrásokat a rezsim túlélése szempontjából kulcsfontosságú területekre koncentrálták. Ennek értelmében Kelet-Szíria hatalmas és kőolajban gazdag térségét feladta a rezsim, csak néhány nagyvárosban (Deir ez-Zor, Kamisli, Haszaka) tartották meg a repteret és a mellette levő „kormányzati” negyedet, a légierőre és a rezsim védelmére szakosodott, elit Köztársasági Gárda katonai egységeire támaszkodva.⁵

Az ország déli és északi perifériái is hasonló sorsra jutottak. A Golán-fennsík szíriai részét, valamint Idlib és Aleppó tartományok vidéki területeit is nagyrészt kiürítették. Ezekben a helyeken is elsősorban a katonai repterek megtartása volt a hadsereg fő célja, amelyek szigetként ágyazódtak be az ellenzék által uralt területeken.⁶ A fő prioritást a politikai, demográfiai és gazdasági centrumok jelentették: egyrészt a Damaszkusz és Aleppó között található tengely (benne Homsz és Hama városaival), illetve a rezsim támaszának és az alavita közösség otthonának számító tengerparti területek Latakia és Tartusz körzetében. A felkelés hatására Szíria nagyon gyorsan elvesztette a szárazföldi összeköttetést Jordániával, Irakkal és Törökországgal, és csak Libanon maradt meg, amely kijáratot biztosított számára a világ felé (természetesen saját tengeri kikötőitől eltekintve).

Libanon – szemben a többi országgal – minden szempontból kulcsfontosságú volt (és ma is az) Szíria számára. A két országot hosszú történelmi múlt köti össze, gazdaságilag szoros szimbiózisban élnek, már a polgárháború előtt is szíriaiak milliói dolgoztak vendégmunkásként a szomszédban.⁷ Politikai, biztonsági szempontból még szorosabb a kapcsolat. A szíriai hadsereg 29 éven keresztül megszállva tartotta szomszédját, és csak 2005-ben, nemzetközi nyomásra vonult ki onnan.⁸ Befolyása azonban ezt követően is meghatározó maradt, aminek az egyik fő oka Damaszkusz és a Hezbollah kapcsolata. A libanoni síita

³ Lásd például: KHADDOUR, Kheder (2015): *The Assad Regime's Hold on the Syrian State*. Washington D.C., Carnegie Middle East Center. 1.

⁴ Bár az egyéb vallási és etnikai kisebbséget (keresztények, drúzok stb.) is az Aszad-rezsim támogatói közé sorolhatjuk, nekik nincs érdemi szerepük a rezsim biztosításában.

⁵ KHADDOUR 2015, 12.

⁶ A szíriai légierő 24 reptere közül hét került a felkelőcsoportok kezére a polgárháború során. 2017 nyarán ezek közül kettő az Haj'at Tahrír al-Sám, kettő pedig az Iszlám Állam kezén van még. A maradék háromból egyet a szíriai kormány, kettőt a kurdok vezette SDF foglalt vissza. COOPER, Tom (2017): *Air Power in Decline*. *Air Force Monthly*. No. 06. 56.

⁷ GAMBILL, Gary C. (2001): *Syrian Workers in Lebanon: The Other Occupation*. *Middle East Intelligence Bulletin*, Vol. 3, No. 2. Forrás: www.meforum.org/meib/articles/0102_11.htm (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

⁸ A kivonulás Rafik Hariri libanoni miniszterelnök meggyilkolása utáni nemzetközi nyomásra történt. Damaszkusz nem ismerte el, hogy köze lenne a merényletnek, mégis úgy döntött, hogy eleget tesz a több ENSZ BT-határozatban is megfogalmazott felszólításnak a külföldi csapatok kivonásáról.

szervezet számára Szíria a hátszág szerepét játszotta korábban, amelyen keresztül az iráni támogatás érkezhettek, ahol vezetői megpihenhettek, tervezési, hírszerzési és más támogatást kaphattak Damaszkusztól.

Mindezek miatt Damaszkusz stratégiája tehát arra irányult, hogy legalább Libanon felé tartsa nyitva a közlekedési útvonalakat, miközben az ország többi, nem kulcsfontosságú területét feladta. Szerencséjére a nyugati szomszéd felé való kapcsolat nemcsak számára volt fontos, hanem a Hezbollah számára is, ezért a libanoni szervezet szinte már a polgárháború kezdete óta hajlandó volt a saját erőforrásait is feláldozni az Aszad-rezsim fennmaradása érdekében.

A polgárháború első időszakában Damaszkusz számára a stratégiai visszavonulás mellett a legnagyobb feladatot a fegyveres erők újjászervezése jelentette. A megelőző évtizedekben, bár papíron jelentős számú és komoly haditechnikával felszerelt hadsereggel rendelkezett az ország, részben a gazdasági erőforrások szűkössége, részben a rezsimvédelmi szempontok miatt a fegyveres erők állapota jelentősen romlott.

A polgárháború kitörése épp azzal a dilemmával szembesítette a rezsimet, amelytől a legjobban félt. A hadsereg alapját a sorozott állomány alkotta, akik viszont többségükben szunniták voltak, és lojalitásuk is kérdéssé vált. A konfliktus első időszakában sok hír kelt szárnyra arról, hogy szunnita tábornokok, katonák vagy akár kisebb egységek álltak át a felkelők oldalára, de a dezertálások többsége nem a tisztikarban, hanem a sorozott állományban és a tiszthelyettesek között történt. Az már ekkor is feltűnő volt, hogy a tisztikar alavita, keresztény vagy drúz tagjai egy-egy ritka kivételtől eltekintve hűek maradtak a rezsimhez.⁹

A szíriai ellenzék felaprózódása

A szíriai hadsereg dezintegrációját tekintve nem tévedtek az elemzők. Amit azonban ezzel párhuzamosan elfelejtettek számításba venni, az a felkelésen belül végbemenő folyamatok voltak. Kezdetektől egyértelműnek tűnt, hogy a felkelőcsoportok véglegesen megosztottak, a belharcok állandósultak. A külföldön, emigrációban élő politikai „régik” ellenzék és a frontvonalon harcoló fegyveres „új” ellenzék között – részben világnézeti, részben gyakorlati okokból – a szakadék folyamatosan nőtt.

A szíriai polgárháború főként nyugatosodott, szekuláris, ekkor már nagyrészt nyugati emigrációban élő ellenzéke előtt példaként a líbiai forogatókönyv állt. Felmutatva az ellenzéki összefogást egyrészt nemzetközi elismerést lehet szerezni, mint a szíriai nép egyetlen törvényes képviselője, másrészt a rezsim túlkapásainak, brutalitásának bemutatásával ki lehetne váltani a nemzetközi világ – akárcsak részleges – katonai beavatkozását. Líbiában ez működött, ám mind Oroszország, mind Kína megtévesztve érezte magát azután, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1973 (2011) számú határozatát a katonai támadást kezde-

⁹ A szunnita katonatisztek átállása és megszerveződése is szerepet játszott a kezdeti túlzott reményekben a rezsim katonai megdöntését illetően. Az első jelentősebb felkelőcsoport, a Szabad Szíriai Hadsereg (FSA) is épp ilyen tisztekből jött létre. KATTAN, Rashad al (2016): Decisive Military Defections in Syria: A Case of Wishful Thinking. *War on the Rocks*. Forrás: <https://warontherocks.com/2016/09/decisive-military-defections-in-syria-a-case-of-wishful-thinking/> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

ményező Franciaország és Nagy-Britannia kiforgatta, és azt Moammer Kaddáfi rezsimjének aktív megdöntésére használták fel.¹⁰

A szekuláris szíriai ellenzéknek ezekhez a tervekhez nem voltak támogatói Szíriában. Ott ugyanis a helyi szinten szerveződő felkelőcsoportok hamar kiegyensúlyozták a nyugati emigrációhoz még leginkább kapcsolódó Szabad Szíriai Hadsereg erőit. Ezek a százszámra szerveződő csoportok főként iszlamista irányultságúak voltak, mindenféle stratégiai cél és (külföldi) politikai reprezentáció nélkül. Szaúd-Arábia és Katar hamar felsorakozott mögéjük, és pénzbeli fegyveres támogatással jelentősen megnövelték súlyukat.

A szíriai felkelőcsoportok másik irányzata a különböző dzsihadista csoportok térnyerése volt. Nuszra Front néven létrejött a szíriai al-Káida. Alapítói között egyaránt voltak helyi dzsihadisták, az iraki al-Káida (akkor nevén Iraki Iszlám Állam) vezetői és a központi al-Káida Pakisztánból küldött és irányított vezetői.¹¹ Később azonban az Iraki Iszlám Állam önállóan is megjelent Szíriában.¹² A két szervezet közötti kapcsolat zavaros volt 2013-ig, amikor a terrorista szervezetek között szokatlan módon, látványosan a nyilvánosság előtt vesztek össze és váltak szét.

A szíriai felkelőcsoportok közötti belső konfliktusok miatt az ellenzék az energiájának csak egy korlátozott részét tudta az Aszad-rezsim elleni harcra koncentrálni. Az erőforrások egy másik részét az egymás elleni harcok kötötték le. Utólag már világosan látni, hogy az Iszlám Állam esetében jelentkezett ez a legtisztábban, de 2012–2013-ban még kevesen tudták elképzelni, hogy részükről mindez tudatosan történik.

Fordulatok a polgárháborúban II.: az első offenzívák a perifériákon és a fegyveres erők újjászervezése

Az Aszad-rezsimnek egy-két évébe telt, mire sikerült a hatalmát stabilizálni az ország központi területein és a frontvonalakon. Az első időszak egyfajta tisztulási folyamatként is értékelhető, amikor a szíriai fegyveres erők átestek a tűzkeresztségen, alakulatok bomlottak fel, egész egységek dezertáltak, új szervezetek jöttek létre, megjelent a Hezbollah, és kialakult az iráni Iszlám Forradalmi Gárda által nyújtott támogatás keretrendszere is.

¹⁰ AZ ENSZ BT-határozatot hivatalosan Libanon kezdeményezte, amelyet Franciaország és Nagy-Britannia azonnal támogatott. A határozat többek között a polgári lakosság védelme érdekében tette lehetővé akár az erőszak alkalmazását (all necessary measures), a repüléstilalmi zóna kialakítását és a fegyverembargót. *Security Council Approves 'No-Fly Zone' over Libya, Authorizing 'All Necessary Measures' to Protect Civilians, by Vote of 10 in Favour with 5 Abstentions* (2011). New York, United Nations, Security Council. Forrás: www.un.org/press/en/2011/sc10200.doc.htm (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

¹¹ Mapping Militant Organisations, Hay'at Tahrir al-Sham (Formerly Jabhat al-Nusra)(2017). *Web.stanford.edu*. Forrás: <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/493#note58> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

¹² Irakban az amerikai csapatok 2011 decemberi távozásáig relatív hatékonysággal folyt a dzsihadisták felszámolása. Az amerikai és az iraki különleges műveleti erők rajtaütései révén néhány száz főre sikerült csökkenteni az Iraki Iszlám Állam létszámát. Természetesen ebben a csökkenésben legalább annyira kulcsfontosságú volt, hogy 2007 után – amerikai nyomásra – az iraki kormány jelentős politikai engedményeket tett a szunnita kisebbség számára, amely így érdemesebbnek látta a Bagdaddal való együttműködést, mint a szélsőségeseknek támogatást nyújtani. A hatékony terrorizmus elleni harc miatt az Iraki Iszlám Állam már korábban is átmenekült Szíriába az újjászerveződés érdekében.

Amíg az előbbi emberanyaggal és az Izrael elleni háborúban megszerzett kiképzési tapasztalataival tudott segíteni, addig az utóbbi támogatása többrétűbb volt. Az önkéntesek, kiképzők mellett Teherán pénzügyi támogatást is nyújtott. 2013-ban egy 3,6 milliárd dolláros hitelkeretéről állapodott meg a két fél, amelyből elsősorban iráni olajat vásárolt Damaszkusz a kiesett kelet-szíriai források pótlására.¹³ Az arab közlések az iráni támogatás mértékét havi 600-700 millió dollárra becsülték.¹⁴

A 2012-es Military Balance becslése szerint a szíriai haderő gerincét a rezsimvédelmi feladatokat ellátó, az alavita kisebbségből álló Köztársasági Gárda és a 3. és 4. gépesített hadosztály jelentette körülbelül 50 ezer fővel.¹⁵ Az orosz és iráni katonai támogatás révén a kormányerőket pilóta nélküli repülőgépekkel szerelték fel, jelentősen növelve a felderítési képességeket. Megjelentek az éjszakai hadviseléshez szükséges éjjellátó eszközök és a hőkamerák is.¹⁶

A legfontosabb fejleményt a félkatonai szervezetek proliferációja jelentette, amelyek néha spontán, néha Damaszkusz központi irányítása alatt jöttek létre. Ezeket a szervezeteket 2012 nyarától Nemzeti Védelmi Erők (National Defence Forces – NDF) néven szervezték közös irányítás alá az iráni Iszlám Forradalmi Gárda parancsnokai.¹⁷ Az egységesen irányított, fizetett és felszerelt félkatonai NDF egységei – szemben a reguláris hadsereg alakulataival – mindig helyi, alapvetően védelmi feladatokat látnak el. Kiképzésükben kezdetektől az irreguláris hadviselés dominál, a Hezbollah és az Iráni Iszlám Forradalmi Gárda kiképzőinek tevékenysége, támogatása a mai napig jellemző körükben.

Jól mutatja, hogy mit tartott a rezsim a saját túlélése szempontjából kulcsfontosságúnak: 2013-ban a legfontosabb offenzíva nem Aleppónál, Idlib tartományban vagy Kelet-Szíriában, hanem a Libanonnal határos Kalamún-hegységben volt. Ez maradt az egyetlen fő összeköttetési útvonal a külvilág, azaz Libanon felé. Az Aszad-rezsim ezt az offenzívát a Hezbollahnal közösen hajtotta végre, itt vált először láthatóvá érdemben a libanoni szervezet elkötelezettsége Damaszkusz iránt. Persze azt is hozzá kell tenni, hogy a térségben levő ellenállás felszámolása nekik is érdekük volt, hiszen az Iránból Szírián keresztül érkező utánpótlás esetleges akadozása számukra is fenyegetésnek számított.¹⁸

Irán és a Hezbollah támogatása mellett még egy fontos szereplőt kell megemlíteni a konfliktus ekkori szakaszában. Az iraki önkéntesek kezdetben Damaszkusz egyik külvárosában található Zejnab szentély és mecset védelme érdekében érkeztek az országba.¹⁹

¹³ BUTTER, David (2015): *Syria's Economy Picking up the Pieces*. London, Chatham House. 19. Forrás: www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/field/field_document/20150623SyriaEconomyButter.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

¹⁴ SADJADPOUR, Karim (2013): Iran's Unwavering Support to Assad's Syria. *CTC Sentinel*, Vol. 6, No. 3. 12–13.

¹⁵ *The Military Balance* (2013). London, The International Institute for Strategic Studies. 12., 403.

¹⁶ WARRICK, Joby (2013): Russian, Iranian Technology Is Boosting Assad's Assault on Syrian Rebels. *The Washington Post*, 2013. 06. 01. Forrás: www.washingtonpost.com/world/national-security/russian-iranian-technology-is-boosting-assads-assault-on-syrian-rebels/2013/06/01/aefad718-ca26-11e2-9f1a-1a7cdee20287_story.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

¹⁷ LUND, Aron (2013): The Non-State Militant Landscape in Syria. *CTC Sentinel*, Vol. 6, No. 8. Forrás: <https://ctc.usma.edu/the-non-state-militant-landscape-in-syria/> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

¹⁸ BARNARD, Anne (2013): By Inserting Itself Into Syrian War, Hezbollah Makes Dramatic Gamble. *The New York Times*, 2013. 05. 28. Forrás: www.nytimes.com/2013/05/28/world/middleeast/by-inserting-itself-into-syrian-war-hezbollah-makes-historic-gamble.html?_r=0 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

¹⁹ Zejnab az iszlám síita irányzatát megalapító Ali és felesége, Fatíma lánya volt, így egyben a próféta unokája.

A legtöbb önkéntes Aszaib Ahl al-Hak és a Kataib Hizb Allah iraki milíciákból érkezett, amelyek létrejöttek óta szintén az Iráni Iszlám Forradalmi Gárda befolyása alatt álltak. Az iraki, majd a később megjelenő afgán és pakisztáni síita milíciák tevékenységének koordinációját is az iráni forradalmi gárdisták látták el. A külföldi félkatonai csoportok a polgárháborúnak ebben az időszakában elsősorban a hátszínre biztosításában vettek részt. Később – mint ezt látni fogjuk –, amikor Damaszkusz általános offenzívába kezdett, megnőtt a szerepük, és megjelentek a frontokon is.

Kormányzati vereségek és az Iszlám Állam megjelenése

Az Aszad-rezsim erőfeszítései 2012–2013-ra stabilizálni tudták a katonai helyzetet az országban. Az első várakozások, amelyek a damaszkuszi vezetés gyors összeomlását jósolták, kudarcot vallottak. Az eseményekre válaszul 2014–2015-ben az ellenzék külső támogatói, Katar, Szaúd-Arábia és Törökország fokozta az iszlamista ellenzék támogatását. A megosztottságot úgy igyekeztek csökkenteni, hogy a pénzügyi és fegyveres támogatást attól tették függővé, hogy az egyes szereplők hajlandóak lesznek-e összefogni. Ezeknek az erőfeszítéseknek a leglátványosabb pillanata a Hódítás Hadseregének (Dzsais al-Fatah) létrejötte volt, amely a több tucatnyi milíciából, csoportból állt össze annak érdekében, hogy az ellenzék fő területének számító Idlib tartományt teljesen elfoglalja. Bár az észak-szíriai tartomány vidéki területeit régóta a felkelők ellenőrizték, a tartományi főváros és több katonai bázis az Aszad-rezsim kezén maradt. A főként az Ahrár al-Sám és a Nuszra Front fegyvereseire támaszkodó Dzsais al-Fatah 2015 tavaszán győzelmek sorozatát tudta aratni a tartományban, sőt sikerült az alavita kisebbség otthonának helyt adó Latakia tartományba is behatolniuk.²⁰ Ez volt az első (és mindeközéig az utolsó alkalom), hogy a felkelők egy tartományi fővárost is el tudtak foglalni (nem számítva az Iraki és Szíriai Iszlám Állam [Islamic State of Iraq and Syria – ISIS] rakkai győzelmét).

Kelet-Szíriában a 2013 óta ISIS néven működő dzsihadista szervezet egyre nagyobb területeket hasított ki magának. Hódításaiknak szíriai betetőzése Rakka város első elfoglalása volt 2013 augusztusában. A város, amely egyben az azonos nevű tartomány fővárosa is, 2013 márciusa óta a különböző felkelőcsoportok ellenőrzése alatt állt, így a terrorszervezet azt nem az Aszad-rezsimtől, hanem saját riválisaitól foglalta el.²¹ Mivel főként a helyi felkelőcsoportok ellen harcolt, 2014 januárjában egy ellenzéki összefogás próbálta ellene felvenni a harcot, rövid időre kiszorították Rakkából is, de még ugyanebben a hónapban sikerült visszatérnie. Az év többi részében folyamatosan növelte az ellenőrzése alatt álló

²⁰ Extremist Syrian Rebels Close in on Assad Stronghold (2015). *The National*, 2015. 04. 25. Forrás: www.thenational.ac/world/extremist-syrian-rebels-close-in-on-assad-stronghold-1.13750 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

²¹ Az ISIS konfliktusa a többi felkelőcsoporttal és a Nuszra Fronttal a polgárháború állandó jellemzője volt. Miután Abu Bakr al-Bagdadi 2013 tavaszán bejelentette a két szervezet egyesülését, konfliktus alakult Mohamed al-Dzszuláni (a Nuszra Front vezetője) és Ajmán al-Zaváhiri (az al-Káida vezetője), illetve al-Bagdadi között. Zaváhiri álláspontja az volt, hogy a Nuszra Front Szíriában, az Iraki Iszlám Állam Irakban működjön tovább, az Iraki és Szíriai Iszlám Állam tehát szűnjön meg. Ezt Bagdadi elutasította, amely végül nyílt szakadáshoz vezetett, és a központi al-Káida 2014 februárjában hivatalosan is megszakította kapcsolatát az ISIS-szel. ARANY Anett – N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté (2016): *Az Iszlám Állam kalifátusa*. Budapest, Osiris Kiadó. 26–27.

területeket. Itt mutatkozott meg, hogy mekkora előnyt jelentett az ISIS számára, hogy Irakban is rendelkezett háttérrel.²²

A 2014-es és 2015-ös évek a szíriai kormányerők számára érzékeny veszteségeket hoztak. Elvesztették Idlib tartományt az ott levő katonai bázisaikkal együtt, az ellenzék utat nyitott a polgárháború borzalmaitól mindaddig megkímélt és a rezsimek támaszának számító Latakia tartományba. A rezsimek az Aleppót Damaszkusszal összekötő tengelyen is területi veszteségeket kellett elszenvednie. A kormányerők veszteségeit 2014-ben mintegy 65 ezer főre becsülték, amelyek túlnyomó többsége az alavita kisebbségből került ki.²³ Az élőkörben jelentkező problémákat 2015 nyarán egy szokatlan beszédében, maga Aszad elnök is elismerte.²⁴ Miközben az elemzők az elmúlt év eseményei alapján a rezsimek további meggyengülését vélelmezték, már folytak a tárgyalások Damaszkusz, Moszkva és Teherán között egy közvetlen katonai beavatkozás lehetőségeiről.

Fordulatok a polgárháborúban III.: az orosz–iráni beavatkozás és Kelet-Aleppó ostroma

A szíriai polgárháború menetében látványos – és egyelőre úgy tűnik, mindent eldöntő – fordulat Oroszország közvetlen beavatkozása volt. 2015. szeptember 30-án érkeztek az első orosz harci repülőgépek Latakia tartományba. A hír hallatán azonnal megindult a vita arról, hogy mi készítette az orosz vezetést az Aszad-rezsimek melletti közvetlen katonai beavatkozásra. Számos elemző az orosz lépésekben elsősorban Vlagyimir Putyin stratégiai döntését látta, mondván, egy újabb területen képes borsot törni az USA orra alá, és Ukrajna után most a Közel-Keleten képes megállítani az USA/EU érdekszféra kiterjedését. Más vélemények szerint a váratlan intervencióval Moszkva tárgyalási pozícióit akarta emelni, kitörni a Krím-félsziget elfoglalása után kialakult „nemzetközi karanténból”. Az a lehetőség, hogy a beavatkozásra az Aszad-rezsimek megmentése érdekében kerülhetett esetleg sor, alig jelent meg a vélemények között.

Mint fentebb bizonyítani igyekeztünk, az orosz beavatkozás mögött elsősorban a szíriai helyzet Damaszkuszra nézve negatív változása állt, amely természetesen nem jelenti azt, hogy az egyéb érvek nem lennének fontosak. Sőt, a szíriai rezsimek megmentése számos

²² Bár szorosan nem tartozik a szíriai eseményekhez, de az ISIS megerősödése szempontjából kulcsfontosságú az iraki eseményekről is szót ejteni. 2013 január legelső napjaiban az ISIS meglepetésszerű támadást hajtott végre az Eufrátesz folyó mentén fekvő iraki települések ellen. A szíriai határ felől indulva Anbár tartomány szunnita települései sorra estek el. Az ISIS fegyveresei Falludzsa és Ramádi (részleges) bevétel után gyakorlatilag Bagdad kapuinál álltak meg. Ezt követően 2014 júniusában a Tigris folyó mentén hajtottak végre hasonló támadást. Bár a mai napig vita tárgya, hogy Moszul városát eredetileg is el akarták-e foglalni, de az tény, hogy a várost védő iraki erők megfutamodtak az ezer fő körüli ISIS-erők érkezésekor, és így Irak második legnagyobb városa a dzsihádisták kezébe került. Július–augusztus folyamán az ISIS az iraki szunniták lakta területek egészét elfoglalta, kettészakítva Irakot a kurdok és a síita arabok lakta területekre. Ekkor érte el a szervezet a legnagyobb kiterjedését.

²³ BLACK, Ian (2015): Wake-Up Call on Syrian Army Weakness Prompted Russian Intervention. *The Guardian*, 2015. 10. 01. Forrás: www.theguardian.com/world/2015/oct/01/syrian-military-weakness-russian-intervention?CMP=share_btn_tw (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

²⁴ Syria's Assad Admits Army Struggling for Manpower (2015). *Aljazeera*, 2015. 07. 26. Forrás: www.aljazeera.com/news/2015/07/syria-assad-speech-150726091936884.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

tekintetben javította Oroszország helyzetét a nemzetközi szintéren, miközben olyan stratégiai célokat is szolgált, mint a tartuszi orosz „bázis” biztosítása, illetve a Közel-Kelet egyik, nem USA-barát rendszerének megmentése. Az orosz beavatkozás kulcsszereplője a légierő. A szárazföldi alakulatok érdemleges szerepet nem játszanak, elsődleges feladatukat a bázisok biztosítása jelentette. Amint az várható volt, orosz katonák nem jelentek meg a frontvonalakon.

A nemzetközi közösség az orosz légiháború kezdete után értelemszerűen megpróbálta összehasonlítani az orosz katonai beavatkozást az USA vezette koalíció légi háborújával. 2015-ben ez utóbbinak nem sok eredménye látszott, amiért könnyű volt hibáztatni Washingtonot. Ellenben az orosz légi háború kezdete után a szíriai erők több fronton is ellentámadásba tudtak lendülni, és átvéve a kezdeményezést jelentős területeket foglaltak el. Az orosz–szíriai–iráni sikerek rámutattak minden olyan légi háború korlátozottságára, amelyet az USA és szövetségesei is épp Szíria felett vívtak. A bombázások a szárazföldi erőket támogatták, e komponens nélkül nem lehetett sikereket elérni. Főleg nem egy olyan háborúban, ahol az ellenség nem viselt egyenruhát, és a levegőből csak akkor lehetett megkülönböztetni a polgári lakosságtól, ha jól láthatóan valamilyen haditechnikai eszközt használt.

Az USA 2014 augusztusában, Moszul elesét követően szervezte meg saját nemzetközi koalícióját. A légi háborúban mintegy tucatnyi ország vett részt Szíria és Irak felett. Ezek a támadások kevés látható eredménnyel szolgáltak egészen 2016-ig, amíg Irakban a kurd és iraki biztonsági erők, Szíriában pedig a kurdok vezette SDF-milícia meg nem kezdte a szárazföldi manővereket az Iszlám Állam ellen. Addig Oroszország jelentős előnyt élvezett a propaganda szintjén, mert a műveletei általában egy-egy komplex szárazföldi művelet részét képezték.

Az orosz légierő a beavatkozást követően – bár mindvégig terrorizmus elleni műveletről beszélt – elsősorban nem az Iszlám Államot vette célba, hanem a Damaszkusz számára prioritást jelentő mérsékelt és iszlamista felkelőcsoportokat.²⁵ Az orosz bombázások negyötöde ebben az időszakban ellenük irányult.

A 2015. szeptemberi orosz beavatkozás kapcsán általában elsikkad Irán megnövekedett szerepe. Sajtóhírek szerint 2015 júliusában Kasszem Szulejáni, az Iráni Iszlám Forradalmi Gárda tábornoka személyesen utazott Moszkvába, hogy bemutassa azt a haditervet, amelynek keretében vissza lehetne szerezni a kezdeményezést Szíriában.²⁶ Eszerint az orosz

²⁵ Oroszország a beavatkozás első időszakában teljes mértékben átvette az Aszad-rezsim terminológiáját az ellenzéki csoportok minősítése kapcsán, így Moszkva is *terroristák* alatt minden olyan csoportot értett, amely a rezsim ellen harcolt. A nyugati szakirodalom és politikai közbeszéd ezzel szemben különbséget tett a mérsékelt és iszlamista felkelőcsoportok és a dzsiháidsta terrorszervezetek (Nuszra Front, Iszlám Állam) között. Érdekes módon, amikor 2017 tavaszán Oroszország tárgyalásztalhoz ültette az Aszad-rezsimet és egyes iszlamista felkelőcsoportokat, onnantól kezdve Moszkva már nem nevezte ezeket a szervezeteket terroristának.

²⁶ A *Reuters* beszámolója szerint Szulejmáni útja csak a folytatása volt az azt megelőző orosz–iráni–szíriai egyeztetéseknek, ahol egyáltalán eldöntötték a beavatkozás szükségességét. Ez arra utal, hogy az Aszad-rezsim meggyengülése már 2015 tavaszán vagy még előbb nyilvánvalóvá kellett, hogy váljon, illetve egyben cáfolja azokat a szempontokat, amelyek szerint Putyin elnök döntése a beavatkozás mellett elsősorban valamiféle nagystratégiai lépés volt az európai területeken történt pozícióinak meggyengülése után. PARRY, Tom (2015): How Iranian General Plotted out Syrian Assault in Moscow. *Reuters*, 2015. 10. 06. Forrás: www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-soleimani-insigh-idUSKCN0S02BV20151006 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

légierő jelenléte mellé Irán szárazföldi erőket csoportosítana át, amelyek a szíriai hadsereg és milíciák általános offenzíváját támogatnák.

Ennek megfelelően 2015 szeptemberétől az iráni kiképzők mellett a különböző szárazföldi alakulatok egységei is megjelentek, mind a reguláris erők, mind az Iráni Forradalmi Gárda (Islamic Revolutionary Guard Corps – IRGC) részéről. Az áldozatok háttéréből vissza lehet következtetni az iráni kontingens heterogén jellegére. A halottak műszaki alakulatoktól, harcokszóktól, tüzérségtől, különleges műveleti erőktől és más iráni félkatonai erőktől voltak.²⁷ Az iráni erők létszámát 2016 nyarán 6500 és 9200 fő közé becsülték a szakértők.²⁸

Az iráni csapatok mellett ismét megjelentek a már említett iraki síita milíciák (ezeket 2014 nyarán, Moszul elvesztése után vonták ki Szíriából), illetve az IRGC jelentősen megnövelte az afganisztáni síita hazarákból álló Fatimijún egység létszámát. Iráni források szerint mintegy 18 ezer hazára harcolt 2017 elején Szíriában. Ha ez a szám valós, akkor ez a kontingens alkotja messze a legnagyobb külföldi fegyveres csoportot az Aszad-rezsim oldalán harcoló erők között. Az IRGC egy kisebb, pakisztáni síitákból álló egységet is álmásoztat Szíriában, ám az ő létszámuk csak néhány száz fő.²⁹ 2017 márciusában az iráni mártírok és veteránok ellátásával megbízott állami alapítvány vezetője 2100 áldozatról tett említést, amelybe valószínűleg mind az iráni, mind az afganisztáni és a pakisztáni síita áldozatok is beletartoztak.³⁰

Bár számszerűen a legkisebb mértékű a Hezbollah részvétele a szíriai polgárháborúban, a félkatonai szervezet harcértéke talán az egyik legkomolyabb valamennyi részt vevő között. Mint korábban említettük, a szervezet a kezdetek óta együttműködött a szíriai rezsimmel, aktívan részt vett a libanoni határnál fekvő Kalamún-hegységben folytatott harcokban, ám a közös orosz–iráni beavatkozás számára is a jelenlétének kiterjesztésével járt. A 2015 végétől induló kormányzati offenzívákban elsősorban Kelet-Aleppó ostrománál kapott majd kulcsszerepet. Becslések szerint a Hezbollah 5000–10 000 fővel vett részt a harcokban, 2016-ig nyilvános források szerint közel 900 fő veszteséget szenvedett el, míg izraeli hírszerzési források szerint 1500 halottat és mintegy 5000 sebesültet veszített.³¹

A szíriai hadsereg, kiegészülve a fent felsorolt orosz, iráni és egyéb egységekkel és saját frissen mobilizált félkatonai erőivel 2015 őszén offenzívát kezdett Észak-Szíriában. A főerőkifejtés a több éve ellenzéki gyűrűben élő Aleppó város felmentése volt. Az offenzíva

²⁷ PECK, Max (2016): *Doubling Down on Damascus Iran's Military Surge to Save the Assad Regime*. Washington D.C., Foundation for Defense of Democracies Press. 7. Forrás: www.defenddemocracy.org/content/uploads/documents/Doubling_Down_on_Damascus.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

²⁸ ANSARI, Ali – TABRIZI, Aniseh Bassiri (2016): *The View From Tehran*. In PANTUCCI, Raffaello – TABRIZI, Aniseh Bassiri eds.: *Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict*. London, Royal United Services Institute. 5. Forrás: https://rusi.org/sites/default/files/201608_op_understanding_irans_role_in_the_syrian_conflict_0.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

²⁹ MAJIDYAR, Ahmad (2017a): *Iran Recruits and Trains Large Numbers of Afghan and Pakistani Shiites*. *Mei.edu*, 2017. 01. 18. Forrás: www.mei.edu/content/article/io/iran-s-recruitment-afghan-pakistani-shiites-further-destabilizes-south-asia (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

³⁰ MAJIDYAR, Ahmad (2017b): *Iranian Official Admits 2,100 Combat Fatalities in Syria and Iraq*. *Mideasti.org*. Forrás: www.mei.edu/publications/iranian-official-admits-2100-combat-fatalities-syria-and-iraq (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

³¹ JOSHI, Shashank (2016): *The Views of Non-State Actors*. In PANTUCCI, Raffaello – TABRIZI, Aniseh Bassiri eds.: *Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict*. London, Royal United Services Institute. 27. Forrás: https://rusi.org/sites/default/files/201608_op_understanding_irans_role_in_the_syrian_conflict_0.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

részeként jelentős területeket foglaltak el Aleppó tartományban, felszabadítottak két kisebb síita települést Aleppó tartományban, és ezzel az ellenzéki területeket is kettévágták. Az Aleppó környéki műveletekkel párhuzamosan Latakia tartomány északi részéről is kiszorították az iszlamista csoportokat 2016 elejére. Ennek a támadásnak a keretében került sor az egyik orosz vadászbombázó lelövésére Törökország részéről.

A közös offenzíva csúcsa Nyugat-Aleppó felszabadítása, majd az ellenzék kezén levő keleti városrész visszafoglalása volt. 2016 decemberére – több ellenoffenzíva felszámolása után – a szíriai hadsereg visszaszerezte az ellenőrzést a város egésze felett. Ez a változás, Törökország 2016. augusztusi fegyveres beavatkozásával és a szaúdi-katari ellenzéki csoportok súlyos vereségeivel, jelentősen átalakította a hatalmi egyensúlyt Szíriában. A kelet-aleppói harcok ugyanakkor arra is rávilágítottak, hogy az Aszad-rezsim katonai ereje mennyire felaprózódott, a szíriai hadsereg egységei elvétve vettek részt a városi harcokban. Az ellenzéki oldalon átrendeződési folyamat indult el, amely jelentős hatással volt az ellenzéki iszlamista és mérsékelt csoportok jövőjére.

Szabad Szíriai Hadsereg (SzSzH) jelenléte szinte teljes egészében a török beavatkozás által uralt területekre tevődött át, az ország többi részén a szervezet jelenléte eljelentéktelenedett. Aleppó után az ellenzék egyetlen jelentős, összefüggő területe Idlib tartomány maradt, ahol a három legfajsúlyosabb erővé a már említett Ahrár as-Sám, a Dzsaís al-Iszlám³² valamint a 2016 júliusától a Nuszra Front utódjaként működő Dzsabhat Fatah al-Sham („Szíria Meghódításának Frontja”) váltak.³³

1. táblázat

A szíriai katonai ellenzék legfontosabb csoportjai Aleppó előtt

Elnevezés	Szabad Szíriai Hadsereg	Ahrár as-Sám	Dzsaís al-Iszlám	Népi Védelmi Erők (YPG)	Iszlám Állam	Nuszra Front	Egyéb kisebb csoportok
Ideológiai jellemzés	Mérsékelt, korlátozott együttműködés	Iszlamista	Iszlamista	Kurd milíciák	2014 óta független	Az al-Káida hálózat helyi szervezete	Összesen több mint ezer csoport

Forrás: SZALAI – WAGNER 2018, 5.

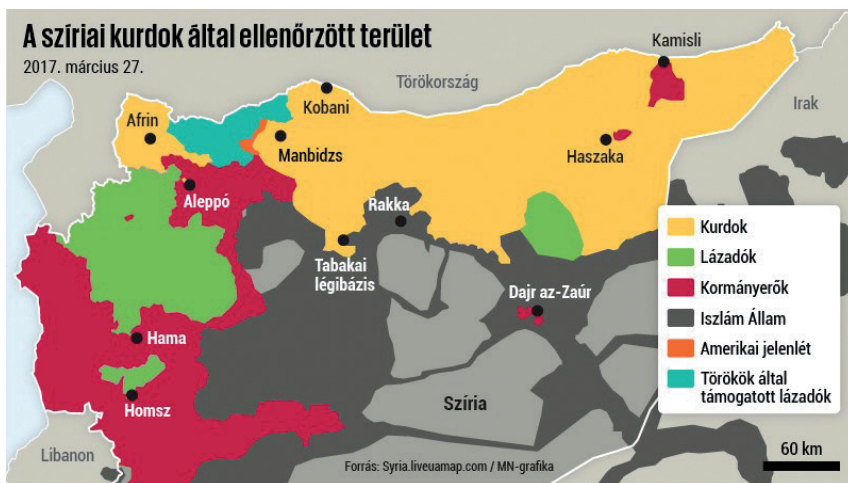
Aleppó elvesztését követően az ellenzék részéről az eddigieknél sokkal erőteljesebben került terítékre az egységesülés gondolata. Egyre több vezető gondolta úgy az Aszad-ellenes erők

³² A Dzsaís al-Iszlám eredetileg a Damaszkusz környékén működő iszlamista szervezetek konglomerátuma volt, amely azonban az összeolvadások révén Idlibben is jelentős pozíciókra tett szert. Mapping Militant Organisations, Jaysh al-Islam (2017). *Web.stanford.edu*. Forrás: <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/533> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

³³ A névváltoztatás annak keretében történt, hogy a Nuszra Front bejelentette elszakadását az al-Káidától 2016 nyarán. ALAMI, Mona (2016): Jabhat al-Nusra's Rebranding Is More than Simple Name Change. *Al-monitor*, 2016. 08. 05. Forrás: www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/08/jabhat-al-nusra-sever-al-qaeda-focus-local-syria.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

között, hogy az egyre kisebb ellenzéki térfelet nem szabad belharcokkal továbbosztani, így a gyors vereség elkerülése végett a formalizált együttműködés elkerülhetetlen.

A stratégiai dilemmát az egyesüléssel kapcsolatban az al-Káidához köthető csoportok jelentették. A Dzsabhat Fatah al-Sám az ellenzék egyik legerősebb csoportjává vált, amelynek az együttműködésbe való bevétele komoly haszonnal járna az Aszad-ellenes erők számára.³⁴ Abu Mohamed Al-Dzsúláni oly módon akarta erősíteni a szervezet beágyazottságát a többi szíriai felkelőszervezet között, hogy formálisan megszakított minden kapcsolatot az al-Káidával. Ugyanakkor a Nuszra utódszervezet bevonása kockázatot is jelentett, hiszen ezzel praktikusán az Iszlám Állam és az al-Káida ellen küzdő nemzetközi koalíció célkeresztjébe is tette volna az ellenzékét.

1. ábra

A szíriai kurdok által ellenőrzött terület

Forrás: MAJLÁTH 2017, 5.

Elérhető: <https://mno.hu/kulfold/a-kurdok-most-mar-tenyleg-fuggetlenseget-akarnak-2392054>
(A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

Kihasználva a kelet-aleppói vereség utáni káoszt Oroszország és Törökország saját diplomáciai tárgyalásokat kezdeményezett a kazahsztáni Aszthanában Szíria jövőjéről. A szíriai rezsim és Irán tudtával kezdeményezett tűzszüneti tárgyalásokra meghívták a kormány és az ellenzék képviselőit is.³⁵ A lépést sokan stratégiaváltásként értékelték Törökország részéről, amely a következő hetekben ki is jelentette, hogy lemond Bassár al-Aszad eltávolításának

³⁴ AL-TAMI MI, Aymenn Jawad (2017): Syrian Rebel Mergers: A Harakat Nour Al-Din Al-Zinki Perspective. *Aymennjawad.org*, 2017. 01. 07. Forrás: www.aymennjawad.org/2017/01/syrian-rebel-mergers-a-harakat-nour-al-din-al (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

³⁵ WINTOUR, Patrick (2016): Turkey and Russia 'Agree Terms of Syria Ceasefire'. *The Guardian*, 2016. 12. 28. Forrás: www.theguardian.com/world/2016/dec/28/turkey-russia-agree-terms-syria-ceasefire (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

követeléséről.³⁶ A tárgyalások sikerét elősegítendő Moszkva változtatott korábbi retorikáján: egy hivatalos – az orosz védelmi minisztérium honlapján megjelent – lista tanúsága szerint Oroszország is átvette az addig általa bírált *mérsékelt ellenzék* kifejezést, amelybe az Ahrár as-Sám vagy a Dzsáis al-Iszlám beletartoztak, de az al-Káidához köthető Dzsáis Fatah al-Sám nem.³⁷

Az asztanai tárgyalások végeredménye az úgynevezett deeszkalációs zónák kialakítása volt. Ezek azok a területek, amelyeken a nem dzsihadista ellenzék még jelentős pozíciókkal rendelkezik. Bár a részt vevő ellenzéki csoportok nem fogadták el a megegyezést, 2017 május elején Oroszország, Irán és Törökország között megkötött egyezmény négy területet jelölt ki: Idlib tartományt, Homsz tartomány egyes részeit, a Damaszkusz melletti Kelet-Gúta területét, valamint az úgynevezett Déli Frontot, azaz a Golán-fennsík szíriai részét. A területeken a szíriai kormány felfüggeszti a támadásait, visszaállítja a közművek működését, és beengedi a humanitárius konvojokat a területre.³⁸

Az asztanai tárgyalások lehetősége megosztotta az ellenzékét. „Megpuhításukban” a török fél játszott kulcsszerepet, amely Ankarába hívta az ellenzéki csoportok vezetőit. A tárgyalások eredményeként Mohamed Allús, a Dzsáis al-Iszlám elfogadta a részvételt, ám szinte azonnal kritikát kapott Ahrár as-Sámtól és az al-Káida utódszervezettől, a Dzsabhat al Fatah al-Sámtól. Mint utólag kiderült, Törökország szándéka (valószínűleg összhangban az iráni és orosz tervekkel) egy olyan ellenzéki csoport kialakítása lett volna, amely marginalizálja Dzsabhat al Fatah al-Sámot. A szervezet reakciója egy megelőző csapás volt 2017 januárjában a vele rivális csoportok, mindenekelőtt az Ahrár as-Sám ellen.³⁹ A harcok újraindították a felkelők sorait, ami végül is két nagy konglomerátumra szűkítette le a rész vevők számát Idlib és Aleppó tartományokban. Egyik oldalon az iszlamista, Törökország és Katar támogatását élvező Ahrár as-Sám áll, amelyhez 2017 januárja után további öt szervezet csatlakozott. A másik oldalon a Dzsabhat al Fatah al-Sám mögé felsorakozó – részben az Ahrár al Samból kiváló – csoportok álltak, amelyek 2017 januárjában a Haj'at Tahrir al-Sám (HTS; Szíria Felszabadításának Szervezete) nevet vették fel. Mohamed al-Dzsúláni, aki a kezdetek óta a szíriai al-Káida vezetője volt, az új szervezetben lemondott a vezetésről, átadva azt az egyik csatlakozó frakció vezetőjének, míg ő maga a katonai vezetői pozíciót vette át.⁴⁰

Az orosz–török–iráni deeszkalációs megegyezés sejtette a választ arra a kérdésre is, amely Kelet-Aleppó elfoglalása után foglalkoztatta a nemzetközi közösséget. 2016 decemberében számos cikk és elemzés látott napvilágot, amely a lehetséges következő célpontok listáját latolgatta. Az általános vélekedés szerint Idlib tartomány mint az ellenzék fő centruma

³⁶ Is Turkey's Shift on Assad Beginning of the End of Syria's War? (2017). *Al-monitor*, 2017. 01. 22. Forrás: www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/01/turkey-shift-assad-syria-war-end.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

³⁷ *List of Armed Formations, which Joined the Ceasefire in the Syrian Arab Republic on December 30, 2016* (2016). Moscow, MoD of the Russian Federation. Forrás: http://eng.mil.ru/en/news_page/country/more.htm?id=12107227%40egNews (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

³⁸ COLLINS, Dylan (2016): Syria's 'De-Escalation Zones' Explained. *Aljazeera*, 2017. 07. 04. Forrás: www.aljazeera.com/news/2017/05/syria-de-escalation-zones-explained-170506050208636.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

³⁹ AL-TAMI MI, Aymenn Jawad (2017b): The Formation of Hay'at Tahrir al-Sham and Wider Tensions in Syria's Insurgency. *Aymennjawas.org*, 2017. 02. 22. Forrás: www.aymennjawad.org/19690/the-formation-of-hayat-tahrir-al-sham-and-wider (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

⁴⁰ *Mapping Militant Organisations, Hay'at Tahrir al-Sham (Formerly Jabhat al-Nusra)* (2017).

lett volna a következő célpont, ám ezt a fent leírtak cáfolták. Ehelyett az elmúlt hónapok eseményei azt mutatják, hogy a szíriai hadsereg következő célpontja Kelet-Szíria, elsősorban Deir ez-Zor és az iraki határnál lévő városok felszabadítása lesz.

A Rozsava projekt

A szíriai kurdok a polgárháború egyértelmű nyertesei idáig. A különböző arab nacionalista rezsimek alatt (amelynek csak utolsó megtestesülése az Aszad-család uralma) nemcsak az általános, a politikai berendezkedésből fakadó elnyomásban volt részük, hanem az etnikai identitásuk kifejezése is korlátozva volt. Ebbe beletartozott több mint százezer kurd lakosnak az állampolgárságtól való megfosztása, a kurdok lakta térségek elarabosítására tett erőfeszítések, vagy a kurd nemzeti identitás szimbólumainak, illetve a nyelvhasználat üldözése.

A polgárháború kitörésekor elvileg több lehetőség is nyitva állt a szíriai kurdok előtt a jövőt illetően. A forradalmi eseményeket kívülállóan szemléltek, a szerveződő ellenzéki csoportok nem tekintették őket partnernek, szervezeteiket kezdetben kihagyták. Az Aszad-rezsim maga is lépéseket tett a kurdok jóindulatának biztosítása érdekében. Egyrészt kivonták a biztonsági erőket a kurdok lakta vidékekről,⁴¹ másrészt mintegy 200 ezer kurd állampolgárnak adták meg az évtizedekkel korábban elvett állampolgárságot.⁴²

A szíriai kurdok három nagy tömbben élnek Szíriában, mindhárom terület határos Törökországgal. Nyugaton Afrin kantonban, középen az Eufrátesz folyónál fekvő Kobane kantonban és keleten Haszaka tartományban, és ehhez talán még érdemes hozzáfűzni negyedikként Aleppo városában a Sejk Makszúd negyedét is. A széttagoltságból és a kisebbségi létből fakadóan a kurdoknak rendkívül óvatos és pragmatikus politikát kell folytatniuk napjainkig, így nehéz eldönteni, hogy egyáltalán az ellenzékhez sorolhatjuk-e őket. A Kelet-Aleppo ostrománál folyó harcoknál azt láthattuk, hogy semlegességükkel a kormányerőknek kedveztek, miközben éveken át beékelődve éltek az ellenzék által ellenőrzött városrészen. Együttműködésük Damaszkusszal a már említett kelet-szíriai nagyvárosoknál is megfigyelhető, ahol a kisebb összetűzésektől függetlenül hagyták a kormányzati enklávék megmaradását.

A mintegy 1,7–1,8 milliós kurd lakosság politikailag nem volt egységes a polgárháború kitörésekor. A forradalmi eseményekkel párhuzamosan fejlődésnek induló politikai aktivitás során alapvetően két nagy csoport alakult is. A polgárháború alatt dominánssá váló, a törökországi Kurd Munkáspárthoz (Partiya Karkerên Kurdistan – PKK) kötődő Demokratikus Egység Pártja (PYD az anyapárthoz hasonló progresszív, baloldali ideológiájával teljesen életidegen a többi tradicionális kurd párthoz képest. Ez a szervezet a PKK szíriai „száműzetésének” köszönheti létét. Amikor Háfez al-Aszad befogadta a Kurd Munkáspárt fegyvereseit 1982 és 1998 között, a PKK több ezer szíriai kurdot hívott soraiba, hogy Törökországban

⁴¹ Mint azt a tanulmány elején bemutattuk, ez a lépés nem a kurdok kedvéért, hanem a rezsim erőforrásainak koncentrációja érdekében történt, de egybeesett a kurd érdekekkel.

⁴² Az állampolgárság kérdése elsősorban a Haszaka tartományban élő kurdokat érintette, akikre Damaszkusz úgy tekintett, mint akik nem „öshonos” lakói Szíriának, hanem csak a 20. században vándoroltak be az országba. Syria's Assad Grants Nationality to Hasaka Kurds (2011). *BBC*, 2011. 04. 07. Forrás: www.bbc.com/news/world-middle-east-12995174 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

harcoljanak. Amikor a török–szíriai kapcsolatok javulni kezdtek az 1990-es évek második felében, a PKK elhagyta az országot, ám a megelőző másfél évtized indoktrinációja, kapcsolati hálója nem múlt el nyomtalanul. A PYD 2003-ban jött létre, 2011-ig ugyanabban az elnyomásban volt része, mint a többi kurd szervezetnek, majd a polgárháború kitörésével hamar a meghatározó kurd erővé vált. Amíg a többi szíriai kurd szervezet képtelen volt a hatékony érdekvédelemre, saját milíciák felállítására, addig a PDY által alapított Népi Védelmi Egységek (YPG) csakhamar a kurdok lakta területek meghatározó félkatonai ereje lett.

A Demokratikus Egység Pártjával szemben áll a Kurd Nemzeti Tanács (KNT), amely 2011-ben szerveződött meg a mintegy tucatnyi szíriai kurd párt összefogásával. A KNT érdemi befolyással sosem rendelkezett, a kezdetektől ki volt téve a török és iraki kurdok befolyásának (elsősorban a Maszúd Barzáni vezette Kurdisztáni Demokratikus Párt hatásának).

A PYD, de főleg milíciájának igazi megmérettetése a Kobane enklávé körül csúcsondott ki. 2012 végétől az enklávében egyre gyakoriabbak lettek a harcok az arab felkelő csoportok és a YPG között. Ezek az összecsapások végül a kurd milicisták győzelmével végződtek, ám a nyugalom csak időleges volt, mert az Iraki és Szíriai Iszlám Állam befolyási zónája egyre közeledett a kurd határokhoz.⁴³ 2014 októberében kezdődött Kobane ostroma (kobanei csata). A dzsihadisták először a várost körülvevő járást foglalták el, majd a török határon fekvő Kobanét is ostrom alá vették. A YPG megsegítésére jelentős összefogás alakult ki, a szervezet segítséget kapott az iraki Kurdisztáni Demokratikus Párttól, a Szabad Szíriai Hadseregtől és a légi támogatást nyújtó nemzetközi koalíciótól.⁴⁴

A PYD/YPG „menetelése” a kobanei csatától folyamatosan tart napjainkig, elsődleges stratégiai céljuk a három enklávé, Afrin, Kobane és Haszaka összekapcsolása. A hátszónak számító Haszaka tartománybeli pozícióik stabilizálása után (2015 május), 2015 nyarán kezdődött meg Kobane és Haszaka összekapcsolása, ami június–július hónapban meg is valósult. Az arabok lakta területeket az Iszlám Állam uralta, az ellenük való harcokban (és valószínűleg az arabok lakta területek későbbi felügyeletében) a kurd erők jelentős támogatást kaptak a Szabad Szíriai Hadsereg helyi alakulataitól, akik addigra már a túlélésért küzdöttek az Iszlám Állammal szemben.⁴⁵

Kobane és Haszaka „egyesítése” után a YPG folytatta előrenyomulását nyugati irányba. A hadműveletek célja ekkor az Iszlám Állam pozícióinak gyengítése, a terrorszervezet Törökországgal határos területeinek elfoglalása. A kurdok stratégiai célja (utat nyitni Afrin felé) és az őket támogató nyugati koalíció célja (az Iszlám Állam területének felszámolása) ekkortól kezdve esett egybe látványosan. A PYD kezdeményezésére 2016 őszén létrejött a Szíriai Demokratikus Erők (SDF) nevű katonai szervezet, amelynek a magját a YPG adta, de csatlakoztak hozzá arab, cserkesz, asszír és türkmén felkelőcsoportok is. A döntés mögött

⁴³ ARANY Anett – N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté (2014): Kobane – eltérő érdekek és percepciók csatája. *KKI Tanulmányok*, No. 2., 11.

⁴⁴ Battle for Kobani: Kex Events (2015). *BBC*, 2015. 06. 25. Forrás: www.bbc.com/news/world-middle-east-29688108 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

⁴⁵ Kurdish-Syrian Force Advances on Key Border Town Held by Islamic State (2015). *The Washington Post*, 2015. 05. 03. Forrás: www.washingtonpost.com/world/kurdish-syrian-force-advances-on-key-border-town-held-by-islamic-state/2015/06/13/07355388-11db-11e5-a0fe-dccfea4653ee_story.html?tid=pm_world_pop_b&utm_term=.306af51f1130 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

az állhatott, hogy a PYD által uralt területek már etnikailag vegyesek voltak, és a közelgő műveletek újabb arabok lakta területek elfoglalását jelentették.⁴⁶

Az immár SDF néven futó szervezet, jelentős nyugati légi támogatás mellett 2015 decemberében elfoglalta az Eufrátesz partján fekvő Tisrin falut és a mellette levő vízi erőművet, ezzel megnyílt az út a folyó túlsópartján. A következő célpont a mintegy 100 ezer lakosú Manbidzs volt. Az Iszlám Állam kezén levő város ostroma négy hónapig tartott 2016 nyarán, ez volt az első alkalom, hogy a kurd/arab erőknél egy ekkora méretű településsel kellett megbirkózniuk. A város bevétele kettős jelentőségű volt. Egyrészt az Iszlám Állam fővárosának, Rakkának a bekerítését jelentősen megkönnyítette, mivel a terrorszervezet utánpótlásvonalai Törökország felé jelentősen megnyúltak, másrészt azért, mert a kurdok Törökország figyelmeztetésének ellenére keltek át az Eufráteszen, így kérdés volt, hogy mi lesz Ankara reakciója.⁴⁷

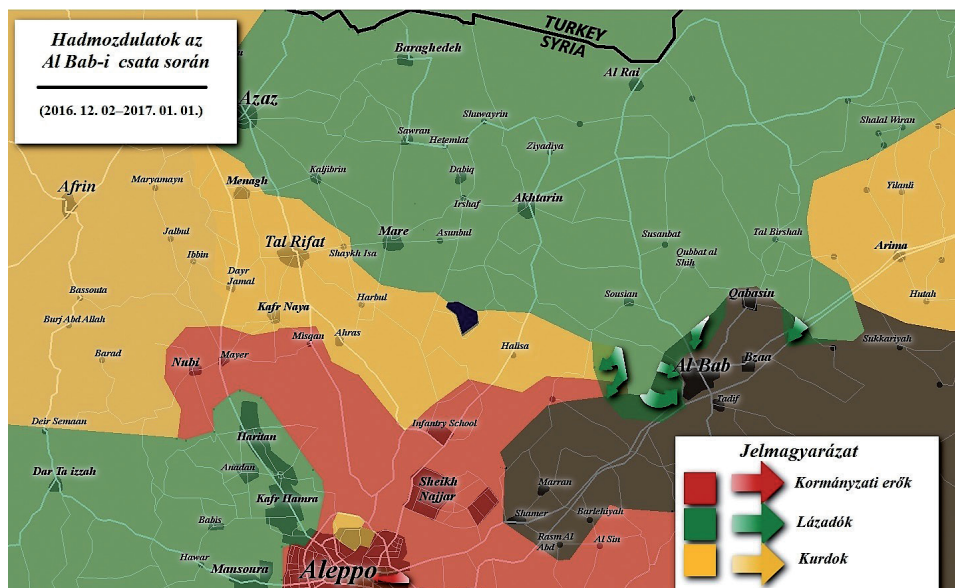
Manbidzs elfoglalása után az SDF következő célja az Iszlám Állam kezén levő al-Bab város elfoglalása lett volna. A támadás azonban nem Manbizsból, hanem a másik oldalról, Afrin kanton felől volt várható, mivel 2016 februárjában, a Kelet-Aleppó környéki harcokkal összefüggésben az SDF a szíriai kormányerőkkel koordinált offenzívát indított Északnyugat-Szíriában. A harcok eredményeként sikerült a felkelők kezén levő Idlib tartományt elvágni a török határtól, majd az év hátralevő részében a kurdok folytatták a nyugat-kelet irányú előrenyomulásukat.⁴⁸

A további kurd terjeszkedésnek és a két kurd terület összekapcsolásának ekkor már gátat szabott az Ankara által 2016 augusztusában indított Eufrátesz Pajzsa hadművelet. A török hadsereg és a proxyként használt Szabad Szíriai Hadsereg milíciának célja hivatalosan az Iszlám Állam még Törökországgal határos mintegy 80 km-es határsávjának elfoglalása volt. Az offenzíva az első két hónapban jól haladt, a török hadsereg nem konfrontálódott egyből a kurd/arab erőkkal Manbidzsnál, hanem al-Babot célozta meg. A városért azonban nyugati irányból, az Afrin felől terjeszkedő kurd erők is megindultak, így a török/szíriai felkelőcsoportoknak az Iszlám Állammal és az SDF-fel is harcolnia kellett 2016–2017 fordulóján.

⁴⁶ A mai napig vita van arról, hogy az SDF csak egy külső maszk a kurd érdekek érvényesítése érdekében, vagy valóban egy multietnikus félkatonai szervezet, ahol a döntéshozatalban a nem kurd érdekeket és szempontokat is figyelembe veszik.

⁴⁷ Turkey Says West of Euphrates 'Red Line' in Northern Syria (2015). *Trtworld*, Forrás: www.trtworld.com/turkey/turkey-says-west-euphrates-red-line-northern-syria-3972 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

⁴⁸ BALANCHE, Fabrice (2016): Kurdish Forces Bolster Assad in Aleppo. Washington D.C., The Washington Institute for Near East Studies. 2016. 07. 29. Forrás: www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/kurdish-forces-bolster-assad-in-aleppo (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

2. ábra

Török offenzíva iránya a kurd egységtörekvések megakadályozására, és al-Bab elfoglalása

Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_al-Bab#/media/File:Albab2.png
(A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

A város végül 2017 februárjának végén került a török hadsereg és a szíriai felkelők kezére, ez egyben a kurd remények végét is jelentette az egyesülésre.⁴⁹ Az SDF figyelme ettől kezdve Raqqa felé fordult, amelynek bekerítése 2017 júniusára befejeződött. A köztes időszakban kulcsfontosságú változást jelentett Donald Trump új amerikai elnök beiktatása, aki az Obama-adminisztrációhoz képest sokkal közvetlenebb és robusztusabb támogatást ígért, majd adott az SDF-nek. Ennek keretében az amerikai erők létszáma Szíriában megnőtt, az általuk nyújtott légi támogatás és tanácsadói tevékenység mellett közvetlen tüzérségi és logisztikai támogatást is kaptak.⁵⁰ A város ostroma még 2017 nyarán elkezdődött, és a tanulmány írásának idején is tartott.

Az elmúlt évek szíriai polgárháborújában a Demokratikus Egység Párt rendkívüli eredményeket tudott elérni. Egyrészt megszilárdította domináns pozícióját a többi kurd szervezet között, másrészt hatékony katonai erőként jelentősen kiterjesztette az általa ellenőrzött területeket, harmadrészt a szíriai kurdokat behelyezte a nagyhatalmi érdekek hálójába.

⁴⁹ Törökország 2017 márciusában jelentette be az Eufrátesz Pajzsa hadművelet lezárását, de a török hadsereg ezt követően is Szíriában maradt a Szabad Szíriai Hadsereg támogatásának kimondott és a kurd törekvések megakadályozásának ki nem mondott céljából. Turkey Ends “Euphrates Shield” Operation in Syria (2017). *Aljazeera*, 2017. 03. 30. Forrás: www.aljazeera.com/news/2017/03/turkey-ends-euphrates-shield-operation-syria-170329211428970.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

⁵⁰ ROMSICS Gergely – UGROSYD Márton – WAGNER Péter (2017): Amerika és világ Donald Trump első száz napja után. *Külügyi Szemle*, 16. évf. 2. sz. 20–21.

Jelenleg mind az Egyesült Államok, mind Oroszország tényezőként tartja számon a PYD-t és az általa képviselt szíriai kurdokat. A szervezet közvetlen katonai támogatásban részesül mindkét országtól, politikai képviselést tarthat fent, ami hatalmas előrelépés a 2011 előtti állapotokhoz képest, amikor gyakorlatilag csak Szíriát és Törökországot foglalkoztatta a szervezet vagy a szíriai kurdok létezése.

Mindezek az erőfeszítések egyetlen nagy célt szolgáltak, mégpedig egy Szírián belüli kurd autonómia megteremtését. A Rózsava, a helyi kurd szóhasználatban ezt az autonóm régiót jelöli, amely jelenleg Haszaka, Kobane, Afrin és Manbidzs kantonokból áll. Az autonómia egyoldalú kikiáltására 2016 márciusában került sor, amelyet természetesen mind a szíriai kormány, mind a szíriai ellenzék, mind a külső szereplők elítéltek.⁵¹

Összegzés

A szíriai polgárháború szereplői 2017-re jelentősen leszűkültek. Számbavéve az elmúlt évek eseményeit, jelenleg a konfliktusnak két nyertese van: az Aszad-rezsim és a szíriai kurdok. Előbbi sikeresen túlélte egy forradalmat, és a külső segítségnek köszönhetően konszolidálta a hatalmát, ismét terjeszkedik. Utóbbi egy elnyomott kisebbségből képes volt a szíriai polgárháború meghatározó félkatonai erejévé válni, amely egyrészt pragmatikus kapcsolatban áll az egykor őt elnyomó Aszad-rezsimmel, másrészt rendkívül szoros politikai és katonai kapcsolatokat ápol az ország jövőjét meghatározni képes Oroszországgal és az Egyesült Államokkal.

A szíriai ellenzék általános defenzívában van, a katonai vereségüket talán csak tárgyalásos úton kerülhetik el. Külső szponzoraiat saját belső problémáik kötik le (lásd Katar és Szaúd-Arábia kieleződő konfliktusát, illetve Rijád jemeni beavatkozását), a dzsihádisták csoportok mindenki céltáblájává váltak. Ilyen körülmények mellett valószínűsíthető, hogy a szíriai polgárháború következő állomása az elkövetkező években az iszlamista és dzsihádisták csoportok által uralt területek lassú felszámolása, amelynek a végén kétszereplőssé szűkül majd le a polgárháború: az Aszad-rezsimre és Rózsavára. Ez lesz az a fordulópont, amikor a regionális szereplők (Irán és Törökország), valamint a globális szereplők (USA és Oroszország) számvetése ismét szükségessé válik. El kell döntenie, hogy miként látják megoldhatónak a szíriai konfliktust: érdekükben áll-e majd ismét egy unitárius berendezkedésű restauráció, vagy geopolitikai érdekeiket egy erős, de föderálisan megosztott Szíria szolgálja-e jobban.

Felhasznált irodalom

ALAMI, Mona (2016): Jabhat al-Nusra's Rebranding Is More than Simple Name Change. *Al-Monitor*, 2016. 08. 05. Forrás: www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/08/jabhat-al-nusra-sever-al-qaeda-focus-local-syria.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

⁵¹ Syria Civil War: Kurds Declare Federal Region in North (2016). *Aljazeera*, 2016. 03. 17. Forrás: www.aljazeera.com/news/2016/03/syria-civil-war-kurds-declare-federal-system-north-160317111902534.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

- AL-TAMIMI, Aymenn Jawad (2017a): Syrian Rebel Mergers: A Harakat Nour Al-Din Al-Zinki Perspective. *Aymennjawad.org*, 2017. 01. 07. Forrás: www.aymennjawad.org/2017/01/syrian-rebel-mergers-a-harakat-nour-al-din-al (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- AL-TAMIMI, Aymenn Jawad (2017b): The Formation of Hay'at Tahrir al-Sham and Wider Tensions in Syria's Insurgency. *Aymennjawas.org*, 2017. 02. 22. Forrás: www.aymennjawad.org/19690/the-formation-of-hayat-tahrir-al-sham-and-wider (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- ANSARI, Ali – TABRIZI, Aniseh Bassiri (2016): The View From Tehran. In PANTUCCI, Raffaello – TABRIZI, Aniseh Bassiri eds.: *Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict*. London, Royal United Services Institute. Forrás: https://rusi.org/sites/default/files/201608_op_understanding_irans_role_in_the_syrian_conflict_0.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- ARANY Anett – N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté (2014): Kobane – eltérő érdekek és percepciók csatája. *KKI Tanulmányok*, No. 2.
- ARANY Anett – N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté (2016): *Az Iszlám Állam kalifátusa*. Budapest, Osiris Kiadó.
- BALANCHE, Fabrice (2016): Kurdish Forces Bolster Assad in Aleppo. Washington D.C., The Washington Institute for Near East Studies, 2016. 07. 29. Forrás: www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/kurdish-forces-bolster-assad-in-aleppo (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- BARNARD, Anne (2013): By Inserting Itself Into Syrian War, Hezbollah Makes Dramatic Gamble. *The New York Times*, 2013. 05. 28. Forrás: www.nytimes.com/2013/05/28/world/middleeast/by-inserting-itself-into-syrian-war-hezbollah-makes-historic-gamble.html?_r=0 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- Battle for Kobani: Kex Events (2015). *BBC*, 2015. 06. 25. Forrás: www.bbc.com/news/world-middle-east-29688108 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- BESENYŐ János – PRANTNER Zoltán – SPEIDL Bianka – VOGEL Dávid (2016): *Az Iszlám Állam – Terrorizmus 2.0*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- BLACK, Ian (2015): Wake-Up Call on Syrian Army Weakness Prompted Russian Intervention. *The Guardian*, 2015. 10. 01. Forrás: www.theguardian.com/world/2015/oct/01/syrian-military-weakness-russian-intervention?CMP=share_btn_tw (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- BUTTER, David (2015): *Syria's Economy Picking up the Pieces*. London, Chatham House. Forrás: www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/field/field_document/20150623SyriaEconomyButter.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- COLLINS, Dylan (2016): Syria's "De-Escalation Zones" Explained. *Aljazeera*, 2017. 07. 04. Forrás: www.aljazeera.com/news/2017/05/syria-de-escalation-zones-explained-170506050208636.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- COOPER, TOM (2017): Air Power in Decline. *Air Force Monthly*, No. 06. 55–58.
- Extremist Syrian Rebels Close in on Assad Stronghold (2015). *The National*, 2015. 04. 25. Forrás: www.thenational.ae/world/extremist-syrian-rebels-close-in-on-assad-stronghold-1.13750 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- Five Million Refugees: a Quarter of Syria's Population Fled Across the Borders (2017). *Oxfam.org*, 2017. 03. 30. Forrás: www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2017-03-30/five-million-refugees-quarter-syrias-population-fled-across (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- GAMBILL, Gary C. (2001): Syrian Workers in Lebanon: The Other Occupation. *Middle East Intelligence Bulletin*, Vol. 3, No. 2. Forrás: www.meforum.org/meib/articles/0102_11.htm (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- HERMANN, Rainer (2015): *Az Iszlám Állam*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- Is Turkey's Shift on Assad Beginning of the End of Syria's War? (2017). *Al-Monitor*, 2017. 01. 22. Forrás: www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/01/turkey-shift-assad-syria-war-end.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- JOSHI, Shashank (2016): The Views of Non-State Actors. In PANTUCCI, Raffaello – TABRIZI, Aniseh Bassiri eds.: *Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict*. London, Royal United Services Institute. Forrás: https://rusi.org/sites/default/files/201608_op_understanding_irans_role_in_the_syrian_conflict_0.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- KATTAN, Rashad al (2016): Decisive Military Defections in Syria: A Case of Wishful Thinking. *War on the Rocks*. Forrás: <https://warontherocks.com/2016/09/decisive-military-defections-in-syria-a-case-of-wishful-thinking/> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- KHADDOUR, Kheder (2015): *The Assad Regime's Hold on the Syrian State*. Washington D.C., Carnegie Middle East Center.
- Kurdish-Syrian Force Advances on Key Border Town Held by Islamic State (2015). *The Washington Post*, 2015. 05. 03. Forrás: www.washingtonpost.com/world/kurdish-syrian-force-advances-on-key-border-town-held-by-islamic-state/2015/06/13/07355388-11db-11e5-a0fe-dccfea4653ee_story.html?tid=pm_world_pop_b&utm_term=.306af51f1130 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- List of Armed Formations, which Joined the Ceasefire in the Syrian Arab Republic on December 30, 2016* (2016). Moscow, MoD of the Russian Federation. Forrás: http://eng.mil.ru/en/news_page/country/more.htm?id=12107227%40egNews (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- LUND, Aron (2013): The Non-State Militant Landscape in Syria. *CTC Sentinel*, Vol. 6. No. 8. Forrás: <https://ctc.usma.edu/the-non-state-militant-landscape-in-syria/> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- MAJIDYAR, Ahmad (2017a): Iran Recruits and Trains Large Numbers of Afghan and Pakistani Shiites. *Mei.edu*, 2017. 01. 18. Forrás: www.mei.edu/content/article/io/iran-s-recruitment-afghan-pakistani-shiites-further-destabilizes-south-asia (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- MAJIDYAR, Ahmad (2017b): Iranian Official Admits 2,100 Combat Fatalities in Syria and Iraq. *Mideasti.org*. Forrás: www.mei.edu/publications/iranian-official-admits-2100-combat-fatalities-syria-and-iraq (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- MAJLÁTH Ronald (2017): Hábóru helyett most már tényleg függetlenséget akarnak a kurdok. *Magyar Nemzet*, 2017. 03. 27. Forrás: <https://mno.hu/kulfold/a-kurdok-most-mar-tenyleg-fuggetlenseget-akarnak-2392054> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- Mapping Militant Organisations, Hay'at Tahrir al-Sham (Formerly Jabhat al-Nusra) (2017). *Web.stanford.edu*. Forrás: <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/493#note58> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- Mapping Militant Organisations, Jaysh al-Islam (2017). *Web.stanford.edu*. Forrás: <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/533> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- PARRY, Tom (2015): How Iranian General Plotted out Syrian Assault in Moscow. *Reuters*, 2015. 10. 06. Forrás: www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-soleimani-insight/USKCN0S02BV20151006 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- PECK, Max (2016): *Doubling Down on Damascus Iran's Military Surge to Save the Assad Regime*. Washington D.C., Foundation for Defense of Democracies Press. Forrás: www.defenddemocracy.org/content/uploads/documents/Doubling_Down_on_Damascus.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- ROMSICS Gergely – UGROSDY Márton – WAGNER Péter (2017): Amerika és világ Donald Trump első száz napja után. *Külügyi Szemle*, 16. évf. 2. sz. 20–21.

- SADJADPOUR, Karim (2013): Iran's Unwavering Support to Assad's Syria. *CTC Sentinel*, Vol. 6, No. 3. 12–13.
- Security Council Approves 'No-Fly Zone' over Libya, Authorizing 'All Necessary Measures' to Protect Civilians, by Vote of 10 in Favour with 5 Abstentions* (2011). New York, United Nations, Security Council. Forrás: www.un.org/press/en/2011/sc10200.doc.htm (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- Syria Civil War: Kurds Declare Federal Region in North (2016). *Aljazeera*, 2016. 03. 17. Forrás: www.aljazeera.com/news/2016/03/syria-civil-war-kurds-declare-federal-system-north-160317111902534.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- Syria's Assad Admits Army Struggling for Manpower (2015). *Aljazeera*, 2015. 07. 26. Forrás: www.aljazeera.com/news/2015/07/syria-assad-speech-150726091936884.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- Syria's Assad Grants Nationality to Hasaka Kurds (2011). *BBC*, 2011. 04. 07. Forrás: www.bbc.com/news/world-middle-east-12995174 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- SZALAI Máté – WAGNER Péter (2018): A lezárás felé? A szíriai polgárháború megoldásának lehetséges körvonalai. *KKI Elemzések*, No. 8.
- The Military Balance* (2013). London, The International Institute for Strategic Studies.
- Turkey Ends "Euphrates Shield" Operation in Syria (2017). *Aljazeera*, 2017. 03. 30. Forrás: www.aljazeera.com/news/2017/03/turkey-ends-euphrates-shield-operation-syria-170329211428970.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- Turkey Says West of Euphrates "Red Line" in Northern Syria (2015). *Trtworld*. Forrás: www.trtworld.com/turkey/turkey-says-west-euphrates-red-line-northern-syria-3972 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- WARRICK, Joby (2013): Russian, Iranian Technology Is Boosting Assad's Assault on Syrian Rebels. *The Washington Post*, 2016. 06. 01. Forrás: www.washingtonpost.com/world/national-security/russian-iranian-technology-is-boosting-assads-assault-on-syrian-rebels/2013/06/01/aefad718-ca26-11e2-9f1a-1a7cdee20287_story.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- WEISS, Michael – HASSAN, Hassan (2015): *Az Iszlám Állam*. Budapest, HVG Kiadó.
- WINTOUR, Patrick (2016): Turkey and Russia "Agree Terms of Syria Ceasefire". *The Guardian*, 2016. 12. 28. Forrás: www.theguardian.com/world/2016/dec/28/turkey-russia-agree-terms-syria-ceasefire (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

A migrációs politika evolúciója az Európai Unióban

Vecsey Mariann

Bevezetés

2015-ben eddig soha nem látott migrációs áradat érte el az Európai Uniót, amely mind a balkáni, mind a mediterrán útvonalon elhelyezkedő tranzitországokra rendkívüli terhet rótt. Az 1,3 milliót is meghaladó szám adatok 2016-ban csak az Európai Unió és Törökország között létrejött egyezségnek köszönhetően nem nőttek tovább.¹

A hatalmas beáramló embertömegek fogadására felkészületlen tagállamok és az Unió tűzoltásba kezdtek a probléma megoldása érdekében. Ez olyan kezdeményezéseket hívott életre, mint a kvótarendszer vagy akár a közös európai haderő létrehozásának gondolata.

Az integráció alapvető vívmányait is veszélyeztető biztonsági kockázat, amelyet a nagyszámú irreguláris migráns ellenőrizhetetlen beáramlása eredményezett, csupán kis részben hozta magával a tagállamok összefogását. A különböző arányú részesedés a válságból sokszor különböző megoldási javaslatokhoz vezetett, de konszenzus csak ritkán jelentkezett, és törésvonalak keletkeztek a Brexittel amúgy is gyengébbé vált európai integráción.

Ez a fejezet azt kívánja részletesebben is bemutatni, hogy milyen közös európai uniós szabályozók léteztek a migrációt érintően a 2014-től egyre intenzívebbé váló irreguláris migrációs roham előtt, valamint, hogy milyen kezdeményezések kerültek azóta napirendre a migrációs válság kezelése érdekében.

Szerződéses és jogi keretek 2014-ig

Az Európai Unió már a kezdetekkor is gondolt a részes országokba harmadik országból beáramló, vagy állampolgársággal nem rendelkező személyek által kezdeményezett menedékkérelmek szervezeten belüli egységesítésére. A maastrichti szerződés K cikkelyének 1. pontja az egységes menekültügyi eljárást, valamint az illegális bevándorlás elleni közös és szintén egységes fellépést mint közös érdeket jelöli meg. A 2. pont meghatározza, hogy ezeket a szabályozásokat az 1950-ben elfogadott, *Az emberi jogok európai egyezményével*, valamint *A menekültek jogállásáról vonatkozó 1951. évi genfi egyezmény*vel összhangban kell megalkotni úgy, hogy ne befolyásolják a tagállami szabályozókat a jogrend és belbiztonság

¹ *Migration and Migrant Population Statistics*. Luxembourg, Eurostat. Forrás: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics (A letöltés dátuma: 2017. 06. 04.)

területén.² Az 1997-es amszterdami szerződés ennél már kicsivel többet ír az Európai Unióba érkező migrációról. A 73K cikkelye ismét rendelkezik a menekültekre vonatkozó nemzetközi egyezmények figyelembevételéről, itt is külön kiemelve az '51-es genfi egyezményt, valamint a '67-es Protokollt. Ez a szerződés már meghatározza a Tanács számára, hogy a szerződés hatálybalépésétől számított öt éven belül fogadjon el a menekültügyi eljárásra, a menekültekkel és hontalan személyekkel, a bevándorlási politikával, valamint a már legálisan az EU egy tagországában tartózkodó, harmadik országbeli állampolgár EU-n belüli mozgásának kritériumaira jogi szabályozást.³ Az első konkrét fellépést és döntést igénylő szerződés tehát 1997-ben született meg a migrációt illetően az Európai Unión belül. A szervezet gyorsan eleget tett a maga szabta feladatnak, hiszen 1999-ben kezdett el dolgozni a Közös Európai Menekültügyi Rendszer (KEMR; Common European Asylum System – CEAS)⁴ kialakításán. A rendszer célja az országokban alkalmazott eljárások és folyamatok, valamint minimális követelmények harmonizációja.⁵

A 2001-es nizzai szerződés a hatálybalépését követően ötéves időkeretet szabott a Tanács számára, hogy intézkedéseket hozzon a beadott menedékkérelmek elbírálásáért felelős ország meghatározására, az eljárási szabályok, valamint a minimumszabályok megállapítására.⁶

A migráció kérdésének következő szerződéses említésére 2007-ben, a lisszaboni szerződésben került sor, ahol a 2. fejezet 63. cikkelyében már közös EU-migrációs politikák megalkotását irányozza elő, amelyekben egységesíteni kívánja a beutazási és hosszú távú tartózkodási engedélyek kiadására vonatkozó szabályokat, beleértve a család egyesítési célú beutazást is, a már az EU területén tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok jogait és EU-n belüli mozgásszabadságát, az illegális bevándorlást, beleértve a kitoloncolást és a származási országba való visszaszállítást, valamint az emberkereskedelem elleni küzdelmet. A szerződés már megemlíti a harmadik országokkal való megállapodás lehetőségét is.⁷

Még 1997-ben indult útjára a dublini folyamat. Az ekkor aláírt egyezmény azt volt hivatott meghatározni, hogy mely tagállam felelős a beadott menedékkérelmek elbírálásáért. Az egyezményben a tagállamok alapvető elvként elfogadták, hogy egy időben csak egy állam vizsgálhatja ugyanazt a kérelmet, valamint, hogy minden részes állam jogosult menedékkérelmek elbírálására. Emellett azt is leszögezi, hogy a tagállamoknak, a nemzeti

² *Treaty on European Union* (1992). [92/C 191/01]. Brussels – Luxembourg, Council of the European Communities. Forrás: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

³ *Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts* (1997). [97/C 340/01]. *Official Journal of the European Communities*, C 340. 1997. 11. 10. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997D/TXT&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

⁴ *Common European Asylum System* (2017). Brussels, EC, Migration And Home Affairs. Forrás: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum_en (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

⁵ Uo.

⁶ *Asylum policy. Fact Sheets on the European Union* (s.d.) Strasbourg, European Parliament. Forrás: www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/151/asylum-policy (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)

⁷ *Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community* (2007). [2007/C 306/01]. *Official Journal of the European Union*, C 306. 2007. 12. 17. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

szabályozóknak megfelelően, jogukban áll a menedékkérőt harmadik országba küldeni, illetve az eljárást megszüntetni, amennyiben a kérelmező legalább három hónap időtartamra elhagyta a tagállamok területét, vagy három hónapnál hosszabb időre szóló tartózkodási engedélyt kapott egy másik tagországtól. A tagállamok eljárási felelősségére vonatkozóan a következő kritériumokat állapították meg, amelyeknek erősrendje a felsorolással megegyezik. A menekültügyi eljárás tekintetében köteles eljárni az a tagállam:

- amelynek területén a kérelmet beadó már menekültstátusszal rendelkező családtagja tartózkodik;
- amelyben a folyamodó érvényes tartózkodási engedéllyel vagy vízummal, illetve két évnél nem régebben lejárt tartózkodási engedéllyel, vagy hat hónapnál nem régebben lejárt vízummal rendelkezik;
- amelynek határát bizonyíthatóan illegálisan lépte át nem EU-tagállamból érkező a kérelmező;
- amely tagállam a harmadik országból érkezők az Európai Unió területére való belépését ellenőrzi;
- ahol más kritériumok szerint nem lehet meghatározni az elbírálásért felelős államot, amelyben a kérelmet beadták.⁸

Ezekon a kritériumokon belül vannak kivételek, illetve pontosabb meghatározások. Ezen kívül azonban az egyezmény gondoskodott egy olyan lehetőségről is, amely szerint bármely tagállam eljárhat egy másik tagállam kérésére humanitárius, családi vagy kulturális okból, amennyiben a kérelmező is beleegyezik. Az egyezmény továbbá rendelkezik a tagállamok közötti információcseréről is.⁹

A dublini folyamat következő lépésében, 2003-ban a Tanács rendeletben tovább pontosította a menedékkérelmek elbírálásáért felelős tagállam meghatározására szolgáló listát, alapvetően megtartva a korábbi sorrendet, kiegészítve azt. A rendelet továbbá szabályozza a kérelmezők származási országba való visszaszállítását, valamint megerősíti a tagállamok közötti információcseréről szóló korábbi megállapodást.¹⁰ A dublini folyamat szabályozása alapján a menekültügyi eljárásért felelős tagállam néhány kivételtől eltekintve mindig az a tagállam lesz, amelybe érkező a kérvényező először lépett az Európai Unió területére.

2004-ben született meg a közös európai irányelv a menekültstátusz, illetve a nemzetközi védelemre való jogosultság feltételeiről. Erre az 1999-ben fejleszteni kezdett Közös Európai Menekültügyi Rendszer hatékony működésének biztosítása miatt volt szükség, hogy a menekültjogállás elismerésének szabályozása, valamint annak tartalmi elemei

⁸ Convention. Determining the State Responsible for Examining Applications for Asylum Lodged in One of the Member States of the European Communities (1997). [97/C 254/01]. *Official Journal of the European Communities*, C 254. 1997. 08. 19. Forrás: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:41997A0819\(01\)&from=HU](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:41997A0819(01)&from=HU) (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

⁹ Uo.

¹⁰ Council Regulation of 18 February 2003 Establishing the Criteria and Mechanisms for Determining the Member State Responsible for Examining an Asylum Application Lodged in One of the Member States by a Third-Country National (2003). *Official Journal of the European Communities*, L 50. 2003. 02. 25. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003R0343&from=HU> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

összhangba kerüljenek.¹¹ Ez valójában már a 2005-ös hágai programbevezetésének is fel-fogható, hiszen céljai között szerepelt az EU közös képességeinek, gyakorlati együttműködésének javítása. A migráció kezelésével kapcsolatban ez a politikák folyamatos fejlődését jelenti, továbbá a Közös Európai Menekültügyi Rendszer fejlesztése második szakaszának megindítását. A program rendelkezik az első szakasz teljes körű végrehajtásáról, valamint a 2004-es menekültügyi eljárásokról szóló irányelvek elfogadásáról. Meghatározza az első szakasz jogi lezárását, valamint a második szakasz eszközeinek és irányelveinek 2010 előtt történő benyújtását.¹² 2008-ban, a második szakasz irányelvének megalkotását megelőzően a Tanács elfogadott egy bevándorlási és menekültügyi paktumot öt javaslattal, amelyeket a továbbiakban konkrét intézkedésekké kíván tenni. Az öt javaslat a következőket foglalta magában:

- a legális bevándorlás szabályozását a tagállamok politikáinak figyelembevételével, valamint az integráció támogatását;
- az illegális bevándorlás elleni küzdelmet, különös hangsúlyt fektetve a származási országra való visszaszállításra;
- az Európai Unió külső határainak hatékonyabb ellenőrzését;
- a menedéket nyújtó Európa létrehozását a Közös Európai Menekültügyi Rendszer fejlesztésével, illetve a tagállami eljárások és politikák harmonizációjával;
- a származási országokkal és a tranzitországokkal való partnerség kialakításának lehetőségét.¹³

A 2008-as paktum után 2009-ben a második szakasz irányelvei is napvilágot láttak, amelyben a 2004-es irányelvek átdolgozására tesznek javaslatot, az abban elfogadott minimumszabályok kétértelműsége miatt, amely nem tette lehetővé megfelelő szinten a jogharmonizációt a tagállamok között, valamint ebből fakadóan nem segítik a hatékony döntéshozást.¹⁴ A kibővített, átdolgozott irányelv 2011-ben készült el, amelyben a javaslat pontjainak megfelelően kiszélesítették a fogalmi meghatározásokat, bővítették a menedékkérők jogait, de konkretizálták a különböző meghatározásokat, mint például az üldöztetés és annak okai.

¹¹ *A Tanács 2004/83/EK irányelve (2004. április 29.) a harmadik országok állampolgárainak, illetve a hontalan személyeknek menekültként vagy a más okból nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésének feltételeiről és az e státuszok tartalmára vonatkozó minimumszabályokról* (2004). Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:l33176&from=HU> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

¹² *Hágai program: a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének erősítése az Európai Unióban* (2005). [2005/C 53/01]. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, C 53. 2005. 03. 03. Forrás: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005XG0303\(01\)&from=HU](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005XG0303(01)&from=HU) (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

¹³ *Európai bevándorlási és menekültügyi paktum* (2008). [13440/08 ASIM 72]. Brüsszel, Európai Unió Tanácsa, 2008. 09. 24. Forrás: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=HU&f=ST%2013440%202008%20INIT> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

¹⁴ *Az Európai Parlament és a Tanács irányelve. A harmadik országbeli állampolgárok és hontalan személyek nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésére és jogállására, valamint a nyújtott védelem tartalmára vonatkozó minimumszabályokról* (2009). Brüsszel, Európai Közösségek Bizottsága, 2009. 10. 21. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009PC0551&from=HU> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

A stockholmi programmal¹⁵ egyetértésben igyekeznek az egységes menekült-, valamint kiegészítő védelmet biztosító jogállás kialakítására.¹⁶ A stockholmi program a hágai szakasz lezárását követően indult meg, a közös európai politikák és a tagállami jogrendszer további harmonizációját célozva. Több területtel is foglalkozik a program, mint polgárjog, büntetőjog, bűnüldözési együttműködés, de hangsúlyosan foglalkozik a migrációval is, amellyel kapcsolatban a további jogharmonizációt szorgalmazza. A program ismét elkötelezi magát a Közös Európai Menekültügyi Rendszer 2012-ig történő létrehozása mellett, amelyet mint legfontosabb célkitűzést jelöl meg. Ezenkívül kiemeli a migráció fejlődésére gyakorolt pozitív hatásainak maximalizálására való törekvés igényét, valamint a negatív hatások minimalizálását, amelyhez a származási országokkal való együttműködés szükségességére is felhívja a figyelmet, de foglalkozik az EU területén tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok integrációjával is. Emellett természetesen nem maradhatott ki a programból az illegális bevándorlás elleni küzdelem, valamint, mint egyre növekvő jelenség, a kísérel nélküli kiskorúak kezelése. A menekültügyet is külön tárgyalja a program, amelyben a tagállamok közötti szolidaritás kérdése is fókuszba kerül.¹⁷

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változatának 2. fejezete teljes egészében a határok ellenőrzésével, a menekültüggyel és a bevándorlással kapcsolatos politikák ismertetésével foglalkozik. A 2010-es szöveg már említést tesz a tömeges migrációról és annak kezelésekor felmerülő problémák átmeneti intézkedésekkel való megoldásáról.¹⁸ A 2012-ben kiadott változatban semmilyen változást nem eszközöltek a fejezetet érintően.¹⁹

2012-ben nem sikerült a Közös Európai Menekültügyi Rendszer elindítása. Több irányelv és rendelet csak 2013-ban jelent meg, amikor már az arab tavasz eseményeit követően érezni lehetett a két évvel később tetőző migrációs hullám előszelét. 2013 júniusában készült el az EURODAC-rendelet (European Dactyloscopy), amely lehetővé tette a tagállamokban tárolt ujjlenyomat-adatbázisok összehasonlítását a nemzetközi védelmet kérelmező harmadik

¹⁵ Stockholmi program: A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa (2010). [2010/C 115/01]. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, C 115. 2010. 05. 04. Forrás: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010XG0504\(01\)&from=HU](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010XG0504(01)&from=HU) (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.); *Treaty on European Union 1992*.

¹⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/95/EU irányelve (2011. december 13.) a harmadik országbeli állampolgárok és hontalan személyek nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésére, az egységes menekült- vagy kiegészítő védelmet biztosító jogállásra, valamint a nyújtott védelem tartalmára vonatkozó szabályokról (2011). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 337. 2011. 12. 20. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0095&from=HU> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

¹⁷ *Stockholmi program: A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa* (2010).

¹⁸ Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (2010). [2010/C 83/01]. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, C 83. 2010. 03. 30. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2010:083:FULL&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

¹⁹ Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (2012). [2012/C 326/01]. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, C 326. 2012. 10. 26. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2012:326:FULL&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

országbeli állampolgárok személyazonosságának könnyebb megállapítása céljából.²⁰ Két irányelv is napvilágot látott, mégpedig a nemzetközi védelmet kérelmezők befogadására vonatkozó szabályok megállapításáról, valamint a nemzetközi védelem megadására és visszavonására vonatkozó közös eljárásokról.²¹ 2013-ban készült el a Dublin III-ként elhíresült rendelet is. A különböző európai közös politikák létrehozását, valamint fejlesztését célzó programok, valamint az irányelvek átdolgozása a dublini folyamat számára is szükségessé tette a megújulást, amelynek különösen fontos területe az új fogalomrendszer integrálása volt, ez pedig gyakorlatilag a beadott menedékkérelem vizsgálatáért felelős tagország meghatározását rendkívüli módon kibővítette. A 2013-as rendeletben már nem egyszerűen csak a tagországok közötti tájékoztatásról és információmegosztásról van szó, hanem teljes eljárásrendszerek kialakításáról a menekültügyi eljárás különböző területeivel kapcsolatban.²²

2014-ben hozták létre a Menekültügyi, Migrációs és Integrációs Alapot, amelynek célja a közös menekültügyi és migrációs politika fejlesztése, valamint a közös és szolidáris védelmi terület megerősítéséhez való hozzájárulás. Az alap egy rugalmas keretet kell, hogy teremtsen a tagállamok számára, amelyből mindenki a sajátos szükségletei szerint juthat megfelelő pénzügyi támogatáshoz.²³ Ugyanebben az évben jött létre az Európai Unió és Törökország között az a megállapodás, amely a jogellenesen tartózkodó személyek visszafogadásáról szól. Ez gyakorlatilag az EU–Törökország nyilatkozat előfutárának is tekinthető dokumentum, hiszen nemcsak az EU-tagországok, valamint Törökország állampolgárainak visszafogadásáról rendelkezik, hanem a harmadik országbeli vagy állampolgársággal nem rendelkező személyekéről is.²⁴

²⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2013. június 26-i 603/2013/EU rendelete a harmadik országbeli állampolgár vagy hontalan személy által a tagállamok egyikében benyújtott nemzetközi védelem iránti kérelem megvizsgálásáért felelős tagállam meghatározására vonatkozó feltételek és eljárási szabályok megállapításáról szóló 604/2013/EU rendelet hatékony alkalmazása érdekében az ujjlenyomatok összehasonlítását szolgáló Eurodac létrehozásáról, továbbá a tagállamok bűnüldöző hatóságai és az Europol által az Eurodac-adatokkal való, bűnüldözési célú összehasonlítások kérelmezéséről, valamint a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség nagyméretű IT-rendszereinek üzemeltetési igazgatását végző ügynökség létrehozásáról szóló 1077/2011/EU rendelet módosításáról (átdolgozás) (2013). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 180. 2013. 06. 26. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0603&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

²¹ *Asylum policy* (s.d.)

²² *Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata* (2012).

²³ Az Európai Parlament és a Tanács 2014. április 16-i 516/2014/EU rendelete a Menekültügyi, Migrációs és Integrációs Alap létrehozásáról, a 2008/381/EK tanácsi határozat módosításáról, valamint az 573/2007/EK és az 575/2007/EK európai parlamenti és tanácsi határozatok és a 2007/435/EK tanácsi határozat hatályon kívül helyezéséről (2014). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 150. 2014. 05. 20. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0516&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)

²⁴ A Tanács 2014. április 14-i 2014/252/EU határozata az Európai Unió és a Török Köztársaság közötti, a jogellenesen tartózkodó személyek visszafogadásáról szóló megállapodás megkötéséről (2015). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 134. 2014. 05. 07. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=OJ:L:2014:134:TOC> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)

2014 utáni kezdeményezések

2014. november 1-jén hivatalba lépett a Jean-Claude Juncker vezette Európai Bizottság, amelynek tíz prioritása közül az egyik az új migrációs politika kialakítása. A Juncker-bizottság külön migrációs biztost is nevezett ki a feladat végrehajtására. A folyamat részeként 2015 márciusában a bizottság tízpontos tervet mutatott be a Mediterráneumban kialakult válsághelyzet kezelésére, majd egy hónappal később elfogadta az új migrációs stratégiát.²⁵ A stratégia leszögezi, hogy a migrációt természetes és megállíthatatlan folyamatnak tekinti, mindazonáltal az EU célja az, hogy biztonságos menedéket jelentsen az üldözöttek számára. A migrációs válság mértékére való tekintettel a stratégia tartalmaz azonnali irányelveket, amelyek a meglévő eszközökön alapulnak, vagy azok jobb kihasználtságát célozzák. Ilyen a Földközi-tengeren működő Frontex-műveletek (Triton és Poszeidón) költségvetésének növelése vagy az észak-afrikai országokban tevékenykedő missziók határigazgatási komponensének növelése. Idetartozik a Nigemben kísérleti jelleggel létrehozott, többcélú tájékoztató központ is. A migráció kezelését azonban hosszú távon is fenntarthatóvá kell tenni a stratégia szerint, amelynek alapja az európai közös migrációs politika lenne, amelynek létrehozására 2015-ig nem került sor. A stratégia értékelése szerint az illegális migrációt kiváltó okokat is csökkenteni kell, amelyet humanitárius segítségnyújtással, helyi tájékoztatással, határozottabb fellépéssel a visszafogadást illetően, valamint a Frontex jogalapjának kiterjesztésével képzelt el. A határigazgatási feladatok tekintetében is módosításokat fogalmaz meg, mint egy közös uniós szabvány létrehozása vagy a parti őrség szorosabb koordinációja. Emellett felismeri a már meglévő eljárásrendszer felülvizsgálatának szükségességét, valamint a tagállamok közötti kölcsönös bizalom megteremtését is szorgalmazza. Górcső alá veszi a jogszerű migrációt is, a már meglévő programok sikertelenségére azok korszerűsítésének javaslatával keresi a választ, de hangsúlyt fektet az integrációra is.²⁶

2015 szeptemberében a két legnagyobb problémával küszködő állam, Olaszország és Görögország érdekében kettő átmeneti intézkedést fogadtak el. Az intézkedések először 40 ezer, majd 120 ezer nemzetközi védelemre szoruló migráns a két országból más tagállamok területére való áthelyezéséről rendelkezik, továbbá kiköti, hogy mind Görögország, mind Olaszország köteles szilárd stratégiai keretet létrehozni a válsághelyzet kezelésére, felgyorsítani a menekültügyi és migrációs területet érintő reformokat. A határozatok megszabják az áthelyezés időtartamát, valamint azt, hogy mely tagállam hány fő migráns befogadására kötelezett a két ország területéről.²⁷ Az átmeneti intézkedések létrehozásról döntő

²⁵ *Az európai migrációs stratégia. A helyzet állása: 2015. október 14-én* (2015). Brüsszel, Európai Bizottság. Forrás: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/eam_state_of_play_20151014_migration_priority_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)

²⁶ *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Európai migrációs stratégia* (2015). [COM (2015)240 final]. Brüsszel, Európai Bizottság, 2015. 05. 13. Forrás: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)

²⁷ 2015/1523/EU tanácsi határozat. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?qid=1547903192362&uri=CELEX:32015D1523> (A letöltés dátuma: 2017. 08. 28.); 2015/1601/EU tanácsi határozat. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?qid=1547903307379&uri=CELEX:32015D1601> (A letöltés dátuma: 2017. 08. 28.)

szavazás során Finnország tartózkodott, Csehország, Magyarország, Románia és Szlovákia a kötelező kvótarendszer ellen voksolt, továbbá Lengyelország, amely korábban nem értett egyet a javaslattal, végül támogatta azt.²⁸ A határozatok kiegészítéseképpen megalkották a migránsok áthelyezésére vonatkozó válságkezelési mechanizmust, amely tartalmaz egy képletet, amellyel egy adott ország tekintetében a GDP-, a munkanélküliségi és egyéb mutatók alapján kiszámítható az áthelyezhető migránsok száma. Emellett tartalmazza a folyamat részletes leírását is, a kapcsolattartó kijelölésétől kezdve a leadandó jelentések tartalmán és gyakoriságán át a befogadó ország jogosultságát a menedékkérő áthelyezésének visszautasítására.²⁹ A migránsok áthelyezéséről rendelkező átmeneti intézkedések végrehajtásáról részletes jelentésekben számol be az Európai Bizottság, amelyek közül a legfrissebb a 2017. június 13-i, tizenharmadik jelentés volt a kézirat lezárásakor. Ebből kiderül, hogy több ország nem kezdte még meg a migránsok áttelepítését (Lengyelország és Magyarország), vagy nem tett további felajánlást (Ausztria és Csehország), de olyan is akad, amely már majdnem teljesítette a rá kiszabott kvótát (Málta), vagy nincsen elmaradása a vállalásához képest (Észtország, Finnország, Litvánia, Luxemburg, Németország, Norvégia és Portugália).³⁰

A 2014-es év tapasztalatai alapján az új migrációs stratégia megállapította, hogy egyes tagországok erőn felüli leterheltséggel küzdenek a különböző, feljüket benyújtott menedékkérelmeket illetően, amelyek többségét olyan kérelmező adta be, aki alapvetően biztonságos országból érkezett az Európai Unió területére. A problémát az okozta, hogy a tagállam köteles volt kivizsgálni ezen kérelmeket is. A stratégia így előírta egy gyorsított eljárást, amely lehetővé teszi a tagállamok megfelelő szervei számára az alaptalan menedékkérelmi ügyek gyors lezárását. Ennek érdekében létrehozta egy minden tagállam által elfogadott listát a biztonságos származási országokról, amelyben Albánia, Bosznia és Hercegovina, Koszovó, Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság, Montenegró, Szerbia, valamint Törökország kapott helyet.³¹

2015 novemberében került sor a vallettai cselekvési terv kidolgozására, amely öt fő kérdés köré épült, és 16 fontos kezdeményezést tartalmaz. A kérdések, amelyeket a cselekvési terv megvizsgál, a következők:

²⁸ Migrant Crisis: EU Ministers Approve Disputed Quota Plan (2015). *BBC*, 2015. 09. 22. Forrás: www.bbc.com/news/world-europe-34329825 (A letöltés dátuma: 2017. 08. 28.)

²⁹ *Annex to the Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a Crisis Relocation Mechanism and Amending Regulation (EU) No 604/2013 of The European Parliament and of the Council of 26 June 2013 Establishing the Criteria and Mechanisms for Determining the Member State Responsible for Examining an Application for International Protection Lodged in One of the Member States by a Third Country National or a Stateless Person* (2015). [COM (2015) 450]. Brussels, European Commission, 2015. 09. 09. Forrás: [www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2015/0450/COM_COM\(2015\)0450\(ANN\)_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2015/0450/COM_COM(2015)0450(ANN)_EN.pdf) (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)

³⁰ *Report from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council. Thirteenth Report on Relocation and Resettlement* (2017). [COM (2017) 330]. Brussels, European Commission, 2017. 06. 13. Forrás: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20170613_thirteenth_report_on_relocation_and_resettlement_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 08. 28.)

³¹ *Annex to the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Establishing an EU Common List of Safe Countries of Origin for the Purposes of Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council on Common Procedures For Granting and Withdrawing International Protection, and Amending Directive 2013/32/EU* (2015). [COM (2015) 452]. Brussels, European Commission, 2015. 09. 09. Forrás: [www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2015/0452/COM_COM\(2015\)0452\(ANN\)_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2015/0452/COM_COM(2015)0452(ANN)_EN.pdf) (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)

- a migrációból eredő fejlesztési előnyök, illetve az illegális bevándorlás és üldözés kiváltó okainak csökkentése;
- a legális migráció és mozgásszabadság;
- védelem és menedékjog;
- az illegális bevándorlás, az embercsempészet és emberkereskedelem elleni küzdelem és a megelőzés;
- a visszatérés, visszafogadás, reintegráció. A 16 kezdeményezés e kérdéskörökből merít, és erősen az afrikai partnerországokra fókuszál.³²

2016 márciusában létrejött az EU–Törökország nyilatkozat, amelynek gyakorlati értéke, hogy a görög szigetekre az országból illegálisan érkező szír migránsokat automatikusan visszaszállítják, és ezért cserébe ugyanennyi legálisan érkező szír állampolgárt fogadnak be az Európai Unió területére. A nyilatkozat lefekteti, hogy amennyiben jelentősen csökken a szabálytalan határátlépések száma, működésbe lép egy humanitárius befogadási rendszer, amelyben az EU tagállamai önkéntes alapon vesznek részt. Emellett az EU kétszer 3 milliárd euró folyósítását irányozta elő, az első felét a törökországi menekülteket támogató eszköz keretében, a másodikat pedig e forrás kimerülésekor és a különböző kötelezettségvállalások teljesülésekor 2018 végéig.³³

2016-ban került sor az új migrációs stratégia által előirányzott menekültügyi rendszer felülvizsgálatára, amely során az Európai Bizottság által április 6-án közzétett közlemény megállapította, hogy az alkalmazott menekültügyi rendszer aránytalanul terheli a tagállamokat, valamint az ebből fakadó különböző nemzeti megközelítések teret engedtek a szabályrendszer kijátszásának. Ezért a bizottság fontosnak tartja az elhúzódó válság sikeres kezelésének szempontjából a közös szabályrendszer megerősítését. A bizottság megítélése szerint öt területen volt szükséges a menekültügyi rendszer javítása. Ezek a következők voltak:

- a dublini rendszer újragondolása, a menedékkérelmek elbírálásáért felelős tagállam meghatározásának észszerűsítése, méltányossági vagy korrekciós mechanizmussal való kiegészítése;
- a menekültügyi eljárások további harmonizációja a menedékkérelmek több államban történő benyújtásának visszaszorítására, valamint minden tagállam vonzóvá tételére;
- az EU-n belüli másodlagos migráció megakadályozása érdekében szankciók és ellenőrzőalkotása;
- az EU menekültügyi ügynökség létrehozása, a Menekültügyi Támogatási Hivatal feladatrendszerének kiszélesítése;
- az EURODAC-rendszer kiigazítása, megerősítése, a program mélyítése.

Ezenkívül a bizottság foglalkozott a legális migrációt, valamint az integrációt érintő szakpolitikák kérdésével is, amellyel kapcsolatban ugyancsak öt javaslatot terjesztett elő:

³² Valletta Summit, 11-12 November 2015. Action Plan (2015). Valletta, European Council. Forrás: www.consilium.europa.eu/media/21839/action_plan_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 02.)

³³ EU–Törökország nyilatkozat, 2016. március 18 (2016). Brüsszel, Európai Tanács. Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2016/03/18-eu-turkey-statement/ (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)

- a strukturált áttelepítési politika létrehozását, amely közös uniós szabályrendszer bevezetésével határozza meg a befogadást és elosztást, az áttelepítettek számára biztosított státuszt, a pénzügyi támogatást, valamint a másodlagos migrációt visszaszorító intézkedéseket;
- az egységes uniós kékkártyarendszer megerősítését és a harmadik országbeli értelmiségiek számára vonzóvá tételét;
- az innovatív vállalkozók vonzását és támogatását;
- a harmadik országbeli állampolgárok legális migrációjára vonatkozó hatályos jogszabályok észszerűsítését, egyszerűsítését;
- a harmadik országokkal folytatott együttműködés migrációs szakpolitikákat érintő párbeszédének hatékonyabb kezelését.³⁴

Ezek mellett a bizottság kijelentette, hogy ki fog dolgozni egy integrációra vonatkozó, közös uniós cselekvési tervet.³⁵ Emellett 2016 áprilisában az Európai Parlament is közzétett egy állásfoglalást a Földközi-tenger térségében kialakult helyzettel és a migrációval kapcsolatos átfogó uniós megközelítés szükségességéről, amelyben az addig kialakult migrációs válság adatainak számszerűségeit bemutatva, valamint az Európai Bizottság által április 6-án közzétett közlemény javaslatainak figyelembevételével megerősíti az abban tett javaslatok megvalósítását.³⁶ 2016. május 4-én a bizottság megerősítette szándékát a dublini rendszer reformja, az EUODAC-rendszer megerősítése, valamint az európai uniós menekültügyi ügynökség létrehozása mellett, amelyet egy reformcsomagban fogalmazott meg. Ez gyakorlatilag az április 6-i közlemény első javaslatcsomagjának kidolgozott, részletes bemutatása.³⁷

A második javaslatcsomagot július 13-án terjesztette elő a Bizottság, amely egy olyan menekültügyi politika létrehozására törekszik, amely működőképes marad nagy migrációs nyomás esetén is. A javaslatcsomagban szerepel a méltányos és hatékony közös uniós eljárás, amely egy lerövidített, egyszerűsített és egyértelműsített menekültügyi eljárásra, a menedékkérők jogaira vonatkozó közös biztosítékokra, a szigorúbb visszaéléseket sújtó szankciókra, valamint a biztonságos országok mindenki által elfogadott listájára támaszkodik. A Bizottság javaslatot tesz a védelemre vonatkozó jogok és normák harmonizációjára, amely magában foglalja az elismerési arányok és a védelem formáinak összehangolását, a továbbutazásra vonatkozó szankciók szigorítását, a védelem felülvizsgálatát a származási országban beállt változások tekintetében, valamint az integrációban való részvétel kötelező jellegét. A javaslatcsomag utolsó eleme a befogadási feltételekről szóló irányelv reformja, amelynek célja, hogy a menedékkérőket az EU-ban egységesen méltó befogadási körülmé-

³⁴ *A Bizottság felvázolja a közös európai menekültügyi rendszer reformjára és az Európába jutás legális és biztonságos módjainak kialakítására vonatkozó lehetőségeket* (2016). Brüsszel, Európai Tanács, 2016. 04. 06. Forrás: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1246_hu.htm (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)

³⁵ Uo.

³⁶ *A Földközi-tenger térségében kialakult helyzet és a migrációval kapcsolatos átfogó uniós megközelítés szükségessége. Az Európai Parlament 2016. április 12-i állásfoglalása a földközi-tengeri térségben kialakult helyzetről és a migrációval kapcsolatos átfogó uniós megközelítés szükségességéről* (2016). Strasbourg, Európai Parlament, 2016. 04. 12. Forrás: [www.europarl.europa.eu/RegData/seance_pleniere/textes_adoptes/provisoire/2016/04-12/0102/P8_TA-PROV\(2016\)0102_HU.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/seance_pleniere/textes_adoptes/provisoire/2016/04-12/0102/P8_TA-PROV(2016)0102_HU.pdf) (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)

³⁷ *A fenntartható és méltányos közös európai menekültügyi rendszer kialakítása felé* (2016). Brüsszel, Európai Bizottság, 2016. 05. 04. Forrás: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1620_hu.htm (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)

nyek várják, amelynek érdekében szükséges az Európai Menekültügyi Támogatási Hivatal által kidolgozott normák és mutatók átvétele, vészhelyzeti tervek készítése és naprakészen tartása. De szükséges a menedékkérők elérhetőségének biztosítása is, amely a szökési kockázatot csökkenti, illetve annak világossá tétele, hogy a befogadási feltételeket csak a felelős tagállam biztosítja. Emellett egységesen kell lehetővé tenni a menedékkérők számára a munkaerőpiachoz való hozzáférést. Az új befogadási feltételeknek a speciális igényű menedékkérőkkel kapcsolatos szabályozást is tartalmaznia kell.³⁸ A Jogalkotási javaslatokat 2017 márciusában még a Tanács tárgyalta, így a menekültügyi rendszer reformja, habár minden tagállamnak kifejezett érdeke, még várat magára.³⁹

Az új migrációs stratégia által irányított felülvizsgálat eredményeképpen kialakított javaslatcsomagból a következő elemek vannak még függőben:

- *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete: a nemzetközi védelemre vonatkozó egységes uniós eljárás létrehozásáról és a 2013/32/EU irányelv hatályon kívül helyezéséről [COM (2016) 0467];*
- *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete: a harmadik országbeli állampolgárok és hontalan személyek nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésére, az egységes menekült- vagy kiegészítő védelmet biztosító jogállásra, valamint a nyújtott védelem tartalmára vonatkozó szabályokról, továbbá a harmadik országok huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkező állampolgárainak jogállásáról szóló, 2003. november 25-i 2003/109/EK tanácsi irányelv módosításáról [COM (2016) 0466];*
- *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács irányelve: a nemzetközi védelmet kérelmezők befogadására vonatkozó szabályok megállapításáról (átdolgozás) [COM (2016) 0465];*
- *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete: egy uniós áttelepítési program létrehozásáról, valamint az 516/2014/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról [COM (2016) 0468];*
- *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete: egy harmadik ország állampolgára, illetve hontalan személy által a tagállamok egyikében benyújtott nemzetközi védelem iránti kérelem megvizsgálásáért felelős tagállam meghatározására vonatkozó feltételek és eljárási szabályok megállapításáról (átdolgozás) [COM (2016) 0270];*
- *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete: [az egy harmadik ország állampolgára vagy hontalan személy által a tagállamok egyikében benyújtott nemzetközi védelem iránti kérelem megvizsgálásáért felelős tagállam meghatározására vonatkozó feltételek és eljárási szabályok megállapításáról szóló 604/2013/EU rendelet] hatékony alkalmazása és az országban illegálisan tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok vagy hontalan személyek azonosítása érdekében az ujjlenyomatok összehasonlítására irányuló „EURODAC” létrehozásáról,*

³⁸ *A közös európai menekültügyi rendszer reformjának befejezése: egy hatékony, méltányos és humánus menekültügyi politika felé* (2016). Brüsszel, Európai Bizottság, 2016. 07. 13. Forrás: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2433_hu.htm (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)

³⁹ Uo.; Migrant Crisis: EU Ministers Approve Disputed Quota Plan (2015) *BBC*, 2015. 09. 22. Forrás: www.bbc.com/news/world-europe-34329825 (A letöltés dátuma: 2017. 08. 28.); *Common European Asylum System* (2019).

- valamint az EURODAC-adatokkal való összevetésre irányulóan a tagállamok bűnüldöző hatóságai és az EUROPOL által bűnüldözés céljából benyújtott kérésekről (átdolgozás) [COM (2016) 0272];*
- *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete: az Európai Unió Menekültügyi Ügynökségéről és a 439/2010/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről [COM (2016) 0271];*
 - *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete: a migránsok áthelyezésére vonatkozó válságkezelési mechanizmus létrehozásáról, valamint az egy harmadik országbeli állampolgár vagy egy hontalan személy által a tagállamok egyikében benyújtott nemzetközi védelem iránti kérelem megvizsgálásáért felelős tagállam meghatározására vonatkozó feltételek és eljárási szabályok megállapításáról szóló, 2013. június 26-i 604/2013/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról [COM (2015) 0450];*
 - *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete: a nemzetközi védelem megadására és visszavonására vonatkozó közös eljárásokról szóló 2013/32/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv alkalmazása céljából a biztonságos országok közös uniós jegyzékének létrehozásáról, valamint a 2013/32/EU irányelv módosításáról [COM (2015) 0452].⁴⁰*

2017-ben a valletai cselekvési tervvel összhangban a középső mediterrán útvonalon zajló migráció kezelésével kapcsolatban az Európai Bizottság közleményt adott ki az Európai Parlament, az Európai Tanács, valamint a Tanács számára. A közlemény megalkotására azért kerülhetett sor, mert a régióban 2016-ban minden korábbinál több migráns próbálta meg elérni Európa partjait. E migrációs hullám számszerűsített adatait foglalta össze a Bizottság, kiemelve belőle a különösen veszélyeztetett csoportok, a nők és a kísérő nélküli kiskorúak nagy arányát. E számadatok mellett további aggodalomra adott okot, hogy a Földközi-tengeren való átkelés során az elmúlt években több ezer migráns vesztette életét. Az emberéletek mentése érdekében több misszió is indult az érintett térségben. Emellett, felismerve Líbia szerepét tranzitországgként, az EU elkötelezte magát az ország parti őrségének kiképzése mellett. Ezzel párhuzamosan működik olyan misszió is a térségben, amelynek fő célkitűzése az embercsempészet kezelése. A közlemény fontosnak tartja továbbá a migránsok védelmét, valamint az önkéntes visszatérés támogatását, amelyben szintén nagy szerepe van a líbiai hatóságoknak. De nemcsak a migrációs hullám kezelésének metódusait mutatja be a dokumentum, hanem a megelőzés érdekében tett lépéseket is, hiszen a célzott tájékoztatási kampányok jelentőségét hangsúlyozza, mind a származási, mind a tranzit országokban. Emellett szintén megelőző eszközként előirányozza a többi észak-afrikai országgal való együttműködés elmélyítését egy esetleges útvonal-eltolódás megakadályozására. A közlemény emellett tartalmazott egy jóváhagyásra ajánlott intézkedéscsomagot, amelyet előremutatóan a 2017. februári máltai állam- és kormányfői csúcstalálkozóra bíztak.⁴¹ Az Európai Tanács tagjai február 3-án nyilatkozatban hagyták jóvá

⁴⁰ *Asylum policy* (s.d.)

⁴¹ *Közös közlemény az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak és a Tanácsnak. Migráció a közép-mediterrán útvonalon. A migrációs áramlás kezelése, életmentés* (2017). [JOIN(2017) 4 final]. Brüsszel, Európai Bizottság, 2017. 01. 25. Forrás: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:6e6590bb-e2fa-11e6-ad7c-01aa75ed71a1.0018.02/DOC_1&format=PDF (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)

az eléjük terjesztett intézkedéscsomagot, amelyben megerősítik a migrációs kérdésekben a különböző nemzetközi szervezetekkel való együttműködési szándékot, valamint elkötelezettségüket az EU–Törökország nyilatkozat végrehajtása mellett. Emellett kijelentik, hogy az együttműködés elmélyítését Líbián kívül annak szubszaharai szomszédaira is kiterjesztik, és hangsúlyozzák az operatív intézkedések megindításának fontosságát is a térségben. A nyilatkozat kimondja, hogy az Európai Unió elkötelezett Líbia stabilizálása érdekében, valamint meghatározza az ezzel kapcsolatos legfontosabb feladatokat is, mint a líbiai parti őrség kiképzése és támogatása, az embercsempészet elleni küzdelem, a régióban jelen lévő közös biztonság- és védelempolitikai (KBVP-) missziók és -műveletek bevonása, a Líbiával együttműködő államok támogatása.

A tanulmány megírásakor, 2017-ben az EU migrációs politikája tehát a következő területekre terjedt ki:

- együttműködés a származási és tranzitországokkal, amelynek fontos eleme a származási országokkal megkezdett párbeszéd, valamint ennek elmélyítését célzó, 2016-ban jóváhagyott új migrációs partnerségi keret, valamint az EU–Törökország nyilatkozat;
- az EU külső határainak megerősítése, amelyet az EU a belső határokon belüli szabad mozgás alapjaként jelöl meg, amelynek érdekében 2016-ban megkezdte működését az Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség;
- a migrációs áramlások kezelése és a migráncsempészés visszaszorítása, amely terület magában foglalja az illegális bevándorlás visszaszorítását, a visszatérési irányelvet és az ezzel kapcsolatban már megkötött megállapodásokat, valamint az EU tengeri műveleteit;
- a közös európai menekültügyi rendszer reformja, amelynek szükségessége 2015 során vált nyilvánvalóvá, és amelynek megvalósításához szükséges hét jogalkotási javaslatot a Tanács vizsgálja;
- a legális migráció lehetőségeinek megteremtése, amely a védelemre szoruló személyek számára biztonságos és legális kereteket biztosít az EU-ba való bejutásra, de e területhez tartozik az áttelepítésről szóló megállapodás és az EU–Törökország nyilatkozat is, valamint a már létező kékkártyarendszer felülvizsgálata;
- a harmadik országbeli állampolgárok integrációjának elősegítése, amelyben főként a tagállamok közötti információcsere kerül előtérbe az alkalmazott legjobb gyakorlatok megosztásával.⁴²

Összegzés

A közös menekültügyi eljárások létrehozása már az Európai Unió megalakulásakor is fontos volt, és fokozatos fejlődése jól megfigyelhető. Az Európai Unió bővülésével és mélyítésével előbb irányelvként, majd szakpolitikaként jelenik meg a migrációs kérdés, amelybe egyre több és több terület egyre több szegmense került bele, főként a menekültügyi eljárások szabályozása tekintetében. A változás mértéke leginkább a dublini folyamaton érhető tetten,

⁴² *Az Unió migrációs politikája.* Brüsszel, Európai Tanács. Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/policies/migratory-pressures/ (A letöltés dátuma: 2017. 06. 12.)

amelyet a felmerülő eljárási problémákra reagálva egyértelműsített többször is az EU, egy kiterjedt fogalomrendszert is létrehozva az egyértelműsítés érdekében. Az EU migrációt érintő erőfeszítései 2015-ben hatalmas mértékű gyakorlati kihívással szembesültek, amelyek felfedték a politika és az eljárások hiányosságait. A helyzet megoldásának fontosságát és azonnali jellegét fémjelezte a viszonylag gyors reakció a válság okozta problémákra. 2016-ban az új migrációs stratégia keretet adott a felülvizsgálati programnak, amely a szakpolitika eszközeit és irányelveit volt hivatott megreformálni. A pár hónap leforgása alatt megalkotott javaslatcsomag több tétele azonban még mindig a Tanács előtt van, aminek oka az EU tagállamainak különböző részesedése a migrációs válságból, és az ebből adódó különböző megközelítés. A felülvizsgálat így csak félkész, de előremutató az a tény, hogy a tagállamok között néhány területen egyetértés mutatkozott, így létrejöhetnek olyan kezdeményezések, amelyek direktebb módon hatnak a migrációra, mint a származási országokkal való partnerség elmélyítése, a támogatási programok, valamint főként a Mediterráneum és a szubszaharai Afrika térségében működő műveletek és missziók bevonása az embercsempészetet, illegális bevándorlást vagy akár a tájékoztatást célzó programokba.

Felhasznált irodalom

- 2015/1523/EU tanácsi határozat a nemzetközi védelem területén Olaszország és Görögország érdekében elfogadott átmeneti intézkedések megállapításáról (2015). 2015. 09. 14. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?qid=1547903192362&uri=CELEX:32015D1523> (A letöltés dátuma: 2017. 08. 28.)
- 2015/1601/EU tanácsi határozat a nemzetközi védelem területén Olaszország és Görögország érdekében elfogadott átmeneti intézkedések megállapításáról (2015). 2015. 09. 22. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?qid=1547903307379&uri=CELEX:32015D1601> (A letöltés dátuma: 2017. 08. 28.)
- A Bizottság felvázolja a közös európai menekültügyi rendszer reformjára és az Európába jutás legális és biztonságos módjainak kialakítására vonatkozó lehetőségeket (2016). Brüsszel, Európai Tanács, 2016. 04. 06. Forrás: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1246_hu.htm (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Európai migrációs stratégia (2015). [COM (2015)240 final]. Brüsszel, Európai Bizottság, 2015. 05. 13. Forrás: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Európai migrációs stratégia (2015). [COM (2015) 240 final]. Brüsszel, Európai Bizottság, 2015. 05. 13. Forrás: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)

- A fenntartható és méltányos közös európai menekültügyi rendszer kialakítása felé* (2016). Brüsszel, Európai Bizottság, 2016. 05. 04. Forrás: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1620_hu.htm (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- A Földközi-tenger térségében kialakult helyzet és a migrációval kapcsolatos átfogó uniós megközelítés szükségessége. Az Európai Parlament 2016. április 12-i állásfoglalása a földközi-tengeri térségben kialakult helyzetről és a migrációval kapcsolatos átfogó uniós megközelítés szükségességéről* (2016). Strasbourg, Európai Parlament, 2016. 04. 12. Forrás: [www.europarl.europa.eu/RegData/seance_pleniere/textes_adoptes/provisoire/2016/04-12/0102/P8_TA-PROV\(2016\)0102_HU.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/seance_pleniere/textes_adoptes/provisoire/2016/04-12/0102/P8_TA-PROV(2016)0102_HU.pdf) (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- A közös európai menekültügyi rendszer reformjának befejezése: egy hatékony, méltányos és humánus menekültügyi politika felé* (2016). Brüsszel, Európai Bizottság, 2016. 07. 13. Forrás: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2433_hu.htm (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- A Tanács 2004/83/EK irányelve (2004. április 29.) a harmadik országok állampolgárainak, illetve a hontalan személyeknek menekültként vagy a más okból nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésének feltételeiről és az e státuszok tartalmára vonatkozó minimumszabályokról* (2004). Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:133176&from=HU> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)
- A Tanács 2014. április 14-i 2014/252/EU határozata az Európai Unió és a Török Köztársaság közötti, a jogellenesen tartózkodó személyek visszafogadásáról szóló megállapodás megkötéséről (2014). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 134. 2014. 05. 07. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=OJ:L:2014:134:TOC> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- Annex to the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Establishing an EU Common List of Safe Countries of Origin for the Purposes of Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council on Common Procedures Forgranting and Withdrawing International Protection, and Amending Directive 2013/32/EU* (2015). [COM (2015) 452]. Brussels, European Commission, 2015. 09. 09. Forrás: [www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2015/0452/COM_COM\(2015\)0452\(ANN\)_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2015/0452/COM_COM(2015)0452(ANN)_EN.pdf) (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- Annex to the Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a Crisis Relocation Mechanism and Amending Regulation (EU) No 604/2013 of The European Parliament and of the Council of 26 June 2013 Establishing the Criteria and Mechanisms for Determining the Member State Responsible for Examining an Application for International Protection Lodged in One of the Member States by a Third Country National or a Stateless Person* (2015). [COM (2015) 450]. Brussels, European Commission, 2015. 09. 09. Forrás: [www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2015/0450/COM_COM\(2015\)0450\(ANN\)_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2015/0450/COM_COM(2015)0450(ANN)_EN.pdf) (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- Asylum policy. Fact Sheets on the European Union* (s.d.) Strasbourg, European Parliament. Forrás: www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/151/asylum-policy (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- Az európai migrációs stratégia. A helyzet állása: 2015. október 14-én* (2015). Brüsszel, Európai Bizottság. Forrás: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/eam_state_of_play_20151014_migration_priority_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- Az Európai Parlament és a Tanács 2011/95/EU irányelve (2011. december 13.) a harmadik országbeli állampolgárok és hontalan személyek nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésére, az egységes menekült- vagy kiegészítő védelmet biztosító jogállásra, valamint

- a nyújtott védelem tartalmára vonatkozó szabályokról (2011). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 337. 2011. 12. 20. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0095&from=HU> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)
- Az Európai Parlament és a Tanács 2013. június 26-i 2013/32/EU irányelve a nemzetközi védelem megadására és visszavonására vonatkozó közös eljárásokról (2013). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 2013. 06. 29. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0032&from=HU> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- Az Európai Parlament és a Tanács 2013. június 26-i 603/2013/EU rendelete a harmadik országbeli állampolgár vagy hontalan személy által a tagállamok egyikében benyújtott nemzetközi védelem iránti kérelem megvizsgálásáért felelős tagállam meghatározására vonatkozó feltételek és eljárási szabályok megállapításáról szóló 604/2013/EU rendelet hatékony alkalmazása érdekében az ujjlenyomatok összehasonlítását szolgáló Eurodac létrehozásáról, továbbá a tagállamok bűnüldöző hatóságai és az Europol által az Eurodac-adatokkal való, bűnüldözési célú összehasonlítások kérelmezéséről, valamint a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség nagyméretű IT-rendszereinek üzemeltetési igazgatását végző ügynökség létrehozásáról szóló 1077/2011/EU rendelet módosításáról (átdolgozás) (2013). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 180. 2013. 06. 26. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0603&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)
- Az Európai Parlament és a Tanács 2013. június 26-i 604/2013/EU rendelete egy harmadik országbeli állampolgár vagy egy hontalan személy által a tagállamok egyikében benyújtott nemzetközi védelem iránti kérelem megvizsgálásáért felelős tagállam meghatározására vonatkozó feltételek és eljárási szabályok megállapításáról (átdolgozás) (2013). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 180. 2013. 06. 29. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0604&from=HU> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)
- Az Európai Parlament és a Tanács 2014. április 16-i 516/2014/EU rendelete a Menekültügyi, Migrációs és Integrációs Alap létrehozásáról, a 2008/381/EK tanácsi határozat módosításáról, valamint az 573/2007/EK és az 575/2007/EK európai parlamenti és tanácsi határozatok és a 2007/435/EK tanácsi határozat hatályon kívül helyezéséről (2014). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 150. 2014. 05. 20. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0516&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- Az Európai Parlament és a Tanács irányelve. A harmadik országbeli állampolgárok és hontalan személyek nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésére és jogállására, valamint a nyújtott védelem tartalmára vonatkozó minimumszabályokról* (2009). Brüsszel, Európai Közösségek Bizottsága, 2009. 10. 21. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009PC0551&from=HU> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)
- Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egy-egy szerkezetbe foglalt változata (2010). [2010/C 83/01]. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, C 83. 2010. 03. 30. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2010:083:FULL&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)
- Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egy-egy szerkezetbe foglalt változata (2012). [2012/C 326/01]. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, C 326. 2012. 10. 26. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2012:326:FULL&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)
- Az Unió migrációs politikája* (s.d.) Brüsszel, Európai Tanács. Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/policies/migratory-pressures/ (A letöltés dátuma: 2017. 06. 12.)

- Az uniós menekültügyi szabályok reformja* (2016). Brüsszel, Európai Tanács. Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/policies/ceas-reform/ (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- Common European Asylum System* (2017). Brussels, EC, Migration And Home Affairs. Forrás: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum_en (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)
- Convention. Determining the State Responsible for Examining Applications for Asylum Lodged in One of the Member States of the European Communities (1997). [97/C 254/01]. *Official Journal of the European Communities*, C 254. 1997. 08. 19. Forrás: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:41997A0819\(01\)&from=HU](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:41997A0819(01)&from=HU) (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)
- Council Regulation of 18 February 2003 Establishing the Criteria and Mechanisms for Determining the Member State Responsible for Examining an Asylum Application Lodged in One of the Member States by a Third-Country National (2003). *Official Journal of the European Communities*, L 50. 2003. 02. 25. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003R0343&from=HU> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)
- Európai bevándorlási és menekültügyi paktum* (2008). [13440/08 ASIM 72]. Brüsszel, Európai Unió Tanácsa, 2008. 09. 24. Forrás: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=HU&f=ST%2013440%202008%20INIT> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)
- EU–Törökország nyilatkozat, 2016. március 18.* Brüsszel, Európai Tanács. Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2016/03/18-eu-turkey-statement/ (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- Hágai program: a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének erősítése az Európai Unióban (2005). [2005/C 53/01]. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, C 53. 2005. 03. 03. Forrás: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005XG0303\(01\)&from=HU](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005XG0303(01)&from=HU) (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)
- Közös közlemény az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak és a Tanácsnak. Migráció a közép-mediterrán útvonalon. A migrációs áramlás kezelése, életmentés* (2017). [JOIN(2017) 4 final]. Brüsszel, Európai Bizottság, 2017. 01. 25. Forrás: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:6e6590bb-e2fa-11e6-ad7c-01aa75ed71a1.0018.02/DOC_1&format=PDF (A letöltés dátuma: 2017. 06. 11.)
- Migrant Crisis: EU Ministers Approve Disputed Quota Plan (2015). *BBC*, 2015. 09. 22. Forrás: www.bbc.com/news/world-europe-34329825 (A letöltés dátuma: 2017. 08. 28.)
- Migration and Migrant Population Statistics* (2018). Luxembourg, Eurostat. Forrás: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics (A letöltés dátuma: 2017. 06. 04.)
- Report from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council. Thirteenth Report on Relocation and Resettlement* (2017). [COM (2017) 330]. Brussels, European Commission, 2017. 06. 13. Forrás: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20170613_thirteenth_report_on_relocation_and_resettlement_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 08. 28.)
- Stockholmi program: A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa (2010). [2010/C 115/01]. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, C 115. 2010. 05. 04. Forrás: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010XG0504\(01\)&from=HU](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010XG0504(01)&from=HU) (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)
- Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts (1997). [97/C 340/01]. *Official Journal of the European Communities*, C 340. 1997. 11. 10. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997D/TXT&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community (2007). [2007/C 306/01]. *Official Journal of the European Union*, C 306. 2007. 12. 17. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

Treaty on European Union (1992). [92/C 191/01]. Brussels–Luxembourg, Council of the European Communities. Forrás: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 10.)

Valletta Summit, 11-12 November 2015. Action Plan (2015). Valletta, European Council. Forrás: www.consilium.europa.eu/media/21839/action_plan_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 02.)

Libanon és az Európai Unió kapcsolatai

Benes Károly

Bevezetés

Libanon egy kicsi, de fontos közel-keleti országgént képes volt megőrizni stabilitását az arab tavaszt követő regionális felfordulás közepette is, habár az ország biztonságát számos belső- és külső fenyegetés éri. Ez a tanulmány az Európai Unió Libanonnal ápolt kapcsolatait kívánja bemutatni, külön kitérve az azokat meghatározó libanoni közjogi berendezkedés és külpolitika sajátosságaira, illetve annak regionális hatalmi játszmák általi befolyásoltságára.

Az Európai Unió mediterrán térséggel ápolt kapcsolatrendszerében Libanon speciális szerepet tölt be. Az egyetlen közel-keleti országgént, ahol a keresztény kisebbség – a szunnita és síita felekezet mellett – meghatározó szerepet játszik a belpolitikában, és ahol a közjogi rendszer minden a felekezeti hatalommegosztásból következő hiányossága ellenére többé-kevésbé az európai demokratikus normák szerint működik, példaértékű lehet az arab tavasz következményei és az iszlamista mozgalmak térnyerése által megtépázott régióban. Ugyanakkor a sajátos libanoni modell az ország történelmi fejlődésének eredménye, amely korlátokat szab más államokban való alkalmazásának.

Ez a tanulmány mindenekelőtt be kívánja mutatni a libanoni belpolitika jellegzetességeit, azok kialakulását, történelmi meghatározottságukat és a közel-keleti ország külpolitikájának megosztottságát, amely behatárolja az Európai Unió mozgásterét a Libanonnal ápolt kapcsolataiban. Egyúttal átfogó képet kíván nyújtani az Unió komplex finanszírozási rendszeréről, kereskedelempolitikájáról, annak céljairól, bizonyítva, hogy azok elsősorban nem a társadalmi változásokra rugalmatlanul reagáló, számos demokratikus deficittel küzdő felekezeti hatalommegosztáson alapuló rendszer reformját, hanem az ország stabilitásának megőrzését szolgálják. Az írás szintén meg kívánja válaszolni azt a kérdést, hogy van-e reális alternatívája a számos strukturális problémával küzdő libanoni közjogi rendszernek, vagy az EU egyetlen lehetősége a jelenlegi *modus vivendi* támogatása, az állam demokratikus jellegének erősítése mellett.

A fentieknek megfelelően a tanulmány első fejezete a libanoni belpolitika bemutatását tűzte ki célul, amely meghatározó szerepet tölt be a második fejezet tárgyát képező libanoni külpolitika alakításában, amely napjainkig nem képes egységes hangon megszólalni, így behatárolva az ország külföldi érdekérvényesítő képességét. A harmadik rész az Európai Unió és Libanon kapcsolatait mutatja be, terjedelmi korlátok miatt a teljesség igénye nélkül, elsősorban napjainkra és a közeljövőben várható irányokra fókuszálva. A negyedik részben a libanoni stabilitást veszélyeztető külső tényezők felsorolását követően az azokra adott európai válaszokról lesz szó.

A libanoni belpolitika sajátosságai

Ahhoz, hogy Libanon külpolitikáját és azon belül az Európai Unióval ápolt kapcsolatait vizsgálhassuk, elengedhetetlen a belpolitika rendszerének rövid ismertetése, mivel az alapjainban határozza meg Bejrút külkapcsolatait. Mint azt a későbbiekben látni fogjuk, az EU-nak figyelembe kell vennie a kényes egyensúlyon alapuló törekeny belpolitikai stabilitás megőrzésének igényét, a belső viszonyok által meghatározott, nem egységes, többpólusú külpolitikai döntéshozatal realitásait.

A libanoni belpolitika alapvető sajátossága, hogy vallási törésvonalak mentén megosztott, a politikai pártok elsősorban a keresztény, szunnita, síita és drúz közösségek partikuláris érdekei mentén szerveződnek. Az így kialakult felekezeti rendszert, ahol alapjainban a vallási identitás határozza meg a pártpreferenciát, tovább bonyolítja a hagyományos baloldali-jobboldali megosztottság és a libanoni belpolitikában hosszú ideje meghatározó szerepet játszó szíriai Aszad-rezsimhez való viszony.¹

A Libanonra jellemző felekezeti megosztottság alapján szerveződő állami struktúra eredete egészen az Oszmán Birodalom idejéig nyúlik vissza.² A 17. és 19. század között a drúz és a főleg maronita keresztény közösségek közötti egyensúly és együttműködés dominálta a mai Libanon középső részének megfelelő régió életét, ahol az egymást követő emírek meglehetősen nagy működési szabadságot adtak mind a keresztény egyházaknak, mind a francia kereskedőknek.³ Az 1800-as évek közepétől Isztambul aktívan beavatkozott a tartomány életébe, ami kiélezte a vallási feszültséget, és elvezetett az ország első modern kori polgárháborújához a keresztények és a drúzok között. A vérontásnak 1861-ben a francia hadsereg közvetlen beavatkozása vetett véget, aminek eredményeként a Porta autonóm régióként (mutasarrifiyyah) ismerte el a területet.

Az első világháborút követően Szíria és Libanon francia mandátumterület lett. Párizs jelentősen megnövelte az ország területét Szíria kárára (ekkor került többek között a Bekaa-völgy, az északi Tripoli és a déli, főleg síiták lakta Szidón Libanonhoz), ami a felekezeti arányok eltolódásával is együtt járt a muszlimok javára.⁴ Az 1926-ban elfogadott alkotmány, majd az ország 1943-as függetlenségét lehetővé tevő Nemzeti Paktum létrehozta azt a felekezeti kormányzati rendszert, amely kisebb-nagyobb átalakításokkal a mai napig az így felállított közjogi keretek között működik. A paktumban megfogalmazott fő elvek szerint a maroniták lemondtak az ország európai orientációjáról, elfogadták annak arab jellegét, míg a muszlimok letettek a Szíriával való egyesülésről. A közjogi méltóságokat is vallási alapon osztották el, a köztársasági elnök maronita keresztény, a miniszterelnök szunnita,

¹ A polgárháborút követően a Háfesz el-Aszad, majd a fia, Bassár el-Aszad által vezetett szíriai rezsim hosszú ideig meghatározó szerepet játszott a libanoni belpolitikában, amit a szíriai fegyveres erők és biztonsági szervek jelenléte alapozott meg.

² KHATIB, Lina – GARDINER, Maxwell (2015): Lebanon: Situation Report. *Carnegieendowment.org*, 2015. 04. 17. Forrás: <http://carnegieendowment.org/2015/04/17/lebanon-situation-report-pub-59832> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)

³ ELLIS, Kail C. ed. (2002): *Lebanon's Second Republic. Prospects for the Twenty-first Century*. Gainesville, University Press of Florida. 16–18.

⁴ ELLIS 2002, 17–20.

míg a parlament elnöke síita lett.⁵ Az 1932-es népszámlálási adatok alapján a parlamenti képviselői helyeket 6:5 arányban osztották el a keresztény és muszlim képviselők között.⁶

A két kulcsfontosságú dokumentum lényegében lefektette az alapját a modernkori Libanoni Köztársaságnak. A felekezeti *modus vivendi* maximális figyelembevétele egyúttal megágyazott egy eredendően gyenge és megosztott központi hatalom létrejöttének, amely működésképtelen a vallási alapon szerveződő pártok konszenzusus politizálása nélkül. Az így létrejött korlátozott demokráciában a szavazói akarat csak a felekezeti keretek között érvényesülhet, a vallási irányultság alapján elosztott pozíciók rendszere egészen a közgazgatás középvezetői szintjéig lenyúlik, megalapozva egy klientúrarendszert, amelyben az állami döntéshozatal nagyrészt informális csatornákra terelődik, a vallási hovatartozás fontosabb fokmérővé válik a szakértelemnél. Ugyanakkor a szigorú felekezeti kvóták egy rendkívül merev, rugalmatlan rendszert eredményeznek, amely képtelen a társadalomban beálló változásokra reagálni.

A második világháborút követően, a demográfiai folyamatok következtében a keresztény lakosság aránya folyamatosan csökkenni kezdett. A rugalmatlan közjogi berendezkedés nem volt képes választ adni az arányos képviselet igényével fellépő muszlim lakosság követeléseire, ami ráadásul egybeesett az arab nacionalizmus regionális erősödésével, a palesztin menekültek megjelenésével Libanonban, és a Palesztin Felszabadítási Szervezet (Palestine Liberation Organization – PLO) Izrael ellen Dél-Libanonból végrehajtott támadásaival, amelyek szimpátiát és támogatást váltottak ki a libanoni szunniták és síiták körében.⁷

A fenti okok elvezettek a libanoni modell legnagyobb válságáig, az 1975-ben kirobbant polgárháborúig, amely 15 évig tartó rombolást és pusztítást hozott az országra, és amely világossá tette, hogy a nagy felekezetek egyike sem képes önállóan irányítani az országot, konszenzusus politizálás nélkül nem lehet béke Libanonban.⁸ Az ellenségeskedést lezáró taifi egyezmény a keresztények és muszlimok közötti 6:5 képviseleti arányt 1:1-re módosította a 128 tagú parlamentben, de lényegében megőrizte a korábbi politikai berendezkedés legfontosabb elemeit. Ugyanakkor lényeges változás volt, hogy a polgárháború utáni Libanon biztonságát, az egyezmény betartását a szíriai fegyveres erők és biztonsági szervek garantálták, addig példátlan befolyást biztosítva Damaszkusz számára a libanoni belpolitikára.⁹

Az 1990-es években kialakult *status quo* Rafik Hariri szunnita miniszterelnök ellen 2005 februárjában elkövetett merénylet hatására omlott össze. Az Aszad-rezsim máig vitatott

⁵ A hadsereg vezérkari főnöki posztját is a maroniták kapták, amely sokszor nem hivatalos ugródeszkát jelent az elnöki pozícióba.

⁶ Az 1932-es népszámlálás volt az utolsó az elmúlt több mint 80 évben, ami jól mutatja, hogy milyen kényes egyensúlyon alapul a felekezeti rendszer, mivel egy esetleges új népszámlálás világossá tenné, hogy mennyire eltolódott a népesség aránya a szunniták és síiták javára. SIKLAWI, Rami (2014): The Social and Political Identities of the Shi'i Community in Lebanon. *Arab Studies Quarterly*, Vol. 36, No 4. 284.

⁷ ELLIS 2002, 20.

⁸ A maronita keresztények szerepéről a polgárháborúban lásd: HENLEY, Alexander D. M. (2008): Politics of a Church at War: Maronite Catholicism in the Lebanese Civil War. *Mediterranean Politics*, Vol. 13, No. 3. 353–369.

⁹ ELLIS 2002, 39–40; BAHOUT, Joseph (2016): The Unraveling of Lebanon's Taif Agreement: Limits of Sect-Based Power Sharing. *Carnegieendowment.org*, 2016. 05. 16. Forrás: <http://carnegieendowment.org/2016/05/16/unraveling-of-lebanon-s-taif-agreement-limits-of-sect-based-power-sharing-pub-63571> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 23.)

felelőssége a gyilkosságban, és az elmúlt évtizedek aktív damaszkuszi szerepvállalása a libanoni belpolitikában tömegtüntetésekhez vezetett Bejrútban, amelyeken a szíriai csapatok távozását követelték.¹⁰ A később cédrusos forradalom néven ismertté vált események során a szíriai támogatást élvező pártok – elsősorban a Hezbollah – válasza sem késett sokáig, 2005. március 8-án ellentüntetéssel válaszoltak, amit törvényszerűen követett a Rafik Hariri nevével fémjelzett szunnita Mozgalom a Jövőért (Al-Mustaqbal Movement) és szövetségeseinek demonstrációja március 14-én.

A demonstrációk időpontját névként felvéve két politikai blokk jött létre. A Március 8. koalíció többek között magában foglalja a két síita pártot (Amal és Hezbollah), a legnagyobb, illetve egy kisebb keresztény pártot (Szabad Hazafias Mozgalom és a Marada Mozgalom), míg a Március 14. blokk a Mozgalom a Jövőért és két nagyobb keresztény párt (Kataeb Párt és a Libanoni Erők), valamint számos kisebb politikai formáció szövetsége.¹¹

Az elkövetkezendő években a Hariri-merénylet elkövetőinek felelősségre vonása céljából az ENSZ Biztonsági Tanácsa által felállított büntetőbíróság (Special Tribunal for Lebanon – STL) működése és a Hezbollah lefegyverzésének kérdése határozta meg a libanoni politikai életet.¹² Ebből a szempontból a 2006-os háború Izraellel kapóra jött a síita szervezet számára, amely így ismételten igazolhatta fegyveres szárnyának létét. A 34 napig tartó konfliktus során a jelentős izraeli fölény ellenére sem sikerült megtörni a mozgalmat, amely az aszimmetrikus hadviselés eszközeit jól alkalmazva meghátrálásra kényszerítette izraeli ellenfelét.¹³

A háborút követően a Damaszkuszhoz fűződő viszony – és ennek részeként az ENSZ-bíróság létrehozása körüli viták – elvezettek a törékeny egységkormány felbomlásáig. A síita pártok ülősztrájkot kezdtek Bejrútban, de a Fuad Sinióra miniszterelnök által vezetett Március 14. blokk a feszültséget tovább élezve 2008 májusában megpróbálta bezárni a Hezbollah független telekommunikációs rendszerét, és elmozdította pozíciójából a bejrúti nemzetközi repülőtér síita biztonsági főnökét. A Hezbollah fegyveres szárnyát ért kihívásra a mozgalom erőszakkal válaszolt. A négy napig tartó összecsapásokban 62 ember vesztette életét, és a síita szervezet átvette az irányítást Nyugat-Bejrútban. A kormány kénytelen volt meghátrálni, és ismét bebizonyosodott, hogy Libanonban egy nagy felekezet ellenében sem lehet kormányozni.¹⁴

¹⁰ A libanoni politikai merénylettekkel kapcsolatban bővebben lásd: KNUDSEN, Are (2010): Acquiescence to Assassinations in Post-Civil War Lebanon? *Mediterranean Politics*, Vol. 15, No. 1. 1–23. Forrás: www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13629391003644611 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.); és az ENSZ tényfeltáró missziójának jelentését: *Report of the Fact-finding Mission to Lebanon Inquiring into the Causes, Circumstances and Consequences of the Assassination of Former Prime Minister Rafik Hariri* (2005). *Al-bab.com*. Forrás: <http://al-bab.com/documents-section/hariri-assassination-fitzgerald-report> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

¹¹ A Walid Jumblatt vezette Progresszív Szocialista Párt, amely a legjelentősebb drúz politikai formáció, 2011-ig a Március 14. koalícióban vett részt, majd oldalt váltva segített a Március 8. blokknak kormányt alakítani.

¹² *Special Tribunal for Lebanon* (2017). Leidschendam, Special Tribunal for Lebanon. Forrás: www.stl-tsl.org/en/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 23.); *UNSC Resolution 1757* (2007). Leidschendam, Special Tribunal for Lebanon. Forrás: www.stl-tsl.org/en/documents/un-documents/un-security-council-resolutions/225-security-council-resolution-1757 (A letöltés dátuma: 2017. 04. 23.)

¹³ KIS-BENEDEK József (2006): A libanoni háború biztonságpolitikai és katonai összefüggései. *Felderítő Szemle*, 5. évf. 3. sz. 14.

¹⁴ KINO, Karim (2013): Structure, Agency And Hezbollah: a Morphogenetic View. *Third World Quarterly*, Vol. 34, No. 5. 856–872.

A 2008-as események politikai következményeit a 2008. május 21-én Dohában aláírt megállapodás rögzítette, amely egy új egységkormány felállítása mellett, *de facto* vétőjogot (úgynevezett blokkoló harmad) biztosított az ellenzéknek.¹⁵ Ugyan a megállapodás eredményeként helyreállt a törekeny belpolitikai stabilitás, de a konszenzusos kormányzás korlátai hamar megmutatkoztak. A szűken vett párt- és felekezeti érdekek ismét belpolitikai válságot eredményeztek, amikor Michel Szulejmán elnök utódját nem sikerült megválasztani (2014–2016 között az elnöki poszt betöltetlen volt), így a végrehajtó hatalom működése gyakorlatilag ellehetetlenült. Ezzel egyidejűleg a parlament a 2009-es választásokat követően kétszer is meghosszabbította saját mandátumát, mivel a pártok képtelenek voltak megállapodni az új választás kiírásának feltételeiben.

A választási törvénnyel kapcsolatos viták a mai napig központi helyet foglalnak el a politikai diskurzusban. Míg a síita pártok – elsősorban a Hezbollah – egy arányos választási rendszer bevezetését követelik, amely a demográfiai realitások alapján a jelenleginél több mandátumot juttatna nekik, addig a kisebb felekezetek – például a Walid Jumblatt vezette drúz Progresszív Szocialista Párt – a felekezeti arányok megtartásán alapuló többségi rendszer híve, ami jelentősebb képviselőket biztosítana számukra a lakosságban meglévő arányaikhoz képest. Jelen tanulmány írásakor még nem eldöntött tény, hogy sikerül-e megállapodni az új választási törvényben és megtartani a 2017-es választásokat.¹⁶

Összességében megállapítható, hogy a libanoni belpolitika számos törésvonal mentén megosztott, amelyek közül a legjelentősebb a felekezeti, de a Szíria-barát és ellenes, valamint a klasszikus jobb- és baloldali ellentétek is megtalálhatók a politikai közegben. Az ország három nagy vallási csoportja (síita, szunnita és a keresztény) közül egyik sem képes önállóan vezető szerepre szert tenni, ezért a stabilitás megőrzése érdekében együttműködésre kényszerülnek. Amint azt a polgárháború kirobbanásának körülményei is mutatják, konszenzus hiányában az ellentétek nagyon hamar kieleződnek, és akár fegyveres konfliktushoz is vezetnek. Ezzel egyidejűleg a vallási alapon szerveződő pártok öncélú érdekérvényesítése nagyban rontja az állam működésének hatékonyságát, a szakpolitikai igényeket felülíró belpolitikai csatározások egy jórészt diszfunkcionális államot eredményeznek. Libanon nemzetközi kapcsolatait – beleértve az Európai Unióval és annak tagállamaival ápolt viszonyt is – ezen keretek között érdemes vizsgálni, szem előtt tartva, hogy a különböző hatalmi centrumok megnehezítik, sőt, egyes esetekben lehetetlenné teszik Bejrút számára az egységes külpolitika kialakítását.

A libanoni külpolitika többcentrumú jellege

A libanoni belpolitika és állami intézményrendszer vallási alapon való megosztottsága alapjaiban befolyásolja az ország kül- és biztonságpolitikáját. A keresztény, a szunnita és a síita pártok eltérő regionális és nagyhatalmak irányába orientálódnak, a síiták Teherán és a szíriai

¹⁵ WORTH, Robert F. – BAKRI, Nada (2008): Deal for Lebanese Factions Leaves Hezbollah Stronger. *The New York Times*, 2008. 05. 22. Forrás: www.nytimes.com/2008/05/22/world/middleeast/22lebanon.html?_r=0 (A letöltés dátuma: 2017. 04. 23.)

¹⁶ Kataeb Says Fight over Size of Representation Obstructs Accord on Electoral Law (2017). *Naharnet*, 2017. 05. 04. Forrás: www.naharnet.com/stories/en/229480-kataeb-says-fight-over-size-of-representation-obstructs-accord-on-electoral-law (A letöltés dátuma: 2017. 05. 05.)

beavatkozást követően Moszkva, míg a szunniták Rijád és washingtoni szövetségese irányába. A keresztény pártok megosztottak. Mivel a legfőbb közjogi méltóságokat is vallási alapon választották meg, ezért a libanoni politikában előfordulhat, hogy kardinális kérdésekben a miniszterelnök, az elnök vagy egyes miniszterek eltérő álláspontot képviselnek akár nemzetközi tárgyalásaik során is.

Az alábbiakban a három nagy felekezet külpolitikai irányultságának okait, természetét vizsgáljuk meg. Először a síiták érdekeinek képviselőjében fellépő Hezbollahot érdemes megemlíteni, amely fegyveres szárnyának köszönhetően a libanoni államtól leginkább különböző, független kül- és biztonságpolitikát képes folytatni (a másik meghatározó síita párt, az Amal alapvetően támogatja a Hezbollahot ezen törekvésében).¹⁷ Az önálló, katonai képességek tekintetében a libanoni fegyveres erőket (Lebanon Armed Forces – LAF) is felülmúló milícia kialakulására történelmi okokból, a polgárháború során került sor, amikor főleg az ország déli részét lakó síiták óhatatlanul belesodródtak a terrorrevékenységet Dél-Libanonból folytató radikális baloldali Palesztin Felszabadítási Szervezet Izrael ellen viselt háborújába.¹⁸ A Hezbollah az izraeli veszélyre hivatkozva a polgárháborút követően is megtartotta fegyvereit, és legitimitásának nagy részét azóta is a zsidó állam elleni „szabad-ságharc” biztosítja számára, mint ahogy azt a 2006-os 34 napos háború során is láhattuk.

A Hezbollah önálló kül- és biztonságpolitika kialakítására való képességének másik lényeges eleme a mozgalom vallási jellege, amely az 1979-es iráni iszlám forradalmat követően Teherán természetes szövetségesevé tette azt. A perzsa ország a mai napig a legjelentősebb nemzetközi patrónusa a pártnak. A másik jelentős nemzetközi szövetséggel, az alavita Aszad-rezsimmel a polgárháborút követően rendezte a korábban konfliktusoktól sem mentes viszonyát, így létrehozva a Teherántól Dél-Libanonig húzódó úgynevezett „síita félholdat”, amely napjainkig az egyik legjelentősebb szereplője a régióért folytatott hatalmi játszmának.¹⁹ A 2011-es arab tavasz eseményei a korábbi években Teherán és Damaszkusz támogatását élvező mozgalmat automatikusan sodorták bele az egyre véresebb konfliktusba, amelyben Irán, valamint Oroszország mellett fegyveres segítséget nyújt az Aszad-rezsimnek, míg az Egyesült Államok és a szunnita Öböl-monarchiák a felkelőket támogatják.²⁰ Az elmúlt évek során a síita szereplők között egyfajta szerepcseré is bekövetkezett, amelyben a korábban patrónusi szerepet betöltő, mára viszont meggyengült Damaszkusz – amely korábban számtalan esetben beavatkozott a libanoni belpolitikába – az iráni, orosz és nem utolsósorban libanoni síita támogatás nélkül

¹⁷ Az Európai Tanács (közös kül- és biztonságpolitika – KKB) 2016/1136 (2016. július 12.) határozata csak a mozgalom katonai szárnyát minősíti terrorszervezetnek. A következő linken olvasható angolul: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016D1136&qid=1474969819578&from=EN> (A letöltés dátuma: 2017. 02. 15.), míg az Egyesült Államok Külügyminisztériuma az egész Hezbollahot külföldi terror-szervezetként tartja számon. *Foreign Terrorist Organizations*. Washington D.C., U.S. Department of State. Forrás: www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm (A letöltés dátuma: 2017. 02. 15.)

¹⁸ Részben az Izraellel vívott fegyveres harc következtében menekült jelentős mennyiségű síita lakosság Dél-Bejrútba, így megváltoztatva Bejrút lakosságának vallási összetételét is. SIKLAWI, Rami (2012): The Dynamics of the Amal Movement in Lebanon 1975–90. *Arab Studies Quarterly*, Vol. 31, No. 1. 4–26.

¹⁹ N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté (2016): Az iráni–szaúdi hidegháborús konfliktus értelmezése. *KKI Tanulmányok*, No. 1. Forrás: <http://kki.hu/hu/szakmai-anyagok/kki-tanulmanyok/az-irani-szaudi-hideghaborus-konfliktus-ertelmezese/42> (A letöltés dátuma: 2017. 03. 28.)

²⁰ KARAM, Karam (2012): The Fragile Balance in Lebanon: Domestic Tension and Foreign Pressure. *Panorama*, 184–189. Forrás: www.iemed.org/observatori-en/arees-danalisi/arxiu-adjunts/anuari/med.2012/Karam_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 23.)

képtelen lenne hatalmát megőrizni. Ezzel egyidejűleg a korábbi kliens, a Hezbollah regionális politikai szereplővé nőtte ki magát.²¹

A síitákkal ellentétben a szunnita közösség nem támaszkodhat olyan politikai szerveződésre, amelynek számottevő fegyveres ereje lenne.²² Ugyanakkor a 2005-ben merénylet áldozatául esett rendkívül népszerű miniszterelnök, Rafik Hariri, a szaúdi királyi család támogatását maga mögött tudva szintén sikeresen épített ki egy gazdasági, szociális és egészségügyi ellátást nyújtó árnyékállamot. A szunnita közösség képviselőjében – Szaúd-Arábia, az Egyesült Államok és Franciaország támogatásával – miniszterelnökként megpróbált a Teherán és Damaszkusz támogatását élvező Hezbollah és Amal ellensúlya lenni a libanoni bel- és külpolitikában, egy alternatív, liberálisabb fejlődési utat kínálva az országnak.²³

Az aszimmetrikus hatalmi eszközök felett rendelkező szunnita és síita pártok között eltérő külpolitikai irányvonalaknak, az egymással kliensháborút (*proxy war*) vívó Rijád és Teherán vetélkedésének köszönhetően végletesen kieleződő konfliktusban a miniszterelnök életét veszítette.²⁴ Ugyanakkor a Hariri-merényletet követő tömegdemonstrációk – a cédrusos forradalom – elvezetett a szíriai csapatok kivonásáig, Damaszkusz befolyásának meggyengüléséig.

Rafik Hariri meggyilkolását követően fia, Saad Hariri állt az Al-Mustaqbal mozgalom élére, és apja nyomdokaiba lépve Libanon miniszterelnöke lett 2009–2011 között, majd másodszor is – a politikai ellenfeleivel kötött alku eredményeképpen – 2016. december 18-án. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy annak ellenére, hogy hosszú éveken át nem ő volt a miniszterelnök, ebben az időszakban is vitathatatlanul ő volt a legfontosabb szunnita politikus Libanonban. Kormányzati pozícióból – a libanoni külpolitika egyik centrumaként – a regionális hatalmi játszmában elsősorban Rijád érdekeit képviseli, ellenezve a Hezbollah szíriai beavatkozását.

A keresztény pártok jóval megosztottabbak szunnita és síita társaiknál. A két legnagyobb keresztény erő, a Szabad Hazafias Mozgalom (Free Patriotic Movement – FPM) és a Libanoni Erők (Lebanese Forces) megosztottak Szíria-politikájuk tekintetében, így nem képesek egységes keresztény érdekérvényesítésre. A szomszéd országban kitört polgárháborút követően, Damaszkusz befolyásának gyengülésével – és így a libanoni belpolitikában való szerepvállalásának csökkenésével – párhuzamosan a korábbi ellentétek valamelyest mérséklődtek.

Hosszú évek politikai állóháborúját követően a 2016-os év enyhülést hozott a libanoni belpolitikában. A 2016. október 31-i elnökválasztást (a poszt 2014 óta betöltetlen volt), majd

²¹ *Hizbollah's Syria Conundrum* (2017). Washington D.C., International Crisis Group. Forrás: www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/175-hizbollah-s-syria-conundrum (A letöltés dátuma: 2017. 05. 02.)

²² Habár kisebb szunnita milíciák napjainkig léteznek, a szíriai fegyveres erők jelenléte 2005-ig, illetve a polgárháborút lezáró megállapodás és az azt követő belpolitikai fejlemények a szunnitákat meggátolták abban, hogy a Hezbollahhoz mérhető fegyveres erőt hozzanak létre.

²³ HOURANI, Najib B. (s.d.): Lebanon: Hybrid Sovereignties and U.S. Foreign Policy. *Middle East Policy Council*, Vol. 20, No. 1. Forrás: www.mepc.org/journal/lebanon-hybrid-sovereignties-and-us-foreign-policy (A letöltés dátuma: 2017. 04. 23.)

²⁴ Míg Hariri az ország pénzügyi és gazdasági életét alapjaiban befolyásoló pénzeszközök felett rendelkezett, addig a Hezbollah az erőszakszervezetein keresztül, a szíriai hadsereg és biztonsági apparátust maga mögött tudva volt képes akarátát érvényesíteni.

a december 18-i kormányalakítást a két fő politikai blokk közötti kiegyezés tette lehetővé.²⁵ A maronita keresztény Michel Aoun elnök pártja (Szabad Hazafias Mozgalom) és szövetségesei (Reform és Változás Blokk), valamint a szunnita Saad Hariri miniszterelnök és a Jövőért Mozgalom közötti kiegyezés konszolidációt hozott a libanoni külpolitikába is, aminek látványos jele volt, hogy Aoun elnök első hivatalos útja Rijádba vezetett. Fontos megjegyezni, hogy a kiegyezésre nem kerülhetett volna sor a Hezbollah – és rajta keresztül Teherán –, valamint Rijád támogatása nélkül.

Összességében megállapítható, hogy a libanoni belpolitikai törésvonalak leképeződnek az ország külpolitikájában is, így nem lehetséges egységes libanoni kül- és biztonságpolitikáról beszélni. Míg a síiták Teherán irányába orientálódnak, addig a szunnitákat annak regionális riválisa, Rijád támogatja. A keresztény pártok megosztottak az iszlám két ága között. A felekezeti rendszer strukturális gyengesége ideális tereppé teszi az országot a két regionális hatalom közötti geopolitikai játszma számára. A jelenlegi libanoni egységkormány, amelyben a keresztény Kataeb Párton kívül minden fontosabb politikai erő részt vesz, ugyan a belpolitikai konszolidáció jeleként is értelmezhető, de annak létrejöttében nagy valószínűséggel kulcsszerepet játszott Teherán és Rijád, amelyek nem voltak érdekelték a feszültség további élezésében, ami jól mutatja, hogy a két regionális hatalom közötti viszony alakulásának megfelelően nő, illetve csökken a feszültség a libanoni belpolitikában is.²⁶

Az EU és Libanon kapcsolatai

Az Európai Unió és Libanon kapcsolatai alapvetően konfliktusmentesek, és három kulcsfontosságú terület köré összpontosulnak. Az első a közel-keleti ország stabilitásának fenntartása (ideértve többek között a belpolitikai válságok kezelését, a terrorizmus, a szélsőséges iszlám mozgalmak és a 1,5 millió szíriai menekült kérdését is); a második a demokratikus intézmények, a jogállamiság, a civil társadalom támogatása; míg a harmadik alapvetően közösségi hatáskörbe tartozó kereskedelempolitikai témákat ölel fel. Fontos megjegyezni, hogy a klasszikus kül- és biztonságpolitika területén számos tagállam nagyrészt önállóan alakítja kapcsolatait Libanonnal.²⁷ Itt elsősorban Franciaországot érdemes megemlíteni, amely történelmi okokból mindig is aktív volt az országban, de a többi nagyobb tagállam, az Egyesült Királyság, Németország, Olaszország – amely az elmúlt években az uniós országok közül a legnagyobb kereskedelmi forgalmat bonyolította Libanonnal – is számos esetben bilaterális diplomáciai eszközökkel él.²⁸

²⁵ NAKHOUL, Samia – PERRY, Tom (2016): Lebanon's Aoun Wins Presidency to End Two Year Political Vacuum. *Reuters*, 2016. 10. 31. Forrás: www.reuters.com/article/us-lebanon-presidency-session-idUSKBN12V102?il=0 (A letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)

²⁶ A 2015-ös iráni nukleáris megállapodás, a szankciók részleges feloldása mérsékeltebb politikai irányvonalra ösztönözte Teheránt, míg az olajárak zuhanása miatt kieső bevételek, a jemeni polgárháborúba való belebonyolódás és az Aszad-rezsim összeomlásának elmaradása Rijádot kényszerítette kevésbé konfrontatív politika folytatására.

²⁷ PIERINI, Marc (2016): Is the European Union Standing the Mediterranean Test? *Carnegie Europe*, 2016. 09. 28. Forrás: <http://carnegieeurope.eu/2016/09/28/is-european-union-standing-mediterranean-test-pub-64720> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 15.)

²⁸ Olaszország mediterrán kapcsolatairól bővebben lásd: MOLNÁR Anna (2012): Az olasz külpolitika irányai az ezredforduló után. *Külgügyi Szemle*, 11. évf. 3. sz. 55–82.

Az EU és Libanon közötti kapcsolatok sarokköve az euro–mediterrán partnerség (Euro-Mediterranean Partnership) keretében 2002-ben elfogadott és 2006-ban hatályba lépett Társulási Megállapodás, amely kedvezményes hozzáférést biztosít a libanoni gazdaság számára az egységes európai piachoz, fokozatosan lebontva a vámokat és egyéb piacvédelmi intézkedéseket, és így létrehozva egy szabadkereskedelmi övezetet.²⁹ A megállapodás egyúttal intézményesítette a kétoldalú együttműködést, felállítva a Társulási Tanácsot, a Társulási Bizottságot és annak tíz albizottságát, amelyekben a szakpolitikai kérdések részletekbe menő megvitatása zajlik. Az elmúlt évek másik kulcsfontosságú dokumentuma az EU–Libanon Akcióterv (EU-Lebanon Action Plan), amely részletesen tartalmazza az Unió által a közel-keleti országban elérni kívánt célokat.³⁰

Az együttműködés során az Unió főleg a „csökkfüzet diplomácia” eszközeivel él, az egyik legjelentősebb nemzetközi donorként fontos szerepet játszik számos szakmai program finanszírozásában (a környezetvédelemtől a bíróságok működéséig) és a szíriai konfliktus nyomán kibontakozott humanitárius válság következményeinek enyhítésében. A legtöbb program megvalósításának kerete az európai szomszédságpolitika (European Neighbourhood Policy – ENP),³¹ amelyen belül a 2016 novemberében elfogadott új partnerségi prioritások (*Partnership Priorities*) és az úgynevezett migrációs kompakt (EU-Lebanon Compact) elsősorban négy területen kíván eredményeket elérni: biztonság és terrorizmus elleni küzdelem, kormányzás és jogállamiság, növekedésösztönzés és foglalkoztatás, migráció és mobilitás.³²

A 2014–2020-as időszakban az ENP legfontosabb finanszírozási eszköze az ENI (European Neighbourhood Instrument), amelynek keretén belül 2014–2016 között a Libanonnak nyújtott EU-támogatások összege elérte a 147 millió eurót.³³ Ez az összeg nem tartalmazza az Európai Bizottság által a menekültválság kezelésére jutatott közel 880 millió eurót (ebből az összegből 230 millió eurót az úgynevezett MADAD Alapon keresztül juttattak el az országba). A 2017–2020-as periódusra jutó támogatások tervezése az egységes támogatási keretdokumentumban (Single Support Framework – SSF) meghatározott elvek szerint fog zajlani.

²⁹ *Countries and Regions. Lebanon*. Brussels, European Commission. Forrás: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/lebanon/> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 22.)

³⁰ *Action Plan for EU-Lebanon Partnership and Cooperation 2013–2015*. Brussels, European External Action Service. 1–41. Forrás: http://ec.europa.eu/archives/docs/lebanon/docs/action_plan_for_eu-lebanon_partnership_and_cooperation_2013-2015_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)

³¹ TOCCL, Nathalie (2011): The European Union and the Arab Spring: A (Missed?) Opportunity to Revamp the European Neighbourhood Policy. *IEMedObs*, No. 2. 44. 1–4. Forrás: www.iemed.org/observatori-en/arees-danalisi/arxiu-adjunts/copy_of_focus-en/The%20European%20Union%20and%20the%20Arab%20Spring.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 03.)

³² *European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations. Lebanon* (2016). Brussels, European Commission. Forrás: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/lebanon_en (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)

³³ Az ENP és az Unió a Mediterrán Térségért kapcsolatáról bővebben lásd: VASCONCELOS, Álvaro de – ALIBONI, Roberto – JOFFÉ, George – LANNON, Erwan – MAHJOUR, Azzam – SAAF, Abdallah (2008): Union for the Mediterranean Building on the Barcelona Acquis. *ISS Report*, No. 1. Forrás: www.iss.europa.eu/content/un-ion-mediterranean-building-barcelona-acquis (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)

A dokumentum alapján az elkövetkezendő évek három nagy támogatási területe:

- növekedésösztönzés és munkahelyteremtés (főleg az agártermékek versenyképességének és az állat- és növényegészségügyi szabályozásnak a javítása, ivóvízellátás, szennyvízkezelés és hulladékgazdálkodás modernizálása);
- társadalmi-gazdasági fejlesztés a hátrányos helyzetű térségekben;
- stabilitás és biztonság támogatása, terrorizmus elleni küzdelem.³⁴

Az elkövetkezendő években az EU proaktívan kíván fellépni a migráció kiváltó okainak felszámolásáért, így új elemként, a Külső Beruházási Terv keretén belül – magánszektorból származó pénzeket is bevonva – a kibocsátó országok gazdasági környezetének javításával kívánja visszafogni a menekültek számát. Az Európai Fenntartható Fejlődési Alap (European Fund for Sustainable Development – EFSD) egyik kulcseleme a tervnek, amely egyesítené a Szükséghelyzeti Vagyonkezelői Alap (European Union Emergency Trust Fund [for stability and addressing root causes of irregular migration and displaced persons in Africa] – EUTF) és az ENP forrásait, és kedvezményes hiteleket, célzott támogatásokat nyújtana afrikai és közel-keleti államoknak, beleértve Libanont is.³⁵

A jelentős pénzügyi támogatásokért cserében az EU elvárja, hogy Bejrút javítson a menekültek helyzetén, biztosítsa a kiskorúak oktatását, az egészségügyi ellátást, mozdítsa elő a regisztrációt és a tartózkodási engedélyek kiadását, ezzel is elősegítve munkavállalásukat és integrációjukat. Ez a törekvés a libanoni hatóságok bizonyos szintű ellenállásával találkozhat, mert a több mint fél évszázada az ország területén élő palesztin menekültekkel kapcsolatos tapasztalatok és az általuk okozott komoly biztonsági problémák a szíriai menekültek státuszának elismerésével összefüggésben óvatosságra intik őket.

Az EU a közel-keleti ország legfontosabb kereskedelmi partnere, az összes libanoni kereskedelmi forgalom több mint egyharmada Uniós tagállamokkal bonyolódik le. Annak ellenére, hogy az Unió egyoldalú kedvezményeket biztosít a libanoni termékek európai piacra jutása érdekében, az európai országok jelentős kereskedelmi többlettel rendelkeznek, ami elsősorban annak köszönhető, hogy a libanoni GDP több mint 68%-át a szolgáltató szektor – és ezen belül is a bankszektor – állítja elő, míg az ipari termelés alulfejlett, az ország kevés versenyképes exporttermékkel képes a világpiacra lépni. Az alábbi táblázat jól mutatja, hogy Libanon milyen nagy kereskedelmi deficitet halmozott fel az EU legnagyobb tagállamaival szemben, amelyet nagyrészt a bank- és biztosítási szektorból, a turizmusból és a külföldön élő diaszpóra hazautalásaiból beáramló pénzügyi eszközök ellensúlyoznak.³⁶

³⁴ Jelenleg a 2014–2016-os periódus dokumentuma érhető el: *Programming of the European Neighbourhood Instrument (ENI) – 2014–2020. Single Support Framework for EU support to Lebanon (2014–2016)*. Brussels, European Commission, Directorate General for Development and Cooperation – EUROPEAID. 1–30. Forrás: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/ssf-lebanon-2014-2016_en_0.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)

³⁵ *European Fund for Sustainable Development (EFSD) (2017)*. Strasbourg, European Parliament (Think Tank), 2017. 02. 16. Forrás: [www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2016\)595837](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2016)595837) (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.); *On the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the European Fund for Sustainable Development (EFSD) and Establishing the EFSD Guarantee and the EFSD Guarantee Fund (2017)*. Strasbourg, European Parliament. Forrás: www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A8-2017-0170&format=XML&language=EN (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)

³⁶ *Countries and Regions. Lebanon (2017)*.

1. táblázat

Libanon legfontosabb kereskedelmi partnerei az EU-ban 2016-ban (millió USD)

	Import	Export	Összesen
Olaszország	1408,9	34,8	1443,7
Németország	1161,1	61,8	1222,9
Görögország	1074,1	18,7	1092,8
Franciaország	715,7	43,6	759,3
Hollandia	645,8	25,8	671,6
Spanyolország	479,8	28,5	508,3
Egyesült Királyság	441,4	37,5	478,9
Összesen	5926,8	250,7	6177,5

Forrás: *Lebanese Customs* (2017).Elérhető: www.customs.gov.lb/customs/trade_statistics/yearly/search.asp
(A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)

Összességében megállapíthatjuk, hogy az EU és tagállamai fontos szerepet játszanak Libanon külkapcsolataiban, mind jelentős donorként, mind a kereskedelmi kapcsolatok terén. Az ország EU-val ápolta kapcsolatai alapvetően kiegyensúlyozottak, csak néhány kisebb kérdésben – mint például a menekültek státusza, piacvédelmi intézkedések bizonyos termékekkel összefüggésben stb. – kerül sor nézeteltérésre. Az együttműködés során a legfontosabb európai cél a jelenlegi kényes belpolitikai egyensúly fenntartása (az ország megosztottságából fakadó realitások tudomásul vétele mellett), amivel egyidejűleg mérsékelt elvárásokat támaszt a felekezeti intézményrendszer demokratikus reformjával, a jogállamiság normáinak érvényesülésével összefüggésben. Libanoni részről a prioritás a gazdasági és szociális reformokhoz szükséges pénzügyi támogatás megszerzése.

Libanon stabilitása, mint alapvető regionális európai érdek

Mint azt a korábbi fejezetekben láthattuk, a libanoni felekezeti rendszer egy belpolitikailag instabil képződmény, amely a külpolitika terén sem teszi lehetővé egy egységes bejrúti irányvonal kialakítását. A közjogi berendezkedésből eredő instabilitást az Izraellel évtizedek óta fennálló konfliktus súlyosbítja, ami a 2011-es arab tavasz és a szíriai polgárháború kiterjedését követően egy újabb regionális biztonsági kihívással párosult.³⁷

Mielőtt a Libanon stabilitását az elmúlt években leginkább fenyegető szíriai eseményekről beszélnénk, érdemes megemlíteni a libanoni–izraeli kapcsolatok rendezetlenségét – *de jure* hadiállapot, tűzszüneti megállapodással –, a 2006-os 34 napos háború mai napig tartó hatásait, Izrael és a Hezbollah antagonisztikus ellentétét, amelyek hosszú távon

³⁷ N. RÓZSA Erzsébet (2015): *Az arab tavasz. A Közel-Kelet átalakulása*. Budapest, Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet.

meghatározzák az ország nemzetközi helyzetét.³⁸ Ugyanakkor ez a konfliktus belpolitikai szempontból nem megosztó, a libanoni politikai erők többsége a mai napig egyetért abban, hogy békeszerződés aláírása csak a közel-keleti helyzet átfogó rendezésével egyidejűleg lehetséges, az izraeliek által megszállt területek (Ghajar falu és a Shebaa farmok) és a dél-libanoni aláaknázott területek térképének átadását, a határsértések megszűnését követően, egyidejű izraeli biztonsági garanciák nyújtása mellett. Figyelembe véve a palesztin kérdés rendezetlenségét és a felek közötti több évtizedes konfliktusra visszanyúló ellentéteket, Libanon déli régióiban feltehetően hosszú ideig szükség lesz még az ENSZ békefenntartóinak a jelenlétére.³⁹

A szíriai események az izraeli konfliktustól eltérően megosztották a libanoni politikai szereplőket, és számos módon befolyásolták Libanon biztonságát. Ezek közül a legközvetlenebb természetesen a szélsőséges iszlám terrorcsoportok megjelenése az országban és a Hezbollah fegyveres szerepvállalása az Aszad-rezsim mellett, ami valós fenyegetéssé tette a fegyveres harcok átgűrűzését Libanonba (a határ menti régiókban rendszeres az összecsapások a libanoni fegyveres erők, a Hezbollah és a szunnita szélsőséges terrorcsoportok, a Daesh és a Jabhat Fateh al-Sham között).⁴⁰ A második legjelentősebb belső stabilitást fenyegető hatás a mintegy 1,5 millió menekült megjelenése a 4-4,5 milliós országban, ami a végletekig túlterhelte az amúgy is elhanyagolt közműveket, az ország infrastruktúráját, valamint jelentősen lenyomta a béreket a munkaerőpiacon, nagyfokú elégedetlenséget keltve a libanoni társadalomban.⁴¹ Végül, de nem utolsósorban a szíriai háború tovább élezte az ország síita és szunnita lakossága közötti konfliktust (a két fél között megosztott keresztény és drúz lakossággal), amely lényegében bármikor nyílt ellenségeskedésbe torkollhat.⁴²

Fontos megjegyezni, hogy a szíriai menekülteken túl az UNRWA (United Nations Relief and Works Agency for Palestinian [in the Near East]; ENSZ Palesztin Menekültek Segélyező és Munkaközvetítő Hivatala [a Közel-Keleten]) adatai szerint 449 957 regisztrált palesztin menekült él az országban, 53%-uk a 12 palesztin menekülttábor valamelyikében.⁴³ A menekülttáborok a szélsőséges eszmék melegágyát jelentik, a polgárháború során a palesztin szervezetek aktívan részt vettek a harcokban, és a táborok nagy részét azóta is a *Fatah* és egyéb palesztin fegyveresek tartják ellenőrzésük alatt (köztük is rendszeres az összecsapások), a hadsereg és a Hezbollah csak a táborok körül ellenőrzi a ki- és belépést.

³⁸ SCHEI, Inga – SLIM, Lokman (2015): *Lebanon in Conflict 2013–2014*. Beirut, Hayya Bina. Forrás: www.shiawatch.com/public/uploads/files/Lebanon%20in%20Conflict%202013-2014.pdf_3386_9140_5296.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 05.)

³⁹ A de facto izraeli határ, az úgynevezett „kék vonal” (Blue Line) mentén az United Nations Interim Force in Lebanon (UNIFIL) megközelítőleg 15 ezer békefenntartója próbálja a rendet fenntartani. *Unifil Fact Sheet. United Nations Interim Force in Lebanon* (2017). United Nations. Peacekeeping. Forrás: <https://peacekeeping.un.org/en/mission/unifil> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 02.)

⁴⁰ *Hizbollah's Syria Conundrum* (2017).

⁴¹ Az országra jellemzőek a napi több órás áramszünetek, a hulladékszállítás akadozása, limitált hozzáférés az ivóvízellátáshoz, iskolai férőhelyek és a megfelelő egészségügyi ellátás biztosításának hiánya stb.

⁴² FAKHOURY, Tamirace (s.d.): The EU and Lebanon in the Wake of the Arab Uprisings. *Middle East Policy Council*, Vol. 21, No. 1. Forrás: www.mepc.org/journal/eu-and-lebanon-wake-arab-uprisings (A letöltés dátuma: 2017. 04. 22.)

⁴³ *Where we work?* (2014). Jerusalem, United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near Est. Forrás: www.unrwa.org/where-we-work/lebanon (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)

Az EU Libanonnal kapcsolatos stratégiáját lényegében nem változtatták meg az arab tavasz következtében Szíriában kibontakozott események, az továbbra is a formális intézményrendszereken keresztül támogatott, a demokrácia, jogállamiság fejlesztése érdekében, illetve humanitárius szempontok alapján indított projekteken alapul (a menekülthelyzet következményeinek enyhítésében jelentős szerepet vállalt az EU).⁴⁴ Ez a megközelítés sikeresnek mondható annyiból, hogy nem generál felesleges konfliktusokat, és segít a stabilitás megőrzésében. Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy vajon az EU tudatosan kerüli-e meg a libanoni felekezeti rendszer sajátosságaiból – nem intézményesült hatalmi központok, informális, vallási alapú döntéshozatal – adódó rendszerszintű problémákat, vagy egyszerűen a tagállamok számos kérdésben – például a 2006-os háborút illetően – tapasztalható megosztottságának következtében a legkönnyebben elérhető minimális konszenzus irányába mozdul el, esetleg valós alternatíva hiányában tényleg a jelenleg is működő felekezeti rendszert tartja a legjobb megoldásnak.⁴⁵

A valódi közös európai politikai érdekérvényesítés gátját képezi a „passzív és felszínes” libanoni megközelítés is, mivel az érthető okokból a demokratikus reformok helyett elsősorban a stabilitást és biztonságot helyezi előtérbe, illetve európai kapcsolatait tekintve a tagsági perspektíva hiányából fakadóan a kelet-európai országoknál jóval kevésbé ambiciózus.⁴⁶

Az arab tavasz nyomán a Közel-Keleten és Észak-Afrikában végigsöprő politikai válságok és fegyveres konfliktusok után érthető, hogy a számos kihívás és fenyegetés ellenére még mindig funkcionális libanoni államiságot – amelynek működése Michel Aoun tábornok 2016. október 31-i elnökké választásában és egy új egységkormány megalakításában öltött testet – az Európai Tanács a 2017. január 16-i tanácsi következtetéseiben üdvözölte.⁴⁷ A dokumentum az egész régió számára modellértékűnek nevezi Libanon szabadságát és sokszínűségét, amelyeket védeni kell, összhangban az EU értékeivel, egyúttal megerősítette elkötelezettségét Libanon egysége, függetlensége, stabilitása és területi integritása iránt, valamint elismeri Libanon kivételes erőfeszítéseit a szíriai menekültek, valamint a Szíriából menekült palesztinok befogadása kapcsán, és ígéretet tesz a 2016. februári londoni donorkonferencián tett felajánlások teljesítésére.

Habár az EU a közös kül- és biztonságpolitika (KKBP) keretében megpróbál egységesen fellépni mind a szíriai konfliktus, mind az annak eredményeként előállt menekültválság vonatkozásában, illetve a közel-keleti békefolyamatban, lényeges kiemelni, hogy a régió biztonságát érintő folyamatokban az egyes tagállamok sokszor jóval nagyobb szerepet játszanak, mint az EU. Például a libanoni stabilitás egyik letéteményesével, a fegyveres erők fejlesztésével kapcsolatban – amely a hagyományos szerepén túl a nemzeti egység egyik

⁴⁴ ALIBONI, Roberto (2013): The European Global Strategy and the Mediterranean. *IEMedObs*, No. 6. 105. Forrás: www.iemed.org/publicacions-en/historic-de-publicacions/focus/the-european-global-strategy-and-the-mediterranean (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)

⁴⁵ FAKHOURY s.d.

⁴⁶ EMERSON, Michael – NOUTCHEVA, Gergana – POPESCU, Nicu (2007): European Neighbourhood Policy Two Years on: Time Indeed for an ‘ENP Plus’. *CEPS Policy Briefs*, No. 126. Forrás: www.ceps.eu/system/files/book/1479.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 02.)

⁴⁷ *Council Conclusions on Lebanon* (2017). Brussels, European Council, 2017. 01. 16. Forrás: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/01/16-conclusions-lebanon/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

megtestesítője is – Franciaország Szaúd-Arábiával közösen lép fel.⁴⁸ A Rijád által biztosított pénzügyi forrásokból (3 Mrd USD) francia fegyvereket szállítanak a hadseregek, amennyiben Szaúd-Arábia zöld utat ad a programnak.⁴⁹

Összességében megállapítható, hogy az Európai Unió a felekezeti rendszer reformjára irányuló politikai feltételek nélküli segélypolitikája támogatja a *status quo* fenntartását és azzal egyidejűleg az ország stabilitását, bár azt nehéz megállapítani, hogy tudatos célként, vagy csak az EU intézményrendszerének, belső nehézkes döntéshozatali mechanizmusának sajátosságaiából fakadóan.⁵⁰ Ugyanakkor Libanon helyzetére tekintettel könnyen belátható, hogy a stabilitás és biztonság megőrzésének, fenntartásának szempontjai joggal írják felül az egyébként szintén időszerű belpolitikai reformok kérdését, ráadásul valószínű, hogy a libanoni felekezeti demokrácia – minden hiányossága ellenére – a reális alternatívák közül messze a legjobb mind az ország, mind a régió számára. A három nagy – és több kisebb – vallási csoport közötti törekeny egyensúly, a konszenzusos politizálás nélkülözhetetlensége példaértékű lehet a Közel-Keleten, még ha a speciális, Libanonra jellemző történelmi adottságok miatt az nem is adoptálható más muszlim többségű társadalmakban.

Összegzés

Összességében megállapíthatjuk, hogy Libanon politikai berendezkedése a társadalom vallási megosztottsága miatt instabil felekezeti hatalommegosztáson alapul, amelyben a konszenzusos politizálás hiánya könnyen vezethet akár fegyveres konfliktushoz is. Ez a megosztottság a regionális hatalmak számára lehetőséget biztosít a belpolitikába való beavatkozásra, ami a Teherán és Rijád közötti regionális geopolitikai játszma színterévé teszi az országot. A belpolitikai instabilitás és a regionális hatalmak beavatkozása mellett az ország biztonságára további fenyegetést jelent az Izraellel való lezáratlan konfliktusa – beleértve a palesztin menekültek rendezetlen helyzetét is – és a szíriai konfliktus átgyűrűzésének veszélye.

Az Európai Unió elsősorban a demokratikus intézményeket és a stabilitást támogató donorként van jelen az országban, de tagállamainak megosztottsága a mediterrán térségben követendő politikát illetően behatárolja cselekvési képességét. Az arab tavasz és a szíriai polgárháború eseményei nem eredményeztek jelentős változást az EU Libanonnal kapcsolatos politikájában, mindössze a menekültválság kezelésére szánt támogatás formájában jelentek meg. Az EU a számos tekintetben működési nehézségekkel és demokratikus de-

⁴⁸ MOUSSA, Nayla (2016): Loyalties and Group Formation in the Lebanese Officer Corps. *Carnegieendowment.org*, 2016. 02. 03. Forrás: <http://carnegieendowment.org/2016/02/03/loyalties-and-group-formation-in-lebanese-officer-corps-pub-62560> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 15.)

⁴⁹ Saudi Unblocks Military Aid To Lebanon: Lebanese sources (2017). *Midle East Eye*, 2017. 01. 10. www.middleeasteye.net/news/saudi-unblocks-military-aid-lebanon-lebanese-sources-2130920589 (A letöltés dátuma: 2017. 05. 03.); French FM 'Confident' of Saudi Military Aid to Lebanon (2017). *Gulf News*, 2017. 01. 24. Forrás: <http://gulfnews.com/news/gulf/saudi-arabia/french-fm-confident-of-saudi-military-aid-to-lebanon-1.1967179> (A letöltés dátuma: 2017. 05. 05.)

⁵⁰ Az EU e régióban való válságkezeléséről bővebben lásd: COLOMBO, Silvia – HUBER, Daniela (2016): *The EU and Conflict Resolution in the Mediterranean Neighbourhood: Tackling New Realities through Old Means?* Barcelona, European Institute of the Mediterranean. Forrás: www.iai.it/sites/default/files/euromesco_27.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 05.)

ficittel küzdő felekezeti rendszer reformjának ösztönzése helyett a stabilitás fenntartására helyezi a hangsúlyt, habár az nehezen megmondható, hogy reális alternatíva hiányában vagy az Unió belső döntéshozatali mechanizmusának nehézkessége miatt. Ugyanakkor fontos látni, hogy a jelenlegi felekezeti rendszer mélyreható reformja valóban könnyen felboríthatja a kényes belpolitikai egyensúlyt, ami beláthatatlan – akár polgárháborús – következményekkel is járhat. Érthető módon az EU nem kívánja felvállalni a kockázatát az arab tavasz következtében a régióban már így is széleskörű instabilitás egy újabb tűzfészekkel való bővítésének. Ebben az értelemben – minden hiányossága ellenére – a libanoni felekezeti rendszernek valóban nincs reális alternatívája, annak átalakítására csak a libanoni társadalom szemléletének gyökeres megváltozása esetén nyílna lehetőség, ha a libanoni identitás fontosabbá válna a felekezeti – keresztény, síita, szunnita, drúz – identitásnál.

Felhasznált irodalom

- Action Plan for EU-Lebanon Partnership and Cooperation 2013–2015*. Brussels, European External Action Service. Forrás: http://eeas.europa.eu/archives/docs/lebanon/docs/action_plan_for_eu_lebanon_partnership_and_cooperation_2013-2015_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)
- ALIBONI, Roberto (2013): The European Global Strategy and the Mediterranean. *IEMedObs*, No. 6. Forrás: www.iemed.org/publicacions-en/historic-de-publicacions/focus/the-european-global-strategy-and-the-mediterranean (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- BAHOUT, Joseph (2016): The Unraveling of Lebanon's Taif Agreement: Limits of Sect-Based Power Sharing. *Carnegieendowment.org*, 2016. 05. 16. Forrás: <http://carnegieendowment.org/2016/05/16/unraveling-of-lebanon-s-taif-agreement-limits-of-sect-based-power-sharing-pub-63571> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 23.)
- COLOMBO, Silvia – HUBER, Daniela (2016): *The EU and Conflict Resolution in the Mediterranean Neighbourhood: Tackling New Realities through Old Means?* Barcelona, European Institute of the Mediterranean. Forrás: www.iai.it/sites/default/files/euromesco_27.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 05.)
- Council Conclusions on Lebanon* (2017). Brussels, European Council, 2017. 01. 16. Forrás: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/01/16-conclusions-lebanon/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Countries and Regions. Lebanon*. Brussels, European Commission. Forrás: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/lebanon/> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 22.)
- ELLIS, Kail C. ed. (2002): *Lebanon's Second Republic. Prospects for the Twenty-first Century*. Gainesville, University Press of Florida.
- EMERSON, Michael – NOUTCHEVA, Gergana – POPESCU, Nicu (2007): European Neighbourhood Policy Two Years on: Time Indeed for an 'ENP Plus'. *CEPS Policy Briefs*, No. 126. 1–28. Forrás: www.ceps.eu/system/files/book/1479.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 02.)
- European Fund for Sustainable Development (EFSD)* (2017). Strasbourg, European Parliament (Think Tank), 2017. 02. 16. Forrás: [www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2016\)595837](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2016)595837) (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)
- European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. Lebanon* (2016). Brussels, European Commission. Forrás: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/lebanon_en (A letöltés dátuma: 2017. 05. 04.)

- FAKHOURY, Tamirace (s.d.): The EU and Lebanon in the Wake of the Arab Uprisings. *Middle East Policy Council*, Vol. 21, No. 1. Forrás: www.mepec.org/journal/eu-and-lebanon-wake-arab-uprisings (A letöltés dátuma: 2017. 04. 22.)
- Foreign Terrorist Organizations*. Washington D.C., U.S. Department of State. Forrás: www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm (A letöltés dátuma: 2017. 02. 15.)
- French FM ‘Confident’ of Saudi Military Aid to Lebanon (2017). *Gulf News*, 2017. 01. 24. Forrás: <http://gulfnews.com/news/gulf/saudi-arabia/french-fm-confident-of-saudi-military-aid-to-lebanon-1.1967179> (A letöltés dátuma: 2017. 05. 05.)
- HENLEY, Alexander D. M. (2008): Politics of a Church at War: Maronite Catholicism in the Lebanese Civil War. *Mediterranean Politics*, Vol. 13, No. 3. 353–369.
- Hizbollah’s Syria Conundrum* (2017). Washington D.C., International Crisis Group, 2017. 03. 14. Forrás: www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/175-hizbollah-s-syria-conundrum (A letöltés dátuma: 2017. 05. 02.)
- HOURLANI, Najib B. (s.d.): Lebanon: Hybrid Sovereignties and U.S. Foreign Policy. *Middle East Policy Council*, Vol. 20, No. 1. Forrás: www.mepec.org/journal/lebanon-hybrid-sovereignties-and-us-foreign-policy (A letöltés dátuma: 2017. 04. 23.)
- KARAM, Karam (2012): The Fragile Balance in Lebanon: Domestic Tension and Foreign Pressure. *Panorama*. 184–189. Forrás: www.iemed.org/observatori-en/arees-danalisi/arxiu-adjunts/anuari/med.2012/Karam_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 23.)
- Kataeb Says Fight over Size of Representation Obstructs Accord on Electoral Law (2017). *Naharnet*, 2017. 05. 04. Forrás: www.naharnet.com/stories/en/229480-kataeb-says-fight-over-size-of-representation-obstructs-accord-on-electoral-law (A letöltés dátuma: 2017. 05. 05.)
- KHATIB, Lina – GARDINER, Maxwell (2015): Lebanon: Situation Report. *Carnegieendowment.org*, 2015. 04. 17. Forrás: <http://carnegieendowment.org/2015/04/17/lebanon-situation-report-pub-59832> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)
- KINO, Karim (2013): Structure, Agency And Hezbollah: a Morphogenetic View. *Third World Quarterly*, Vol. 34, No. 5. 856–872.
- KIS-BENEDEK József (2006): A libanoni háború biztonságpolitikai és katonai összefüggései. *Felderítő Szemle*, 5. évf. 3. sz. 12–23. Forrás: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2006-3.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- KNUDSEN, Are (2010): Acquiescence to Assassinations in Post-Civil War Lebanon? *Mediterranean Politics*, Vol. 15, No. 1. 1–23. Forrás: www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13629391003644611 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- Lebanese Customs* (2017). Forrás: www.customs.gov.lb/customs/trade_statistics/yearly/search.asp (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)
- MOLNÁR Anna (2012): Az olasz külpolitika irányai az ezredforduló után. *Külgügyi Szemle*, 11. évf. 3. sz. 55–82.
- MOUSSA, Nayla (2016): Loyalties and Group Formation in the Lebanese Officer Corps. *Carnegieendowment.org*, 2016. 02. 03. Forrás: <http://carnegieendowment.org/2016/02/03/loyalties-and-group-formation-in-lebanese-officer-corps-pub-62560> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 15.)
- N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté (2016): Az iráni–szaúdi hidegháborús konfliktus értelmezése. *KKI Tanulmányok*, No. 1. Forrás: <http://kki.hu/hu/szakmai-anyagok/kki-tanulmanyok/az-irani-szaudi-hideghaborus-konfliktus-ertelmezese/42> (A letöltés dátuma: 2017. 03. 28.)
- N. RÓZSA Erzsébet (2015): *Az arab tavasz. A Közel-Kelet átalakulása*. Budapest, Osiris Kiadó.

- NAKHOUL, Samia – PERRY, Tom (2016): Lebanon's Aoun Wins Presidency to End Two Year Political Vacuum. *Reuters*, 2016. 10. 31. Forrás: www.reuters.com/article/us-lebanon-presidency-session-idUSKBN12V102?il=0 (A letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)
- On the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the European Fund for Sustainable Development (EFSD) and Establishing the EFSD Guarantee and the EFSD Guarantee Fund* (2017). Strasbourg, European Parliament. Forrás: www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A8-2017-0170&format=XML&language=EN (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)
- PIERINI, Marc (2016): Is the European Union Standing the Mediterranean Test? *Carnegie Europe*, 2016. 09. 28. Forrás: <http://carnegieeurope.eu/2016/09/28/is-european-union-standing-mediterranean-test-pub-64720> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 15.)
- Programming of the European Neighbourhood Instrument (ENI) – 2014–2020. Single Support Framework for EU support to Lebanon (2014–2016)*. Brussels, European Commission, Directorate General for Development and Cooperation – EUROPEAID. Forrás: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/ssf-lebanon-2014-2016_en_0.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)
- Report of the Fact-finding Mission to Lebanon Inquiring into the Causes, Circumstances and Consequences of the Assassination of Former Prime Minister Rafik Hariri (2005). *Al-bab.com*. Forrás: <http://al-bab.com/documents-section/hariri-assassination-fitzgerald-report> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Saudi Unblocks Military Aid To Lebanon: Lebanese sources (2017). *Middle East Eye*, 2017. 01. 10. www.middleeasteye.net/news/saudi-unblocks-military-aid-lebanon-lebanese-sources-2130920589 (A letöltés dátuma: 2017. 05. 03.)
- SCHEI, Inga – SLIM, Lokman (2015): *Lebanon in Conflict 2013–2014*. Beirut, Hayya Bina. Forrás: www.shiawatch.com/public/uploads/files/Lebanon%20in%20Conflict%202013-2014.pdf_3386_9140_5296.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 05.)
- SIKLAWI, Rami (2012): The Dynamics of the Amal Movement in Lebanon 1975–90. *Arab Studies Quarterly*, Vol. 31, No. 1. 4–26.
- SIKLAWI, Rami (2014): The Social and Political Identities of the Shi'i Community in Lebanon. *Arab Studies Quarterly*, Vol. 36, No 4. 278–292.
- Special Tribunal for Lebanon* (2017). Leidschendam, Special Tribunal for Lebanon. Forrás: www.stl-tsl.org/en/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 23.)
- TOCCI, Nathalie (2011): The European Union and the Arab Spring: A (Missed?) Opportunity to Revamp the European Neighbourhood Policy. *IEMedObs*, No. 2. 44. 1–4. Forrás: www.iemed.org/observatori-en/arees-danalisi/arxiu-adjunts/copy_of_focus-en/The%20European%20Union%20and%20the%20Arab%20Spring.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 03.)
- Unifil Fact Sheet. United Nations Interim Force in Lebanon* (2017). United Nations. Peacekeeping. Forrás: <https://peacekeeping.un.org/en/mission/unifil> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 02.)
- UNSC Resolution 1757* (2007). Leidschendam, Special Tribunal for Lebanon. Forrás: www.stl-tsl.org/en/documents/un-documents/un-security-council-resolutions/225-security-council-resolution-1757 (A letöltés dátuma: 2017. 04. 23.)
- VASCONCELOS, Álvaro de – ALIBONI, Roberto – JOFFÉ, George – LANNON, Erwan – MAHJOUR, Azzam – SAAF, Abdallah (2008): Union for the Mediterranean Building on the Barcelona Acquis. *ISS Report*, No. 1. Forrás: www.iss.europa.eu/content/union-mediterranean-building-barcelona-acquis (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)

- Where we work?* (2014). Jerusalem, United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East. Forrás: www.unrwa.org/where-we-work/lebanon (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- WORTH, Robert F. – BAKRI, Nada (2008): Deal for Lebanese Factions Leaves Hezbollah Stronger. *The New York Times*, 2008. 05. 22. Forrás: www.nytimes.com/2008/05/22/world/middleeast/22lebanon.html?_r=0 (A letöltés dátuma: 2017. 04. 23.)

Iszlám és migráció az Ibériai-félszigeten

Szilágyi István

Bevezetés

A Mediterráneum és az annak részét képező Ibériai-félsziget mindig is jelentős szerepet játszott Európa és a világ történelmének alakulásában. A térség és a 2,5 millió km² kiterjedésű Földközi-tenger három kontinenst egyesít és kapcsol össze, három monoteista világvallás, valamint különböző kultúrák és civilizációk találkozási pontja és bölcsője.

A Mediterráneum Európa, az európai kultúra és civilizáció elválaszthatatlan része. A térség történelme szervesen kapcsolódik birodalmak létrejöttéhez és bukásához, népvándorlási hullámokhoz és migrációs mozgásokhoz.

A népvándorlás és a migráció több mint ezer éve ismert jelensége a történelemnek. Okai között politikai (birodalmak felbomlása, államkudarok, háborúk), gazdasági (válság, környezeti katasztrófák, járványok stb.), szellemi, vallási és kulturális tényezők egyaránt megtalálhatók.

A népvándorlás és a migrációs mozgások ugyanakkor felvetik a civilizációk találkozásának és összezapásának, a különböző típusú identitások egymás mellett élésének kérdését. Napjainkban, az iszlám térség felől érkező bevándorlási hullám időszakában e tényezők jelentősége megnő. A kérdés az, hogy vannak-e a történelemnek tanulságai? Megférnek-e békésen egymás mellett a civilizációk? Élő valóság-e a multikulturalizmus, avagy a népvándorlás jellegét öltő migrációs nyomás és betelepedés törvényszerűen párhuzamos társadalmak kialakulásához vezet? Milyen szerepet játszanak e folyamatban a szellemi, vallási, kulturális, etnikai és identitásbeli tényezők? Azaz továbbra is fontosnak tartjuk-e az évezredek európai értékeken alapuló hegemoniaviszonyok fenntartását, megőrzését, befolyásolását és az európai szállásterületek megvédését? Európa hanyatlásának vagyunk-e a szemtanúi, részesei, vagy kontinensünk képesnek bizonyul a szükséges szellemi és fizikai erő felsorakoztatásával, rendszerbe állításával értékeinek és érdekeinek megvédésére? A tanulmány a jelzett kérdéseket az ibériai-félszigeti események és folyamatok történeti bemutatásán keresztül vizsgálja.

Spanyolország és az iszlám találkozása

A spanyol királyság és az iszlám kapcsolata a Római Birodalom felbomlása utáni időszakhoz, a félsziget nagy részének 711-ben kezdődő arab meghódításához és az azzal párhuzamosan meginduló keresztény reconquistához, visszahódításhoz nyúlik vissza.

Történelmileg három periódusra osztható. A 711–1492-es időszak után a második népvándorlási hullám öt évszázaddal későbbre, az 1980–1990-es évtizedre tehető. Ekkor elsősorban Marokkóból és Latin-Amerika térségéből érkeztek bevándorlók az országba. A harmadik migrációs áramlat az 1995–2005 közötti időszakban indult meg. A Marokkó testébe ékelődött két spanyol város, Ceuta és Melilla volt a fő célpontja. Ehhez a vonulathoz tartozik, ezt tetőzi be és egészíti ki a 2011 utáni arab tavasz államkudarcait követő migrációs hullám és az Iszlám Állam nyomulása.

Ekkoriban, 2010 táján már több mint 5,6 millió bevándorló élt az országban, a lakosság 12%-a.¹ 770 ezerre tehető a muszlim közösség száma.² A 2004. március 11-i Atocha pályaudvaron elkövetett merénylet óta az országban is megjelent az iszlám fundamentalizmushoz kapcsolódó dzsihadista terrorizmus.

Az iszlám hódítás és a reconquista (visszahódítás) történelmi következményei

1492 meghatározó dátum a spanyol történelemben. A Kasztília és Aragónia trónját és erejét egyesítő Katolikus Királyok (Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd) 1492. január 2-án elfoglalták Granadát, az utolsó mór erősséget. Boabdil kalifátusának megszűnésével végetért a – Tárik ibn Zijád (Gibr al Tarik) partraszállásával elkezdődött – hétszáz éves arab uralom, befejeződött a reconquista, a félsziget keresztény visszahódítása. Új nagy állam, új nagyhatalom született Európában.³ Véget ért a széttagolt, kis királyságokból és örgrófságokból álló mozaik-Hispania periódusa.

1492 augusztusában indult első útjára Kolumbusz Kristóf. Az admirális a Fernando de Lugo által nem sokkal korábban meghódított Kanári-szigeteken tartott rövid pihenő után 1492. október 12-én érkezett meg az „Indiákra”, fedezte fel az Újvilágot, az Amerigo Vespucciról elnevezett Amerikát. Antonio de Nebrija, a salamancai egyetem tudós professzora – a modern európai nyelvek közül elsőként – 1492-ben jelentette meg a kasztíliai spanyol nyelv grammatikáját. A szerző által írt prológusból tudjuk, hogy az *Arte de la lengua castellana* című könyvet az egyetemre látogató Izabella királynőnek ajánlotta, aki a hatalom szempontjából haszontalannak vélt csecsebecsét kezében tartva megkérdezte: „Mire lehet ezt használni?” Ekkor hangzott el Nebrija, más források szerint Ávila püspökének szállóigévé vált válasza: „A birodalomnak a nyelv mindig társa.” Így lett a Kasztília által létrehozott egyre növekvő birodalom közös nyelve a spanyol nyelv kasztíliai válto-

¹ *Población a 1 de enero cada año* (s.d.) Madrid, Instituto Nacional de Estadística. Forrás: www.ine.es/prensa/padron_tabla.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)

² SANMARTÍN, Olga R. (2010): El 5% de los musulmanes residentes en España es radical, según un sondeo del Gobierno. *El Mundo*, 2010. 04. 07. Forrás: www.elmundo.es/elmundo/2010/04/07/espana/1270650426.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)

³ FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Manuel (2006): *Isabel La Católica*. Madrid, Espasa Calpe.

zata, a castellano. A politikai, a nyelvi és a vallási egység megteremtésével immár minden készen állt ahhoz, hogy Spanyolország az európai és a világpolitika egyik meghatározó tényezőjévé váljék.

A gyorsan növekvő birodalom I. Károly (1517–1556) uralkodása alatt érte el földrajzi kiterjedésének maximumát. Az V. Károlyként 1519-től Németország császára, Burgundia és Németalföld parancsolója birodalmában „sohasem nyugodott le a nap”. Minden feltétel adva volt tehát az üstököszerű gyorsasággal megszerzett világhatalmi státusz tartós megőrzésére. A spanyol abszolutizmus és arisztokrácia (grandok) politikája azonban aláásta a történelmi értelemben véve tartósan érvényesíthető nemzeti érdekek alapjait.

A félsziget visszahódításával egy időben már 1492-ben megkezdődött a főleg kereskedelemmel, pénzügyi és ipari tevékenységgel foglalkozó mórók, a katolikus hitre áttért arabok, a conversók és a zsidók többszázeges tömegeinek pogromszerű, módszeres kiűzése.⁴ A civilizációk összecsapásának jellegét öltő intézkedéssorozat a polgári fejlődés és az egységes nemzeti piac megteremtésének alapjául szolgáló városok és városi szövetségek háttérbe szorítása és az inkvizíció előretörése kísérte. Az anyaországba áramló arany, ezüst és gyarmati növényi kultúrák (kukorica, burgonya, tök, bab, paradicsom, dohány, banán, fűszerek stb.) bőségétől elvakított királyi udvar „fordított merkantilista” gazdaságpolitikája következtében a hirtelen jött gazdagság az angol és francia vetélytárs „eredeti tőkefelhalmozását” segítette. A nagyhatalmi törekvések szolgálatába állított háborúk és fegyveres hódítások kimerítették az államkincstárt. Nem jött létre a hatalmas birodalom központi magjának szerves belső egysége sem. A vallás egysége nem pótolhatta az egységes piac hiányát. A regionális, nemzeti, etnikai és politikai széttagoltságtól szenvedő megosztott Hispánia⁵ a történelmi „elgerinctelenedés”⁶ korai állapotába került. A 17. századtól a tengeri kereskedelem főbb útvonalai már elkerülték a Földközi-tenger medencéjét. A birodalom nemzeti érdekeinek érvényesítése során is sorozatos vereségeket szenvedett. 1587-ben Drake admirális halálos csapást mért a Győzhetetlen Armadára, a spanyol hajóhadra. 1609-ben Németalföld, 1640-ben pedig Portugália vívta ki függetlenségét. A 19. század első harmadában a latin-amerikai népek is megszabadultak a spanyol uralomtól. A sorozatos vereségek és a megmerevedett, torz belső gazdasági-társadalmi politikai struktúra következtében a nagyhatalmak sorából kikerült Spanyolország külső megszállás nélkül is az európai perifériára szorult. Mindezek a tényezők heves politikai összecsapásokhoz, belső küzdelmekhez vezettek. A 19. században kilenc alkotmánya volt az országnak, és 130 kormány váltotta egymást. A 20. század közepéig pedig öt polgárháború és közel kétezer „forradalom” zajlott le Hispániában. 1898-ban azonban újabb trauma érte a madridi kormányzatot. Spanyolország elveszítette a Fülöp-szigeteket, Puerto Ricót és Kubát, utolsó latin-amerikai gyarmatait is. A külső válság belső megroppanást és meghasonlást eredményezett. Általánossá vált a „Spanyolország fája” állapota. Színre lépett ugyanakkor a Miguel de Unamuno nevével fémjelzett 1898-as, majd a José Ortega y Gasset vezette 1914-es, irodalmárokat, filozófusokat, tudósokat és művészeket tömörítő generáció,

⁴ ANDERLE Ádám (1992): *Spanyolország története*. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó; FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Manuel (2003): *Isabel La Católica*. Barcelona, Espasa Calpe.

⁵ ANDERLE Ádám (1985): *Megosztott Hispánia*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 221.

⁶ ORTEGA Y GASSET, José (1983): *Két történelmi esszé*. Budapest, Európa Könyvkiadó; SZILÁGYI István (2000): *Európaiság és modernitás*. Veszprém, Veszprémi Humán Tudományok Alapítvány.

amely új távlatokat kívánt nyitni hazája számára.⁷ A politikai elit is visszanyerte cselekvőképességét. Latin-amerikai gyarmatbirodalma elvesztése után Spanyolország Afrika felé fordult, és 1884-től arabok lakta területeket szerzett a kontinens északi részén, Marokkóban és a Szaharában, amelyek egy részét egészen a Franco-rendszer bukásáig, 1975 végéig ellenőrzése alatt tartotta.

Marokkó 1956-os függetlenné válását követően a spanyol protektorátusból csak két város, Ceuta és Melilla maradt a madridi kormányzat szuverenitása alatt. 1975 novemberétől Spanyol Szahara is az önállóság útjára lépett. A Szaharai Arab Demokratikus Köztársaság sorsát azonban meghatározta szomszédainak területi étvágya és terjeszkedése. A Spanyolország ellen szabadságharcot folytató nyugat-szaharai Polisario Front által létrehozott állam legnagyobb részét Marokkó, töredékét Mauritánia foglalta el.

A demokratikus spanyol állam nem volt abban a helyzetben, hogy megvédehesse volna a korábban a madridi kormányzatok által kolonizált területeket.

Az ország számára a Franco-rendszer 1975 novemberében bekövetkezett bukása után a történelmi tét az alkotmányos monarchia formájában megszülető demokratikus rendszer kialakítása és konszolidációja volt.⁸

A demokratikus Spanyolország és az iszlám migráció

Spanyolországban a Franco-rendszert felváltó demokratikus parlamenti monarchia intézményi fejlődésének 1979–1983 közötti első szakaszában megvalósult az állam (Spanyol Királyság), a saját nyelvvel bíró történelmi nemzetek (baszk, gallego, katalán, valenciano) és Roberto Blanco Valdés kifejezésével élve a történelem nélküli régiók (Cantabria, Asztúria, Extremadura, Madrid, Murcia, La Rioja stb.) demokratikusan szabályozott együttélése.⁹ A 17 önkormányzati közösség együttműködésén alapuló autonómiamodell megteremtésével a spanyol új demokrácia nemzetközi szempontból is példaértékű szerepet játszott egy több száz éves probléma megoldásában. Az 1979 és 1983 között kialakított rendszer fél évszázadon keresztül életképesnek bizonyult.

A régi hatalommal való gyökeres szakítást jelentő új modell kielégítette a baszk, a gallego, a katalán kism nemzetek, valamint a saját nyelvvel rendelkező Navarra, a Baleári-szigetek és a Valenciái Közösség nemzeti igényeit is, de másfajta alapelvű – a már idézett kifejezéssel élve – „történelem nélküli” régiók alkotta regionális autonómiák létrehozásával ellensúlyt is képeztek azokkal szemben. A kettős megoldás közös államszervezeti alapját a hatalom területi megosztása képezte, amelyet az autonómiák állama (Estado de las Autonomias) érzelmileg semleges elnevezése foglalt egységes keretbe. Az önkormányzati közösségek rendszerének létrehozásával, valamint az önálló státusszal rendelkező, Marokkó testébe ékelődő két város: Ceuta és Melilla jogi helyzetének rendezésével Spanyolországban technikai-jogi értelemben félföderális berendezkedés jött létre. A részben az ország történelmi

⁷ SZILÁGYI 2000.

⁸ SZILÁGYI István (1996): *Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban*. Budapest, Napvilág Kiadó.; POWELL, Charles (2001): *España en democracia. 1975–2000*. Barcelona, Plaza y Janés; TEZANOS, José Félix – COTARELO, Ramón – DE BLAS, Andrés (1989): *La transición democrática española*. Madrid, Editorial Sistema.

⁹ BLANCO VALDÉS, Roberto (2005): *Nacionalidades históricas y regiones sin historia*. Madrid, Alianza Editorial.

hagyományaira, részben a gazdasági fejlődés által létrehozott regionális tagozódásra és nem kis részben a politikai szempontok által motivált közigazgatási decentralizációra és politikai önkormányzatiságra épülő folyamat első szakasza Kasztília és León 1983. február 25-én elfogadott autonómia statútumával zárult.¹⁰

Hispaniában 1983 és 2013 között tovább folytatódott az ország történetében példa nélkül álló decentralizációs és demokratizálódási folyamat. Ennek eredményeképpen az önkormányzati közösségek közötti kezdeti jogi különbségek 2013 végére kiegyenlítődtek. A demokratikus államszerkezet történelmi értelemben vett relatív stabilitása azonban nem jelent változatlanyságot. Az intézményi berendezkedés az állandó mozgás állapotában van. Az autonóm közösségek fözfederalizmusától a föfederalizmus irányába vezető, a nemzeti-kulturális és nyelvi identitásokra alapozott változások különösen a kilencvenes évek második felétől gyorsultak fel, és 2006 júliusában Katalónia új Autonómia Statútumának elfogadását eredményezték. Reális alternatívaként felmerült az önálló nemzet státuszát elnyert, Barcelona székhelyű autonóm tartomány Spanyolországból történő kiválása is.¹¹

A nemzeti, nyelvi és történelmi szempontból egyaránt plurálisnak és tagoltnak tekinthető ország heterogenitását tovább növelte az 1980-as évektől tapasztalható, több szakaszban érkező migrációs hullám. A bevándorlók aránya 2016-ban 9,5%-ot tett ki, amely számokban 4,4 millió főt jelent. Ebből több mint 700 ezer a román, 700 ezer a marokkói, kevesebb mint 300 ezer a brit, csaknem 200 ezer az olasz és kb 170 ezer kínai.¹²

A bevándorlás Spanyolországba mindig létezett, de az 1990-es évtizedtől tett szert nagy demográfiai és gazdasági jelentőségre. A Spanyol Statisztikai Hivatal, az INE 2011-es adatai szerint a jelzett évben 5,7 millió külföldön született tartózkodott Spanyolországban. A külföldi lakosság 12,2%-át tette ki a 47,2 millió lakosnak.¹³ Az elmúlt évtizedben diverzifikálódtak a bevándorlók eredet szerint. 2016-ban már csaknem kétmillió muszlim élt az országban.¹⁴ Számuk folyamatosan növekszik. Sok esetben ez identitászavarhoz vezet, és az elmúlt években felerősödött iszlám fundamentalizmus utánpótlási bázisát képezi. E folyamatot gátolni igyekszik a Spanyolországi Iszlám Közösség Uniója (Unión de Comunidades Islámicas en España – UCIDE) nevű egyesület. Ennek törekvéseivel szemben állnak viszont a radikális szalafista csoportok, amelyek gyakran idézik Ziya Gökalp török költő sorait, amely szerint: „A mecsetek a mi laktanyáink, a minaretek a szuronyaink, és a hívők a mi katonáink.” A 2004. március 11-i, az Atocha pályaudvaron elkövetett merénylet óta az országban is megjelent az iszlám fundamentalizmushoz kapcsolódó dzsihádistá terrorizmus.

A bevándorlás ugyanakkor hozzájárult az ország gazdaságának fejlődéséhez. A migránsok többsége az építőipar, a turizmus és mezőgazdasági ágazatban talált munkát. Nőtt a multikulturalizmus. A Nyugat-Szaharából, Marokkóból és 1995 után Afrika muszlimok lakta térségeiből, majd a 2011-es arab tavaszt követően az arab országokból érkező migránsok letelepedésével párhuzamos társadalmak alakultak ki. Ez a jelenség elsősorban

¹⁰ SZILÁGYI 1996; SZILÁGYI István (2012): Spain: from the Autonomy Model to Federalism. The Case of Catalonia. In HORVÁTH István – TONK Márton eds.: *Minority Politics within the Europe of Regions*. Cluj-Napoca, Scientia Publishing House. 107–123.

¹¹ SZILÁGYI István (2016): *Podemos. A neoliberalis válságkezelés radikális alternatívája*. Pécs, Publikon Kiadó.

¹² *España en cifras* (2017). Madrid, Instituto Nacional de Estadística. 10.

¹³ Uo. 9.

¹⁴ *Estudio demográfico de la población musulmana* (2017). Madrid, Unión de Comunidades Islámicas en España.

a levantei tengerpart autonóm tartományaiban – Katalónia, Valenciái Önkormányzati Közösség, Murcia –, valamint Andalúziában és azok nagyvárosaiban figyelhető meg.

Nőtt a népesség és a születések száma. Különösen a muszlim országokból érkező bevándorlók esetében magas a termékenységi-születési mutató. A Spanyol Statisztikai Hivatal (Instituto Nacional de Estadística – INE) 2011-es elemzése és előrejelzése szerint Spanyolország demográfiai kilátásai azonban 2021-re romlanak. A 2008-ban kezdődött világgazdaság és pénzügyi válság súlyosan érinti az országot.¹⁵ Kevesebb bevándorlóval, kevesebb szüléssel, népességsökkenéssel kell számolni. A lakosság fogyása 2021-re elérheti az 1,4%-ot, és meghaladhatja a 600 ezer főt. Spanyolország lakossága valahol 45,6 millió fő körül fog stabilizálódni.¹⁶

A Közel-Keleten zajló háborúk és az Afrikát – főleg a kontinens középső részeit – sújtó klímaváltozás következtében ugyanakkor felerősödik a népvándorlás jellegét öltő migrációs nyomás. Spanyolországnak is számolnia kell az iszlám fundamentalizmus felerősödésével. Ennek egyértelmű jelei már az említett 2004. március 11-i, az Atocha pályaudvaron elkövetett robbantásos merénylet óta egyre nyilvánvalóbbá váltak.

2015-ös adatok szerint 1427 mecset található Spanyolországban. Sok helyütt ezek válnak a szélsőséges irányzatok megerősödésének központjává. A radikalizálódás az elmúlt években jelentős mértéket öltött. Nem tekinthető véletlennek, hogy a hatósági fellépések elsősorban a mediterrán ívre és a fővárosra koncentrálnak. Ezek száma Spanyolország esetében azonban nem túlságosan magas. 2004 márciusa és 2015 decembere között a dzsihádisták terrorizmussal szemben kilencven hatósági fellépés történt, amely elsősorban a 2014–2015-ös évek folyamán nőtt jelentősen. A hatósági fellépések és letartóztatások 2013 és 2015 közötti százalékos aránya a legnagyobb mértékben a mediterrán ív és a Madridi Önkormányzati Közösség megyéiben nőtt.

A 2013 óta letartóztatottak és bíróság elé állítottak döntő többségének tevékenysége az Iszlám Államhoz (ISIS) kötődött. Ez Spanyolország esetében sem tekinthető véletlennek. Az ISIS által 2014 júniusában közölt térkép szerint az Ibériai-félsziget egésze a „történelmi Andalúzia” részét képezi.

A letartóztatott iszlám szélsőségesek legnagyobb részét fiatal, családos férfiak alkották. A döntően spanyol és marokkói nemzetiségű terroristák többsége középiskolai végzettséggel rendelkezett. A muszlim befolyás növekedése ellenére az iszlámról, az iszlám jogról, a sariáról csupán elemi ismereteik voltak. A munkanélküliségi ráta körükben nem haladta meg az országos átlagot. Többen közülük büntetett előéletűek voltak. Soraik között azonban jelentős százalékban nők, keresztény hitre áttértek és egyetemet végeztek is megjelentek.

Az Iszlám Állam által történő mozgósítás legérintettebb területe Barcelona provincia volt. Ha figyelmünket a spanyol állampolgársággal rendelkező letartóztatottakra irányítjuk, akkor azt látjuk, hogy jelentős részüket második generációs fiatalok és Ceutából származó bevándorlók alkották.

„A 2012–2016 közötti időszakban letartóztatott és bíróság elé állított 150 fő dzsihádisták 18,4%-a az al-Káidához, a Maghrebi Iszlámhoz és a Nyugat-Afrikai Dzsihád Egység Mozgalmához, az Unicidad y la Yihad en África Occidentalhoz (MUYAO) köthető.

¹⁵ SZILÁGYI 2016.

¹⁶ *Nota de prensa. Proyección de la Población de España a Corto Plazo 2011–2021.* (2011). Madrid, Instituto Nacional de Estadística. 1.

81,6%-uk, azaz 124 személy viszont az Iszlám Állam harcosa volt,¹⁷ és az Eurábiának nevezett térség megteremtése érdekében tevékenykedett, amelynek felfogásuk szerint szintén szerves részét alkotja az Ibériai-félsziget két országa. E koncepció és törekvés szerint a fő cél Európa arab uralom alá hajtása, behódoltatása, azaz a *Behódolás*, ahogyan azt az azonos címet viselő regényében Michel Houellebecq ábrázolja.¹⁸

Spanyolország legjelentősebb, legbefolyásosabb és legnagyobb szakmai presztízszel rendelkező think tank kutatóhelye és szervezete, az Elcano Intézet 2016-ban publikált elemzése szerint 2013 és 2016 között az Iszlám Államhoz kapcsolódó terrorcselekmények miatt letartóztatottak 45,3%-a spanyol, 41,1%-a marokkói, 13,6%-a egyéb állampolgárságú volt.¹⁹ A letartóztatott iszlám szélsőségesek között a második generációs, Spanyolországban születettek aránya 42,2%-ot, az első generációs migráns bevándorlóké 51,7%-ot, a nem migránsnak számítók aránya 6,1%-ot tett ki.²⁰ A radikalizálódás származási helyeként a letartóztatott dzsihádisták 73,8%-nál Spanyolország, 10% esetében valamelyik másik ország, 16,2%-nál pedig a két helyszín együttesen jelölhető meg.²¹ A nem Spanyolországban radikalizálódtak 61,9%-a Marokkóban, 28,5%-a Franciaországban, 4,8%-a Mauritániában és újabb 4,8%-a Pakisztánban vált dzsihádistává.²²

Spanyolország a 2006 után az országra nehezedő, egyre erősödő és egyre erőszakosabbá váló migrációs nyomással és népvándorlási hullámmal szembeni védekezés központi terepének Ceutát és Melillát tekinti. A két autonóm státusszal rendelkező városba fekete Afrika államkudarcos középső térségeiből, valamint Líbia érintésével, Mauritánia és Algéria közreműködésével, 2012 óta Szíriából és Irakból tömegek érkeznek.²³

Azóta van ez így, amióta a madridi kormányzat 2007-ben lezárta a kanári-szigeteki illegális migrációs útvonalat. Azt követően az iszlám országok felől érkező népvándorlási hullám Olaszországot (Lampedusa) és Görögországot (Leszbosz) célozta meg. 2012-től azonban Melilla ismét migrációs célponttá vált. A spanyol kormány a népvándorlás jellegét öltő migrációs nyomással szemben egy többszörösen megerősített kerítésrendszer felépítésével válaszolt. Így akarja megakadályozni az ellenőrzés nélküli tömeges beáramlást területére és egyben az Európai Unió tagországainak szuverenitása alá tartozó térségbe.

Iszlám és migráció Portugáliában

Az Ibériai-félsziget kisebbik országának történelme évszázadokon keresztül párhuzamosan alakult, összefonódott, nagy hasonlóságot mutatott és mutat Spanyolország fejlődésével, de számos vonatkozásban különbözött és különbözik is attól.

¹⁷ REINARES, Fernando – GARCIA-CALVO, Carola (2016): *Estado Islámico en España*. Madrid, Informe Real Instituto Elcano. 17.

¹⁸ HOULLEBECQ, Michel (2016): *Behódolás*. Budapest, Magvető Kiadó.

¹⁹ REINARES, Fernando – GARCIA-CALVO, Carola (2016): *Estado Islámico en España*. Madrid, Informe Real Instituto Elcano. 24.

²⁰ Uo. 26.

²¹ Uo. 37

²² Uo. 37.

²³ La frontera sur de Melilla con Marruecos (2016). *Elpais.com*, 2016. 05. 27. Forrás: https://elpais.com/elpais/2016/04/20/media/1461174790_388026.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)

Az Kr. e. 3. században Julius Caesar által meghódított Hispánia leggazdagabb tartománya, *Lusitania* az Imperium Romanum bukása után osztozott a népvándorlás korabeli Baetica, Galletia, Tarraconense és Cartaginense provinciák sorsában. Az 5. század elején a vandálok, a szvébek és az alánok betörték Hispániába, ahol két független királyságot alapítottak. A szvébek északnyugaton, a mai Portugália területén Braga központtal szervezték meg államukat. A vizigót királyi udvar Toledót választotta székhelyéül, és az Ibériai-félsziget többi részét hajtotta uralma alá. 585-ben azonban a vizigótok meghódították Bragát, anektálták a szvéb királyságot, és uralmuk alatt egyesítették a teljes Ibériai-félszigetet.

A félsziget legnagyobb része azonban 711 után arab uralom alá került. Ez lett a sorsa a hajdani Római Birodalom részét képező Lusitániának is, amely a volt Hispánia korábbi tartományaihoz hasonlóan szintén megőrizte római kori közigazgatási rendszerét, az arra épülő egyházi szervezetet és népi latin nyelvét.

Az iszlám hódítás és a több száz éves keresztény reconquista még inkább összekapcsolta az Ibériai-félsziget két születendő, de vetélkedő katolikus államát. Portugália már Afonso Henrik uralkodása (1128–1185) óta önálló királyság volt. Az ország jelenlegi szárazföldi határai Algarve keresztény visszahódításával 1297-re kialakultak. Az arab lakosság nagyobb része a mai Spanyolország muszlim ellenőrzés alatt álló területeire húzódott vissza. Portugáliában ezért nem került sor a más vallásúak erőszakos kiűzésére.

Az új állam évszázadokra szóló szövetségi rendszerét I. János (1385–1433) király alapozta meg, aki 1386-ban aláírta az ország „örökös szövetségét” Angliával. Ezt az elkötelezettséget az 1703 májusában és decemberében megkötött Methuen-egyezmények is megerősítik.²⁴

Ennek ellenére a 16–17. században a hatalmának teljében lévő spanyol világbirodalom árnyékában meghúzódó Portugál Királyság 1640-ben, több évtizedes függetlenségi háború eredményeképpen szakadt el végleg a családi kapcsolatok révén 1580-ban Portugália trónját is megszerző spanyol koronától.²⁵

Eközben kiépült a portugál gyarmati rendszer is Portugália 1452-ben meghódította Bissau-Guineát, 1484-ben megszerezte Angolát, tizenöt évvel később Mozambikot és 1500-ban Brazíliát. 1498-ban Vasco da Gama a Jóreménység fokának megkerülésével India partjaihoz ért.

Az ázsiai kereskedelmi útvonal védelmében Portugália óriási erődöt épített a kelet-afrikai Mombassában és Malakkában, várost alapított Macaoban, Goában, kereskedelmi központot létesített Nagasakiban.

Portugália helyzete az európai viszonyrendszerben ugyanakkor több szempontból sajátosnak tekinthető. Egyetlen szárazföldi szomszédja van – Spanyolország. A félszigeti rivalizálás azonban a luzitánokat elzárta Európától. Portugália azért az atlanti térség felé fordult, és a hatalmas, az anyaországnál sokszorosan nagyobb és gazdagabb gyarmatbirodalom megőrzésére törekedett.

Európán kívüli érdekeltsége egyben azt is jelentette, hogy a kontinentális erőviszonyok változásai alig érintették az országot. A portugál Európa-politika évszázadokig meghatározó alapelve a legerősebb európai tengeri hatalommal, Angliával való stratégiai

²⁴ HERMANO SARAIVA, José (1998): *Historia de Portugal*. Lisboa, Publicações Europa-América. 28–129.

²⁵ A második kereszties háború során, 1147-ben megtörtént Lisszabon visszafoglalása. Ennek történetfilozófiai értelmezését, sajátos nézőpontú ábrázolását, a múlt és a jelen találkozásának irodalmi feldolgozását olvashatjuk SARAMAGO, José (2005): *Lisszabon ostromának históriája*. Budapest, Palatinus Kiadó. regényében.

szövetségi viszony fenntartása volt. Az 1807-es francia invázió és az ország megszállása azonban jelentős változások kezdetét jelentette. A királyi udvar Brazíliába menekült, és Rio de Janeiróban rendezkedett be. Az állam neve *Portugália, Brazília és Algarve Egyesült Királyságra* változott. 1815-ben Napóleon bukása után az anyaország egyre sürgetőbb, hangosabb és türelmetlenebb követelésére tért vissza Lisszabonba VI. János király, aki fiára, Péter hercegre bízta Brazília kormányzását. A trónörökös azonban 1822. szeptember 7-én deklarálta a kontinens méretű ország függetlenségét, és kikiáltotta a Brazil Császárságot. Brazília függetlenné válása után a portugál gyarmatbirodalom az afrikai kontinensre, az azt körülvevő szigetekre, portugál Indiára és a mai Kelet-Timorra korlátozódott. Ázsiai és latin-amerikai gyarmatai elvesztése után a 19. század végétől Portugália Spanyolországhoz hasonlóan afrikai területfoglalásainak megszilárdításával (Zöld-foki szigetek, São Tomé és Príncipe, Bissau-Guinea, Mozambik, Angola), a tengerentúli tartományok anyaországba való anektálásával kárpótolta magát.²⁶

1974. április 25-én azonban a Fegyveres Erők Mozgalma (Movimento das Forças Armadas – MFA) által vezetett „szegfűk forradalma” megdöntötte Marcello Caetano tekintélyuralmi-diktatórikus rendszerét.²⁷ Az MFA győzelmében jelentős szerepet játszott a portugál gyarmatokon 1961-ben megindult felszabadító háború is, amely a Portugáliánál huszonkét-szer nagyobb kiterjedésű, 2 092 290 km²-t magában foglaló területen folyt a 92 391 km²-es anyaországgal szemben.

Portugáliában a politikai elitek 1974. április 25-ét követően az ország előtt álló három fő feladatra, az úgynevezett „három D” *Democratização* (demokratizálás), *Descolonização* (dekolonizáció) és *Desenvolvimento* (gazdasági fejlődés) megvalósítására koncentráltak. Mindezek a tényezők és történelmi körülmények meghatározták a Portugáliában zajló migrációs mozgásokat és folyamatokat.

Portugáliára az 1970-es évtized közepéig a kivándorlás volt a jellemző. 1958 és 1974 között másfél millió fő hagyta el az országot. A kivándorlók nagy része Brazíliában, az Egyesült Államokban, Argentínában, Venezuelában, Kanadában és Nyugat-Európa fejlett országaiban telepedett le. Az emigránsok távozásának fő motívumát a gazdasági megélhetés, a munkához jutás, valamint a diktatórikus rendszer elutasítása képezte. Az 1960-as évtized második felétől viszont már a gyarmati háborúban való részvétel előli menekülés volt a fő kiváltó ok.²⁸

A trend Portugáliában Spanyolországhoz hasonlóan az Európai Közösséghez történő 1986-os csatlakozást követően megváltozott. Portugália emigránsok földjéből bevándorlók terrénmává vált. Talán különösen hangzik, de a migránsok első nagy csoportját a Nyugat-Európából hazatelepülők alkották. A diktatúra bukása után hazatért a politikai és gazdasági okokból, valamint a gyarmati háború miatt emigráltak népes társasága. A második csoportot a volt portugál gyarmatok fehér lakossága alkotta, a függetlenné vált Angolából, Mozambikból, Bissau-Guineából és a Zöld-foki szigetekről települtek vissza az európai Portugália területére. A bevándorlók harmadik körét a Brazíliából érkezettek alkották.

²⁶ Részletesen lásd: BETHENCOURT, Francisco – CURTO, Diogo Ramada eds. (2007): *Portuguese Oceanic Expansion, 1400–1800*. Cambridge, Cambridge University Press.

²⁷ SZILÁGYI István (2015): *Portugália a huszadik században*. Budapest, L'Harmattan. 100–129.

²⁸ ROSAS, Fernando – OLIVEIRA, Pedro Aires (2004): *A Transição falhada*. 2004. Lisboa, Notícias Editorial.; MURÁNYI Kata (2016): A gyarmati háborúk migrációinak hatása a portugál kultúrára a kreatív városok korában. *Mediterrán Világ*, 37–38. sz. 110–122.

Az 1990-es évek közepétől a volt anyaország és a függetlenné vált fekete-afrikai országok kapcsolatainak normalizálása után megindult a portugált hivatalos nyelvként használó afrikai országokból (Países Africanos de Língua Oficial Portuguesa – PALOP) érkező bevándorlási hullám. 1999 után pedig Kelet-Közép-Európa migráció gyorsult fel. Ez utóbbiak két csoportja különböztethető meg. A szlávokét az Ukrajnából, Oroszországból és Bulgáriából érkezők alkotják. A kelet-európai „latinok” a románok és a moldáviaiak közül kerülnek ki. A kétezres évekkezdeté óta jelentősen nőtt az ázsiai bevándorlók száma is. Ezek többségét az Indiából, Kínából és Pakisztánból érkezők adják. Mindezeknek a folyamatoknak az eredményeképpen a Portugáliában legalisan letelepedett külföldön születettek aránya 2017-ben elérte az ország lakosságának 8,5%-át.²⁹ Ezek a Nemzeti Statisztikai Hivatal által a legális bevándorlókról készített nyilvántartás adatai.

A Beatriz Padilla és Alejandra Ortiz által közölt adatok szerint 2011-ben a bevándorlók 25,5%-át a Brazíliából érkezettek adták. Őket követték 11%-kal az ukránok, 10,1%-kal a zöld-foki-szigetekiek, 9%-kal a románok, 4,9%-kal az angolaiak, 4,2%-kal a bissau-guineaiak, 4%-kal az angolok, 3,8%-kal a kínaiak, 3,1%-kal a moldáviaiak és 2,4%-kal a São Tomé és Príncipe-beliek.³⁰

A bevándorlók között keveredtek a transzatlanti, az Európán belüli és a transznacionális jellegű migránsok. Spanyolországgal ellentétben ugyanakkor a portugál multikulturalizmus nem járt együtt párhuzamos társadalmak kialakulásával. Az országot négy kontinensről, Európából, Afrikából, Amerikából és Ázsiából származó bevándorlók választják célsországnak. Ezek túlnyomó többsége az európai civilizációval rokon kultúrkört képvisel.

A Portugáliába bevándorlók csaknem fele Európából érkezik. Amerika foglalja el a második helyet, szorosan a nyomában Afrika következik. 2004-től viszont egyenletesen és folyamatosan nő az ázsiai betelepülők száma és aránya. Az iszlám térségből érkező migránsok önálló kategóriaként nem jelennek meg. Számuk jelentéktelennek tekinthető.

Annak ellenére, hogy a jelenkori migrációs folyamatok nem zárultak le, az Ibériai-félsziget országai esetében szerzett történelmi tapasztalatok, a megismert tények és a kirajzolódó tendenciák elegendő alapul szolgálnak általánosítható következtetések levonásához és tanulságok megfogalmazásához.

Összegzés

Az Ibériai-félsziget évszázadok óta kultúrák, civilizációk és világvallások találkozásának, együttélésének, olykor összecsapásának színtere volt. *Az iszlám világgal való kapcsolatában három történelmi periódus különböztethető meg*, amelyek jelentős társadalmi változásokkal jártak a félsziget életében. A történelmi tapasztalatok, az európai politikai és kulturális hagyományok, valamint az Ibériai-félszigeti tanulságok arra tanítanak, hogy segíteni kell a rászorulókat, a menekülteket, az üldözötteket – lehetőség szerint saját hazájukban. Részükről azonban tiszteletben kell tartani a befogadó országok érdekeit és értékrendjét.

²⁹ *Foreign-born population by country of birth, 1 January 2017.* (2018). Luxembourg, Eurostat. Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Foreign-born_population_by_country_of_birth_1_January_2017.png (A letöltés ideje: 2018. 01. 14.)

³⁰ PADILLA, Beatriz – ORTIZ, Alejandra (2012): Fluxos migratórios em Portugal: do boom migratório à desacceleração no contexto de crise. Balanços e desafios. *Revista Internacional Mobilização Humana*, No. 39. 174.

Eközben kell megvédeni és megőrizni saját szellemi, erkölcsi, vallási, nemzeti, identitásbeli, nyelvi, kulturális és civilizációs értékeinket. Ehhez pedig erkölcsi, etikai, morális, vallási, politikai szilárdságra és fellépésre, azaz az uralkodó *európai értékrend hegemoniájának*, irányító befolyásának, *megfelelő mértékű és szintű erő* (hard power – smart power) útján történő biztosítására és érvényesítésére van szükség.

Tudomásul kell venni ugyanakkor, hogy a többpólusú világban a megosztott felelősség és a szövetségi rendszerek együttműködésének elve érvényesül. Európa és az Európai Unió erőforrásai korlátozottak, ennek ellenére önállóan is tudnia kell kezelni a globalizációs folyamatokból eredő, népvándorlásban testet öltő problémákat.

Felhasznált irodalom

- ANDERLE Ádám (1985): *Megosztott Hispánia*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- ANDERLE Ádám (1992): *Spanyolország története*. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó.
- BETHENCOURT, Francisco – CURTO, Diogo Ramada eds. (2007): *Portuguese Oceanic Expansion, 1400–1800*. Cambridge, Cambridge University Press.
- BLANCO VALDÉS, Roberto (2005): *Nacionalidades históricas y regiones sin historia*. Madrid, Alianza Editorial.
- CEMBREIRO, Ignacio (2016): *La España de Alá*. Madrid, La esfera de los Libros.
- CORTAZÁR, García de – VEGA, Fernando-González – Manuel, José (2001): *Spanyolország története*. Budapest, Osiris Kiadó.
- España en cifras* (2017). Madrid, Instituto Nacional de Estadística.
- Estudio demográfico de la población musulmana* (2017). Madrid, Unión de Comunidades Islámicas en España.
- FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Manuel (2003, 2006): *Isabel La Católica*. Madrid, Espasa Calpe.
- Foreign-born population by country of birth, 1 January 2017*. (2018). Luxembourg, Eurostat. Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Foreign-born_population_by_country_of_birth_1_January_2017_.png (A letöltés ideje: 2018. 01. 14.)
- GARCIA DE CORTEZÁR, Fernando – GOMZÁLEZ VEGA, José Manuel (2001): *Spanyolország története*. Budapest, Osiris Kiadó.
- HERMANO SARAIVA, José (1998): *Historia de Portugal*. Lisboa, Publicações Europa-América.
- HOULLEBECQ, Michel (2016): *Behódolás*. Budapest, Magvető Kiadó.
- HOWE, Marvine (2012): *Al-Andalus Rediscovered: Iberia's New Muslims*. New York, Columbia University Press.
- La frontera sur de Melilla con Marruecos (2016). *Elpais.com*, 2016. 05. 27. Forrás: https://elpais.com/elpais/2016/04/20/media/1461174790_388026.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 19.)
- MURÁNYI Kata (2016): A gyarmati háborúk migrációinak hatása a portugál kultúrára a kreatív városok korában. *Mediterrán Világ*, 37–38. sz. 110–122.
- Nota de prensa. Proyección de la Población de España a Corto Plazo 2011–2021*. (2011). Madrid, Instituto Nacional de Estadística.
- ORTEGA Y GASSET, José (1983): *Két történelmi esszé*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- PADILLA, Beatriz – ORTIZ, Alejandra (2012): Fluxos migratórios em Portugal: do boom migratório à desaceleração no contexto de crise. Balanços e desafios. *Revista Internacional Mobilização Humana*, No. 39. 159–184.

- PAIS, Bernardo L. (2015): Islam in Contemporary Portugal. In BURCHARDT Marian – MICHALOWSKI, Ines eds.: *After Integration. Islam und Politik*. Wiesbaden, Springer VS.
- Población a 1 de enero cada año* (s.d.) Madrid, Instituto Nacional de Estadística. Forrás: www.ine.es/prensa/padron_tabla.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)
- POWELL, Charles (2001): *España en democracia. 1975–2000*. Barcelona, Plaza y Janés.
- REINARES, Fernando – GARCIA-CALVO, Carola (2016): *Estado Islámico en España*. Madrid, Informe Real Instituto Elcano.
- ROSAS, Fernando – OLIVEIRA, Pedro Aires (2004): *A Transição falhada*. Lisboa, Notícias Editorial.
- SANMARTÍN, Olga R. (2010): El 5% de los musulmanes residentes en España es radical, según un sondeo del Gobierno. *El Mundo*, 2010. 04. 07. Forrás: www.elmundo.es/elmundo/2010/04/07/espana/1270650426.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)
- SARAMAGO, José (2005): *Lisszabon ostromának históriája*. Budapest, Palatinus Kiadó.
- SZILÁGYI István (1996): *Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- SZILÁGYI István (2000): *Európaiság és modernitás*. Veszprém, Veszprémi Humán Tudományok Alapítvány.
- SZILÁGYI István (2012): Spain: from the Autonomy Model to Federalism. The Case of Catalonia. In HORVÁTH István – TONK Márton eds.: *Minority Politics within the Europe of Regions*. Cluj-Napoca, Scientia Publishing House. 107–123.
- SZILÁGYI István (2015): *Portugália a huszadik században*. Budapest, L'Harmattan.
- SZILÁGYI István (2016): *Podemos. A neoliberais válságkezelés radikális alternatívája*. Pécs, Publikon Kiadó.
- TEZANOS, José Félix – COTARELO, Ramón – DE BLAS, Andrés (1989): *La transición democrática española*. Madrid, Editorial Sistema.

Gibraltár – A Mediterráneum kulcsa

Szente-Varga Mónika

2017

„El a kezekkel a Sziklánktól!” (*The Sun*)¹

2016

„Semmiképpen, José! Soha nem fogja rátenni a kezét a Sziklára!”

„A kezemet nem is teszem rá, hanem a zászlónkat azt igen, s hamarabb, mit azt ön [Picardo] gondolná!”

(Szóparbaj Fabian Picardo gibraltári politikus és José García Margallo spanyol külügy-miniszter között, 2016. október eleje)²

2013

„José Gacia-Margallo úgy viselkedik, mint Franco tábornok, a volt diktátor. [...] Amiket García-Margallo úr mondott, jobban hasonlítanak olyan kijelentésekre, amelyeket Észak-Koreától szoktunk hallani, s nem egy EU-partnerállamtól” – (Fabian Picardo).³

2013

„Spanyolországnak Gibraltár olyan, mint a cipőben a kavics. Nyomja és nyomja a lábat – kényelmetlen. Mindig így volt és mindig így is lesz.” (Brit diplomata)⁴

Bevezetés

A tanulmány az utóbbi 70-75 év történéseit tekinti át, ezáltal egy hosszabb időintervallumban helyezi el és kutatja a Gibraltárt (a Sziklát) érintő eseményeket, ezek alapján tendenciákat állapít meg. Célja továbbá, hogy a Gibraltárral kapcsolatos, a 2010-es évektől újra felporzó vita hátterét és mozgatórugóit a maguk komplexitásában mutassa be. A korabeli

¹ A brit napilap, *The Sun* kampánya 2017. április 4-én kezdődött Gibraltárral kapcsolatban ezzel a mottóval.

² Margallo responde a Picardo: «La mano no, pondré la bandera, y mucho antes de lo que él cree» (2016). *ABC*, 2016. 10. 06. Forrás: www.abc.es/espana/abci-margallo-responde-picardo-mano-no-pondre-bandera-y-mucho-antes-cree-201610060032_noticia.html (A letöltés dátuma: 2017. 03. 26.)

³ HENDERSON, Barney – DOMINICZAK, Peter (2013): Gibraltar Dispute Is a ‘Serious Concern’, Says David Cameron. *The Telegraph*, 2013. 08. 05. Forrás: www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/spain/10223065/Gibraltar-dispute-is-a-serious-concern-says-David-Cameron.html (A letöltés dátuma: 2017. 03. 26.)

⁴ GOVAN, Fiona (2013): The battle over Ceuta, Spain’s African Gibraltar. *The Telegraph*, 2013. 08. 10. Forrás: www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/spain/10235205/The-battle-over-Ceuta-Spains-African-Gibraltar.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)

sajtó szolgáltatta a legfőbb forrásokat; a tanulmány spanyol, brit és gibraltári napilapokat is feldolgoz. A kutatás jelentőségét adja, hogy a Földközi-tenger térségének komplex, politikai, migrációs és humanitárius válságai megerősítették Gibraltár birtoklásának jelentőségét. Nem véletlen a mondas, hogy akié Gibraltár, az a Földközi-tengeren zajló hajózást is ellenőrzi egyben.

Hidegháborús előzmények: az 1950-es évek

A második világháború után teljesen elszigetelődött Spanyolország számára a kialakuló bipoláris szembenállás lehetőséget biztosított arra, hogy visszakerüljön a nemzetközi porondra, és rendezze kapcsolatait más országokkal. Mindezek közül kiemelendő, hogy 1951-ben normalizálódtak a brit–spanyol diplomáciai kapcsolatok; 1953-ban az Amerikai Egyesült Államok és Spanyolország katonai megállapodást kötött. Az ötvenes évektől egyre nagyobb jelentősége lett annak, hogy ki áll a kommunistaellenes oldalon, mindezzel természetesen háttérbe szorítva a demokratikus berendezkedéssel kapcsolatos megfontolásokat és aggodalmakat. Így Spanyolország egyre inkább vissza tudott illeszkedni a nemzetközi rendszerbe. A folyamat betetőzésének tekinthető, amikor 1955 végén – Magyarországgal egy időben – Spanyolország ENSZ-taggá vált. A spanyol vezetés aktív szerepvállalásra törekedett a szervezetben, és már 1963-ban a gyarmatokkal foglalkozó 24-ek különbizottsága elé vitte a Szikla ügyét. Ezáltal „Gibraltár jövőjének kérdése a spanyol–brit reláció szűk határai közül kikerült a nemzetközi politika tág mezejére.”⁵

A Franco-diktatúra az Egyesült Nemzeteket platformként kívánta használni a területi kérdés tisztázására. Utóbbi spanyol értelmezésben azt jelentette, hogy Gibraltár visszakerül az ibériai országhoz. „A spanyol fél álláspontja szerint Gibraltár gyarmati státusa ellentétes az ENSZ Alapokmányával, és dekolonializációját a területi integritás és nemzeti egység elve alapján kell végrehajtani. [...] Tehát nem egy nép önrendelkezéséről van szó, hanem egy ország (Spanyolország) területi integritásának helyreállításáról, amelyen idegen gyarmatot létesítettek és tartanak fenn.”⁶

Intenzív nyomásgyakorlás: az 1960-as évek

Noha 1963-ban még nem született határozat Gibraltárral kapcsolatban, 1964 őszén újra napirendre került a Szikla sorsa, és a 24-ek különbizottsága határozatban szólította fel az Egyesült Királyságot és Spanyolországot tárgyalások folytatására és a kérdéses terület dekolonizálására.⁷ Ennél a pontnál fontos megjegyezni, hogy a Gibraltár hovatartozásáról döntő 1713-as utrechti béke két féllel, a spanyol és a brit koronával számolt, a területen élőkkel nem. Kimondta azt, hogy a terület örököké brit, de ha esetleg a britek lemondanak

⁵ HAIGH, Robert Henry – MORRIS, Dennis. S. (1992): *Britain, Spain and Gibraltar 1945–1990: The Eternal Triangle*. London – New York, Routledge. 12.

⁶ Kovács Barnabás (2009): Gibraltár: az önrendelkezési jog újabb erőpróbája. *Külvügyi Szemle*, 8. évf. 1. sz. 170.

⁷ Magyar Országos Levéltár (MOL), XIX-J-1-J Tük iratok, Anglia, 1968, 11. doboz, 14 d/ 00779/1969.; INCZE Jenő (1969): *A Gibraltár körül folyó brit–spanyol vita*. London, 1969. 01. 15.

róla, akkor első lehetőségként a spanyol koronáé lesz.⁸ Következésképpen a brit vezetés nem sietett a dekolonizációval: egyrészt érdekei fűződtek ahhoz, hogy a területet tartsa, másrészt az is fontos volt számára, hogy a Sziklát a spanyol vezetés ne szerezhesse meg.

Bár Nagy-Britanniát erős atlanti kötődés jellemzi, jelentős pozíciókkal bírt a Mediterráneumban is. Fontos hangsúlyozni, hogy ezek éppen a hatvanas években gyengültek meg Ciprus 1960-as és Málta 1964-es függetlenségével. Gibraltár dekolonizálása tovább csökkentette volna a brit érdekérvényesítő képességet, hiszen a Szikla a „Mediterráneum kulcsa”; aki Gibraltár, ellenőrizheti, hogy ki hajózik be a Földközi-tengerre, illetve ki jut ki onnan. A stratégiai megfontolások mellett a brit vonakodásnak belpolitikai okai is voltak. A brit állampolgárok szemében minden bizonnyal nem lett volna népszerű a hajdanvolt birodalom további zsugorodása, és ez negatívan befolyásolhatta volna a brit kormány népszerűségét és hazai támogatását. Végül, de nem utolsósorban az is fontos szempont volt, hogy a dekolonizáció révén Gibraltár a Franco vezette Spanyolországhoz került volna, tehát a gibraltáriaknak egy diktatúrában kellett volna élniük,⁹ illetve a terület megszerzése növelte volna a Franco-rezsim belső támogatottságát és presztízsét.

Mivel Nagy-Britannia nem hajlott a dekolonizációra, a spanyol vezetés büntető intézkedéseket fogantatosított. Lelassította a közlekedést a spanyol–gibraltári határon. Egyre nehezebbnek bizonyult az egyik oldalról a másikra átjutni, legyen szó személyekről, áruról stb. Ez mind a spanyol, mind a gibraltári gazdaság számára károsnak bizonyult, továbbá Gibraltár esetében azzal a következménnyel járt, hogy egyre inkább rászorultak a brit segítségre. A spanyol kormány abban reménykedett, hogy Nagy-Britanniának idővel terhes lesz Gibraltár anyagi támogatása, és elengedi majd a Sziklát, amely Spanyolország ölébe pottyán.

A brit lépést megkönnyítendő, 1966. május 18-án a spanyol vezetés javaslattal állt elő Gibraltárral kapcsolatban. Ennek a lényege, hogy Gibraltár spanyol kézre kerül, ugyanakkor marad a brit katonai jelenlét a területen. Ezt egy kétoldalú brit–spanyol egyezmény rendezné. Gibraltár pedig – nemzetközi garanciákkal – Spanyolországon belül speciális státuszt kap, amely magában foglalja többek között a szólás- és gyülekezési szabadságot.¹⁰

Öhatatlanul felvetődik a kérdés, hogy ez a különleges státusz pontosan mit is jelentett volna, hiszen ekkor, a Franco-rendszer idején az említett szabadságjogok nem léteztek spanyol földön. Mennyire lett volna engedékeny Franco Gibraltár esetében? Csali volt csak a speciális státusz, vagy tényleg hajlandó lett volna Gibraltárt máshogy kezelni, mint az ország többi részét? Utóbbi akár dominóeffektust is elindíthatott volna, amely során például a katalán és a baszk részek is ilyen kondíciókat kívánnak. Ez már nem derül ki, ugyanis a brit fél elutasította a május 18-i spanyol javaslatot. Ezt követően a spanyol vezetés megpróbálta fokozni a nyomást a gibraltári, illetve a brit oldalon. A Sziklát egyre inkább elszigetelték: korlátozták a légi forgalmat, nem engedték át a gibraltári oldalra az ott dolgozó spanyol női munkaerőt, nem fogadták el a gibraltári dokumentumokat stb.

A konzervatív-nacionalista *ABC* folyóirat számos cikket és több címlapot közölt ebben az időszakban Gibraltárral kapcsolatban. Az egyik a *Gibraltári vasfüggöny* címet viselte.

⁸ LINCOLN, Simon J. (1994): The Legal Status of Gibraltar: Whose Rock is it Anyway? *Fordham International Law Journal*, 18. évf. 1. sz. 292–293. Forrás: <http://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol18/iss1/8> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)

⁹ Ráadásul a lakosság egy része éppen spanyol polgárháborús menekült volt, akik a Franco-rendszerrel szemben a Sziklán kerestek menedéket.

¹⁰ HILL, George (1974): *Rock of Contention. A History of Gibraltar*. London, Robert Hale Co. 456.

„Amikor Winston Churchill kitalálta a Vasfüggöny kifejezést, elfelejtett megnevezni egy másik választóvonalat, amely legalább annyira szégyenteljes, mint az első. Egy olyan vonalról van szó, amely egy spanyol területet spanyol területtől választ el. Vajon meddig?”¹¹ A kormánypárti spanyol sajtó azt sugallta, hogy ebben a vitában Spanyolország az áldozat. Az *ABC* például a következőket írta: „Spanyolországot elzárták egy olyan területtől, amely teljesen spanyol: Gibraltár. A mi földünk.”¹² Ha a konfliktust csak ebből a napilapból ismernénk, az az érzésünk támadhatna, hogy nem is a spanyol hatóságok akadályozták az átkelést, hanem a másik oldal.

Gibraltár fizikai elszigetelése mellett a spanyol vezetés folytatta a diplomáciai kampányt az ENSZ előtt. 1966. december 20-án látott napvilágot a világszervezet közgyűlésének határozata (RES/2231), amely mind a spanyol, mind a brit felet a tárgyalások folytatására biztatta, illetve arra, hogy vegyék figyelembe a területen élők érdekeit.¹³ A határozatot mindkét állam a saját sikereként könyvelte el. A spanyol vezetés úgy értelmezte az ENSZ-határozatot, hogy a gibraltáriaknak az az érdeke, hogy a gyarmati sorból felszabaduljanak, következésképpen a területnek haladéktalanul spanyol kézre kell visszakérülnie. A brit perspektíva szerint viszont a területen élők érdekeinek figyelembevétele azt jelenti, hogy meg kell őket kérdezni arról, hogy mit is akarnak. Ezért 1967-re népszavazást írtak ki a Szikla hovatarozásával kapcsolatban. A gibraltáriak két opció közül választhattak:

„(a) spanyol szuverenitás alá kerülni azon feltételek mellett, amelyeket 1966. május 18-án a spanyol kormány öfelsége kormányának felajánlott, vagy

(b) önkéntesen megtartani a brit kötődést, úgy, hogy Nagy-Britannia továbbra is vállalja jelenleg fennálló kötelezettségeinek ellátását, és megmaradnak a demokratikus helyi intézmények.”¹⁴

A két választási lehetőség megszövegezésében jelentős eltérés volt. Egyrészt az (a) opció esetében nem ismertették részletesen a spanyol kondíciókat; ezeket a választópolgárok nem feltétlenül ismerték. Másrészt csak a (b) opcióhoz kötődtek olyan pozitív fogalmak, mint demokrácia és helyi intézmények, illetve kötelezettségek Gibraltár irányában.

A megszövegezés, bár tendenciózus volt, mégsem játszott döntő szerepet a referendum végeredményében. A lakosok Nagy-Britanniához akartak tartozni. Olyannyira, hogy a 12 762 választásra jogosult gibraltáriból 12 182-en (95,46%) el is mentek szavazni. A kiugróan magas választási részvétel mellett megtartott szavazáson 12 138 fő, azaz a szavazók 99,6%-a voksolt a (b), azaz a brit opció mellett.¹⁵ Később ez a nap, július 10-e Gibraltár nemzeti ünnepévé vált.

A referendumot követően Nagy-Britannia alkotmányt adott Gibraltárnak. Az 1969-es gibraltári alkotmány¹⁶ tovább rontotta az amúgy sem felhőtlen spanyol–brit viszonyt. A spanyol kormány tovább fokozta a nyomást Gibraltáron. „Gibraltár nem ér meg egy háborút,

¹¹ La alambra de Gibraltar. *ABC*, 1966. 10. 20., 1.

¹² Cierre de la frontera con Gibraltar. *ABC*, 1966. 10. 26., 1.

¹³ *Question of Gibraltar* (1966). [Res/2231]. 1966. 12. 20. Forrás: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/005/34/IMG/NR000534.pdf?OpenElement> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)

¹⁴ *The 1967 Referendum*. Gibraltar. The unofficial homepage. Forrás: www.gibnet.com/library/refl.htm (A letöltés dátuma: 2012. 10. 10.)

¹⁵ INCZE 1969.

¹⁶ *Gibraltar Constitution Order 1969*. Forrás: www.gibraltarlaws.gov.gi/articles/1969-00R.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 03. 20.) 2006-ban a terület új alkotmányt kapott, amely 2007-től érvényes.

de tönkretesz majd egy barátságot. Érett gyümölcsként fog ölünkbe hullani” – nyilatkozta állítólag Franco.¹⁷ A spanyol vezetés 1969. október 24-től a területet teljesen elszigetelte.¹⁸ Nemcsak a szárazföldi határt zárta le, hanem megszüntette a közlekedést,¹⁹ nem engedélyezte a spanyol terület felett Gibraltárba irányuló légi közlekedést, és elvágta a telefonvonalakat.

Erősödő gibraltári identitás: az 1970–1980-as évek

Bár korábban is létezett gibraltári identitás, ez a hatvanas évekig kevésbé volt markáns, hiszen több ezer spanyol állampolgár járt át Gibraltárba dolgozni, a gibraltáriak pedig gyakran utaztak át a határ másik oldalára, kirándulni, szórakozni, autózni. Az, hogy több mint egy évtizeden keresztül, egészen 1982 decemberéig a határ zárva volt, megerősítette a gibraltáriak helyi kötődését. Nem volt lehetőség arra, hogy a szárazföld irányában elhagyják a Sziklát. A hetvenes években nem sokat használhatták gépjárműveiket, hiszen Gibraltárban kevesebb mint 30 km hosszú az aszfalozott útszakasz,²⁰ spanyol területre pedig nem hajthattak át, mint ahogy ezt korábban oly sokszor tették. A maguk 6,5 km²-én, a gibraltáriak – már csak daczból is – megpróbálták jól érezni magukat, illetve felértékelődtek a helyi lehetőségek. A kerítészárás után felvirágoztak a gibraltári sport- és szabadidős egyesületek, aktívabb lett a kulturális, művészeti és társadalmi élet, házi bulik, koncertek stb. követték egymást. Az intenzívebbé váló belső kötelékek és a külső fenyegetés megerősítették a helyi, gibraltári identitást.²¹ Utóbbiban nőtt a brit és európai kötődés: „1973-ban Gibraltár az Egyesült Királysággal együtt belépett az Európai Közösségekbe, ám a csatlakozási szerződés 28. szakasza számos területen mentesítette a Sziklát a közös politikák bevezetése alól.”²² Ilyen volt például a közös agrárpolitika és halászati politikák is.

Franco politikája nem tudta Gibraltárt visszaszerezni, ugyanakkor mint külső fenyegetés – karöltve a Gibraltáron belül egyre intenzívebbé váló helyi kötelékekkel – nagyban hozzájárult a gibraltári identitás megerősödéséhez, és ahhoz, hogy ennek van és volt egy spanyolelleses éle, ami a mindenkori spanyol vezetéssel szembeni fenntartásként definiálható.

A spanyol kormányok Gibraltár-politikája alapjaiban nem változott meg. Kormányok jöttek és mentek, voltak demokratikus, autoriter és diktatoriális időszakok, változott az államforma, Gibraltár visszaszerzésének célja azonban több mint 300 éve konstans a spanyol

¹⁷ LEGUINECHE, Manuel (2002): Gibraltar: heridas abiertas. *Elpais.com*, 2002. 11. 03. Forrás: http://elpais.com/diario/2002/11/03/domingo/1036299158_850215.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 24.)

¹⁸ TÉLLEZ, Juan José (2013): *Yanitos. Viaje al corazón de Gibraltar (1713–2013)*. Sevilla, Fundación Pública Andaluza Centro de Estudios Andaluces. 280.

¹⁹ A komp 1969 júniusában működött utoljára. Az *ABC* a hónap végén a Punta Európa hajót tette címlapjára a következő lakonikus felirattal: „Az utolsó út. Ez a *Punta Europa* nevű hajó utolsó útja. A kompjárat, amely eddig Algeciras és Gibraltár között közlekedett, máttól nem üzemel.” Última singladura. *ABC*, 1969. 06. 27. 1.

²⁰ 29 km 2007-ben. *The World Factbook. Gibraltar* (2017). Washington D.C., Central Intelligence Agency. Forrás: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)

²¹ GARCÍA, Ana (2011): *Gibraltar: My Rock*. (Dokumentumfilm) Revolution Films. Producerek: HYAMS, Josh – JACKSON, Amy.

²² SZABÓ Máté Csaba (2014): *A brit és amerikai külbirtokok státusza és biztonsági problémái*. (Doktori értekezés) Budapest, NKE. 107.

külpolitikában.²³ Ugyan a brit vezetés reménykedett abban, hogy a spanyol demokratikus váltás után a spanyol Gibraltár-politika is változni fog, azonban ez nem következett be. Erre utal, hogy a terület hovatartozása érvként merült fel Spanyolország NATO csatlakozása ellen. „Ha Spanyolország belép a NATO-ba, egy szövetséges gyarmatával kellene számolnia a saját területén” – idézte az *El País* 1981-ben Felipe Gonzálezt, a Spanyol Szocialista Munkáspárt vezetőjét.²⁴ További példaként hozható fel a spanyol Gibraltár-politika változatlanságára, hogy bár a diktátor 1975-ben meghalt, a gibraltári–spanyol határt csak 1982 decemberében nyitották meg, akkor is csak a gyalogosoknak. A járművek számára 1985 februárjától vált átjárhatóvá, csaknem egy évtizeddel Franco halála után. A késlekedés okainak elemzése helyett az *ABC* napilap a következőket írta az eseményről *A semmiért cserébe* cím alatt: „A spanyol kormány tágra nyitotta a kerítést, annak ellenére, hogy nem valószínű, hogy Nagy-Britannia cserébe bármit is felajánlana.”²⁵ A határ megnyitása időben nem sokkal előzte meg Spanyolország csatlakozását az Európai Közösséghez (1986). Utóbbi révén Gibraltár kérdése „európai belügy” lett.

A Szikla a 21. században

Gibraltár helyzete a századok során azért nem változott meg, mert sem a brit, sem a spanyol álláspont nem változott. A spanyol vezetés 1713 óta próbálta és próbálja visszaszerelni, Nagy-Britannia pedig tartja a területet. Ezért, paradox módon, a gibraltáriak nem is a spanyoloktól tartanak. Már hozzászórtak ahhoz, hogy a spanyol külpolitika a terület megszerzésére törekszik. Amitől a gibraltáriak valóban tartanak, az az, hogy a brit politika változik meg, elengedik őket, és akkor tényleg bekövetkezik az, amit a spanyol vezetés szeretne. A brit álláspont felpuhulására utaltak a 21. század eseményei. A brit és a spanyol fél nemcsak leült egymással tárgyalni, hanem megegyezésre jutott, és 2002-ben a gibraltáriaknak közös, brit–spanyol szuverenitást ajánlottak. Mindezt heves gibraltári reakció követte, amit tetten érhetünk a kérdésben tartott népszavazás statisztikáiban. A jogosultak 87,92%-a szavazott, és szinte mindenki (98,97%) a kettős szuverenitás ellen voksolt.²⁶ Az, hogy a kérdésről referendumot írtak ki, a gibraltáriakban gyanút, ellenérzéseket táplált Nagy-Britanniával szemben.²⁷ A népszavazás eredményét követően viszont a kedélyek mintha megnyugodtak volna. Ha azonban az *ABC* címlapjaiból indulunk ki, akkor ez a nyugalom inkább csak látszólagos. 1975 és 2016 között 167 Gibraltárral kapcsolatos címlap

²³ A Gibraltár-vitáról lásd még ZOLTÁN Márta (2007): *A gyarmati hadseregektől a békefenntartó műveletek modern, professzionális hadseregéig. A fegyveres erők szerepe, helyzete Spanyolország XX. századi történelmének fontos időszakában.* (Doktori értekezés) Budapest, ZMNE. 103–106; Uő. (2006): Egy különös terület – Gibraltár. *Új Honvédségi Szemle*, 60. évf. 11. sz. 105–118.

²⁴ Si España entra en la OTAN, soportaría la colonia de un aliado en territorio propio. *Elpais.com*, 1981. 07. 26. Forrás: http://elpais.com/diario/1981/07/26/espana/364946404_850215.html (A letöltés dátuma: 2014. 09. 22.)

²⁵ A cambio de nada. *ABC*, 1985. 02. 05.

²⁶ El 98.97% de los gibraltareños vota contra la soberanía compartida (2002). *ABC*, 2002. 11. 08. Forrás: www.abc.es/hemeroteca/historico-08-11-2002/abc/Nacional/el-9897-por-ciento-de-los-gibraltareños-vota-contra-la-soberania-compartida_142283.html (A letöltés dátuma: 2013. 01. 04.)

²⁷ Pár évvel korábban (2000-ben) a brit haditengerészet Tireless nevű atom-tengeralattjárójának gibraltári javítása elleni tiltakozás hozta össze – rövid időre – a gibraltáriakat és a spanyolokat.

jelent meg. Ezek 27%-a – azaz 45 címlap – datálódik a 2012 utáni évekre.²⁸ Bár a spanyol kormányok Gibraltár-politikája kontinuitást mutat azzal, hogy 2011-ben a konzervatív néppárt nyerte meg a választásokat, a spanyol külpolitika fellépése erőszakosabb lett a területtel kapcsolatban. Nem mellesleg, szintén 2011-ben, Gibraltár új vezetőt kapott Fabian Picardo személyében, aki teljes mellszélességben állt ki a brit opció mellett.

2013-ban, az utrechti béke 300. évfordulóján, alakult ki az első krízishelyzet. Okai a korábbi időszakra nyúltak vissza, a válságot kiváltó szikra azonban a halászati kérdés volt. A gibraltáriak szerint a spanyol halászok lehalázták a halakat, következésképpen, az állatok szaporodását elősegítő, szükségessé vált egy mesterséges zátony kialakítása a tengerben. Ezzel a spanyol fél nem értett egyet, a spanyol halászok nehezményezték a betontömbök tengerbe dobálását, mondván, azok a halászati helyszín megközelítését akadályozzák, ellehetlenítik megélhetésüket. A spanyol külügyminisztérium büntető intézkedések foganatosítását helyezte kilátásba: 50 eurós adó a spanyol–gibraltári határon, amelynek összegéből kompenzálnák a spanyol halászokat; építési anyag szállításának tilalma Spanyolországból a Sziklára, illetve a spanyol légtér használatának korlátozása a Gibraltárra tartó gépek esetében. Fabian Picardo minderre a következőképpen reagált: „A spanyol vezetés úgy viselkedik, mint annak idején Franco, a volt diktátor.” Sőt, ennél tovább is ment, és azt mondta, hogy „a spanyol állítások olyan kijelentések, mint amilyeneket a világ közvéleménye Észak-Koreától szokott hallani, nem egy EU-tagállamtól”.²⁹

Gibraltár és a Brexit: 2016–2017

A 2016. június 23-i véleménynyilvánító brit népszavazáson, 72%-os részvételi arány mellett, a lakosság többsége (51,9 %) a Brexit mellett voksolt. Nem így a gibraltáriak, akiknek 95,9%-a támogatta az Egyesült Királyság bennmaradását az Európai Unióban.³⁰ A spanyol sajtó inkább borúlátónak mutatkozott a Brexittel kapcsolatban, tartva attól, hogy ez hátrányosan érintheti a kétoldalú brit–spanyol kereskedelmi kapcsolatokat; a spanyol gazdaság egyik húzóágazatát, a turizmust; illetve a Nagy-Britanniában dolgozó spanyolokat és a Spanyolországban élő brit nyugdíjas közösségeket. Továbbá, hogy az Egyesült Királyság felaprózódása egyes területek, például Skócia kiválásával lehetséges jövőbeli forgatókönyvvé válik, ami Spanyolországban is felerősíthetné a szeparatista mozgalmakat.

Az ország szétesésének rémképével szemben jelent meg az országegyesítés alternatívája, Gibraltár révén. A spanyol külpolitika többlépcsős tervvel számolt: először a terület közös spanyol–brit szuverenitás alá kerülne, végül spanyol kézre, ezáltal továbbra is élvezhetné az Európai Unió nyújtotta előnyöket. A spanyol ajánlat nem talált kedvező fogadtatásra Gibraltárban. Fabian Picardo a következőket üzenté José García Margallo spanyol

²⁸ PIQUÉ, Antoni Maria (2016): Gibraltar, tantes portades per no res. *Elnacional.cat*, 2016. 09. 25. Forrás: www.elnacional.cat/ca/cultura-idees-arts/abc-gibraltar-portades_112198_102.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 12.)

²⁹ HENDERSON–DOMINCZAK 2013.

³⁰ EU Referendum: The Result in Maps and Charts. *BBC*, 2016. 06. 24. Forrás: www.bbc.com/news/uk-politics-36616028 (A letöltés dátuma: 2017. 04. 12.); KIRK, Ashley – COLES, Malcolm – KROL, Charlotte (2017): EU Referendum Results and Maps: Full Breakdown and Find out How Your Area Voted. *The Telegraph*, 2017. 02. 24. Forrás: www.telegraph.co.uk/news/0/leave-or-remain-eu-referendum-results-and-live-maps/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)

külgügyminiszternek: „Semmiképpen, José! Soha nem fogja rátenni a kezét a Sziklára!” A spanyol politikus ekképpen reagált: „A kezemet nem is teszem rá, hanem a zászlónkat, azt igen, s hamarabb, mint azt ön [Picardo] gondolná.”³¹ A 2016 novemberében hivatalba lépő új spanyol külgügyminiszter, Alfonso Dastis, folytatva elődje politikáját, Gibraltár közös, brit–spanyol szuverenitás alá kerülése mellett állt ki. A tervezett lépést spanyol részről logikus és nemes gesztusként értékelte. Fabian Picardo szerint viszont ez „egy olyan ragadozó nagylelkűsége, amely úgy véli, hogy a prédája meg fogja adni magát. Soha nem fogunk beletörődni a Szikla feletti brit szuverenitás bárminemű felhígulásába! – jelentette ki harciasan a gibraltári kormányfő”.³²

Kérdés volt, hogy a referendum után vajon az Egyesült Királyság hivatalosan is bejelenti-e kilépési szándékát az Európai Unióból, és ha igen, mikor. Végül erre 2017. március 29-én került sor. A kérdéses dokumentumban nem szerepel Gibraltár. A kiválási tárgyalásokról szóló, a 27 tagállamnak megküldött iránymutatásokban azonban már igen. „Miután az Egyesült Királyság elhagyja az Európai Uniót, semmilyen, az EU és az Egyesült Királyság között kötött egyezmény nem érvényes Gibraltár területére nézve, az Egyesült Királyság és Spanyolország közötti megegyezés nélkül.”³³ A kitévelt mind a gibraltári, mind a brit vezetés kritizálta, mivel az Európai Unió elmozdult eddigi semleges pozíciójából, és a spanyol álláspontot tette magáévá. Ehhez persze azt is hozzátehetjük, hogy a nem túl távoli jövőben már csak Spanyolország lesz EU-tag, logikus tehát, hogy a szervezet a spanyol – és nem a brit – érdekeket képviseli.

„A *The Sunday Times* (kiemelés tőlem – Sz-V. M.) című tekintélyes konzervatív vasárnapi brit lap forrásai szerint Fabian Picardo, a gibraltári önkormányzat vezetője többször is kérte a brit kormányt, hogy az 50. cikkelyt aktiváló levél külön térjen ki Gibraltárra, és szögezze le, hogy az Egyesült Királyság és az EU jövőbeni kapcsolatrendszeréről szóló megállapodásnak a terület is legyen részese. A brit lapnak nyilatkozó gibraltári források szerint azonban Theresa May a spanyol kormány külön kérésére hagyta ki Gibraltárt az 50. cikkely aktiválását bejelentő leveléből – figyelmen kívül hagyva a brit külgügyminisztérium fenntartásait is –, ám Madrid ezzel egy időben kilobbizta az EU-nál, hogy a válaszlevél-tervezetben szerepeljen Gibraltár kérdése.”³⁴

A dokumentum nagy port kavart Londonban, és a Szikla melletti nyilatkozatok és egyéb megnyilvánulások sorozatát váltotta ki. „Támogatásunk Gibraltár mögött Sziklaszilárd” – nyilatkozta Boris Johnson külgügyminiszter. Nigel Farage UKIP-politikus (UK Independence Party; az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja) szerint „Donald Tusk és társai katasztrofális hibát követtek el. Mi nem egy kis nemzet vagyunk, amelyet sarokba

³¹ Margallo responde a Picardo: «La mano no, pondré la bandera, y mucho antes de lo que él cree» (2016).

³² BARBER, Tony (2017): Gibraltar Puts a Brave Face on Brexit. *Financial Times*, 2017. 02. 01. Forrás: www.ft.com/content/eb36b958-e878-11e6-967b-c88452263daf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)

³³ ROBERTS, Dan (2017): EU Draft Guidelines for Brexit Annotated – What They Say and What They Mean. *The Guardian*, 2017. 03. 31. Forrás: www.theguardian.com/politics/ng-interactive/2017/mar/31/eu-brexite-draft-guidelines-annotated (A letöltés dátuma: 2017. 04. 02.)

³⁴ Brexit: Madrid rászedte Londont Gibraltár ügyében (2017). *HVG*, 2017. 04. 02. Forrás: http://hvg.hu/vilag/20170402_Brexit_Madrid_raszedte_Londont_Gibraltar_ugyeben (A letöltés dátuma: 2017. 04. 03.)

szoríthatnak a túlfizetett, meg nem választott Eurokraták!”³⁵ Véleménye szerint „Gibraltáron áll vagy bukik a [brit–EU] megállapodás”.³⁶

Norman Tebbit, Margaret Thatcher volt minisztere odáig ment, hogy a spanyol területi integritás ürügyén felvetette a katalán szeparatista mozgalom brit támogatását. „Ha én lennék a Downing Street 10-ben, azt hiszem Madrid tudomására hoznám, hogy fontolóra vettem a katalán függetlenségi mozgalom vezetőinek meghívását, illetve azt, hogy a katalán függetlenség kérdését az Egyesült Nemzetek elé terjesszem”.³⁷ Bár Tebbit már nem tartozik a befolyásosabb politikusok közé, az üzenet és annak háttere mégis érdekes.

Nagy-Britanniának és Spanyolországnak valójában igen hasonló kihívásokkal kell szembenéznie. Mindkét országban vannak olyan régiók, ahol jelentős szeparatista erők működnek (Skócia és Észak-Írország, illetve Katalónia és Baszkföld). Mind Nagy-Britannia, mind Spanyolország rendelkeznek vitatott hovatartozású területekkel. Előbbire példa többek között a Falkland-szigetek³⁸ és Gibraltár, utóbbi esetében érdemes megemlíteni az észak-afrikai Melillát és Ceutát, amelyekre Marokkó tart igényt. Ceuta³⁹ éppen szemben helyezkedik el Gibraltárral, a Földközi-tenger bejáratát Afrikából őrzi.

Mind a brit, mind a spanyol fél kihasználhatta volna a másik sebezhetőségét, azonban ez korábban nem volt jellemző. Már csak azért sem, mert egy ilyen lépés könnyen visszauterhető volna. Az 1980-as évek elején, a Falkland-szigeteki konfliktus idején például a brit vezetésben felmerült az, hogy Spanyolország esetleg majd kihasználja, hogy Nagy-Britannia a távoli Patagónia mellett bonyolódott fegyveres konfliktusba, és megpróbálja erővel megszerezni Gibraltárt.⁴⁰ Úgy tűnik azonban, hogy a spanyolok nem terveztek fegyveres akciót, sőt ők akadályozták meg egyet. Az argentin katonai junta ugyanis egy csapat szabotőrt küldött Európába azzal a céllal, hogy robbantsanak fel valamit Gibraltárnál, lehetőleg egy brit hajót. A gyanú úgyis Spanyolországra terelődött volna, magával vonva a fegyveres konfliktus kiszélesedésének lehetőségét. Ebben a többszereplős összecsapásban pedig Nagy-Britanniának meg kellett volna osztania erejét a két ellenfél között, és az argentin katonai erők nagyobb eséllyel szerepelhettek volna sikeresen a Falkland-szigeteken. A sors fintora, hogy az argentin szabotőröket épp a spanyol rendőrség tartóztatta le.⁴¹

³⁵ DEVLIN, Amanda (2017): We Won't Be Bullied by Overpaid Eurocrats' Nigel Farage Slams 'Dirty Tricks' over Gibraltar and Calls EU Leaders 'Inconsistent Bunch of Hypocrites'. *The Sun*, 2017. 04. 04. Forrás: www.thesun.co.uk/news/3250265/nigel-farage-slams-eus-dirty-tricks-over-gibraltar-and-calls-brussels-leader-inconsistent-bunch-of-hypocrites/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 11.)

³⁶ Nigel Farage Sparks European Parliament Storm with 'Behaving Like the Mafia' Comment (2017). *The Herald*, 2017. 04. 05. Forrás: www.heraldscotland.com/news/homenews/15204268.Nigel_Farage_sparks_European_Parliament_storm_with_behaving_like_the_Mafia_comment/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.)

³⁷ Un peñón enreda a España y el RU. *El Economista*, 2017. 04. 03. Forrás: <http://eleconomista.com.mx/seguridad-publica/2017/04/03/penon-enreda-espana-ru> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)

³⁸ Kettő főbb és több mint 200 kisebb szigetből álló szigetegyüttes, nagyjából 12 ezer km²-nyi területtel. Amerikában Islas Malvinasként is emlegetik (elismerve ezzel az argentin igényt), míg a terület Falkland-szigetek megjelölése brit elkötelezettségre utal(hat).

³⁹ Több mint 80 ezer lakosú, 20 km²-nél kisebb terület.

⁴⁰ El día cuando Thatcher temió un ataque de España en Gibraltar. *ABC*, 2012. 12. 29. Forrás: www.abc.es/espana/20121229/abci-thatcher-gibraltar-201212281821.html (A letöltés dátuma: 2013. 01. 04.)

⁴¹ La seguridad española desbarató un intento de sabotaje argentino contra Gibraltar en plena guerra de las Malvinas. *Elpais.com*, 1983. 10. 10. Forrás: http://elpais.com/diario/1983/10/10/espana/434588408_850215.html (A letöltés dátuma: 2013. 01. 04.)

2017-ben, Lord Howard teljesen más kontextusban hozta fel a brit–argentín konfrontációt Gibraltár kapcsán. „35 évvel ezelőtt egy másik brit miniszterelnök asszony [Margaret Thatcher] a fél világon át küldött fegyveres erőt, hogy megvédje a brit emberek egy kis csoportját egy másik spanyolul beszélő állammal szemben. Teljesen biztos vagyok abban, hogy jelenlegi miniszterelnök asszonyunk elődjéhez hasonló elkötelezettséget fog mutatni Gibraltár esetében.”⁴² A konzervatív brit politikus fegyveres beavatkozást helyezett kilátásba.

„El a kezekkel a Sziklántól!” harsogta a *The Sun* 2017. április 4-étől meginduló kampánya. A spanyol közösségi oldalakon mémek jelentek meg: felfegyverzett majmok – Gibraltár mobilizálja elitcsapatait a Spanyolországgal növekvő feszültség miatt cím alatt például –, illetve egy „viharvert” brit királynő, akinek a jobb szemén óriási monokli ék-telenkedik. A felirat ez esetben: „A spanyolokkal nem lehet packázni. Gibraltár spanyol.”⁴³

A britek szerint viszont brit. Nigel Farage az uniós keretmegállapodás-tervezetet egyenesen aljasnak nevezte. „Annyit szeretnék még mondani – tette hozzá –, hogy hála Istennek távoztunk”⁴⁴ – utalva ezzel Nagy-Britannia kilépésére az Európai Unióból. Azáltal, hogy a brit politikus ebben az esetben Gibraltárt a Brexit opció megerősítése mellett hozta fel, a területi vitát belpolitikai érvként is használta.

Összegzés

Gibraltár esetében a brit belpolitikai megfontolások mellett természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni a szigetország stratégiai érdekeltiségeit a Mediterráneumban. Cipruson jelenleg is két brit katonai bázis működik. Gibraltáron 1991-ig állomásoztak brit katonai egységek. Manapság inkább kiképzőhely, illetve konfliktusok idején ugródeszka, mint például a líbiai beavatkozás esetében. A Földközi-tenger térségének komplex, politikai, migrációs és humanitárius válságai megerősítették Gibraltár birtoklásának jelentőségét.

Ezért valószínűsíthető, hogy a brit politika Gibraltárral kapcsolatban nem fog a közeljövőben megváltozni, „felpuhulni”. Sőt, talán Nagy-Britanniának most még inkább szüksége lesz a Sziklára. Az Európai Unióhoz tartozás/kiválás kérdése nagyon megosztotta a brit társadalmat. Utóbbi csak minimális különbséggel nyert. A Brexittel ráadásul felvetődött Nagy-Britannia szétesésének scenáriója, az EU-barát Skócia lehetséges kiválásával. Így szinte kapóra jött a Gibraltár-vita, hiszen a terület hovatartozása nemcsak a spanyol, hanem a brit nemzeti érzelmeket is felszította. Olyan konszenzustéma, amely mögött az Európai Unióhoz való hozzáállástól függetlenül felsorakozhatnak az angol, a walesi, az ír és a skót lakosok.

Gibraltár zászlaján vizuálisan is megjelenik a kulcs mint jelkép. A terület hagyományosan a Mediterráneum kulcsa. Vajon lehet-e a brit nemzeti konszenzus (egyik) kulcsa is?

⁴² ASTHANA, Anushka (2017): Theresa May Would Go to War to Protect Gibraltar, Michael Howard Says. *The Guardian*, 2017. 04. 02. Forrás: www.theguardian.com/politics/2017/apr/02/britain-and-eu-worse-off-without-brexit-deal-says-michael-fallon (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)

⁴³ LOCKETT, John (2017): Sour Seniors! Spanish Memes Mock Britain Comparing Hero Soldiers to Gibraltar's Monkeys and Showing the Queen Covered in Bruises. *The Sun*, 2017. 04. 21. Forrás: wwwthesun.co.uk/news/3379878/spanish-memes-mock-britain-comparing-hero-soldiers-to-gibraltars-monkeys-and-showing-the-queen-covered-in-bruises/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 29.)

⁴⁴ Nigel Farage Sparks European Parliament Storm with 'Behaving Like the Mafia' Comment (2017).

Felhasznált irodalom

- A cambio de nada. *ABC*, 1985. 02. 05.
- ASTHANA, Anushka (2017): Theresa May Would Go to War to Protect Gibraltar, Michael Howard Says. *The Guardian*, 2017. 04. 02. Forrás: www.theguardian.com/politics/2017/apr/02/britain-and-eu-worse-off-without-brexit-deal-says-michael-fallon (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)
- BARBER, Tony (2017): Gibraltar Puts a Brave Face on Brexit. *Financial Times*, 2017. 02. 01. Forrás: www.ft.com/content/eb36b958-e878-11e6-967b-c88452263daf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)
- Brexit: Madrid rászedte Londont Gibraltar ügyében (2017). *HVG*, 2017. 04. 02. Forrás: http://hvg.hu/vilag/20170402_Brexit_Madrid_raszedte_Londont_Gibraltar_ugyeben (A letöltés dátuma: 2017. 04. 03.)
- Cierre de la frontera con Gibraltar. *ABC*, 1966. 10. 26.
- DEVLIN, Amanda (2017): We Won't Be Bullied by Overpaid Eurocrats' Nigel Farage Slams 'Dirty Tricks' over Gibraltar and Calls EU Leaders 'Inconsistent Bunch of Hypocrites'. *The Sun*, 2017. 04. 04. Forrás: www.thesun.co.uk/news/3250265/nigel-farage-slams-eus-dirty-tricks-over-gibraltar-and-calls-brussels-leader-inconsistent-bunch-of-hypocrites/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 11.)
- El 98,97% de los gibraltareños vota contra la soberanía compartida (2002). *ABC*, 2002. 11. 08. Forrás: www.abc.es/hemeroteca/historico-08-11-2002/abc/Nacional/el-9897-por-ciento-de-los-gibraltarenos-vota-contra-la-soberania-compartida_142283.html (A letöltés dátuma: 2013. 01. 04.)
- El día cuando Thatcher temió un ataque de España en Gibraltar. *ABC*, 2012. 12. 29. Forrás: www.abc.es/espaa/20121229/abci-thatcher-gibraltar-201212281821.html (A letöltés dátuma: 2013. 01. 04.)
- EU Referendum: The Result in Maps and Charts. *BBC*, 2016. 06. 24. Forrás: www.bbc.com/news/uk-politics-36616028 (A letöltés dátuma: 2017. 04. 12.)
- GARCÍA, Ana (2011): *Gibraltar: My Rock*. (Dokumentumfilm) Revolution Films. Producerek: HYAMS, Josh – JACKSON, Amy.
- GOVAN, Fiona (2013): The battle over Ceuta, Spain's African Gibraltar. *The Telegraph*, 2013. 08. 10. Forrás: www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/spain/10235205/The-battle-over-Ceuta-Spains-African-Gibraltar.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)
- HAIGH, Robert Henry – MORRIS, Dennis. S. (1992): *Britain, Spain and Gibraltar 1945–1990: The Eternal Triangle*. London – New York, Routledge.
- HENDERSON, Barney – DOMINICZAK, Peter (2013): Gibraltar Dispute Is a 'Serious Concern', Says David Cameron. *The Telegraph*, 2013. 08. 05. Forrás: www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/spain/10223065/Gibraltar-dispute-is-a-serious-concern-says-David-Cameron.html (A letöltés dátuma: 2017. 03. 26.)
- HILL, George (1974): *Rock of Contention. A History of Gibraltar*. London, Robert Hale Co.
- INCZE Jenő (1969): *A Gibraltar körül folyó brit–spanyol vita*. London, s.n.
- KIRK, Ashley – COLES, Malcolm – KROL, Charlotte (2017): EU Referendum Results and Maps: Full Breakdown and Find out How Your Area Voted. *The Telegraph*, 2017. 02. 24. Forrás: www.telegraph.co.uk/news/0/leave-or-remain-eu-referendum-results-and-live-maps/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)
- KOVÁCS Barnabás (2009): Gibraltar: az önrendelkezési jog újabb erőpróbája. *Külgügyi Szemle*, 8. évf. 1. sz. 166–185.
- La alambra de Gibraltar. *ABC*, 1966. 10. 20.

- La seguridad española desbarató un intento de sabotaje argentino contra Gibraltar en plena guerra de las Malvinas. *Elpais.com*, 1983. 10. 10. Forrás: http://elpais.com/diario/1983/10/10/espana/434588408_850215.html (A letöltés dátuma: 2013. 01. 04.)
- LEGUINECHE, Manuel (2002): Gibraltar: heridas abiertas. *Elpais.com*, 2002. 11. 03. Forrás: http://elpais.com/diario/2002/11/03/domingo/1036299158_850215.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 24.)
- LINCOLN, Simon J. (1994): The Legal Status of Gibraltar: Whose Rock is it Anyway? *Fordham International Law Journal*, Vol. 18, Iss. 1. 292–293. Forrás: <http://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol18/iss1/8> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)
- LOCKETT, John (2017): Sour Senors! Spanish Memes Mock Britain Comparing Hero Soldiers to Gibraltar’s Monkeys and Showing the Queen Covered in Bruises. *The Sun*, 2017. 04. 21. Forrás: www.thesun.co.uk/news/3379878/spanish-memes-mock-britain-comparing-hero-soldiers-to-gibraltars-monkeys-and-showing-the-queen-covered-in-bruises/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 29.)
- Margallo responde a Picardo: «La mano no, pondré la bandera, y mucho antes de lo que él cree» (2016). *ABC*, 2016. 10. 06. Forrás: www.abc.es/espana/abci-margallo-responde-picardo-mano-no-pondre-bandera-y-mucho-antes-cree-201610060032_noticia.html (A letöltés dátuma: 2017. 03. 26.)
- Nigel Farage Sparks European Parliament Storm with “Behaving Like the Mafia” Comment (2017). *The Herald*, 2017. 04. 05. Forrás: www.heraldscotland.com/news/homenews/15204268.Nigel_Farage_sparks_European_Parliament_storm_with_behaving_like_the_Mafia_comment/ (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.)
- PIQUÉ, Antoni Maria (2016): Gibraltar, tantes portades per no res. *Elnacional.cat*, 2016. 09. 25. Forrás: www.elnacional.cat/ca/cultura-idees-arts/abc-gibraltar-portades_112198_102.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 12.)
- Question of Gibraltar* (1966). [Res/2231] 1966. 12. 20. Forrás: www.refworld.org/docid/3b00f05a3a.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 28.)
- ROBERTS, Dan (2017): EU Draft Guidelines for Brexit Annotated – What They Say and What They Mean. *The Guardian*, 2017. 03. 31. Forrás: www.theguardian.com/politics/ng-interactive/2017/mar/31/eu-brexite-draft-guidelines-annotated (A letöltés dátuma: 2017. 04. 02.)
- Si España entra en la OTAN, soportaría la colonia de un aliado en territorio propio. *Elpais.com*, 1981. 07. 26. Forrás: http://elpais.com/diario/1981/07/26/espana/364946404_850215.html (A letöltés dátuma: 2014. 09. 22.)
- SZABÓ Máté Csaba (2014): *A brit és amerikai külbirtokok státusza és biztonsági problémái*. (Doktori értekezés) Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- The 1967 Referendum*. Gibraltar. The unofficial homepage. Forrás: www.gibnet.com/library/ref1.htm (A letöltés dátuma: 2012. 10. 10.)
- The World Factbook. Gibraltar* (2017). Washington D.C., Central Intelligence Agency. Forrás: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)
- Un peñón enreda a España y el RU. *El Economista*, 2017. 04. 03. Forrás: <http://eleconomista.com.mx/seguridad-publica/2017/04/03/penon-enreda-espana-ru> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 04.)
- ZOLTÁN Márta (2006): Egy különös terület – Gibraltár. *Új Honvédségi Szemle*, 60. évf. 11. sz. 105–118.
- ZOLTÁN Márta (2007): *A gyarmati hadseregektől a békefenntartó műveletek modern, professzionális hadseregéig. A fegyveres erők szerepe, helyzete Spanyolország XX. századi történelmének fontos időszakában*. (Doktori értekezés) Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.

Mediterráneum: átalakuló NATO-partnerség

Siposné Kecskeméthy Klára

Bevezetés

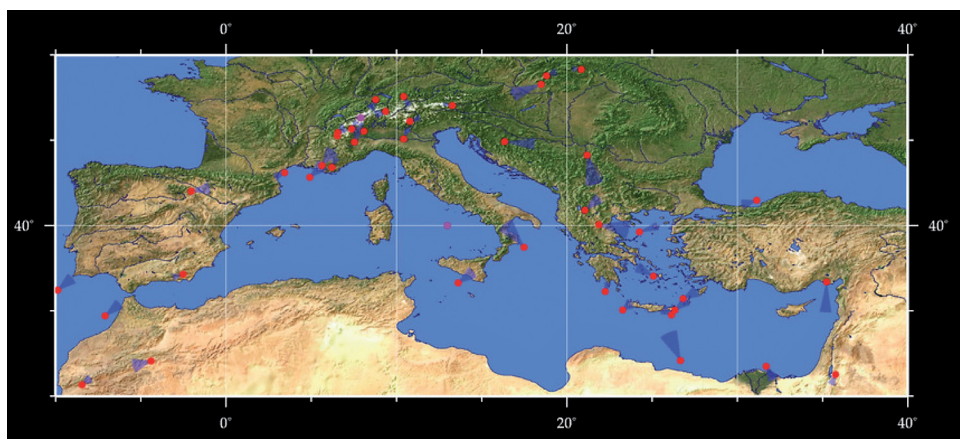
A Mediterráneum ezernyi különbözőséget foglal egy keretbe,¹ civilizációk (egyiptomi, görög, római, arab) és három vallás (keresztény, iszlám, zsidó) bölcsője. Sokszínű régió, dicső történelmi múltú, geostratégiaiul fontos térség. Földrajzi értelemben a Földközi-tenger három földrész által határolt, amelynek északi partján Európa, délen Afrika, keleten pedig Ázsia fekszik.² A Földközi-tenger nyugaton, a Gibraltári-szoroson keresztül kapcsolódik az Atlanti-óceánhoz, amely továbbnöveli a régió geostratégiai fontosságát. Északkeleten a Dardanellákon át a Márvány-tenger, a Boszporuszon túl a Fekete-tenger kapcsolódik. Délkeleten, a Vörös-tenger felé a Szezei-csatorna biztosítja az átjárást.³ A Földközi-tenger a Föld legnagyobb beltengere: 46 ezer km hosszú partvonala⁴ az északi szélesség 30° és 46°, valamint a nyugati hosszúság 5° 50' és a keleti hosszúság 36° között helyezkedik el; területe (a Márvány-tengerrel, de a Fekete-tenger nélkül) 2 512 000 km².

¹ "A thousand things together. It is not one landscape but numerous landscapes, it is not one sea but a complex of seas, it is not one civilization but a number of civilizations piled one above the other." BRAUDEL, Fernand: *The Mediterranean*. Cited by Romano Prodi. Forrás: europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-589_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

² A mediterrán térség történeti fejlődését írja le tanulmányában MARCO, Guido de (2007): *The Mediterranean. Dilemma: A Bridge or a Great Divide?* Malta, Mediterranean Academy of Diplomatic Studies. Forrás: www.um.edu.mt/_data/assets/pdf_file/0004/194233/Prof_Guido_de_Marco_Med_Agenda.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

³ SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2005): A mediterrán térség az isztambuli csúcstalálkozó után. *Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum*, 2. sz. 26–29.; SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára – SIPOS Alexandra (2011): A Földközi-tenger geopolitikai szerepe és jelentősége a múltban és napjainkban. *Mediterrán Világ*, 7. évf. 21. sz. 3–11.

⁴ *Mediterranean Sea Region – The European Environment – State and Outlook 2015* (2015). Copenhagen, European Environment Agency, 2015. 02. 18. Forrás: www.eea.europa.eu/soer-2015/countries/mediterranean (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

1. ábra

A mediterrán térség földrajzi határai

Forrás: Views of the Earth. Earth.imagico.de.

Elérhető: <http://earth.imagico.de/map.php?area=mediterranean>

(A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

Kelet–nyugati irányú legnagyobb kiterjedése a Gibraltári-szorostól az Ískenderuni-öbölhöz körülbelül 2500 km, a legnagyobb észak–déli távolság, a Genovai-öböltől Tunézia partjáig körülbelül 800 km. A Földközi-tenger legkeskenyebb része a Tunézia és Szicília közötti Tuniszi-csatorna. Itt található Lampedusa, Linosa és Pantelleria szigete, amely a migrációs hullám kapcsán az európai közbeszédbe is bekerült. A *Földközi-tenger* elnevezés a latin *Mare Mediterraneum* fordítása. A *Mediterraneum* jelentése „földek közötti” (*medius*, *medi-* „közép, közt” és *terra* „föld”), amely elválaszt és összeköt. A Földközi-tenger térségét évszázadok óta történelmi marandóság és földrajzi változatlanóság jellemzi. Az ókorban politikai, gazdasági és kulturális értelemben homogén és összefüggő volt a térség. A Római Birodalom idején a Földközi-tenger egész medencéje birodalmi terület volt, amelyet *Mare Nostrum*nak neveztek.⁵

A Mediterráneum fogalma és határai

A mediterrán térségnek nincs egységesen elfogadott fogalma. Területe, országai, határai természetföldrajzi, gazdasági, kulturális, geopolitikai vagy környezetvédelmi szempontok szerint változnak. Mit értünk mediterrán térségen? Földrajzi értelemben azokat az országokat tekintjük a régió részének, amelyek a Mediterráneummal (a Földközi-tengerrel) határosak. Kivételt Portugália képez, amelyet a kulturális és környezeti jellegzetességei miatt

⁵ PAP Norbert (2001): *Törésvonalak Dél-Európában*. Pécs, PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja. 183.

– annak ellenére, hogy nem rendelkezik mediterrán tengerparttal – mediterrán országgként definiálnak. Még az egyértelműen a mediterrán térség részének tekintett országoknak is vannak más régiókba átnyúló területei (Líbia szaharai területe; Egyiptom Felső-Nílus vidéke; Spanyolország atlanti-óceáni vidéke, Galicia; Olaszország északi alpi régiója, Alto Adige). A Földközi-tenger medencéinek leírásánál Cholnoky Jenő *A Földközi-tenger és kijárói* című munkájában kilenc nagy medencére tagolta. Nyolcadik medencének a Marmara-tengert (mai megnevezése Márvány-tenger), a kilencediknek pedig a Fekete-tengert tekintette.⁶ A Szicília és Tunézia közötti Tuniszi-csatorna a Földközi-tengert két medencére osztja. A területét kisebb beltengerek továbbtagolják: Alborán-tenger, Baleár-tenger, Ligur-tenger, Tírrén-tenger, az Adriai-tenger és az Égei-tenger. A Földközi-tenger átlagos mélysége 1500 m, a legmélyebb pontja 5121 m, területe több mint 20%-ának 200 méternél kisebb a mélysége, az Adriai-tengernél kisebb mint 50 m a mélysége. A Földközi-tenger medencéjében számos sziget és szigetcsoport található (Baleár-szigetek, Korzika, Szardínia, Szicília, Málta, Kréta, Ciprus, Jón-szigetek, Égei-szigetek, Északi-Szporádok, Déli-Szporádok).⁷

A mediterrán régió demográfiai viszonyaival és környezetvédelmi problémáival foglalkozó szakemberek égtájak szerint csoportosítják az országokat és területeket. Az északi régióhoz sorolják Dél-Európát (Spanyolország, Portugália, Franciaország, Monaco, Görögország, Olaszország), Máltát és a Balkánt (Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Montenegró és Albánia). A térség keleti területét a Levante országai képezik: Ciprus, Szíria, Libanon, Izrael, Palesztin Autonóm Területek, Jordánia és Törökország. Délen Marokkó, Algéria, Tunézia, Líbia és Egyiptom található.⁸

Voltak olyan, a régiót tágabb értelemben vett meghatározások, amelyek a Fekete-tenger, a Perzsa-öböl és a Közel-Kelet térségét is a mediterrán régió részének tekintették. Réti György a mediterrán térségről és Európáról írt cikkében⁹ a térséget földrajzi, és nem politikai egységnek tekintette. Írása azt bizonyítja, hogy a térség körülhatárolása még 1986-ban is komoly nézeteltérések forrása volt. Felmerült a kérdés, hogy földközi-tengeri országnak tekinthető-e a Szovjetunió, Bulgária és Románia. Az egykori nyugati politikai földrajzi irodalom is megosztott volt a kérdésben, mert egyrészt a térséghez tartozónak tekintették a három országot, másrészt többnyire kizárták őket a térségből. Az egykori Szovjetunió és a szocialista országok politológusainak többsége a fekete-tengeri országokat is földközi-tengerinek tekintette, mert ezen országok számára a Földközi-tenger létfontosságú vízi út a világóceánok felé. A vonatkozó tanulmányban Réti György megállapította, hogy a nyugatiak szűkkeblűsége a Mediterráneum határainak meghúzásában csak az egykori szocialista országok irányába nyilvánult meg. A Mediterráneum szélesebb körű értelmezési keretébe belefért a Közel- és Közép-Kelet, az egész arab világ, Etiópia, Irán, Afganisztán és Pakisztán is.¹⁰

⁶ CHOLNOKY Jenő (1915): *A Földközi-tenger és kijárói*. Budapest, Magyar Adria Egyesület. 50.

⁷ Uo. 16–21.

⁸ MARGAT, Jean – VALLÉE, Domitille (2000): *Mediterranean Vision on Water, Population and the Environment for the 21st Century*. Valbonne, Blue Plan. 62. Forrás: www.ircwash.org/sites/default/files/Margat-2000-Mediterranean.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

⁹ RÉTI György (1986): A mediterrán térség és Európa. *Külpolitika*, 13. évf. 5. sz. 15–33. Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KULUGY_KulugyiSzemle_1986/?pg=724&layout=s (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

¹⁰ Uo. 16.

Egyes érvelések szerint a kulturális, gazdasági és geopolitikai kapcsolatok, valamint az olajkincs Irakot is – Szíria, Jordánia és Libanon mellett – a Mediterráneum részévé teszi. A bipoláris világ időszakában¹¹ a térség országait négy régióra osztották fel, az európai magterületre (Franciaország, Olaszország), az európai kontinens perifériájára (Görögország, Törökország), a szocialista országokra (Albánia, Jugoszlávia) és az arab országokra. Több kutató a Földközi-tenger menti országokat, a mediterrán térséget, a mediterrán klímát, a természetes- és kultúrnövényzetet (citrusfélék, szőlő), a szimbolikus jelentőségű olajfát (*Olea Europaea*) tekinti meghatározó tényezőnek. Ez utóbbiról kapta a térség az olajbogyó-övezet megnevezést.¹² A földközi-tengeri térség növénytakarója azonban nem egységes. A sok évszázados antropogén tevékenység (legeltetés, égetés, irtás, urbanizáció) a mediterrán területek növényzetének hihetetlen méretű pusztulását, regionális méretű környezeti katasztrófát okozott.¹³ A térség környezetvédelmi veszélyeztetettsége jelentősen nőtt az olajkitermelés, a régió keresztül haladó olajszállítási útvonalak, a népesség nagyarányú növekedése és a tömegturizmus következményeként.

A Mediterráneum jelentősége

Miért fontos a Mediterráneum? A Földközi-tenger medencéje a globális biztonság szempontjából nagy jelentőségű terület.¹⁴ A Földközi-tenger medencéje világkereskedelmi útvonal, az olajszállítás fő útvonala, hadászati jelentőségű tengerszorosokat, átjárókat köt össze; összekötő kapcsot képez a közel- és távol-keleti térségekkel. A mediterrán térség legfontosabb jellemzőit az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat
A mediterrán térség jellemzői

Lehetőségek, erősségek	Kihívások, gyengeségek
Változatos, sokszínű, geostratégiaián fontos térség, geopolitikai magterület, olajszállítási útvonalak	Politikai instabilitás, gazdasági hanyatlás, területi viták
A keresztény, az iszlám és a zsidó vallás bölcsője	Vallási extrémizmus, terrorizmus, tömegpusztító fegyverek terjedése
Élénk gazdasági, kulturális és politikai kapcsolat az európai, a nyugat-ázsiai és az észak-afrikai népek között	Szervezett bűnözés, ember- és fegyverkereskedelem, drogcsempészet, irreguláris migráció

¹¹ KING, Russel – CORI, Berardo – VALLEGA, Adalberto (2001): Unity, Diversity and the Challenge of Sustainable Development: an Introduction to the Mediterranean. In KING, Russel – DE MAS, Paolo – MANSVELT-BECK, Jan eds.: *Geography, Environment and Development in the Mediterranean*. Brighton–Portland, Sussex Academy Press. 1–17. Forrás: www.researchgate.net/publication/262257995_Unity_diversity_and_the_challenge_of_sustainable_development_an_introduction_to_the_Mediterranean (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

¹² PAP Norbert – TÓTH József (1997): *Európa politikai földrajza*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem. 241.

¹³ BORSY Zoltán (1993): Általános természetföldrajz. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 764–767.

¹⁴ A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról (2012). *Magyar Közlöny*, 19. sz. Forrás: http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

Lehetőségek, erősségek	Kihívások, gyengeségek
Három kontinens és három civilizáció érintkezési pontja	Szegénység, írástudatlanság, munkanélküliség
Rendkívül gazdag természeti erőforrásokban (kőolaj, földgáz, foszfát)	Túlnépesedés, politikai instabilitás
Európai uniós kezdeményezések (barcelonai folyamat, 5+5 dialógus, Unió a Mediterráneumért)	Környezet degradációja (legeltetés, erdőirtás, égetés) a Földközi-tenger szennyezettsége, tömegturizmus
NATO-kezdeményezések (Mediterrán Párbeszéd, Isztambul Együttműködési Kezdeményezés, globális partnerség)	Rettenetes vízhiány

Forrás: a szerző szerkesztése

Tekintsük át a mediterrán térség és a NATO kapcsolatát a szövetség alapításától napjainkig.¹⁵ A Mediterráneum jelentőségének változásában különböző korszakokat különböztethetünk meg: hidegháború, posztbipoláris és a 2014 utáni korszak.¹⁶ A Mediterráneum és a NATO kapcsolata sokat változott az elmúlt évtizedekben.

A hidegháború korszakában Észak-Afrika és a mediterrán térség csak másodlagos fontosságú volt a NATO számára,¹⁷ mert a térség déli része kívül esett a NATO 5. cikkelye által lefedett területen, vagyis a szövetség területén. A mediterrán térségben az Egyesült Államok és ott érdekelt szövetségesei arra törekedtek, hogy megakadályozzák a Szovjetunió földközi-tengeri és közel-keleti térnyerését, valamint biztosítsák a tengerszorosokat és a stratégiai fontosságú szállítási útvonalakat. Mindkét nagyhatalom célja a nyersanyagok, a katonai támaszpontok megszerzése, a tengeri és szárazföldi útvonalak ellenőrzése, illetve a másik fél mindezekről való elzárása volt. A felek azon kölcsönös törekvése tette kiemelt stratégiai fontosságú térséggé a Földközi-tenger medencéjét, hogy csökkentsék a másik fél befolyási övezetét.¹⁸ Az ellentétes törekvések és a tengeri geopolitikai erővonalak kereszteződtek a Mediterráneumban.

¹⁵ SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2012a): A NATO partnerségi kapcsolatainak áttekintése. *Hadtudomány*, Elektr. sz. 1–16. Forrás: http://mhht.eu/hadtudomany/2012/2012_elektronikus/2012_e_Kecskemethy_Klara2.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)

¹⁶ Carlo Masala három szakaszra osztotta a szövetség és a mediterrán térség kapcsolatát, ezek a következők: 1949–1963, 1963–1989 és 1989-től a tanulmánya megjelenéséig, 2005-ig. A szerző a hidegháború időszakát továbbszakaszolta. 1963, Algéria függetlenné válása mérföldkő volt, mert ez maga után vonta a washingtoni szerződés 6. cikkelyének módosítását. Az 1963–1989 közötti második szakasz pedig a hidegháború végéig tartó dekolonizációs időszakot jelöli. MASALA, Carlo (2005): Rising Expectations. *NATO Review*, No. 4. Forrás: www.nato.int/docu/review/2005/issue4/english/art1.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.) Más szakértők külön említik 2001. szeptember 11-ét és az arab tavaszt is mint mérföldkövet. Bővebben lásd: MOLNÁR Anna (2014): A NATO és a Mediterrán Dialógus – 20 év tapasztalatai. In KISS Petra – SZENES Zoltán – ZSOLT Melinda szerk.: *NATO Partnerség 2014. A szövetségi partnerségi programok múltja, jelene és jövője*. Budapest, NKE. 118–133.

¹⁷ Az arab–izraeli és palesztin–izraeli konfliktusokat a bipoláris világ vezető hatalmai úgynevezett helyettesekkel vívott háborújának tekintik.

¹⁸ SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2008): A mediterrán térség jelentősége a NATO számára. *Hadtudományi Szemle*, 1. évf. 2. sz. 101–106.

A térség kiemelt stratégiai fontosságát jelezte, hogy a NATO alapítása után rövid időn belül megalakult a Déli Parancsnokság (Allied Forces Southern Region – AFSOUTH),¹⁹ és a 6. amerikai flotta²⁰ fő működési területe a Földközi-tenger volt már a második világháború idején is.²¹ A szövetség alapító tagjai közül három a Földközi-tenger északi partján fekszik: Franciaország, Olaszország és Portugália. 1952-ben Görögország és Törökország csatlakozott a szövetséghez, Spanyolország 1982-ben vált NATO-tagországgá, így vált teljessé a földközi-tengeri északi parti mediterrán részvétel a hidegháború időszakában. Ez tovább bővült Szlovénia 2004, Horvátország és Albánia 2009. évi, valamint Montenegró 2017. évi csatlakozásával (2. ábra).²²

2. ábra

A NATO bővítése a Földközi-tenger északi partján a hidegháborút követően

Forrás: a Diva-GIS program (elérhető: www.diva-gis.org) felhasználásával szerkesztette a szerző

¹⁹ Dwight D. Eisenhower tábornok 1950 decemberében az Észak-atlanti Tanács (North Atlantic Council – NAC) döntése alapján lett az Európai Szövetséges Erők legfőbb parancsnoka (Supreme Allied Commander Europe). 1951-ben kialakították az Európai Szövetség Parancsnokságot (Allied Command Europe), ezen belül az Allied Forces Southern Region (AFSOUTH).

²⁰ A U.S. Naval Forces Europe-Africa (NAVEUR-NAVAF) felelősségi területe az Atlanti-óceán területének Európához és Afrikához közel eső fele, az Északi-sarktól az Antarktiszig, a Balti-tenger, a Barents-tenger, a Fekete-tenger, a Kaszpi-tenger, a Földközi-tenger és az Északi-tenger területe. Forrás: www.c6f.navy.mil/about/area-responsibility (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)

²¹ GAZDIK Gyula (2010): Az EU és a NATO szerepvállalása a Mediterráneumban. *Nemzet és biztonság*, 2. évf. 7. sz. 15–28.

²² SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2011): A NATO szerepe a Mediterráneumban. *Mediterrán Világ Symposium VI. A NATO és az EU szerepvállalása a Mediterráneumban* című konferencia. *Mediterrán Világ*, 7. évf. 19. sz. 3–16.

A Földközi-tenger felértékelődését jelezte az is, hogy 1953 márciusában megalakították a NATO új haditengerészeti főparancsnokságát, a Mediterráneum Szövetséges Erőket (Allied Forces Mediterranean – AFMED),²³ amelynek a felelősségi területe a Földközi-tenger és a Fekete-tenger volt. Az AFMED 1967-ben megszűnt, és a Dél-Európai Szövetséges Fegyveres Erőkön (Allied Forces in the Southern Region – AFSOUTH) belül ismét létrehozták az Dél-európai Szövetséges Haditengerészeti Erőket (Allied Naval Forces Southern Europe – NAVSOUTH). 1999-ben a NATO parancsnoki rendszerének átalakítása után északi (Regional Command North, Brunssum) és déli (Regional Command South, Naples [Nápoly]) hadművelési parancsnokságokat hoztak létre, amelyek 2003-ig működtek. 2004-ben ismét átalakult a NATO parancsnoki struktúrája, ekkor hozták létre a két stratégiai parancsnokságot, a Szövetséges Transzformációs Parancsnokságot Norfolkban (Allied Command Transformation – ACT) és a Szövetséges Művelési Parancsnokságot Monsban (Allied Command Operations – ACO).

A szövetség dél-európai tagjai a hidegháború idején is pontosan érzékelték a mediterrán térség biztonságpolitikai jelentőségét, azonban a szövetség és a mediterrán térség országai intézményesített keretek közötti együttműködését a két nagyhatalom és a szövetségi rendszerek közötti ellentét, a régió belüli konfliktusok, a szövetség tagállamainak eltérő nemzeti érdekei, valamint a szervezeten belüli ellentétek megakadályozták.²⁴

A NATO és Mediterráneum kapcsolatrendszere a posztbipoláris korszakban

A hidegháborút követően, a kétpólusú nemzetközi rendszer megszűnése (széthullott a Szovjetunió, megszűnt a Varsói Szerződés), az arab–izraeli konfliktus, a globális és új típusú biztonsági kihívások megjelenése és a közel-keleti hatalmi vákuum miatt a mediterrán térség felértékelődött a NATO számára. A régió katonai és nem katonai kockázatok, kihívások (demográfiai trendek, szegénység, írástudatlanság, migráció, vallási fundamentalizmus, terrorizmus, szervezett bűnözés, fegyverkereskedelem, politikai rendszerek instabilitása, határviták, vízhiány stb.) és ebből fakadó válságok kapcsán került az érdeklődés középpontjába.

A kilencvenes évek elejétől azonban a NATO figyelme elsősorban a közép- és kelet-európai országokkal kialakítandó kapcsolatokra fókuszált.²⁵ A hidegháború végével új stratégia megfogalmazására volt szükség, mert a korábbiak középpontjában a Varsói Szerződés felől érkező esetleges támadás elhárítása állt. Az 1989–1991 között bekövetkezett közép- és kelet-európai változások után azonban új helyzet állt elő, az 1989. december 4-i brüsszeli csúcsértekezlet Európa megosztottsága megszüntetésének lehetőségét tekintette át, és ezt követően lassú, bizalom erősítő megbékélési folyamat kezdődött. Az 1991. november 7–8-i római csúcstalálkozón elfogadott 1991. évi stratégiai koncepció a szélesebb értelemben vett euroatlanti keretek között fogalmazta meg a feladatokat és az erre vonatkozó

²³ PADLOW, W. Gregory: *The Evolution of NATO's Command Structure 1951–2009*. 15. Forrás: www.shape.nato.int/resources/21/evolution%20of%20nato%20cmd%20structure%201951-2009.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)

²⁴ MASALA 2005.

²⁵ REMEK Éva (2004): Atlantizmus és a magyar külpolitika. *Új Honvédségi Szemle*, 4. sz. 36–48.

politikát. A koncepció azonban elsősorban a volt Varsói Szerződés országaira koncentrált, a mediterrán térséget mindössze a biztonsági kihívások és kockázatok alfejezet 11. bekezdésében említi. Azt a későbbiekben is állandóan idézett gondolatot fogalmazva meg, hogy a Mediterráneum és a Közel-Kelet országaival a NATO békés kapcsolatokat kíván fenntartani, mert ezen országok és a szövetség tagjainak biztonsága között szoros összefüggés van. Veszélyforrásként a fegyverkezést, a tömegpusztító fegyverek terjedését, valamint az olyan ballisztikus rakétákat említette, amelyek elérhetik az egyes tagországok területét.²⁶

A Mediterráneumban az elmúlt évtizedekben, de elsősorban a hidegháború utáni időszakban, a NATO mellett párhuzamosan számos nemzetközi szervezet tett lépéseket.²⁷ Ebbe a sorba illeszkedik az Európai Unió vállalkozása, az euro–mediterrán partnerség, az 5+5 dialógus, a barcelonai folyamat, a mediterrán fórum, valamint az Unió a Mediterráneumért.²⁸ A kezdeményezésekre azonban a koordináció hiánya és a pénzügyi források szűkössége volt a jellemző. Az Európai Uniónak azonban vitathatatlanul jobb volt és jobb jelenleg is a megítélése a mediterrán térségben, mint a NATO-nak.

Már a NATO-külgügyminiszterek 1993. június 10-i athéni értekezlete nyilatkozatának 14. pontjában felmerült a regionális stabilitás előmozdítása érdekében a párbeszéd és az együttműködés lehetősége a mediterrán térség országaival, hasonlóan a közép- és kelet-európai országok partnerségi együttműködéséhez.²⁹ A szövetségen belül vitákat váltottak ki a kialakítandó párbeszéd és együttműködés célkitűzései, eszközei és módszerei. A NATO déli szárnyának országai a Partnerség a Békéért (Partnership for Peace – PfP) kezdeményezéshez hasonló kapcsolatok kiépítését tartották kívánatosnak, míg mások vitatták ennek realitását és szükségességét. A két kapcsolatrendszer közötti legfontosabb különbség abban érhető tetten, hogy amíg a közép- és kelet-európai országok esetében a végcél a partnerségen keresztül a teljes NATO-tagság elérése volt, addig a Mediterráneum országaival kezdeményezett párbeszéd egyik legfontosabb célkitűzése a bizalomépítés volt. Nem fogalmazódott meg ezen országok NATO-struktúrába történő integrálása.

1994. január 10–11-i brüsszeli csúcsertekezlet a NATO és a mediterrán térség országai közötti párbeszéd, megértés és bizalomépítés kezdetét jelentette.³⁰ A Mediterrán Párbeszédet (Mediterranean Dialogue – MD) azzal a célkitűzéssel hozták létre, hogy segítse elő a regionális biztonságot és stabilitást, a jobb, kölcsönös megértést, valamint a NATO és a mediterrán országok közötti nézeteltérések kiküszöbölését. Az 1994. december 1-jei brüsszeli

²⁶ The Alliance's New Strategic Concept Agreed by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council (1991). *Nato.int*, 1991. 11. 07–08. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 27.)

²⁷ REMEK Éva (2017): A német EBESZ-elnökség (2016) értékelése. *Hadtudomány*, Elektr. sz. 1–14. Forrás: http://mhht.eu/hadtudomany/2017/2017_elektronikus/remek_eva.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 27.)

²⁸ MORILLAS, Pol – N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté (2016): Re-conceptualizing Orders in the MENA Region. The Analytical Framework of the MENARA Project: 4. Global Dynamics in the MENA Region. *Methodology and Concept Papers*, No. 1. 68–87. Forrás: www.menaraproject.eu/wp-content/uploads/2016/11/menara_cp_1-2.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.); N. RÓZSA Erzsébet (2010): *From Barcelona to the Union for the Mediterranean. Northern and Southern Shore Dimensions of the Partnership*. Budapest, Hungarian Institute of International Affairs. 1–17.; SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2010): A mediterrán térség és az Európai Unió. *Európai Tükör*, 15. évf. 5. sz. 87–94.

²⁹ Ministerial Meeting of the North Atlantic Council (1993). *Nato.int*, 1993. 06. 10. para. 14. Forrás: www.nato.int/docu/comm/49-95/c930610a.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.)

³⁰ *Declaration of the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council* (1994). Brussels, The Brussels Summit Declaration, 1994. 01. 11., 7.

NATO-külgügyminiszteri ülés dokumentumának 19. bekezdése a régió országaival az eseti alapon történő együttműködést szorgalmazta.³¹ Egyiptom, Izrael, Mauritánia és Marokkó a kezdetektől a tagja lett, Tunézia 1995 februárjában, Jordánia 1995 novemberében, Algéria pedig 2000 februárjában csatlakozott a Mediterrán Párbeszédhez. A geográfiai alapon létrehozott partnerséggel kapcsolatban természetes módon merül fel a mediterrán térség definiálásának a kérdése. Az elmúlt évtizedekben – mint már jeleztük – sokan, nagyon sokféleképpen definiálták a térséget. Ha szűken azon országokat tekintjük a térség részének, amelyek a Földközi-tenger partján fekszenek, akkor az Atlanti-óceán partján fekvő Mauritánia és a levantei térségben fekvő Jordánia, amelyek nem rendelkeznek földközi-tengeri partvidékkel, elvileg nem lennének részesei a térségről elnevezett kezdeményezésnek. A NATO azonban politikai értelemben kibővítette a mediterrán térséget, és az 1995. december 5-i NATO-külgügyminiszteri értekezlet zárónyilatkozatának 12. paragrafusára üdvözölte a fenti öt ország csatlakozását a párbeszédhez.³²

A NATO és a Mediterrán Párbeszéd intézményesített kapcsolatrendszere

A Mediterrán Párbeszéd számos alapelven nyugszik, amelyeket a 2. számú táblázat foglal össze.

2. táblázat

A Mediterrán Párbeszéd alapelvei

Progresszív jelleg	A párbeszéd mind tartalmát, mind a részt vevők körét tekintve progresszív jellegű, elvileg az egyes részt vevő országok, illetve a NATO közötti kétoldalú kapcsolatokon nyugszik, de lehetőség van többoldalú megbeszélésekre is.
Diszkrimináció tilalma	Fontos alapelv a diszkrimináció tilalma, valamennyi mediterrán partnernek egyenlő lehetőséget biztosít a szövetséggel folytatandó megbeszélésekre és közös tevékenységekre, mindegyik számára ugyanaz a NATO-val való együttműködés alapja.
Self-differentiation (önmegkülönböztetés) és kötelezettségmenetesség	A részt vevő országok szabadon választhatják meg az együttműködésben való részvételük tartalmát és intenzitását, valamint az együttműködés módját, mértékét és ütemét. Figyelembe veszik az országok egyéni sajátosságait, a személyre szabott igényeit, a rövid és hosszú távú célok és a gyakorlati együttműködés érdekében. Ezeket a mediterrán partnerek szabadon választhatják meg.
Nyitottság és kétirányú elkötelezettség	Minden mediterrán ország részese lehet a közös erőfeszítéseknek. A párbeszéd „kétirányú partnerséget” jelent a konzultációs folyamat és az együttműködés révén.

³¹ Communiqué NATO M-NAC-2(94)116 (1994). *Nato.int*, 1994. 12. 01. Forrás: www.nato.int/docu/comm/49-95/c941201a.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.)

³² Ministerial Meeting of the North Atlantic Council Held at NATO Headquarters (1995). *Nato.int*, 1995. 12. 05. Forrás: www.nato.int/docu/comm/49-95/c951205a.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.)

Kiegészítő és kölcsönös megerősítő jelleg	A párbeszéd célja, hogy erősítse az MD országaival kapcsolatos egyéb nemzetközi törekvések egymást kiegészítő és kölcsönösen erősítő jellegű erőfeszítéseit, beleértve az Európai Unió barcelonai folyamatát (euro–mediterrán partnerség), a közel-keleti békefolyamatot, az Unió a Mediterráneumért kezdeményezést, az EBESZ törekvéseit, elkerülve az átfedéseket anélkül, hogy munkamegosztásra törekedne a szervezetek között.
Sokszínűség	Az MD figyelembe veszi a partnerek egyedi jellegét, regionális, kulturális és politikai környezetét.

Forrás: NATO Mediterranean Dialogue (2015). *Nato.int*, 2015. 02. 15.
Elérhető: www.nato.int/cps/en/natohq/topics_60021.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.);
a szerző fordítása

Az 1997. évi madridi csúcstalálkozó a kezdeményezés sokrétűbbé válását eredményezte. A NATO-tagországok és a mediterrán partnerek politikai párbeszédet folytattak a mediterrán térség biztonsági helyzetéről és a párbeszéd továbbfejlesztési lehetőségeiről.³³ Megalapították az Észak-atlanti Tanács alárendeltségébe tartozó Mediterrán Együttműködési Csoportot (Mediterranean Cooperation Group – MCG).³⁴ Erre a strukturált párbeszéd és a kapcsolatok magasabb szintre emelése érdekében volt szükség. Kezdetben a párbeszéd elsősorban politikai és nem katonai kérdésekre (tájékoztatás, véleménycsere, oktatás, tudományos együttműködés, polgári védelem, környezetvédelem) korlátozódott, majd fokozatosan jelent meg a gyakorlati együttműködés. Az MCG intézményesített kereteket teremtett a párbeszéd számára, lehetőséget biztosított a kétoldalú konzultációra, majd később a multilaterális találkozókra is (MCG+7 és NAC+7 formátumban). 1997-től éves munkaprogram (Mediterranean Dialogue Work Programme – MDWP; Mediterrán Párbeszéd Munkaprogram) foglalta össze az együttműködés legfőbb területeit. Bár az MDWP többségében katonai területekre terjed ki, de széles körű együttműködési területeket is magában foglal, köztük a nyilvános vagy közdiplomáciát (public diplomacy),³⁵ a katonai oktatást és kiképzést, a védelempolitikát és stratégiát, a védelmi beruházásokat, a polgári vészhelyzeti tervezést, a válságkezelést, a fegyverkezést és a hírszerzéssel kapcsolatos tevékenységet.³⁶ Az intézményesülés során – amelyet a 6. táblázat foglal össze – a következő lépés összekötő nagykövetségek (Allied Contact Point Embassies) létesítése volt a Mediterrán Párbeszéd országaiban.³⁷

³³ SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2004): Mediterrán Párbeszéd a biztonság és az együttműködés erősítésében. *Hadtudomány*, 14. évf. 2. sz. 90–97.

³⁴ Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation. Issued by the Heads of State and Government (1997). *Nato.int*, 1997. 07. 08. Forrás: www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

³⁵ A public diplomacy értelmezésével kapcsolatban bővebben lásd: NAGY Lilla (2008): A nyilvános diplomácia – értelmezések. *Grotius*. Forrás: www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=MHGOPL (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

³⁶ Fact Sheet on the Mediterranean Dialogue (MD) (2008). *Nato.int*. 3. Forrás: www.nato.int/med-dial/2008/081204-meddia-factsheet-en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 04.)

³⁷ *Final Communiqué. North Atlantic Council – Foreign Ministers / M-NAC-1(98)59. Ministerial Meeting of the North Atlantic Council in Luxembourg on 28 May 1998* (1998). *Nato.int*. Forrás: www.nato.int/docu/pr/1998/p98-059e.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 16.)

3. táblázat

A NATO és a Mediterrán Párbeszéd intézményesülési folyamata

1994	A Mediterrán Párbeszéd létrehozása
1997	A Mediterrán Együtműködési Csoport (Mediterranean Cooperation Group) megalakítása az Észak-atlanti Tanács alárendeltségében
1997	Mediterrán Párbeszéd Munkaprogram (Mediterranean Work Program)
1998	Összekötő nagykövetségek létesítése (NATO Contact Point Embassies)
2004	A Mediterrán Párbeszéd partnerséggé alakítása
2004	Isztambuli Együtműködési Kezdeményezés megalapítása (Istanbul Cooperation Initiative – ISCI)

Forrás: a szerző szerkesztése

Az 1999. évi stratégiai koncepció kihangsúlyozta, hogy a Mediterráneum a szövetség számára különlegesen fontos terület, mert Európa biztonsága szorosan kapcsolódik a térség biztonságához és stabilitásához. A koncepció 38. pontja megfogalmazta azt is, hogy a Mediterrán Párbeszéd a NATO biztonsági együttműködési megközelítésének, azaz a bizalomépítésnek, az átláthatóságnak és a térséggel való együttműködésnek és más nemzetközi erőfeszítések erősítésének eszköze. Tartalmazta azt is, hogy a szövetség elkötelezett a párbeszéd politikai, polgári és katonai vonatkozásai fokozatos fejlesztése mellett.³⁸ Az 1999. áprilisi washingtoni csúcsertekezleten továbbszélesítették a párbeszéd politikai és gyakorlati tevékenységét (részvétel a békefenntartásban, védelempolitika, kézifegyverek, aknamentesítés, tömegpusztító fegyverek terjedésének megakadályozása). Az egyes mediterrán országok bekapcsolódtak a békefenntartó tevékenységbe is, 1996-ban Egyiptom, Jordánia és Marokkó részt vett Bosznia-Hercegovina területén – az IFOR-ban (Implementation Force), később Marokkó és Jordánia – Koszovóban – a KFOR-ban (Kosovo Force). A párbeszéd kezdete és 1999 között ugyanakkor a NATO részéről alacsony volt a közös programok és tevékenység finanszírozása, hiányzott az együttműködés katonai területe, nem voltak világosak a stratégiai célok, a többi nemzetközi kezdeményezéssel nem, vagy alig volt koordinációja a kezdeményezésnek, és sok volt a párhuzamosság is.

A prágai csúcsertekezleten (2002) a Mediterrán Párbeszéd részt vevői addiginál kiterjedtebb és ambiciózusabb együttműködést szorgalmaztak politikai és gyakorlati területeken egyaránt. Ismét kinyilvánították, hogy az MD, valamint a többi nemzetközi erőfeszítés, beleértve a barcelonai folyamatot is, egymást kölcsönösen kiegészítik és erősítik.³⁹ A NATO-külgügyminiszterek 2003. decemberi brüsszeli találkozója szintén a kezdeményezés

³⁸ Bővebben lásd az 1999. évi stratégiai koncepció 38. pontját. The Alliance's Strategic Concept. Approved by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C. (1999). *Nato.int*, 1999. 04. 24. Forrás: www.nato.int/cps/on/natohq/official_texts_27433.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 16.)

³⁹ Prague Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Prague, Czech Republic (2002). *Nato.int*, 2002. 11. 21., 8. pont. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 16.)

továbbfejlesztésének lehetőségeiről tanácskozott. A szövetség a Mediterrán Párbeszédet a partnerség szintjére kívánta fejleszteni. Fő célkitűzése az volt, hogy hozzájáruljon a regionális biztonsághoz és stabilitáshoz, és kiegészítse a térségre irányuló nemzetközi erőfeszítéseket a gyakorlati együttműködési területeivel, hasonlóan a Partnerség a Békéért kezdeményezéshez. Ez magában foglalta a meglévő politikai párbeszéd kiszélesítését, az interoperabilitás elérését, a védelmi reformok segítését, az együttműködést és hozzájárulást a tömegpusztító fegyverek terjedése és az illegális fegyverkereskedelem megakadályozása terén, valamint a terrorizmus elleni harcban.

Az isztambuli csúcsertekezlet (2004) egyik jelentős eredménye a Mediterrán Párbeszéd megújítása és a tágabb értelemben vett Közel-Keletre vonatkozó Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés elindítása volt.⁴⁰ Jaap de Hoop Scheffer, a NATO akkori főtitkára az isztambuli csúcstalálkozó előtt úgy fogalmazott, hogy egyrészt fontos, hogy a szövetség megértse a régió országainak célkitűzéseit és gondjait, másrészt az is lényeges, hogy ezen országok a magukénak vallják ezt a folyamatot.⁴¹ A szövetség ekkor alakította át a párbeszédet ambiciózusabb és kibővített partnerséggé, amelyet a közös tulajdonlás elve vezérel, figyelembe véve a térség országainak sajátos érdekeit és szükségleteit. E partnerség célkitűzése a regionális biztonság és a stabilitás elősegítése a gyakorlati együttműködés révén, a meglévő politikai párbeszéd erősítésével, az interoperabilitás kialakításával, a védelmi reform fejlesztésével és a terrorizmus elleni küzdelemhez való hozzájárulással. Ezek a törekvések kiegészítik és erősítik a többi (EU, EBESZ) mediterrán kezdeményezést.⁴² Az együttműködés legfontosabb területeinek a következőket jelölték meg: a katonai kapcsolatok fejlesztése, az oktatás és kiképzés, a hadsereg feletti demokratikus kontroll, a védelmi tervezés és költségvetés átláthatósága, a terrorizmus elleni harc, a hírszerzési adatok egyeztetése, együttműködés a tömegpusztító fegyverek terjedése és az illegális fegyverkereskedelem megakadályozásában, továbbá a határbiztonság.⁴³ Ennek jegyében Marokkó és Izrael részt vettek az *Operation Active Endeavour*⁴⁴ haditengerészeti műveletben és a terrorizmus elleni harcban a Földközi-tengeren.

⁴⁰ SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2012d): *The Mediterranean. Science and Military (Veda a vojenstvo)*, Vol. 7, No. 2. 60–68.

⁴¹ SCHEFFER, Jaap de Hoop (2004): Isztambulra várva. *Nato.int*. Forrás: www.nato.int/docu/review/2004/issue2/hungarian/art1.html (A letöltés dátuma: 2017. 05. 16.)

⁴² Istanbul Summit Communiqué. Issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (2004). *Nato.int*, 2004. 11. 28., 36. pont. Forrás: www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.); SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY 2005, 28.

⁴³ SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY 2005.

⁴⁴ A mediterrán országok részt vettek az *Operation Active Endeavour* (Aktív Törekvés) a NATO első 5. cikkely szerinti kollektív védelmi haditengerészeti hadműveletben, a terrorizmus elleni harcban a Földközi-tengeren. A Mediterrán Párbeszéd két országa, Izrael és Marokkó ajánlotta fel képességeit a művelet sikeréhez. Lásd a NATO hivatalos honlapján az *Operation Active Endeavour* tájékoztatót: *Operation Active Endeavour* (Archived) (2016). *Nato.int*, 2016. 10. 27. Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/topics_7932.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.); CESARETTI, Roberto (2005): “Combating Terrorism in the Mediterranean”. *Nato.int*, 2009. 12. 11. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_21878.htm?selectedLocale=en (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)

Az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezést⁴⁵ 2004-ben alapították, amelyhez Bahrein, Kuvait, Katar és az Egyesült Arab Emírátság csatlakozott. (3. ábra) Fő célkitűzése a védelmi és biztonsági együttműködési kapcsolatok kiépítése volt a NATO-val. A széles körű együttműködés területei az alábbiak: hírszerzési és tengeri járőrözési együttműködés a Földközi-tengeren, katasztrófavédelem és polgári védelmi tervezés, aknamentesítés, békefenntartásban és a NATO-gyakorlatokon való részvétel, harc a tömegpusztító fegyverek terjedése ellen, a drog-, fegyver- és emberkereskedelem megakadályozása, a terrorizmus elleni harc, oktatás és kiképzés, a civil–katonai együttműködés és a védelmi tervezés támogatása. Az MD megújítása és az isztambuli kezdeményezés azon közel-keleti és észak-afrikai országokat célozta meg, amelyek érdekelték voltak a védelmi és biztonsági együttműködési kapcsolatok kiépítésében a szövetséggel.

3. ábra

A Mediterrán Párbeszéd és az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés országai

Forrás: a Diva-GIS program (elérhető: www.diva-gis.org) felhasználásával szerkesztette a szerző

2004-ben úgy gondolták, hogy a Pfp-program országai számára rendelkezésre álló kizárólagos eszközök hasznosíthatók/alkalmazhatók a Mediterrán Párbeszéd továbbfejlesztése, az együttműködés elmélyítése érdekében, így például akcióterv kidolgozása, amely gyakorlati, téma- és célorientált együttműködési tevékenységet foglal magában, egyéni együttműködési program kialakítása (Individual Cooperation Program – ICP), a Pfp-gyakorlatokon való részvétel, kutatási és környezetvédelmi együttműködés. A Partnerség a Békéért és a Mediterrán Párbeszéd az isztambuli csúcsertekezleten ünnepelte alapításának tizedik évfordulóját. Már akkor komolyan felvetődött a kérdés a békepartnerségi programmal

⁴⁵ Istanbul Summit Communiqué. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council (2004). *Nato.int*, 2004. 06. 28., para. 37. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_21023.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.)

kapcsolatban, hogy mi tulajdonképpen a NATO célja ezen országokkal, a csatlakozásra való felkészítés, a stratégiai partnerség vagy a hatékony együttműködés?

A 2006. évi rigai csúcstalálkozó előtt a szövetség partnerkapcsolatainak átstrukturálására tett javaslatot és kísérletet Carlo Masala és Katariina Saariluoma.⁴⁶ Külön csoportba sorolták a szövetséggel azonos értékeket képviselő, de csatlakozni nem szándékozó úgynevezett fejlett ötöket (Western Five: Ausztria, Svájc, Finnország, Írország, Svédország), a NATO-tagság elérését célul kitűző Ukrainát és Grúziát. A Mediterrán Párbeszéd országai között is megfigyelhető ilyen képesség és az érdekek szerinti különbség. Felhívták a figyelmet arra, hogy a szövetség egyre terebélyesedő partnerkapcsolatai a rendelkezésre álló pénzügyi forrásokat szétforgácsolták. Számtalan, a mediterrán térséggel foglalkozó szakmai fórumon, konferencián vetették fel, hogy vajon a mediterrán partnerek és a térség tényleg fontos-e a szövetség számára. Az érvelés során a Partnerség a Békéért és a Mediterrán Párbeszéd kezdeményezésekre fordított pénzügyi támogatás összegét hasonlították össze, amely nagyságrendi különbséget mutatott az előző javára, pedig a NATO mindkét kezdeményezést 1994-ben alapította.

Kurt Volker a rigai csúcsertekezlet előtt a tágabb értelemben vett Közel-Kelet és Afrika országainak a NATO kiképzési és képzési erőforrásaihoz való hozzáférését vizsgálta meg, és a térség országaival a lehetséges oktatási és kiképzési együttműködés lehetőségét vetette fel.⁴⁷ Látható és érzékelhető volt, hogy az egyes partnerségi programok szövetségen belüli központi koordinációja nem volt megoldott, sok szervezet és oktatási intézmény foglalkozott a partnerországok számára nyújtott képzéssel és kiképzéssel.⁴⁸ 2006 februárjában Jaap de Hoop Scheffer is a meglévő és a potenciális partnerországokkal kiépítendő hatékonyabb kapcsolat és együttműködés szükségességét hangoztatta,⁴⁹ mert a globális és összetett kihívások kezelésében a partnerek szerepe is alapvető fontosságú.⁵⁰ A 2006. évi rigai csúcstalálkozón a szövetség állam- és kormányfői elindították a NATO Kiképzési Együttműködési Kezdeményezést (NATO Training Cooperation Initiative – TCI).

⁴⁶ MASALA, Carlo – SAARILUOMA, Katariina (2006): *Renewing NATO's Partnerships: Towards a Coherent and Efficient Framework*. Rome, NATO Defense College. Forrás: www.ndc.nato.int/download/publications/fp_01.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.)

⁴⁷ "We are also exploring ways that NATO can support increased security cooperation with its neighbors in the broader Middle East and in Africa through greater access to NATO training and education resources." VOLKER, Kurt (2006): *The Road to NATO's Riga Summit. Testimony Before the House International Relations Committee Subcommittee on Europe*. Washington D.C., U.S. Department of State.

⁴⁸ A NATO Transzformációs Parancsnokság által kezdeményezett *Education and Training Initiative*, a római NATO Védelmi Akadémia, az oberammergaui NATO-iskola céltanfolyamai, valamint egyéb szervezetek, katonai akadémiák, védelmi egyetemek által szervezett különböző típusú képzések és mobil oktatócsoportok. Ebbe a sorba illeszkedtek be az egykori Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem NATO-céltanfolyamai: légi-hadműveleti nyelvtanfolyam, törzstiszti terminológiai és angol nyelvtanári terminológiai (*Air Operational English Course – AOEC, Staff Officers Military Terminology Course – SOMTC, English Teachers Terminology Course – ETC*). PANAJOTU, Kosztasz (2006): A NATO törzstiszti terminológiai tanfolyam tapasztalatai. *Kard és Toll*, 2. sz. 52–58.; SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2007): A NATO Törzstiszti Katonai Terminológiai Tanfolyamáról. *Új Honvédségi Szemle*, 61. évf. 5. sz. 79–88.

⁴⁹ Bővebben lásd: Jaap de Hoop Scheffer 2006. február 4-én a 42. müncheni biztonságpolitikai konferencián elhangzott beszédét. Speech by NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer at the 42nd Munich Conference on Security Policy (2006). *Nato.int*, 2006. 02. 04. Forrás: www.nato.int/docu/speech/2006/s060204a.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)

⁵⁰ SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2006): A Szövetség partnerkapcsolatainak áttekintése a rigai csúcstalálkozó fényében. *Hadtudomány*, 16. évf. 4. sz. 66–70.

A csúcsertekezlet hivatalos nyilatkozatának 17. pontja ezt taglalta részletesen. Ez a képzési elgondolás nyújtott lehetőséget a Mediterrán Párbeszéd és az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés országai részére a képzési és a kiképzési tapasztalatok átadására.⁵¹ A kezdeti szakaszban ez a partnerek részvételének kiterjesztését jelentette a NATO képzési és kiképzési programjaiban, partnerségi tevékenységekben és szövetséges kiképzési központjaiban. A kezdeményezés keretén belül létrehozták a NATO Védelmi Akadémián (NATO Defense College) a Közel-Kelet Kart (Middle East Faculty), amely előbb kísérleti, majd a mediterrán térség és a Közel-Kelet partnerországai számára állandó jelleggel elindította a NATO Regionális Együttműködési Tanfolyamot (NATO Regional Cooperation Course – NRCC).⁵²

A 2008. évi bukaresti csúcsertekezlet megállapította, hogy az Egyiptommal és Izraellel kialakított Individual Cooperation Program (ICP) hosszú távú, strukturált és hatékony együttműködést indított el.⁵³ Üdvözölte az első Mediterranean Dialogue Trust Fund kezdeményezést Jordániában, amely a robbanószerek és lőszeres hatástalanítását segítette. Bátorította a többi MD-országot is hasonló program indítására, kezdeményezte egy Trust Fund projekt megvalósíthatósági tanulmányának kidolgozását a lőszeres megsemmisítésére vonatkozóan Mauritániában.⁵⁴

A Strasbourg–Kehl (2009) csúcsertekezlet értékelte az Operation Active Endeavour műveletet, elemezte a Mediterrán Párbeszéd és az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés fontosságát, és megállapította a NATO Kiképzési Együttműködési Kezdeményezés sikerét.⁵⁵ A 2010. évi lisszaboni csúcsertekezlet elfogadta a szövetség új stratégiai koncepcióját. Az *Aktív elkötelezettség, modern védelem* című dokumentum 35. pontjában, a partnerségi kapcsolatok értékelésében összesen négy mondat foglalkozik a Mediterráneum térségéhez kapcsolódó két kezdeményezéssel. E szerint a NATO elkötelezett a baráti együttműködés fenntartásában, nagy jelentőséget tulajdonít a Perzsa-öböl stabilitásának, és mindkét

⁵¹ Riga Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Riga on 29 November 2006 (2006). *Nato.int*. Forrás: www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 02.); RADEMACHER, Fritz (2007): The NATO Training Cooperation Initiative. *Nato.int*. Forrás: www.nato.int/docu/review/2007/issue1/english/art3.html (A letöltés dátuma: 2016. 10. 18.)

⁵² A NATO Defense College honlapja elérhető: www.ndc.nato.int/ (A letöltés dátuma: 2016. 12. 06.)

⁵³ Izrael 2006. október 16-án, Egyiptom 2007. október 9-én, Jordánia 2009-ben írta alá az ICP-programot. Bővebben lásd: NATO/Israel Cooperation in the Framework of the Mediterranean Dialogue (2006). *Nato.int*, 2006. 10. 16. Forrás: www.nato.int/cps/in/natohq/news_22130.htm?mode=pressrelease (A letöltés dátuma: 2017. 04. 06.); NATO and Egypt Conclude Individual Cooperation Programme (2007). *Nato.int*, 2007. 10. 09. Forrás: www.nato.int/cps/sv/natohq/news_7969.htm?mode=pressrelease (A letöltés dátuma: 2017. 04. 06.)

⁵⁴ Bucharest Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008 (2008). *Nato.int*, 2008. 04. 03., 33. pont. Forrás: www.nato.int/cps/in/natohq/official_texts_8443.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 06.)

⁵⁵ Strasbourg/Kehl Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Strasbourg/Kehl (2009). *Nato.int*, 2009. 04. 04., 37. pont. Forrás: www.nato.int/cps/in/natohq/news_52837.htm?mode=pressrelease (A letöltés dátuma: 2017. 04. 06.); A csúcsertekezlet előtt írták alá Jordániával az ICP-programot. Bővebben lásd: NATO and Jordan Conclude Individual Cooperation Programme (2009). *Nato.int*, 2009. 04. 02. Forrás: www.nato.int/cps/en/SID-67C95680-DE6E2ADE/natolive/news_52363.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

kezdeményezést nyitottnak tekinti a régió többi országai számára is.⁵⁶ A csúcsertekezlet hivatalos nyilatkozata 25. pontján belül is csak két alpont taglalja a térségéhez kapcsolódó két kezdeményezést.⁵⁷

A 2011. évi arab tavasz eseményei átirták az együttműködés kereteit. Az ENSZ-felhatalmazással indított líbiai művelet mérföldkövet jelentett a NATO régióon belüli szerepvállalásában.⁵⁸ Ekkor váltak ismertté a „Leslie kritériumok”⁵⁹ (egyértelmű feladat, ENSZ BT-felhatalmazás és a régió támogatása). A három kritérium adott, a feladat egyértelmű volt, a polgári lakosság védelme, a szövetség ENSZ BT-felhatalmazás alapján tevékenykedett, és a MENA-régió (Middle East and North Africa; Közel-Kelet és Észak-Afrika) támogatását is bírta a hadművelet.

Hatékonyabb és rugalmasabb partnerségi politika

2011 áprilisában a NATO-külgügyminiszterek hatékonyabb és rugalmasabb partnerségi politikát fogadtak el, az úgynevezett Berlin Partnerségi Csomagot (Berlin Partnership Package – BPP). A partnerségi politika stratégiai célkitűzései között az euroatlanti és a nemzetközi biztonság, a béke és stabilitás elősegítése, a regionális biztonság és együttműködés erősítése, a demokratikus értékek és reformok, a NATO-műveletek és -missziók támogatása és a NATO-csatlakozásban érdekelt partnerek felkészítése szerepelnek. A párbeszéd, a konzultáció és az együttműködés az alábbi területeket ölelte fel: védelmi reformok, képzés és kiképzés, a terrorizmus elleni harc, a tömegpusztító fegyverek terjedésének megakadályozása, az energiabiztonság, a kibervédelem, a tengeri biztonság, ezen belül

⁵⁶ “We are firmly committed to the development of friendly and cooperative relations with all countries of the Mediterranean, and we intend to further develop the Mediterranean Dialogue in the coming years. We attach great importance to peace and stability in the Gulf region, and we intend to strengthen our cooperation in the Istanbul Cooperation Initiative. We will aim to: a) deepen the cooperation with current members of the Mediterranean Dialogue and be open to the inclusion in the Mediterranean Dialogue of other countries of the region; b) develop a deeper security partnership with our Gulf partners and remain ready to welcome new partners in the Istanbul Cooperation Initiative.” Active Engagement, Modern Defence Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation adopted by Heads of State and Government in Lisbon (2010). *Nato.int*, 2010. 11. 19., para. 35. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68580.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

⁵⁷ “We remain committed to further developing political dialogue and practical cooperation with our partners. We welcome the progress achieved in the framework of the Istanbul Cooperation Initiative (ICI) since its establishment in 2004. NATO and ICI countries have intensified political consultations and enhanced practical cooperation in various areas. We look forward to working with ICI partners with a view to further developing and strengthening this Initiative.” Lisbon Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Lisbon (2010). *Nato.int*, 2010. 11. 20., 13. pont. Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

⁵⁸ N. RÓZSA Erzsébet (2013): *Geo-Strategic Consequences of the Arab Spring*. Barcelona, European Institute of the Mediterranean. 3–29.

⁵⁹ Mariot Leslie nagykövet, 2010–2014 között Nagy-Britannia állandó képviselője a NATO-ban fogalmazta meg a hármas követelményrendszert. A Leslie-kritériumokkal kapcsolatban bővebben lásd SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2012c): Kooperatív biztonság, partnerségi kapcsolatok a chicagói csúcsertekezlet fényében. *Felderítő Szemle*, 11. évf. 2. sz. 42–52.

a kalózkodás elleni küzdelem.⁶⁰ A meglévő partnerségi keretek – a Partnerség a Békéért, az Euro-atlanti Partnerségi Tanács (Euro-atlanti Partnership Council – EAPC), a Mediterrán Párbeszéd és az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés, valamint az EAPC alap- és a Pfp keretdokumentuma – változatlanul érvényben maradtak.

A tagállamokra, illetve a partnerekre vagy partnercsoportokra kialakított „28+n” formula biztosítja a konzultáció és az együttműködés rugalmas kereteit. Emellett a szövetség Partnerségi Együttműködési Menüt (Partnership Cooperation Menu – PCM) és úgynevezett belépő programként Egyéni Partnerségi és Együttműködési Programot (Individual Partnership and Cooperation Programme – IPCP) ajánlott fel. Ez az új keret a Pfp- és EAPC-tagoknak készült Egyéni Partnerségi Programot (Individual Partnership Programme – IPP), az MD- és ICI-tagok részére kialakított Egyéni Együttműködési Programot (Individual Cooperation Programme – ICP), valamint a globális partnerek számára megalkotott Különleges Együttműködési Programot (Tailored Cooperation Package – TCP) váltotta fel.⁶¹ A Partnerségi Akciótervet (Partnership Action Plan – PAP) és a Tervezési és Felülvizsgálati Folyamatot (Planning and Review Process – PARP) nemcsak az Euro-atlanti Partnerségi Tanács és a Pfp-országok számára tette hozzáférhetővé, hanem az Észak-atlanti Tanács egyedi döntése alapján bármely partnerország számára. A szövetség a Pfp eszközeit tovább bővítette, és kiterjesztette a többi partnerre is: bővítette a NATO összekötő nagykövetségeinek hálózatát, állandó partnerképviselőket nyitott Brüsszelben, kiterjesztette a Trust Fund támogatást, valamint megnyitotta a térség országai számára a NATO Tudomány a Békéért és Biztonságért Programot (Science for Peace and Security Programme – SPSP). A szövetség partnerségi programokra korlátozottan rendelkezésre álló erőforrásai mindenképpen szükségessé tették a prioritások felállítását. Azt mérlegelték, hogy a partner kíván-e a szövetséghez csatlakozni, ugyanazokat az elveket és értékeket vallja-e, katonai, politikai és pénzügyi támogatást nyújt-e a NATO-műveletekhez, különleges stratégiai fontosságú-e a NATO számára, van-e a szövetséggel kétoldalú kapcsolata, illetve támogatja-e anyagilag az együttműködést. A Berlin Partnerségi Csomag háttérbe szorította ugyan a földrajzi alapon szervezett partnerségi struktúrát, de meghagyta az eredeti, alapító dokumentumokat és a partnerség meglévő kereteit (Pfp, MD, ICI) is.

Az arab tavasz eseményeit követően a chicagói csúcsertekezlet (2012) értékelte először a szövetség és a mediterrán régió kapcsolatrendszerét, valamint az ott végbement politikai fejlődést. A csúcsertekezlet zárónyilatkozatának 22. pontja említi a Berlinben elfogadott új

⁶⁰ SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2012b): Globális partnerség, NATO-Ausztrália együttműködés. *Hadtudomány*, 22. évf. Elektr. sz. 1–8. Forrás: http://mhtt.eu/hadtudomany/2012/2012_elektronikus/2012_e_Kecskemethy_Klara.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)

⁶¹ MOORE, R. Rebecca (2012): Lisbon and the Evolution of NATO's New Partnership Policy. *Perceptions*, Vol. 17, No. 1. 55–74. Forrás: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/RebeccaMoore2.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)

partnerségi politikáját.⁶² A nyilatkozat 39. pontja hangsúlyozza a közös célkitűzést, a béke, biztonság és stabilitás megteremtését a régióban. A szövetség támogatta a régió népeinek a demokrácia és az egyéni szabadságjogok iránti igényét. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a régió országai nem demokratikus berendezkedésű országok, hanem alkotmányos vagy abszolút monarchiák (Egyesült Arab Emirátusok, Katar, Bahrein, Kuvait). Amíg a közép- és kelet-európai régióban a hangsúly a demokratikus alapelveken, a regionális biztonsági kereteken és együttműködésen nyugodott, addig a mediterrán térségben a párbeszéd és a katonai együttműködés volt a meghatározó. A zárónyilatkozat 41. pontja szerint a NATO rendszeresen konzultál a Mediterrán Párbeszéd és az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés országait is érintő biztonsági kérdésekről kétoldalú és 28+n keretek között. Az MD és az ICI partnerséget egymást kiegészítő, de önálló kezdeményezéseknek tekinti. A biztonsági intézményrendszer kiépítésében, a védelem modernizációjában, képességfejlesztésben, a civil–katonai kapcsolatok fejlesztésében segít a szövetség a partnerországok kérésének megfelelően.⁶³ A nyilatkozat tehát a mindkét fél számára elfogadható és vállalható értékekről és feladatokról szolt. Chicagóban a szövetség tizenhárom olyan partnerországgal ült le megbeszélni a műveletek tapasztalatait, amelyek politikai, művelési és pénzügyi támogatást nyújtottak a NATO-műveletekhez. A megbeszélés részt vevői Ausztrália, Ausztria, Egyesült Arab Emírségek, Finnország, Georgia/Grúzia, Japán, Katar, Koreai Köztársaság, Svédország, Svájc és Új-Zéland voltak. A mediterrán régióból Jordánia és Marokkó voltak jelen.

A NATO és a Mediterráneum kapcsolata 2014 után

Az ukrajnai események miatt a 2014-es év különleges volt a szövetség történetében. A NATO walesi csúcstalálkozóján a partnerségi kapcsolatokkal összefüggésben megállapították, hogy a 2011-es Berlin Partnerségi Csomag megteremtette az egyes országok számára a szövetséggel való politikai és gyakorlati együttműködés lehetőségét.⁶⁴ A csúcstalálkozón a partnerséget és annak jövőjét érintő számos kérdésben is döntést hoztak. Megemlékeztek a Partnerség a Békéért és a Mediterrán Párbeszéd alapításának huszadik

⁶² “22 [...] NATO Foreign Ministers in Berlin in April 2011 approved a More Efficient and Flexible Partnership Policy to enhance the effectiveness of NATO’s partnerships. We will continue to actively pursue its further implementation with a view to strengthening NATO’s partnerships, including by: reinforcing the Euro-Atlantic Partnership Council, the Mediterranean Dialogue, the Istanbul Cooperation Initiative, and our relationships with partners across the globe.” Chicago Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Chicago on 20 May 2012 (2012). *Nato.int*, 2012. 05. 20. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm?selectedLocale=en (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

⁶³ “We are also ready to consider providing, upon request, support to our partners in the region in such areas as security institution building, defence modernisation, capacity development, and civil-military relations. Individualised programmes will allow us to focus on agreed priorities for each partner country.” *Chicago Summit Declaration* (2012). Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Chicago on 20 May 2012. Chicago, NAC. No. 41.

⁶⁴ Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Wales (2014). *Nato.int*, 2014. 09. 05., No. 83–85. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.) A Partnerség a Békéért kezdeményezést is 1994-ben alapították, a két kezdeményezés között az eredmények tekintetében is jelentős különbség van.

és az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés alapításának tizedik évfordulójáról. Hangsúlyozták az MD- és az ICI-kezdeményezések egymást kiegészítő jellegét, a politikai párbeszéd és a gyakorlati együttműködés kereteinek erősítését, és a tágabb értelemben vett Közel-Kelet és a mediterrán térség országainak a kezdeményezésekbe történő befogadása jegyében megerősítették a szövetség azok iránti elkötelezettségét.

A walesi csúcstalálkozón elfogadták a Partnerségi Interoperabilitási Kezdeményezést (Partnership Interoperability Initiative – PII), amely a 24 országot tartalmazó Interoperabilitási Platformot⁶⁵ (Interoperability Platform – IP) foglalja magában. Az IP-n belül található Kiemelt Partnerek (Enhanced Partners)⁶⁶ – az általunk vizsgált térségből Jordánia – hozzáférnek az operatív tervezéshez, a gyakorlatokon való részvételhez, és rendszeres politikai konzultációt folytathatnak a szövetséggel. Walesben indították el a Védelmi Képességfejlesztési Kezdeményezést (Defence and Related Security Capacity Building Initiative) is, amely tanácsadással, képzéssel és mentorálással támogatja az országok képességfejlesztését. Célja a partnerek elkötelezettségének erősítése, hozzájárulás a nemzetközi biztonsághoz és stabilitáshoz és a konfliktusok megelőzéséhez. A NATO stratégiai szintű tanácsokat ad a védelmi és a kapcsolódó biztonsági szektor reformjához és az intézményfejlesztéshez, a képzés és a kiképzés támogatásával segíti a védelmi képességek és a helyi erők fejlesztését.⁶⁷

A 2016. évi varsói csúcsertekezlet kulcsfontosságú témája a kollektív védelem irányába forduló egységes, erős, felkészült és alkalmazkodó szövetség volt.⁶⁸ A NATO ennek során kiemelten foglalkozott a keleti és déli határokon (a Mediterráneum térsége) megjelent stratégiai szintű fenyegetésekkel. A zárónyilatkozat 82. pontja szerint a Walesben elfogadott, a védelemhez és a biztonsághoz kapcsolódó képességfejlesztési kezdeményezés fontos eszköz, amely többek között támogatást nyújt Jordániának is.⁶⁹ A szövetség szerint a NATO-partnerség továbbra is alapvető fontosságú, amely kiterjedt biztonsági együttműködési hálózattá alakult át. Az elmúlt évtizedekben a szövetség strukturális partnerséget és kapcsolatrendszert alakított ki a Partnerség a Békéért, a Mediterrán Párbeszéd, az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés országaival és a globális partnerekkel. Országspecifikus, egyéni és rugalmas megközelítésre van szükség, amely stratégiai, koherens és hatékonyabb partnerségi együttműködést tesz lehetővé. Varsóban megerősítették a Berlieni Partnerségi Csomag célkitűzéseit, prioritásait és alapelveit, amely szerint a NATO a politikai párbeszéd és a gyakorlati együttműködés kiterjesztése érdekében bármely országgal együttműködik,

⁶⁵ Az IP országai a következők: Ausztria, Ausztrália, Azerbajdzsán, Bahrein, Bosznia és Hercegovina, Egyesült Arab Emírségek, Finnország, Grúzia, Írország, Japán, Jordánia, Kazahsztán, Koreai Köztársaság, Macedónia, Marokkó, Moldova, Mongólia, Montenegró, Örményország, Svájc, Svédország, Szerbia, Új-Zéland, Ukrajna.

⁶⁶ Ausztrália, Finnország, Grúzia, Jordánia, Svédország.

⁶⁷ A szövetség olyan speciális területeken nyújt támogatást, mint a logisztika, a leszerelés és a reintegráció, a polgári veszélyhelyzeti tervezés és a kibervédelem.

⁶⁸ Warsaw Summit Communiqué. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016 (2016). *Nato.int*, 2016. 07. 09. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 25.); a varsói csúcsertekezletről bővebben lásd: TÁLAS Péter (2016): *A NATO varsói csúcstalálkozó döntéseiről*. Budapest, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont.

⁶⁹ *Warsaw Summit Communiqué. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016*. Warsaw, NAC. No. 82.

amely a szövetség alapvető értékeit magáénak vallja, és hozzájárul a nemzetközi béke és biztonság megteremtéséhez.⁷⁰

Megerősítették a Partnerségi Interoperabilitási Kezdeményezést, az Interoperabilitási Platformot, valamint a Kiemelt Partnerekkel (többek között Jordánia) történő együttműködést. Ezen országok NATO-gyakorlatokon, a védelmi képességfejlesztésben, a kiterjesztett NATO Reagáló Erőkben és a közös veszélyhelyzeti értékelésben vesznek részt.⁷¹ Értékelték a Mediterrán Párbeszéd és az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés, a politikai párbeszéd és a gyakorlati együttműködés fontosságát, a két kezdeményezés komplementer, ám mégis elkülönülő jellegét. A Berlini Partnerségi Csomag részeként országra és kezdeményezésre szabott Egyéni Partnerségi és Együttműködési Programot dolgoztak ki. Az együttműködés legfontosabb területeinek a terrorizmus elleni küzdelmet, a kézi lőfegyverek és a könnyű fegyverek elterjedése és a rögtönzött robbanóeszközök elleni küzdelmet, továbbá a határok katonai biztonságát jelölték meg.⁷²

Az átalakuló NATO-partnerség

Az MD keretén belüli strukturált együttműködés szükségessé teszi a partnerségi keret újragondolását és új alapokra helyezését. A NATO és a mediterrán partnerek eltérő percepcióval, eszközökkel és nem feltétlenül azonos prioritásokkal rendelkeznek. Ahhoz, hogy a Mediterrán Párbeszéd továbbra is releváns maradjon a térségben, a közös álláspont és a jövőkép minimuma szükséges, hogy milyen formája és tartalma legyen a NATO-kapcsolatoknak, és a térség országai is kifejthessék álláspontjukat a partnerség továbbfejlődése érdekében.⁷³ Újra kell definiálni a kockázatokat és fenyegetéseket is. A veszélyek megítélése során korábban azok mindig a Mediterráneum déli partjához kötődtek, amelyeket az instabilitási tényezők egyetlen forrásának tekintettek. A geopolitikai és biztonságpolitikai változások aláásták ezt a bizonyosságot, többszintű fenyegetésekről beszélhetünk, megváltozott a veszélyek jellege és földrajzi dimenziója is.

A Földközi-tenger térségében a versengés Oroszország diplomáciai, stratégiai és geopolitikai visszatérését mutatja, a szíriai válságban betöltött szerepe pedig azt jelzi, hogy a Földközi-tengeren újrapozicionálja magát mint geopolitikai játékos. A Földközi-tenger stabilitása már nem csak kizárólag a régió belül értelmezhető, függ más afrikai periférikus régióktól is. Az északi és déli part demográfiai mutatói közötti diszparitás, a gyors népességnövekedés, a globális klímaváltozás és a tartósan gyenge gazdasági helyzet elősegíti és megteremti a migráció feltételeit a Mediterráneum térségébe és azon túl is. Ez a Földközi-tenger mindkét partján biztonsági kockázatot okoz. Az MD partnerségi intézménye önmagában nem alkalmas ennek kezelésére, de az euro–mediterrán partnerséggel együtt jobbák a kilátások. A Földközi-tenger déli partján fekvő országok mindenképp előtt tartanak, hogy a NATO stratégiai újraszervezése és az európai hatalmak látható

⁷⁰ Uo. No. 98.

⁷¹ Uo. No. 100–101.

⁷² Uo. No. 103–104.; bővebben lásd: SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2016): Kihívások, értékek és érdekek. A partnerség kérdései a NATO Varsói Csúcstalálkozóján. *Hadtudomány*, 26. évf. Elektr. sz. 203–215.

⁷³ Erről részletesen lásd: HOUDAIGUI, El Rachid (2016): *NATO's Mediterranean Dialogue: What are New Possible Approaches?* Rabat, OCP Policy Center. 6.

katonai jelenléte a Földközi-tengeren azt eredményezi, hogy a Földközi-tenger a NATO fennhatósága alá kerül. Ez elszigetelődéshez, és a regionális, szubregionális térség stratégiai értékének csökkenéséhez vezethet. Azonban a globális fenyegetések – a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek terjedése és a törékeny államok – elleni védelem fontos mindkét fél számára. A NATO- és az MD-partnerek közötti interoperabilitást segítheti elő a védelmi képességek fejlesztése, a védelmi szektor korszerűsítése, a terrorizmus elleni küzdelem, az oktatás, a kiképzés és a közös gyakorlatok. Az átalakuló NATO partnerségi kapcsolatokban a Mediterrán Párbeszéd partnereinek elvárása szerint a hangsúlyt a közös értékekre és érdekekre, a békére, a biztonságra, a stabilitásra és a jólétre kell helyezni, mert ez az előfeltétele a kiegyensúlyozott és kölcsönös előnyökön nyugvó partnerségnek.

A NATO globális kitekintésű, a Mediterráneumtól a Csendes-óceánig terjedő partnerkapcsolatokkal rendelkező szervezet, amely számára a partnerség meghatározó fontosságú. Az elmúlt évtizedekben strukturált partnerségi keretek (Partnerség a Békéért, Mediterrán Párbeszéd, Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés, Globális Partnerek) jöttek létre. A biztonsági környezet komplexitása miatt egyéni, rugalmas, testre szabott, specifikus megközelítés szükséges a partnerségi kapcsolatokban. A szövetség továbbra is fontosnak tartja a kooperatív biztonságot, az együttműködést a Mediterrán Párbeszéd és az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés országaival.

Felhasznált irodalom

- A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról (2012). *Magyar Közlöny*, 19. sz. Forrás: http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- Active Engagement in Cooperative Security: a More Efficient and Flexible Partnership Policy (2011). *Nato.int*. Forrás: www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110415_110415-Partnership-Policy.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- Active Engagement, Modern Defence Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation adopted by Heads of State and Government in Lisbon (2010). *Nato.int*, 2010. 11. 19. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68580.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- BORSY Zoltán (1993): *Általános természetföldrajz*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- BOYER, Alan Lee (2007): Naval Reponse to a Changed Security Environment, Maritime Security in the Mediterranean. *Naval War College Review*, Vol. 60, No. 3. 70–100.
- Bucharest Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008 (2008). *Nato.int*, 2008. 04. 03. Forrás: www.nato.int/cps/in/natohq/official_texts_8443.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 06.)
- CESARETTI, Roberto (2005): “Combating Terrorism in the Mediterranean”. *Nato.int*, 2009. 12. 11. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_21878.htm?selectedLocale=en (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- Chicago Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Chicago on 20 May 2012 (2012). *Nato.int*, 2012. 05. 20. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm?selectedLocale=en (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)

- CHOLNOKY Jenő (1915): *A Földközi-tenger és kijárói*. Budapest, Magyar Adria Egyesület.
- Communiqué NATO M-NAC-2(94)116 (1994). *Nato.int*, 1994. 12. 01. Forrás: www.nato.int/docu/comm/49-95/c941201a.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.)
- DAHL, Ann-Sofie (2012): *Partner Number One or NATO Ally Twenty-Nine? Sweden and NATO Post-Libya*. Rome, NATO Defence College.
- Declaration of the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council* (1994). The Brussels Summit Declaration. Brussels, NAC, 1994. 01. 11.
- Fact Sheet on the Mediterranean Dialogue (MD) (2008). *Nato.int*. Forrás: www.nato.int/med-dial/2008/081204-meddial-factsheet-en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 06. 04.)
- Final Communiqué. North Atlantic Council – Foreign Ministers/M-NAC-1(98)59. Ministerial Meeting of the North Atlantic Council in Luxembourg on 28 May 1998 (1998). *Nato.int*. Forrás: www.nato.int/docu/pr/1998/p98-059e.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 16.)
- GAZDIK Gyula (2010): Az EU és a NATO szerepvállalása a Mediterráneumban. *Nemzet és Biztonság*, 2. évf. 7. sz. 15–28.
- HOUDAIGUI, El Rachid (2016): *NATO's Mediterranean Dialogue: What are New Possible Approaches?* Rabat, OCP Policy Center.
- KING, Russel – CORI, Berardo – VALLEGA, Adalberto (2001): Unity, Diversity and the Challenge of Sustainable Development: an Introduction to the Mediterranean. In KING, Russel – DE MAS, Paolo – MANSVELT-BECK, Jan eds.: *Geography, Environment and Development in the Mediterranean*. Brighton–Portland, Sussex Academy Press. 1–17. Forrás: www.researchgate.net/publication/262257995_Unity_diversity_and_the_challenge_of_sustainable_development_an_introduction_to_the_Mediterranean (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- Lisbon Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Lisbon (2010). *Nato.int*, 2010. 11. 20., 13. pont. Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- Madrid Declaration (1997). *Nato.int*, 1997. 07. 08. Forrás: www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- MARCO, Guido de (2007): *The Mediterranean. Dilemma: A Bridge or a Great Divide?* Malta, Mediterranean Academy of Diplomatic Studies. Forrás: www.um.edu.mt/_data/assets/pdf_file/0004/194233/Prof_Guido_de_Marco_Med_Agenda.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- MARGAT, Jean – VALLÉE, Domitille (2000): *Mediterranean Vision on Water, Population and the Environment for the 21st Century*. Valbonne, Blue Plan. Forrás: www.ircwash.org/sites/default/files/Margat-2000-Mediterranean.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- MASALA, Carlo – SAARILUOMA, Katariina (2006): *Renewing NATO's Partnerships: Towards a Coherent and Efficient Framework*. Rome, NATO Defense College. Forrás: www.ndc.nato.int/download/publications/fp_01.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.)
- MASALA, Carlo (2005): Rising Expectations. *NATO Review*, No. 4. Forrás: www.nato.int/docu/review/2005/issue4/english/art1.html (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)
- Mediterranean Sea Region – The European Environment – State and Outlook 2015* (2015). Copenhagen, European Environment Agency, 2015. 02. 18. Forrás: www.eea.europa.eu/soer-2015/countries/mediterranean (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- Ministerial Meeting of the North Atlantic Council (1993). *Nato.int*, 1993. 06. 10. Forrás: www.nato.int/docu/comm/49-95/c930610a.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.)
- Ministerial Meeting of the North Atlantic Council Held at NATO Headquarters (1995). *Nato.int*, 1995. 12. 05. Forrás: www.nato.int/docu/comm/49-95/c951205a.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.)

- MOLNÁR Anna (2014): A NATO és a Mediterrán Dialógus – 20 év tapasztalatai. In KISS Petra – SZENES Zoltán – ZSOLT Melinda szerk.: *NATO Partnerség 2014. A szövetségi partnerségi programok múltja, jelene és jövője*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem. 118–133.
- MOORE, R. Rebecca (2012): Lisbon and the Evolution of NATO's New Partnership Policy. *Perceptions*, Vol. 17, No. 1. 55–74. Forrás: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/RebeccaMoore2.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)
- MORILLAS, Pol – N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté (2016): Re-conceptualizing Orders in the MENA Region. The Analytical Framework of the MENARA Project: 4. Global Dynamics in the MENA Region. *Methodology and Concept Papers*, No. 1. Forrás: www.menaraproject.eu/wp-content/uploads/2016/11/menara_cp_1-2.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.)
- N. RÓZSA Erzsébet (2010): *From Barcelona to the Union for the Mediterranean. Northern and Southern Shore Dimensions of the Partnership*. Budapest, Hungarian Institute of International Affairs.
- N. RÓZSA Erzsébet (2013): *Geo-Strategic Consequences of the Arab Spring*. Barcelona, European Institute of the Mediterranean.
- NAGY Lilla (2008): A nyilvános diplomácia – értelmezések. *Grotius*. Forrás: www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=MHGOPL (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- NATO and Egypt Conclude Individual Cooperation Programme (2007). *Nato.int*, 2007. 10. 09. Forrás: www.nato.int/cps/sv/natohq/news_7969.htm?mode=pressrelease (A letöltés dátuma: 2017. 04. 06.)
- NATO and Jordan Conclude Individual Cooperation Programme (2009). *Nato.int*, 2009. 04. 02. Forrás: www.nato.int/cps/en/SID-67C95680-DE6E2ADE/natolive/news_52363.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- NATO Mediterranean Dialogue (2015). *Nato.int*, 2015. 02. 15. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/topics_60021.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- NATO/Israel Cooperation in the Framework of the Mediterranean Dialogue (2006). *Nato.int*, 2006. 10. 16. Forrás: www.nato.int/cps/in/natohq/news_22130.htm?mode=pressrelease (A letöltés dátuma: 2017. 04. 06.)
- Operation Active Endeavour (Archived) (2016). *Nato.int*, 2016. 10. 27. Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/topics_7932.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.)
- PADLOW, W. Gregory: *The Evolution of NATO's Command Structure 1951–2009*. Forrás: <https://shape.nato.int/resources/21/evolution%20of%20nato%20cmd%20structure%201951-2009.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)
- PANAJOTU, Kosztasz (2006): A NATO törzstiszti terminológiai tanfolyam tapasztalatai. *Kard és Toll*, 2. sz. 52–58.
- PAP Norbert – TÓTH József (1997): *Európa politikai földrajza*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem.
- PAP Norbert (2001): *Törésvonalak Dél-Európában*. Pécs, PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja.
- Prague Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Prague, Czech Republic (2002). *Nato.int*, 2002. 11. 21. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 16.)
- RADEMACHER, Fritz (2007): The NATO Training Cooperation Initiative. *Nato.int*. Forrás: www.nato.int/docu/review/2007/issue1/english/art3.html (A letöltés dátuma: 2016. 10. 18.)
- REMEK Éva (2004): Atlantizmus és a magyar külpolitika. *Új Honvédségi Szemle*, 4. sz. 36–48.

- REMEK Éva (2017): A német EBESZ elnökség (2016) értékelése. *Hadtudomány*, 27. évf. Elektr. sz. 1–14. Forrás: http://mhtt.eu/hadtudomany/2017/2017_elektronikus/remek_eva.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 27.)
- RÉTI György (1986): A mediterrán térség és Európa. *Külpolitika*, 13. évf. 5. sz. 15–33. Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KULUGY_KulugyiSzemle_1986/?pg=724&layout=s (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- Riga Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Riga on 29 November 2006 (2006). *Nato.int*. Forrás: www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 02.)
- SCHEFFER, Jaap de Hoop (2004): Isztambulra várva. *Nato.int*. Forrás: www.nato.int/docu/review/2004/issue2/hungarian/art1.html (A letöltés dátuma: 2017. 05. 16.)
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára – SIPOS Alexandra (2011): A Földközi-tenger geopolitikai szerepe és jelentősége a múltban és napjainkban. *Mediterrán Világ*, 7. évf. 21. sz. 3–11.
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2004): Mediterrán Párbeszéd a biztonság és az együttműködés erősítésében. *Hadtudomány*, 14. évf. 2. sz. 90–97.
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2005): A mediterrán térség az isztambuli csúcstalálkozó után. *Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum*, 2. sz. 26–29.
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2006): A Szövetség partnerkapcsolatainak áttekintése a rigai csúcstalálkozó fényében. *Hadtudomány*, 16. évf. 4. sz. 66–70.
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2007): A NATO Törzstiszti Katonai Terminológiai Tanfolyamáról. *Új Honvédségi Szemle*, 61. évf. 5. sz. 79–88.
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2008): A mediterrán térség jelentősége a NATO számára. *Hadtudományi Szemle*, 1. évf. 2. sz. 101–106.
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2010): A mediterrán térség és az Európai Unió. *Európai Tükör*, 15. évf. 5. sz. 87–94.
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2011): A NATO szerepe a Mediterráneumban. *Mediterrán Világ Symposium VI. A NATO és az EU szerepvállalása a Mediterráneumban* című konferencia. *Mediterrán Világ*, 7. évf. 19. sz. 3–16.
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2012a): A NATO partnerségi kapcsolatainak áttekintése. *Hadtudomány*, 22. évf. Elektr. sz. 1–16. Forrás: http://mhtt.eu/hadtudomany/2012/2012_elektronikus/2012_e_Kecskemethy_Klara2.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2012b): Globális partnerség, NATO-Ausztrália együttműködés. *Hadtudomány*, 22. évf. Elektr. sz. 1–8. Forrás: http://mhtt.eu/hadtudomany/2012/2012_elektronikus/2012_e_Kecskemethy_Klara.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2012c): Kooperatív biztonság, partnerségi kapcsolatok a chicagói csúcsertekezlet fényében. *Felderítő Szemle*, 11. évf. 1. sz. 42–52.
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2012d): The Mediterranean. *Science and Military (Veda a vojenstvo)*, 2012. Vol 7, No. 2. 60–68.
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2016): Kihívások, értékek és érdekek. A partnerség kérdései a NATO Varsói Csúcstalálkozásán. *Hadtudomány*, 26. évf. Elektr. sz. 203–215.
- Speech by NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer at the 42nd Munich Conference on Security Policy (2006). *Nato.int*, 2006. 02. 04. Forrás: www.nato.int/docu/speech/2006/s060204a.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)
- Strasbourg/Kehl Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Strasbourg/Kehl (2009). *Nato.int*, 2009. 04. 04.,

37. pont. Forrás: www.nato.int/cps/in/natohq/news_52837.htm?mode=pressrelease (A letöltés dátuma: 2017. 04. 06.)
- TÁLAS Péter (2016): *A NATO varsói csúcstalálkozó döntéseiről*. Budapest, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont.
- The Alliance's New Strategic Concept Agreed by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council (1991). *Nato.int*, 1991. 11. 07–08. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 27.)
- The Alliance's Strategic Concept. Approved by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C. (1999). *Nato.int*, 1999. 04. 24. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm (A letöltés dátuma: 2017. 05. 16.)
- Views of the Earth. *Earth.imagico.de*. Forrás: <http://earth.imagico.de/map.php?area=mediterranean> (A letöltés dátuma: 2017. 04. 30.)
- VOLKER, Kurt (2006): *The Road to NATO's Riga Summit. Testimony Before the House International Relations Committee Subcommittee on Europe*. Washington D.C., U.S. Department of State.
- Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Wales (2014). *Nato.int*, 2014. 09. 05. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 20.)
- Warsaw Summit Communiqué. Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8–9 July 2016 (2016). *Nato.int*, 2016. 07. 09. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (A letöltés dátuma: 2017. 04. 25.)

Donald J. Trump Izrael-politikája elnöksége első félévében

Kalmár Zoltán

Bevezető

Az Egyesült Államokat és Izrael Államot évtizedek óta szoros kötelékek fűzik egymáshoz. A két ország különleges kapcsolatai Obama elnöksége idején (2009–2017) megromlottak, Benjámín Netanjahu izraeli kormányfő az amerikai kongresszusban kemény kritikával illette Obama Izrael- és Közel-Kelet-politikáját. Az izraeli–amerikai viszonyt beárnyékolta az Izrael tiltakozása ellenére Obama által 2015 nyarán megkötött többhatalmi iráni atomalku, az Obama-adminisztráció Izrael-kritikája a megszállt palesztin (a zsidó állam értelmezésében: vitatott hovatarozású vagy felszabadított) területeken zajló izraeli telepfejlesztések miatt.

Donald Trump elnöki programjának egyik legfőbb célkitűzése Barack Obama demokrata párti amerikai elnök politikai örökségének teljes megsemmisítése volt,¹ amelybe beletartozott Obama Izrael- és Közel-Kelet-politikájának felszámolása is. Az izraeli vezetők ezért reményteljes várakozással tekintettek a 2017 januárjában hivatalba lépő, elődjénél sokkal megengedőbb Izrael-politikát ígérő új amerikai elnökre.

Politikai turbulencia Jeruzsálem körül

A nemzetközi közösség csak Nyugat-Jeruzsálemet ismeri el Izraelhez tartozónak. Az Egyesült Államok, más országokhoz hasonlóan, izraeli nagykövetségét Tel-Avivban működteti, Jeruzsálemben csak konzulátust tart fenn.

A 2016-os amerikai elnökválasztási kampány időszakában a republikánusok elnökjelöltje, a zsidó nép és a zsidó állam iránti elkötelezettségéről ismert Donald Trump elnökké választása esetén paradigmaváltást ígért az Egyesült Államok Izrael-politikájában. 2016 januárjában egy interjúban vetette fel először az amerikai nagykövetség Tel-Avivból Jeruzsálembé költöztetését,² majd márciusban a legbefolyásosabb amerikai Izrael-

¹ Barack Obama nyolcéves elnökségének legfőbb vívmányai – az Obamacare, a párizsi klímamegállapodás, az Iránnal kötött atomegyezmény, a kubai nyitás – lebontását ígérte Donald Trump.

² Donald Trump Embraces Transfer of US Embassy to Jerusalem (2016). *Ynetnews.com*, 2016. 01. 20. Forrás: www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4755415,00.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.); Trump Pledges to Move US Embassy from Tel Aviv to Jerusalem. *The Jerusalem Post*, 2016. 01. 20. Forrás: www.jpost.com/US-Elections/Trump-pledges-to-move-US-embassy-from-Tel-Aviv-to-Jerusalem-442091 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

barát lobbí, az Amerikai Izraeli Közügyi Bizottság (American Israel Public Affairs Committee – AIPAC) washingtoni éves konferenciáján felszólalásában –, amelyben katasztrofálisnak és szétzúzandónak nevezte Obama Iránnal kötött atomalkuját – megismételte a diplomáciai képviselő áthelyezése melletti elkötelezettségét.³ Benjámin Netanjahu izraeli miniszterelnök szeptember végi New York-i látogatásakor Trump ismét kilátásba helyezte Jeruzsálem Izrael Állam egységes, oszthatatlan fővárosaként való elismerését. A republikánusok elnökjelöltje ezzel a látszólag logisztikai, valójában súlyos politikai ígéretével figyelmen kívül hagyta a palesztinok több évtizedes törekvését, akik államukat Izrael szomszédságában, a zömében palesztinok lakta Kelet-Jeruzsálem⁴ fővárossal szeretnék létrehozni, amelybe az óváros is beletartozik. Trump kijelentése nyomán az amerikai üzletember elnökválasztási győzelmekor több vezető izraeli jobboldali politikus is az önálló palesztin állam korszakának lezárulását vizionálta.⁵

Elnöki beiktatása előtt néhány nappal Trump az *Israel Hayom* héber nyelvű izraeli napilapnak megerősítette az amerikai nagykövetség átköltöztetésével kapcsolatos korábbi nyilatkozatait. A kampány során hangoztatott tervének megvalósítási szándékát személyes motívummal is igyekezett alátámasztani, mondván: „Nem vagyok olyan ember, aki megszegezi az ígéreteit.”⁶

Donald Trump Jeruzsálem Izrael fővárosának történő hivatalos elismerésével nagy horderejű, szimbolikus lépést tette, hiszen Jeruzsálem státusza az ENSZ-közgyűlés 1947. november 29-i, 181 (II). számú határozata⁷ óta vitatott a cionisták/izraeliek és a nemzetközi közösség között. A Netanjahu vezette izraeli kormány ugyan üdvözölte az új amerikai elnök nagykövetség-áthelyezési tervét, a Trump-adminisztrációnak azonban –, ha megvan az eltökéltsége az elképzelés végrehajtásához – politikailag alaposan elő kell készítenie lépését, és körültekintően fel kell mérnie, hogy az adott időszakban miként reagálnának erre a palesztinok, a térségbeli muszlim országok⁸ és a nagyhatalmak Izrael, illetve az Egyesült Államok vonatkozásában.

A palesztinok elutasítják Trump tervét, és elsősorban az arab országok támogatását keresik ennek megakadályozására. Mahmúd Abbász, a Palesztin Hatóság elnöke Moszkvát,

³ Full Text of Donald Trump’s Speech to AIPAC (2016). *The Times of Israel*, 2016. 03. 22. Forrás: www.timesofisrael.com/donald-trumps-full-speech-to-aipac/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

⁴ Kelet-Jeruzsálemet Izrael az 1967-es hatnapos háborúban foglalta el Jordániától, és 1980. július 30-án egész Jeruzsálemet a zsidó állam oszthatatlan fővárosává nyilvánította. Vess össze: KALMÁR Zoltán (2016a): *Basic Law: Jerusalem, Capital of Israel*. In KALMÁR Zoltán: *The Politics of Jerusalem, 1947–2015: Basic Political Documents*. Budapest, Gondolat Kiadó. 832–834. Forrás: <http://mek.oszk.hu/16500/16512/16512.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

⁵ Bennett: Trump Win Means End of Palestinian State Era (2016). *JewishPress.com*, 2016. 11. 09. Forrás: www.jewishpress.com/news/breaking-news/bennett-trump-win-means-end-of-palestinian-state-era/2016/11/09/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

⁶ FULBRIGHT, Alexander (2017): Trump: ‘I Did Not Forget’ Jerusalem Embassy Move Pledge. *The Times of Israel*, 2017. 01. 19. Forrás: www.timesofisrael.com/trump-i-did-not-forget-jerusalem-embassy-move-pledge/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

⁷ A határozat a korábbi palesztinai brit mandátumterületen egy független arab állam és egy független zsidó állam felállítását irányozta elő. A határozat szerint a vegyes lakosságú Jeruzsálem és a város környékén lévő zárandókhelyek (beleértve Betlehemet is) *corpus separatumot*, önálló zónát fog képezni. Az 1947. november 29-én elfogadott *A/RES/181(1947) számú ENSZ közgyűlési határozat (1947)* forrása: www.grotius.hu/doc/pub/CCTBCJ/2010_61_juhasz_adrienn_ensz_kozgyules_1947.11.17..pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

⁸ Jeruzsálemet a zsidók és a keresztények mellett a muszlimok is szent városnak tekintik.

Pekinget, Párizst, Londont (az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó, vétójoggal rendelkező tagjait) és Berlint is arra kérte,⁹ hogy vegye pártfogásába a palesztinok álláspontját Washington törekvésével szemben, hangsúlyozva, hogy Trump elképzelésének megvalósítása súlyos következményekkel járna.

Moszkva Jeruzsálem kapcsán 2017. április elején váratlan bejelentést tett. Az Orosz Külügyminisztérium által kiadott nyilatkozat szerint Oroszország Kelet-Jeruzsálemet a jövőbeli palesztin állam fővárosának tekinti, és „ebben az összefüggésben” – vagyis közvetve, de a világon az első országgént – Jeruzsálem egy részét, Nyugat-Jeruzsálemet elismeri Izrael fővárosaként.¹⁰ Az izraeli orosz nagykövetség átköltöztetése viszont nem merült fel. Moszkva mellett Peking is határozottan kitart azon álláspontja mellett, hogy a palesztin államnak Kelet-Jeruzsálem fővárossal kell létrejönnie.¹¹ 2017 januárjában az Európai Unió mind a 28 tagállama megerősítette, hogy „továbbra is tiszteletben tartja” azt az 1980-ban hozott ENSZ-határozatot, amely Izrael fővárosának Tel-Avivot ismeri el.¹² Az Izraellel szomszédos Jordánia felhívta a figyelmet arra, hogy az amerikai nagykövetség áthelyezésének katasztrofális következményei lehetnek a Közel-Keleten, és negatívan befolyásolhatja Washington és térségbeli arab szövetségesei kapcsolatát. Amman számára a vörös vonal átlépését jelentené az átköltöztetés, ezért jelezte, hogy ennek megakadályozására minden lehetséges politikai és diplomáciai eszközzel fel fog lépni.¹³

Trump hét évtizedes tabut döntene meg a nagykövetség áthelyezésével, ezért ez a politikai lépés biztonságpolitikai megfontolásokat igényel. Mivel a szent város a palesztin–izraeli béketárgyalások egyik központi problémája, Trump ígéretének megvalósítása a közel-keleti békefolyamat teljes leblokkolódását jelenthetné.¹⁴ A történelmi jelentőségű változás az 1993-as oslói megállapodások¹⁵ palesztin részről történő felmondásán túl magában rejti egy újabb palesztin intifáda¹⁶ kockázatát. A nemzetközi közösség valószínűleg provokációnak tartaná az átköltözést, és tiltakozással reagálna rá. Mindezen szempontokat – elsősorban az erőszak ismételt kirobbanásának veszélyét – figyelembe véve a szélsőséges nézeteiről ismert izraeli védelmi miniszter, Avigdor Liberman is megkérdőjelezte Trump elképzelésének helyességét. Maga Netanjahu miniszterelnök sem tartotta első rendű

⁹ LABOTT, Elise – GAUETTE, Nicole (2017): Trump Pushes US Embassy Move in Israel Amid Outcry. *CNN*, 2017. 01. 10. Forrás: <http://edition.com/2017/01/10/politics/trump-israel-embassy/> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

¹⁰ KEINON, Herb (2017): Jpost Exclusive: Moscow Surprisingly Says West Jerusalem is Israel's Capital. *The Jerusalem Post*, 2017. 04. 06. Forrás: www.jpost.com/Israel-News/Politics-And-Diplomacy/Jpost-Exclusive-Moscow-surprisingly-says-west-Jerusalem-is-Israel's-capital-486336 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

¹¹ China Calls for East Jerusalem as Capital of Palestinian State. *The News*, 2016. 11. 20. Forrás: www.thenews.com.pk/latest/166395-China-Calls-for-East-Jerusalem-as-Capital-of-Palestinian-State (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

¹² RETTMAN, Andrew – MAURICE, Eric (2017): EU Criticises Trump's Israel Embassy Idea. *Euobserver.com*, 2017. 01. 16. Forrás: <https://euobserver.com/foreign/136554> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

¹³ Jordan: Moving US Embassy to Jerusalem is a 'Red Line'. *The Times of Israel*, 2017. 01. 06. Forrás: www.timesofisrael.com/jordan-moving-us-embassy-to-jerusalem-is-a-red-line/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

¹⁴ A palesztin–izraeli béketárgyalások Obama elnöksége idején, 2014 tavaszán akadtak el.

¹⁵ Israel-Palestinian Peace Process: Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements (“Oslo Accords”) (1993). *Jewish Virtual Library*, 1993. 09. 13. Forrás: www.jewishvirtuallibrary.org/declaration-of-principles (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

¹⁶ Az Izrael elleni palesztin felkelést nevezik intifádának. Az első intifáda 1987 decemberétől 1993 szeptemberéig, a második 2000 szeptemberétől 2005 februárjáig tartott. A harmadik palesztin ellenállás, a kések intifádája 2015 szeptemberében kezdődött és 2016 júniusában zárult le.

kérdésnek az amerikai képviselő átelyezését. Obama elnök búcsú-sajtótájékoztatóján pedig az egyoldalú cselekedetek „robbanásveszélyességére” figyelmeztette utódját.¹⁷

A korábbi amerikai elnökök, akik elnökválasztási kampányaikban az amerikai nagykövetség Tel-Avivból Jeruzsálembé történő átelyezéséről beszéltek – mint például Bill Clinton vagy George W. Bush –, elnökségük idején ezt a külpolitikai ígéretet nem valósították meg. 1995-ben a washingtoni kongresszus mindkét háza jelentős többséggel elfogadta ugyan a Jeruzsálemi Nagykövetség Törvényt,¹⁸ amely szerint a kormánynak a nagykövetséget Jeruzsálembé kell költöztetnie, ennek végrehajtását azonban a Fehér Ház azóta is halogatja, az amerikai elnökök vonakodnak elismerni Jeruzsálemet Izrael egységes fővárosának.

Az amerikai nagykövetség költöztetésének bejelentését a hatnapos háború és Kelet-Jeruzsálem elfoglalásának közelgő ötvenedik évfordulójára, illetve Jeruzsálem napjára, Jeruzsálem újraegyesítésének május 24-i ünnepére várták.¹⁹ Donald Trump azonban 2017 májusában – a több mint húszéves, demokrata párti és republikánus elnöki hagyományt folytatva – aláírta a fél éves halasztást az amerikai nagykövetség Jeruzsálembé költöztetéséről, így bizonyos, hogy Trump elnökségének első félévében nem kerül sor a tel-avivi amerikai diplomáciai képviselő átelyezésére.

Ha Washingtonból nem is érkezett meg a várva várt politikai ajándék Jeruzsálem napján a szent városba, az Európai Unió egyik tagállama, Csehország mégis szolgált megfélepeztéssel. A cseh parlament több mint kétharmados támogatással ezen a napon ismerte el Jeruzsálemet Izrael fővárosaként,²⁰ és ítélte el az UNESCO-t Izrael-ellenes határozatai miatt.²¹

Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 2334. számú határozata²²

Az izraeli politikai vezetés Barack Obama elnöksége alatt kidolgozta a mintegy hét-ezer új zsidó lakást magában foglaló kelet-jeruzsálemi lakónegyedek építésének terveit, Washington és a nemzetközi közösség azonban határozottan útját állta a megszállt területeken való izraeli terjeszkedésnek, amellyel Izrael veszélyeztetné a kétállami²³ megoldás nemzetközileg támogatott koncepcióját. A kelet-jeruzsálemi (és ciszjordániai) izraeli

¹⁷ FULBRIGHT 2017.

¹⁸ Vesd össze: KALMÁR Zoltán (2016b): Jerusalem Embassy Act of 1995. In KALMÁR Zoltán: *The Politics of Jerusalem, 1947–2015: Basic Political Documents*. Budapest, Gondolat Kiadó. 1028–1033. Forrás: <http://mek.oszk.hu/16500/16512/16512.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

¹⁹ LABOTT, Elise – GAUETTE, Nicole (2017): Trump Pushes US Embassy Move in Israel Amid Outcry. *CNN*, 2017. 01. 10. Forrás: <http://edition.cnn.com/2017/01/10/politics/trump-israel-embassy/> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

²⁰ Ez a parlamenti határozat a cseh kormányra nézve nem kötelező jellegű.

²¹ EICHNER, Itamar (2017): Czech Parliament Recognizes Jerusalem as the Capital of Israel. *ynetnews.com*, 2017. 05. 24. Forrás: www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4967031,00.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

²² *Resolution 2334 (2016) Adopted by the Security Council at its 7853rd meeting, on 23 December 2016*. [S/RES/2334 (2016)] (2016). UN, Security Council. Forrás: [http://undocs.org/S/RES/2334\(2016\)](http://undocs.org/S/RES/2334(2016)) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

²³ Izrael mellett egy független palesztin állam létrehozása. Az izraeli politikai jobboldal elutasítja ezt a koncepciót.

telepospolitikát²⁴ eddig egyetlen nagyhatalom sem pártolta, mivel a közel-keleti konfliktus rendezését az 1967-es határok bázisán tartották megvalósíthatónak.

2016 őszén már tudni lehetett, hogy a magát nyíltan Izrael barátjának valló Donald Trump számára nem kényes kérdés a zsidó telepek ügye, meggyőződése szerint a megszállt területeken létrejött zsidó telepek nem állnak az izraeliek és a palesztinok közötti közvetlen béketárgyalások útjában.²⁵ A republikánus elnökjelölt 2016. november 8-i győzelme után az amerikai politikai nyomás megszűnésére készülve Izrael közzétette a kelet-jeruzsálemi építkezések korábban befagyasztott terveit.

Az elmúlt közel egy évtizedben nem született az izrael–palesztin problémát érintő egyetlen határozat sem az ENSZ Biztonsági Tanácsában. Az izraeli telepospolitika okozta feszültségek enyhítésére azonban 2016. december 23-án az ENSZ Biztonsági Tanácsa 14 szavazattal, ellenszavazat nélkül, az Egyesült Államok tartózkodása mellett határozatban ítélte el az illegális izraeli telep bővítéseket,²⁶ felszólította a zsidó államot, hogy „azonnal és teljeskörűen” vessen véget teleposprogramjának Ciszjordániában és Kelet-Jeruzsálemben. Trumpot felháborította, hogy az Obama-adminisztráció miatt az ENSZ Biztonsági Tanácsában elmaradt az amerikai vétó, az emiatt elfogadott határozatot pedig az izraeliekkel szemben rendkívül igazságtalannak, Izraeli béketárgyalási pozícióit kifejezetten gyengítőnek nevezte.²⁷ A washingtoni Kongresszus az Obama-kormányzat tartózkodására válaszul elítélte az ENSZ Biztonsági Tanácsa december 23-i határozatát.

Trump, aki az Egyesült Államok kötelességének tartotta Izrael védelmét az ENSZ-ben, megválasztott amerikai elnöktől szokatlan módon egy hónappal beiktatása előtt aktívan beavatkozott az amerikai külpolitikába. Netanjahu izraeli miniszterelnök kérésére megválasztott elnökként próbált nyomást gyakorolni a hivatalban lévő Obama elnökre, hogy Washington vétóval állja útját az Izraelt elítélő határozattervezetnek.²⁸

Emellett Trump egy telefonbeszélgetés során arra kérte a határozattervezetet be-terjesztő Egyiptom elnökét, Abdel Fattáh esz-Szízit, hogy halasztassa el a szavazást. Az ENSZ Biztonsági Tanácsában ekkor a minden arab államot képviselő Egyiptom viszszavonta ugyan a határozattervezetet, azonban az ENSZ Biztonsági Tanácsának négy nem állandó tagja, a zsidó államban nagykövetséggel nem rendelkező Új-Zéland és Szenegál, továbbá az Izraellel diplomáciai kapcsolatot nem létesített Malajzia és Venezuela azonban ragaszkodott az Izrael elleni határozattervezetről szóló szavazás megtartásához, ezért ők terjesztették elő azt.

²⁴ Jelenleg a becslések szerint Ciszjordániában mintegy négyszázezer zsidó telepes, Kelet-Jeruzsálemben mintegy kettőszázezer izraeli él. Izrael nem tekinti magát megszálló katonai hatalomnak Ciszjordániában (izraeli szóhasználatban: Júdeában és Szamáriában) és Kelet-Jeruzsálemben így nem tartja illegálisnak a telepeket sem.

²⁵ Trump Adviser Says Israeli Settlements ‘Not Obstacle to Peace’ (2016). *Alaraby.co.uk*, 2016. 11. 10. Forrás: www.alaraby.co.uk/english/news/2016/11/10/trump-adviser-says-israeli-settlements-not-obstacle-to-peace (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

²⁶ Israeli Settlements: UN Security Council Calls for an End. *BBC*, 2016. 12. 24. Forrás: www.bbc.com/news/world-middle-east-38421026 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

²⁷ COLLINSON, Stephen – WRIGHT, David – LABOTT, Elise (2016): US Abstains as UN demands end to Israeli Settlements. *CNN*, 2016. 12. 24. Forrás: <http://edition.cnn.com/2016/12/23/politics/israel-official-rips-obama-un-settlements/index.html> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

²⁸ UN Security Council Passes Resolution Demanding End to Israeli Settlements (2016). *Deutsche Welle*, 2016. 12. 23. Forrás: www.dw.com/en/un-security-council-passes-resolution-demanding-end-to-israeli-settlements/a-36896744 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

Közel négy évtizede, 1981 óta nem fordult elő, hogy az Egyesült Államok nem élt vétőjogával az ENSZ Biztonsági Tanácsában Izrael vonatkozásában. A leköszönő Obama elnök a nemzetközi szintéren megpróbálkozott még egy amerikai beavatkozással (vagy inkább beavatkozási szándékkal) a kétállami megoldás koncepciójának fenntartása érdekében, ez azonban már minden értelemben megkésett volt. A világszervezet határozatának megszületése után néhány nappal John Kerry amerikai külügyminiszter a Netanjahu-kormány politikáját bírálva vette védelmébe az amerikai állásfoglalást az ENSZ Biztonsági Tanácsában.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 2334. számú határozata szokatlanul kemény hangnemű Izrael-ellenes állásfoglalás. Jóllehet a határozat bizonyos mértékig a palesztinokat is elmarasztalja, de – szintén szokatlan módon – alapvetően Izrael vélt vagy valós jogsértésére irányul. Ban Ki Mun távozó ENSZ-főtitkár, akinek mandátuma 2016 végén járt le, december 16-i utolsó beszédében elismerte az Izrael elleni elfogultságot a világszervezetben.²⁹ Trump már korábban is hangot adott azon véleményének, miszerint az ENSZ-ben aggasztó méreteket öltött az Izrael-ellenesség, ezért megígérte, hogy elnöksége alatt arra fog törekedni, hogy a világszervezet felszámolja a részrehajlást Izraellel szemben.

Benjámín Netanjahu izraeli miniszterelnök – aki külügyminiszter is – az ENSZ Biztonsági Tanácsának a zsidó államot elítélő határozatát kemény kritikával illette, szégyenletesnek, kiegyensúlyozatlannak és a múlt világához tartozónak minősítette, egyúttal jelezte, hogy Izrael nem fogja teljesíteni a benne szereplő követeléseket. Netanjahu az általa Izraellel szemben ellenségesnek tartott Obamát tette felelőssé az ENSZ-határozatért, és azzal vádolta az amerikai elnököt, hogy a színpalak mögött lepaktált az Izrael-ellenes államokkal. Az izraeli miniszterelnök kilátásba helyezte, hogy felülvizsgálja a zsidó állam és a világszervezet kapcsolatait, és megszünteti az ENSZ működésére folyósított izraeli pénzügyi támogatást.³⁰ Az ENSZ-határozat elfogadása mellett szavazó, Izraelben diplomáciai képvisellettal rendelkező országok nagyköveteit az izraeli külügyminisztériumba rendelte be, hogy a zsidó állam egyet nem értését, aggodalmát és neheztelését fejezze ki az Izrael-ellenes, részrehajló határozattal kapcsolatban. A szavazáskor tartózkodó Egyesült Államok nagykövétét Netanjahu szintén bekérte, és számonkérte az Izrael melletti amerikai elkötelezettség elmaradását.

Obama néhány órával az elnöki hatalomból való távozása előtt a washingtoni kongresszus beleegyezése nélkül 221 millió dollár segélyt utaltatott át a Mahmúd Abbász vezette palesztinoknak.³¹ Az amerikai elnök utolsó ajándékában a zsidó állam több vezető politikusa az Obama-adminisztráció Izrael-ellenességének újabb bizonyítékát látta.

²⁹ UN Leader Ban Ki-moon, in Departing Speech, Admits Anti-Israel Bias at World Body (2016). *Jewish and Israel News*, 2016. 12. 16. Forrás: www.jns.org/news-briefs/2016/12/16/un-leader-ban-ki-moon-in-departing-speech-admits-anti-israel-bias-at-world-body (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

³⁰ ARNOLD, Michael (2016): Netanyahu Says 'No Doubt' U.S. Behind UN Vote on Settlements. *Bloomberg*, 2016. 12. 24. Forrás: www.bloomberg.com/news/articles/2016-12-24/obama-staged-shameful-ambush-against-israel-netanyahu-says (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.); Israel to Stop Funding UN Institutions (2016). *The Jerusalem Post*, 2016. 12. 24. Forrás: www.jpost.com/Israel-News/Benjamin-Netanyahu/Netanyahu-Israel-will-stop-funding-the-UNs-institutions-476412 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

³¹ LEE, Matthew – LARDNER, Richard (2017): US Released \$221 Million to Palestinians in Obama's Last Hours. *The Times of Israel*, 2017. 01. 24. Forrás: www.timesofisrael.com/us-released-221-million-to-palestinians-in-obamas-last-hours/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

Washingtoni politikai koncepcióváltás

Obama elnök búcsújával új nap virradt Izraelre. Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 2334. számú határozata jogilag kötelező érvényű határozat ugyan, ám be nem tartására vonatkozóan nem fogalmaztak meg szankciókat, ezáltal az izraeli telepespolitika korlátozásának végrehajthatósága önmagában is kétséges. Obama távozása után azonban még nehezebbé vált az ENSZ-határozatnak érvényt szerezni, hiszen az új amerikai elnök védernyőjét élvező Izraelt a nagyhatalmak már semmilyen módon nem tudják komoly diplomáciai, gazdasági és katonai nyomás alá helyezni. Stratégiai fenyegetés hiányában tehát 2017 elejétől folytatódhat a nemzetközi közösség által jogsértőnek tartott izraeli telepek terjeszkedése, Netanjahu tálcán kaphatja meg a megszállt területeket vagy azok egy részét.

A Trump január 20-i elnöki beiktatása utáni napokban Izraelben egymás után három nagyszabású lakásépítési programot jelentettek be. Először, január 22-én a jeruzsálemi önkormányzat hagyta jóvá 566 új zsidó otthon építésének megkezdését Kelet-Jeruzsálemben.³² Az itteni újabb zsidó lakónegyedek kialakításának engedélyezését a város vezetése korábban tervezte, a kormányfő kérésére azonban Trump hivatalba lépéséig elhalasztotta. Január 24-én az izraeli politikai vezetés 2500 új zsidó otthon építését engedélyezte a ciszjordániai övezetben. Február 1-jén a zsidó állam újabb 3000 lakás építését irányozta elő Ciszjordániában. A nemzetközi közösség nemtetszését fejezte ki a ciszjordániai és kelet-jeruzsálemi izraeli lakásépítések miatt, az Egyesült Államok új elnöke azonban – szakítva demokrata elődje gyakorlatával – nem csatlakozott a tiltakozókhoz, nem foglalt állást hivatalosan.

A Fehér Ház közleményben tudatta, hogy Trump a korábbi amerikai elnökök álláspontjától eltérően azt a nézetet képviseli, hogy az új zsidó telepek létrehozása vagy a már meglévők bővítése a megszállt területeken nem erősítik, de nem is gyengítik a béke esélyeit.³³ Az új amerikai vezetés tehát kinyilvánította azt, amit a politikusok meg szoktak kerülni: a palesztin–izraeli szembenállás mögött álló okok igencsak komplexek, egyáltalán nem redukálhatók le a telepekre, és az okok sorában a telepeknél jelentősebb problémák is akadályozzák a béke létrejöttét.

Trump amerikai elnökként egy izraeli újságnak február 9-én adott rendkívül barátságos hangvételű interjúban fejtette ki Izrael-politikájának alap gondolatait, amelyek éveken át lényegi hatást gyakorolhatnak a közel-keleti politikai folyamatokra. Ezek között szerepel egy átfogó,³⁴ tágabb térségbeli békére törekvés, amely nemcsak Izraelt és a palesztinokat foglalná magában. Emellett Trump hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok az ő vezetése alatt nem fogja elítélni a zsidó államot.³⁵

³² Israel Approves Settlement Homes Following Trump Inauguration (2017). *BBC*, 2017. 01. 22. Forrás: www.bbc.com/news/world-middle-east-38711701 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

³³ White House Says Israeli Settlement Building May Not Help Peace (2017). *Reuters*, 2017. 02. 03. Forrás: www.reuters.com/article/us-israel-palestinians-trump-idUSKBN15H319 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

³⁴ A szélesebb körű béke kialakítása kapcsán valószínűleg olyan szunnita arab államokra gondolt, mint például Szaúd-Arábia vagy az Egyesült Arab Emírségek, továbbá Egyiptomra és Jordániára, amelyekkel már békeszerződést kötött Izrael.

³⁵ BISMUTH, Boaz (2017): 'I Won't Condemn Israel, It's Been Through Enough'. *Israelhayom.com*, 2017. 02. 10. Forrás: www.israelhayom.com/site/newsletter_article.php?id=40265 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

Az új amerikai elnök az első külföldi állami vezetőnek szóló washingtoni meghívást Benjámín Netanjahu izraeli miniszterelnöknek címezte.³⁶ Találkoztukra február 15-én került sor a Fehér Házban, ahol szívélyes fogadtatásban részesült az izraeli kormányfő. Trump hangsúlyozta, hogy a zsidó állam az amerikai elnök védelmét élvezzi az Izraelt elítélő államokkal és a zsidó államot igazságtalanul, megvetéssel kezelő nemzetközi szervezetekkel szemben.

A találkozó egyik központi témája a közel-keleti béketeremtés volt. Az Obama-adminisztráció Izrael-politikájának saroktétele az volt, hogy kizárólag a kétállami megoldás biztosíthatja a békét az izraeliek és a palesztinok között.³⁷ Emellett Obama nem akarta az izraelieket és a palesztinokat tárgyalóasztalhoz ültetni, és ezáltal a palesztinok érdekérvényesítési törekvéseit akarva-akaratlanul az ENSZ irányába orientálta. Obama korlátozó Izrael-politikájával szemben Trump megértőbbben és támogatóbban viszonyul a zsidó államhoz.

A régióbeli béke iránt személyes elkötelezettségű új amerikai elnök nyilvánvalóvá tette, hogy nem erőlteti a kétállami megoldást, azaz akár a kétállami, akár az egyállami forma is elfogadható számára, ha az békét eredményez. Ehhez az érintettek, az izraeliek és a palesztinok között külső tényezők kényszere nélküli, közvetlen béketárgyalásokat szorgalmazott, és mind az izraelieket, mind a palesztinokat önmérsékletre és kompromisszumkeresésre intette. A Donald Trump vezette új amerikai kormányzat el is zárta azt az utat, hogy a palesztinok a közvetlen tárgyalások helyett – miként arra az Obama-korszakban lehetőségük volt – az ENSZ-ben, a nemzetközi közösséget célba véve vigyék tovább a békefolyamatot.

Izrael számára a legsúlyosabb térségbeli biztonsági kihívást Irán jelenti. A tárgyalások során Trump súlyos kritikával illette az Obama-érában az ENSZ Biztonsági Tanácsának öt állandó tagja és Németország Teheránnal kötött nukleáris megállapodását. Trump ígéretet tett arra, hogy az ő elnöksége idején az Izraelt fenyegető perzsa állam nem fog tudni atomfegyvert kifejleszteni.³⁸

A találkozón Netanjahu felvetette ugyan, hogy a Szíriától 1967-ben elfoglalt, stratégiai fontosságú Golán-fennsíkot Washington ismerje el a zsidó állam részének, a terület státusáról azonban Trump elnök nem akart állást foglalni. A Golán-fennsíkon az Egyesült Államok és a nemzetközi közösség sohasem ismerte el az izraeli szuverenitást, azt szíriai területként tartják számon.³⁹ 1981-ben a zsidó állam annektálta a Golán-fennsík kétharmadát, ezt azonban az ENSZ Biztonsági Tanácsa határozatban ítélte el.

³⁶ Az első külföldi kormányfő, akit Donald Trump amerikai elnök a Fehér Házban fogadott, Theresa May brit miniszterelnök volt. Theresa May 2017. január 27-én tett hivatalos látogatást Washingtonban.

³⁷ Ezt az elképzelést támogatja az ENSZ, az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai, az Európai Unió és az Arab Liga is.

³⁸ DIAMOND, Jeremy (2017): Netanyahu and Trump Push Reset of US-Israel Relationship. *CNN*, 2017. 02. 16. Forrás: <http://edition.cnn.com/2017/02/15/politics/netanyahu-trump-white-house-visit/index.html> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.) Fontos megjegyezni, hogy Washington már február legelején szankciókat vezetett be Irán ellen a perzsa állam ballisztikusrakéta-kísérletei miatt. Az amerikai szankciókat, amelyek Irán képességeinek visszaszorítására irányulnak, Izrael jelentős támogatásként könyvelte el.

³⁹ LAZAROFF, Tovah (2017): Netanyahu to Trump: Recognize Golan Heights as Part of Israel. *The Jerusalem Post*, 2017. 02. 16. Forrás: www.jpost.com/Israel-News/Netanyahu-to-Trump-Recognize-Golan-Heights-as-part-of-Israel-481676 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

Fókuszban a közel-keleti békefolyamat újraindítása

Donald Trump amerikai elnök első hivatalos külföldi útja a Közel-Keletre vezetett, erre beiktatása után négy hónappal, május második felében került sor. A térségben először – Obamától eltérően – nem Egyiptomot, hanem Szaúd-Arábiát kereste fel. A közel-keleti amerikai elnöki látogatás elsődleges deklarált célja a bizalomépítés, a közel-keleti béketárgyalások előmozdítása volt.⁴⁰ Mindez elválaszthatatlan az új amerikai vezetés azon törekvésétől, hogy a térségben az Egyesült Államok szeretné visszaszerezni domináns hatalmi befolyását, és ezzel párhuzamosan elérni Irán regionális szerepének csökkentését. Trump szaúd-arábiai útján – a sivatagi királyság védelmi képességeit erősítő nagy összegű fegyverüzletről szóló megállapodás megkötése mellett – azt kívánta felmérni, hogy egy átfogó közel-keleti rendezéshez Szaúd-Arábia és az Öböl menti szunnita arab államok mennyire mutatkoznak nyitottnak a zsidó államhoz való közeledésre, készek-e együttműködni Washingtonnal az Iszlám Állam és más terrorista csoportok, szélsőségesek jelentette fenyegetés elleni küzdelemben.⁴¹ Előzetes értesülések szerint több Öböl menti szunnita arab állam is elképzelhetőnek tartja, hogy a térségbeli békemegállapodás előkészítése érdekében távközlési, kereskedelmi, légi közlekedési kapcsolatot létesítene Izraellel. Viszonzásul azt várják a zsidó államtól, hogy fagyassza be a telepépítéseket a megszállt területeken, és oldja fel a Gázai övezetre vonatkozó kereskedelmi korlátozásokat.⁴²

Az amerikai elnök rijádi tárgyalásait követően a sivatagi királyságból Izraelbe érkezett. 2017. május 22-e több aspektusból is történelmi dátum Izraelben. A számos politikai hagyománnyal szakító Donald Trump az első amerikai elnök, aki első külföldi útján a zsidó államba látogatott. Történelminek mondható Trump elnök megérkezése is: repülőgépe, az Air Force One volt az első járat, amely – annak ellenére, hogy Szaúd-Arábiának nincs diplomáciai kapcsolata a zsidó állammal – a sivatagi monarchia fővárosából közvetlenül Izraelbe repült.

Ugyancsak történelmi jelentőségűnek számít Trump elnök Jeruzsálem óvárosában tett „magánlátogatása” a Szent Sír-bazilikában és a Siratófalnál.⁴³ Elnökként még egyetlen elődje sem kereste fel az 1967-ben Jordániától elfoglalt kelet-jeruzsálemi szent helyeket, tekintettel a városrész különleges jogi státuszára.⁴⁴ Egy héttel korábban az új izraeli nagykövet is látogatást tett a zsidó vallás ma elérhető legszentebb helyén. Donald Trump a zsidó állam telepeseit támogató vallásos zsidó jogászt, David Friedmant nevezte ki az Egyesült Államok izraeli nagykövetének, aki május 15-én rendhagyó módon azzal kezdte meg izraeli

⁴⁰ Donald Trump vejét, Ivanka Trump férjét, a vallásos zsidó Jared Kushnert bízta meg a béketárgyalások újraindításának előkészítésével.

⁴¹ Jelen munkának nem célja Donald Trump szaúd-arábiai látogatásának részletes elemzése.

⁴² Report: Arab States Offer Israel Improved Ties in Exchange for Peace Concessions. *The Jerusalem Post*, 2017. 05. 15. Forrás: www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/Report-Arab-states-offer-Israel-improved-ties-in-exchange-for-peace-concessions-490869 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

⁴³ A Siratófal (más néven Nyugati Fal) a Templom-hegy nyugati támfalának egy része, a második jeruzsálemi zsidó templom maradványa.

⁴⁴ AHREN, Raphael (2017): Trump Set to Become First Sitting US President to Visit Western Wall. *The Times of Israel*, 2017. 05. 15. Forrás: www.timesofisrael.com/trump-set-to-become-first-sitting-us-president-to-visit-western-wall/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

diplomáciai szolgálatát, hogy imát mondott a Siratófalnál.⁴⁵ A Siratófal státusza hivatalosan nem eldöntött kérdés⁴⁶ – maga Trump elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója sem kívánt nyilatkozni erről⁴⁷ –, mégis voltak, akik az amerikai elnöki látogatást a hatnapos háborúban Izrael által elfoglalt ciszjordániai és kelet-jeruzsálemi területek a zsidó állam részeként való elismeréseként értelmezték.

Trump izraeli látogatása során ismét megerősítette, hogy a térség biztonságát fenyegető síita Iránt el kell szigetelni a szunnita arab államokkal szövetkezve, meg kell fékezni a perzsa állam nukleáris ambícióit, meg kell akadályozni, hogy atomfegyvert fejleszteszen ki. Élesen bírálta Iránt a terrorizmust támogató tevékenységéért. A terrorizmus elleni küzdelem fontosságáról tárgyalt a Jeruzsálemhez közeli, de a Palesztin Hatóság területén található Betlehembben Mahmúd Abbász palesztin elnökkel is. Trump Abbász jelenlétében kiemelte, hogy a terroristákat és a mögöttük álló támogatókat is egyaránt elítéli, utalva ezzel a közelmúltban Izraelben lezajlott palesztin merényletsorozatra, amelyet részben a Palesztin Hatóság propaganda-hadjárata ösztönzött.⁴⁸ Trump látogatása után néhány nappal derült fény arra, hogy a palesztin vezetés az utóbbi négy esztendőben jelentős összegeket – 1,12 milliárd dollárt – juttatott a terrorizmus miatt bebörtönzött palesztinoknak és családjaiknak, illetve az izraeli belbiztonság szerint terrorizmussal összefüggésbe hozható palesztin szervezeteknek.⁴⁹

Az amerikai és a palesztin elnök találkozásánál központi kérdés volt a palesztin–izraeli konfliktus rendezése. A palesztin vezető Trump közel-keleti útja előtt kifejezte tárgyalási készségét az izraeli kormányfővel, de hozzátette, hogy erre csak az amerikai elnök jelenlétében hajlandó.⁵⁰ Trump Betlehembben ígéretet tett Abbásznak, hogy az Egyesült Államok segíteni fogja az izraeli–palesztin béketárgyalásokat.⁵¹

⁴⁵ WINER, Stuart – AHREN, Raphael (2017): New US Ambassador David Friedman Arrives in Israel, Prays for Trump. *The Times of Israel*, 2017. 05. 15. Forrás: www.timesofisrael.com/trumps-ambassador-david-friedman-arrives-in-israel/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

⁴⁶ A Siratófalat a zsidó állam magáénak tekinti.

⁴⁷ WILNER, Michael – LAZAROFF, Tovah (2017): US Security Advisor McMaster Declines to call Western Wall Part of Israel. *The Jerusalem Post*, 2017. 05. 16. Forrás: www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/McMasters-Sovereignty-over-Temple-Mount-complex-is-a-policy-decision-490923 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

⁴⁸ Trump Deplores ‘Evil Losers’ who Bombed Manchester Concert (2017). *The Times of Israel*, 2017. 05. 17. Forrás: www.timesofisrael.com/global-condemnation-of-deadly-manchester-suicide-bombing/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.); Trump to Abbas: Peace Won’t Come where Violence ‘Rewarded’ (2017). *The Times of Israel*, 2017. 05. 23. Forrás: www.timesofisrael.com/trump-to-abbas-peace-wont-come-where-violence-is-rewarded/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

⁴⁹ Palestinians Paid Terrorists \$1b in Past 4 Years, Knesset Panel Hears (2017). *The Times of Israel*, 2017. 05. 29. Forrás: www.timesofisrael.com/palestinians-paid-terrorists-1b-in-4-years-knesset-panel-hears/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

⁵⁰ RASGON, Adam (2017): Abbas: I’m Ready to Meet Netanyahu under Auspices of Trump (2017). *The Jerusalem Post*, 2017. 05. 09. Forrás: www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/Abbas-reiterates-readiness-to-meet-Netanyahu-under-Trump-auspices-490210 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

⁵¹ Trump to Abbas: Peace Won’t Come where Violence ‘Rewarded’ (2017). *The Times of Israel*, 2017. 05. 23. Forrás: www.timesofisrael.com/trump-to-abbas-peace-wont-come-where-violence-is-rewarded/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

Összegzés

Az amerikai külpolitika a Trump-adminisztráció időszakában várhatóan ismét kiemelt figyelmet szentel a Közel-Keletnek. Az Obama elnöksége idején mélypontra süllyedt izraeli–amerikai kapcsolatok Donald Trump elnöksége első hónapjaiban jelentősen javultak, ebben az időszakban az izraeli miniszterelnök mozgástere kitágult, a zsidó állam nemzetközi pozíciói megerősödtek.

Trump mint üzleti életből érkezett politikai vezető gyakorlatias és eredményorientált, a politikában nem szokványos módszereket alkalmaz, döntései kiszámíthatatlannak, spon-tánnak tűnnek. Ez kedvezhet egy új típusú béketárgyalási keret kialakításának, emellett a térségbeli (főként az Öböl menti) szunnita arab államok Iránnal való szembenállása, muszlim szélsőségesek elleni küzdelme és más politikai, gazdasági érdekei nem zárják ki, sőt ösztönzik az Izraellel való kapcsolataik javítását. A regionális béke lehetősége tehát adott, a siker – vagy közel-keleti szóhasználatban: a csoda – bekövetkezte azonban nem Trump elnökön, hanem az érintett felek – köztük a politikailag erősen megosztott palesztinok – együttműködés- és kompromisszumkészségén múlik.

Felhasznált irodalom

- A/RES/181(1947) számú ENSZ közgyűlési határozat (1947). Forrás: www.grotius.hu/doc/pub/CCTBCJ/2010_61_juhasz_adrienn_ensz_kozgyules_1947.11.17.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- AHREN, Raphael (2017): Trump Set to Become First Sitting US President to Visit Western Wall. *The Times of Israel*, 2017. 05. 15. Forrás: www.timesofisrael.com/trump-set-to-become-first-sitting-us-president-to-visit-western-wall/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- ARNOLD, Michael (2016): Netanyahu Says ‘No Doubt’ U.S. Behind UN Vote on Settlements. *Bloomberg*, 2016. 12. 24. Forrás: www.bloomberg.com/news/articles/2016-12-24/obama-staged-shameful-ambush-against-israel-netanyahu-says (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Bennett: Trump Win Means End of Palestinian State Era (2016). *Jewishpress.com*, 2016. 11. 09. Forrás: www.jewishpress.com/news/breaking-news/bennett-trump-win-means-end-of-palestinian-state-era/2016/11/09/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- BISMUTH, Boaz (2017): ‘I Won’t Condemn Israel, It’s Been Through Enough’. *Israelhayom.com*, 2017. 02. 10. Forrás: www.israelhayom.com/site/newsletter_article.php?id=40265 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- China Calls for East Jerusalem as Capital of Palestinian State. *The News*, 2016. 11. 20. Forrás: www.thenews.com.pk/latest/166395-China-Calls-for-East-Jerusalem-as-Capital-of-Palestinian-State (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- COLLINSON, Stephen – WRIGHT, David – LABOTT, Elise (2016): US Abstains as UN demands end to Israeli Settlements. *CNN*, 2016. 12. 24. Forrás: <http://edition.cnn.com/2016/12/23/politics/israel-official-rips-obama-un-settlements/index.html> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- DIAMOND, Jeremy (2017): Netanyahu and Trump Push Reset of US-Israel Relationship. *CNN*, 2017. 02. 16. Forrás: <http://edition.cnn.com/2017/02/15/politics/netanyahu-trump-white-house-visit/index.html> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

- Donald Trump Embraces Transfer of US Embassy to Jerusalem (2016). *Ynetnews.com*, 2016. 01. 20. Forrás: www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4755415,00.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- EICHNER, Itamar (2017): Czech Parliament Recognizes Jerusalem as the Capital of Israel. *Ynetnews.com*, 2017. 05. 24. Forrás: www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4967031,00.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- FULBRIGHT, Alexander (2017): Trump: 'I Did Not Forget' Jerusalem Embassy Move Pledge. *The Times of Israel*, 2017. 01. 19. Forrás: www.timesofisrael.com/trump-i-did-not-forget-jerusalem-embassy-move-pledge/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Full Text of Donald Trump's Speech to AIPAC (2016). *The Times of Israel*, 2016. 03. 22. Forrás: www.timesofisrael.com/donald-trumps-full-speech-to-aipac/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Israel Approves Settlement Homes Following Trump Inauguration (2017). *BBC*, 2017. 01. 22. Forrás: www.bbc.com/news/world-middle-east-38711701 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Israel to Stop Funding UN Institutions (2016). *The Jerusalem Post*, 2016. 12. 24. Forrás: www.jpost.com/Israel-News/Benjamin-Netanyahu/Netanyahu-Israel-will-stop-funding-the-UNs-institutions-476412 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Israeli Settlements: UN Security Council Calls for an End. *BBC*, 2016. 12. 24. Forrás: www.bbc.com/news/world-middle-east-38421026 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Israel-Palestinian Peace Process: Declaration of Principles On Interim Self-Government Arrangements ("Oslo Accords") (1993). *Jewish Virtual Library*, 1993. 09. 13. Forrás: www.jewishvirtuallibrary.org/declaration-of-principles (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Jordan: Moving US Embassy to Jerusalem is a 'Red Line'. *The Times of Israel*, 2017. 01. 06. Forrás: www.timesofisrael.com/jordan-moving-us-embassy-to-jerusalem-is-a-red-line/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- KALMÁR Zoltán (2016a): Basic Law: Jerusalem, Capital of Israel. In KALMÁR Zoltán: *The Politics of Jerusalem, 1947–2015: Basic Political Documents*. Budapest, Gondolat Kiadó. 832–834. Forrás: <http://mek.oszk.hu/16500/16512/16512.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- KALMÁR Zoltán (2016b): Jerusalem Embassy Act of 1995. In KALMÁR Zoltán: *The Politics of Jerusalem, 1947–2015: Basic Political Documents*. Budapest, Gondolat Kiadó. 1028–1033. Forrás: <http://mek.oszk.hu/16500/16512/16512.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- KEINON, Herb (2017): Jpost Exclusive: Moscow Surprisingly Says West Jerusalem is Israel's Capital. *The Jerusalem Post*, 2017. 04. 06. Forrás: www.jpost.com/Israel-News/Politics-And-Diplomacy/Jpost-Exclusive-Moscow-surprisingly-says-west-Jerusalem-is-Israel's-capital-486336 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- LABOTT, Elise – GAUETTE, Nicole (2017): Trump Pushes US Embassy Move in Israel Amid Outcry. *CNN*, 2017. 01. 10. Forrás: <http://edition.cnn.com/2017/01/10/politics/trump-israel-embassy/> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- LAZAROFF, Tovah (2017): Netanyahu to Trump: Recognize Golan Heights as Part of Israel. *The Jerusalem Post*, 2017. 02. 16. Forrás: www.jpost.com/Israel-News/Netanyahu-to-Trump-Recognize-Golan-Heights-as-part-of-Israel-481676 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- LEE, Matthew – LARDNER, Richard (2017): US Released \$221 Million to Palestinians in Obama's Last Hours. *The Times of Israel*, 2017. 01. 24. Forrás: www.timesofisrael.com/us-released-221-million-to-palestinians-in-obamas-last-hours/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Palestinians Paid Terrorists \$1b in Past 4 Years, Knesset Panel Hears (2017). *The Times of Israel*, 2017. 05. 29. Forrás: www.timesofisrael.com/palestinians-paid-terrorists-1b-in-4-years-knesset-panel-hears/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

- RASGON, Adam (2017): Abbas: I'm Ready to Meet Netanyahu under Auspices of Trump (2017). *The Jerusalem Post*, 2017. 05. 09. Forrás: www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/Abbas-reiterates-readiness-to-meet-Netanyahu-under-Trump-auspices-490210 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Report: Arab States Offer Israel Improved Ties in Exchange for Peace Concessions. *The Jerusalem Post*, 2017. 05. 15. Forrás: www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/Report-Arab-states-offer-Israel-improved-ties-in-exchange-for-peace-concessions-490869 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Resolution 2334 (2016) Adopted by the Security Council at its 7853rd meeting, on 23 December 2016. [S/RES/2334 (2016)] (2016). UN, Security Council. Forrás: [http://undocs.org/S/RES/2334\(2016\)](http://undocs.org/S/RES/2334(2016)) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- RETTMAN, Andrew – MAURICE, Eric (2017): EU Criticises Trump's Israel Embassy Idea. *Euobserver.com*, 2017. 01. 16. Forrás: <https://euobserver.com/foreign/136554> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Trump Adviser Says Israeli Settlements 'Not Obstacle to Peace' (2016). *Alaraby.co.uk*, 2016. 11. 10. Forrás: www.alaraby.co.uk/english/news/2016/11/10/trump-adviser-says-israeli-settlements-not-obstacle-to-peace (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Trump Deplores 'Evil Losers' who Bombed Manchester Concert (2017). *The Times of Israel*, 2017. 05. 17. Forrás: www.timesofisrael.com/global-condemnation-of-deadly-manchester-suicide-bombing/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Trump Pledges to Move US Embassy from Tel Aviv to Jerusalem. *The Jerusalem Post*, 2016. 01. 20. Forrás: www.jpost.com/US-Elections/Trump-pledges-to-move-US-embassy-from-Tel-Aviv-to-Jerusalem-442091 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- Trump to Abbas: Peace Won't Come where Violence 'Rewarded' (2017). *The Times of Israel*, 2017. 05. 23. Forrás: www.timesofisrael.com/trump-to-abbas-peace-wont-come-where-violence-is-rewarded/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- UN Leader Ban Ki-moon, in Departing Speech, Admits Anti-Israel Bias at World Body (2016). *Jewish and Israel News*, 2016. 12. 16. Forrás: www.jns.org/news-briefs/2016/12/16/un-leader-ban-ki-moon-in-departing-speech-admits-anti-israel-bias-at-world-body (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- UN Security Council Passes Resolution Demanding End to Israeli Settlements (2016). *Deutsche Welle*, 2016. 12. 23. Forrás: www.dw.com/en/un-security-council-passes-resolution-demanding-end-to-israeli-settlements/a-36896744 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- White House Says Israeli Settlement Building May Not Help Peace (2017). *Reuters*, 2017. 02. 03. Forrás: www.reuters.com/article/us-israel-palestinians-trump-idUSKBN15H319 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- WILNER, Michael – LAZAROFF, Tovah (2017): US Security Advisor McMaster Declines to call Western Wall Part of Israel. *The Jerusalem Post*, 2017. 05. 16. Forrás: www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/McMasters-Sovereignty-over-Temple-Mount-complex-is-a-policy-decision-490923 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
- WINER, Stuart – AHREN, Raphael (2017): New US Ambassador David Friedman Arrives in Israel, Prays for Trump. *The Times of Israel*, 2017. 05. 15. Forrás: www.timesofisrael.com/trumps-ambassador-david-friedman-arrives-in-israel/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

A kötet szerzői

- Dr. Benes Károly* (PhD) diplomata, Magyarország Bejrúti Nagykövetségének első titkára. Doktori (PhD-) értekezését 2016-ban a 2008-as orosz–grúz háború európai biztonságra gyakorolt hatásáról írta. Fő kutatási területei a kelet-európai, illetve a közel-keleti térség kül- és biztonságpolitikai kérdései.
- Dr. Kalmár Zoltán* (PhD, dr. habil.) a Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Karának habilitált egyetemi docence. Fő kutatási területei a kelet-európai, illetve a mediterrán térség nemzetközi kapcsolata, illetve kül- és biztonságpolitikai kihívásai.
- Komlósi Orsolya* kultúrantropológus, az Anna Lindh Alapítvány Magyar Hálózat vezetője, a Színház- és Filmművészeti Egyetem doktorandusza és a Palantír Film Alapítvány vezetője. Filmterjesztőként és kurátorként dokumentumfilm-fesztiválok szervezésében és társadalmi forgalmazásában vállal szerepet. Kutatási területe a vizuális antropológia, ezen belül az antropológiai dokumentumfilmek és hatásvizsgálatok.
- Dr. Marsai Viktor* (PhD) egyetemi adjunktus, 2012 óta a Nemzeti Közszolgálati Egyetem munkatársa. Doktori értekezését 2014-ben a szomáli államépítés történeti perspektívájából írta. Fő kutatási területe a kelet-afrikai térség biztonsága, az államiság problémája a kontinensen, illetve a líbiai válság és hatása a régióra.
- Dr. Molnár Anna* (PhD, dr. habil.) a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszék docense és tanszékvezetője. Kutatásainak jelentős része az olasz kül- és belpolitikához, illetve az EU kül- és biztonságpolitikájához kapcsolódik. 2013 óta tagja az Európai Biztonsági és Védelmi Akadémia (European Security and Defence College) Oktatási Végrehajtó Bizottságának (Executive Academic Board).
- Prof. dr. N. Rózsa Erzsébet* (PhD) a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Diplomácia Tanszék egyetemi tanára. 2016-tól a Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Intézetének tudományos főmunkatársa és a Külügyi és Külgazdasági Intézet külső szakértője. Fő kutatási területe a Közel-Kelet társadalmi, politikai és biztonságpolitikai folyamatai, a Perzsa-/Arab-öböl térsége, nukleáris fegyverzetkorlátozás, euro–mediterrán együttműködés, európai muszlim kisebbségek.
- Siposné prof. dr. Kecskeméthy Klára* (PhD/CSc) a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának egyetemi tanára. Fő kutatási területe a mediterrán térség, a NATO partnerségi kapcsolatok, a válságkezelés biztonságföldrajza, a geopolitika elmélete és gyakorlata a 21. században.
- Dr. Szente-Varga Mónika* (PhD, dr. habil.) történész, latin-amerikanista. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetközi és Európai Tanulmányok Karának habilitált egyetemi docense. Főbb kutatási területei a Latin-Amerika és Közép-Európa közötti diplomáciai, konzuli és kulturális kapcsolatok, továbbá Mexikó modernkori története.
- Prof. dr. Szilágyi István* (DSc) a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézetének egyetemi tanára. Fő kutatási területét a mediterrán térség, Portugália, Spanyolország, valamint Latin-Amerika

20. századi történelme, politika-, állam- és alkotmányelméleti kérdések, az Európai Unió és a regionalizmus, a nemzetközi viszonyok elmélete és a geopolitika problémaköre képezi.

Vecsey Mariann százados a NATO Erőket Integráló Elem Magyarország elemzője, 2016-óta a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolában folytatja doktori tanulmányait. Szakterülete Afrika és az afrikai migráció.

Dr. Wagner Péter (PhD) a Külügyi és Külgazdasági Intézet vezető kutatója, a Károli Gáspár Református Egyetem adjunktusa. Kutatásai két területre fókuszálnak, egyrészt a közel-keleti és közép-ázsiai régió folyamataira, másrészt a NATO és a magyar biztonságpolitika kurrens kihívásaira.

A Dialóg Campus Kiadó a Nemzeti Közszolgálati Egyetem könyvkiadója.

Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó

www.dialogcampus.hu

www.uni-nke.hu

1083 Budapest, Ludovika tér 2.

Telefon: 06 (30) 426 61 16

E-mail: kiado@uni-nke.hu

A kiadásért felel: Petró Ildikó ügyvezető

Felelős szerkesztő: Gócze István

Olvasószerkesztő: Dorogi Katalin

Korrektor: Tar Krisztina

Tördelőszerkesztő: Gyapjas Anikó

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.

Felelős vezető: Simon László vezérigazgató

ISBN 978-615-5920-16-5 (nyomtatott)

ISBN 978-615-5920-17-2 (elektronikus)

Kötetünkben a mediterrán térség belső folyamatait, napjaink konfliktusait vizsgáljuk. A Földközi-tenger térsége számos ellentmondásossága és történelmi, kulturális, vallási, továbbá az eltérő gazdaság-, valamint társadalomfejlődésből fakadó törésvonalai ellenére egységes régiónak tekinthető. Vizsgálataink során nagy hangsúlyt helyeztünk az Európai Unió közvetlen szomszédságában kialakuló konfliktusok, illetve az ezekből fakadó gyenge államiság következményeinek vizsgálatára. A kötet elején olvasható tanulmányok az Európai Unió normatív szerepének, valamint külpolitikai ambícióinak lehetőségeit és korlátait, illetve az euro–mediterrán együttműködés intézményes kereteit elemzik, mutatják be. A kötet végén található fejezetek – egy-egy esettanulmányon keresztül – a mediterrán térség kül- és belpolitikai, valamint társadalmi folyamatait vizsgálják.

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgáltatás-fejlesztés”
című projekt keretében került kiadásra.

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE